

SZEMTANÚ KÖNYVEK

HATVAN SZÉKELY HADIFOGOLY

**TÖRTÉNETEK
A FOGSÁGBÓL**

STÁTUS

[Erdélyi Magyar Adatbank]

TÖRTÉNETEK A FOGSÁGBÓL

-hatvan székely hadifogoly-

STÁTUS Könyvkiadó
Csíkszereda, 1997

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Szerkesztette: Ferencz Imre

Az illusztrációkat és a címlaptervet
Gaál András készítette

A kötet megjelenését a Magyar Művelődési
Közoktatási Minisztérium támogatta

ISBN 973-97445-1-6
©STÁTUS Könyvkiadó,
Csíkszereda, 1997

ELŐSZÓ

Olvasom és újraolvasom a megérdemelten immár könyvbe került hadifogoly-visszaemlékezéseket és a kagyló csendes, lassú munkája jut eszembe. Az ember viszi, viszi dolgos hétköznapjait, leélt élete emlékeit, aztán, hogy könnyítsen önmagán, a lelkén, hogy elszomorítson vagy vidítson „gyöngyszemet” lök ki magából.

A hasonlatot inkább a kirobbanó íráskedvre érzem találónak. Mert hogyan magyarázható meg ez a szellemi jelenség: a Hargita Népe szerkesztősége pályázatot hirdet valamikor 1993-ban *Fogságom története* címmel és több mint két év leforgása alatt hatvan pályamunkát tud közölni a lapban? A pályázat közzététele tehát szerkesztőségi telitalálat volt. Ferencz Imre, a szövegek szerkesztőségi gondozója, az írásban megörökített élményeket történelemnek, kollektív emlékezetnek minősíti.

Hasonló irodalommal nem bővelkedünk, így indokolt a kérdés:

MILYEN MŰFAJVAL ÁLLUNK SZEMBEN?

és mit nyújt a megismerés számára?

A szerzők nem tollforgatásból élő emberek. Ami egy „táborba” hozza össze őket az, hogy férfiak (a nemiségnek itt sajátos jelentése van) és férfiúként vallanak azokról a szenvedésekről, borzalmakról, amelyeket a második világháború során és azt követően a szovjet-orosz fogságba „hajtott” (a leggyakoribb ige) több ezer, jobbára magyar, német és román férfiember megélt. Hiányzik belőlük a sajátosan női lelkiség, és mégis ott bujkál bennük érzelmi világunk megannyi helyzet-szülte rezzenése.

A visszaemlékezések egyértelműen

ORAL HISTORY, SZÓBELI TÖRTÉNELEM

a szó legteljesebb értelmében. A háborúnak, a szovjet fogságnak, a háború utáni Szovjetunióknak olyan képét nyújtják, amit – úgy tűnik – csak sejtettünk, hisz a vallomások rácáfolnak a legtermékenyebb alkotói fantáziára is. A történetírás csak ösz-

szegez, a második világháború inspirálta közép- és kelet-európai irodalom és filmek pedig, el egészen a közelmúltig, többnyire sematizáltak, az érintett emberiséget két táborba osztották: „a szovjet hazára törő fasisztákra” és a háborút elszenvedő „hazáját végsőkig hősiesen védő szovjet emberre”. A szovjet lágerek, fogolytáborok élete tabu volt. Magyar vonatkozásait a Duna Televízió sugározta Sára Sándor filmek kezdtek igazán számunkra feltárni. A Hargita megyéből (a legtöbb Udvarhelyről és környékéről, aztán Gyergyóból és Csíkból, illetve (egy-egy) Brassóból, Marosvásárhelyről, Szovátáról és Kolozsvárról érkezett fogolybeszámoló a borzalom világába nyújtanak betekintést, oly módon, hogy egyszerre árad belőlük a kegyetlen lágerélet tipikussága, irányultsága – a „bűnösök” fizikai megsemmisítése – és a rettenetes fogolysors sokfélesége. Olyan történelem ez, amelyet nem levéltári kutatók, nem történészek, hanem magát, a történelmet megélők, megtapasztalók és elszenvedők írtak.

MIÉRT ÍRTAK ILYEN SOKAN?

tűnődtem tovább, hisz a pályázat számbeli visszhangja csak sejteti azt a dimenziót, amit egy országos napilap szórásában elérhetett volna. Annál dicséretesebb a Hargita Népe kezdeményezése.

A válasz talán lélektani, tömeglélektani természetű. Végül is, egy kívülről érkezett ösztönzés – a pályázat – találkozott öszsze egy belsővel: azzal az emberi hajlammal, mely a közlés felfuttatására készíti az elbeszélőt. Gondoljunk azokra az esetekre, amikor a rendőrség egy rejtélyes bűncselekmény kapcsán a lakossághoz fordul: volt példa rá, hogy több százan is jelentkeztek, sőt arra is, hogy olyan is bejelentést tett, aki nem tudott semmi érdemlegeset az esetről. És nem hamis tanúság szándékával tette. Bizonyított tény, hogy sok emberben létezik közlési vágy, mely kényszerítő erőként működik. Sokakban rendkívül erős az Én feltárása mások előtt. A kommunikáció különös érzelmi „energia hordozója” pedig az egyéni szenvedés. Nos, lehet-e külön példája az egyéni és közösségi szenvedésnek, mint a fogolysors és lehet-e nagyobb bűncselekmény, mint az, amit az emberiség ellen elkövetnek?

A fogolybeszámoló tanúvallomások a nagy bűncselekmény felderítéséért. Külön-külön még nem történelem egyik sem (nem túlozhatunk!), de tanú igen, akárcsak a dokumentumok, ame-

lyek csak akkor beszélnek, ha kérdezik, ha faggatják. A Hargita Népe valahol kérdezett, amikor pályázatot hirdetett és lehetőséget kínált fel a megszólalásra. Elfojtott, lappangva égő indulatokra érzett rá nagy empátiával; fórumot teremtett a fájó igazságtalanság kimondására és egyben szerves kapcsolatot hozott létre – erre alig van még előzmény a szakmában – történelem és történet között. Az egyéni kis történetek a nagy történelem súlyát, nyomasztó terhét példázzák.

Egy rettenetes kor kis történetei, bár az elbeszélők számára mindenik sors az elviselhetőség felső határát érinti. Az emlékezők közül egy sem az ismert nagyotmondó katona típusa. És ez adja a vallomások alapvető stílusjegyét. A történetekben éppen úgy benne van az Ember, mint a nagy irodalmi alkotásokban; benne van a humánus számtalan megnyilvánulásával, hiszen a fogság, sajátosan az orosz fogság, példátlan próbatételként is felfogható, nem csak iszonyatos szenvedés, de az emberség próbaköve is.

Mit idézzek a hatalmas adathalmazból a fentiek illusztrálására?

A magyar magyarral való találkozásának, a rég nem látott falusfelek összesodródásának megrendítő örömét, a mindig több százas, de inkább több ezres emberáradatban? A bajtársiasságot, az egymás segítségét, védelmét az éhhalál, szomjazás, fagyás, emberpusztító munka, végelgyengülés, az öngyilkosság ellen? A halál és temetések horrorját, mely a nap minden órájában uralta lelki életüket? A betegségekben – hastífusz (mely több áldozatot szedett, mint a front), sárgaság, gyomormérgezés, idegösszeroppanás, elmezavarodás, vérhas, malária, súlyos baleseti sérülések stb. – való felülkerekedés próbálkozásait, az állathoz sem méltó higiéniai körülmények között? Vagy azt, amikor magyar magyarnak feljelentője is tudott lenni három(!) sült krumpliért; besúgója az egymást végtelenül szerető és védelmező ikertestvéreknek, akiket ennek nyomán örökre elválasztottak egymástól pusztai irigységből? Vagy azt az orvosnőt említsem, akinek megmozdult szunnyadó magyarsága, hisz kecskeméti apja volt, az első világháború foglyaként nem tért haza szülővárosába, orosz nőt vett feleségül, a lánya pedig titokban mindent megtett a mostani magyar foglyok mentéséért, sorsuk enyhítéséért? A reményt, mely utoljára halhat meg, olykor a csalfa reményt, hogy pl. „karácsonyra hazaengednek és akkor érdemes élni és kell élni”? A minden este imádkozót, azért, hogy „a

családomot még egyszer megláthassam”? Azt, aki nyakában hordta hitvese szentolvasóját és hitte, hogy megmenekül a pusztulástól? A hazaérkezés és viszontlátás örömét, amikor „mind sírtunk és térdre esve imádkoztunk és megcsókoltuk az anyaföldet”? Vagy azt, aki „becsületes munkájáért” munkaoklevelet kapott és ez visszaadta önbizalmát és reményét a reménytelenségben?

A visszaemlékezések különös erkölcsi értékét abban látom, hogy az elbeszélő az eseményekben a saját helyét is látja, saját helyéről is beszél, de éppen úgy a másokéről is.

Nem egy elmesélő kitűnő néprajzi elbeszélőnek mutatkozik akkor, amikor más népek szokásairól, erkölcséről, viselkedéséről ír, amikor a mások életmódját, lelkiségét, jellemét a sajátjával hasonlítja össze.

IRODALMI ÉLMÉNYT

is képesek nyújtani, noha igaz történeteket olvasunk. Férfiélmények, melyre van műfaji precedens folklórukban, irodalmunkban egyaránt. A hajdani mesemondást a háborús fogsági élmények elmondása váltotta fel. Érzésem szerint „hőstörténetek” és mivel majd minden esetben kidomborodik az elbeszélő hősiessége, mérhetetlen szenvedése, a biztos végzet leküzdése. Irodalmi értékük bizonyítására Arisztotelészt idézem, aki Poétikájában azt mondta, hogy „...nem a költő feladata, hogy valóban megtörtént eseményeket mondjon el, de semmivel sem kevésbé költő, ha megtörtént eseményeket mond el”. Petőfi Sándor pedig egyik novellájában így fogalmaz: „Megálljatok gyerekek, ... megálljatok, elmondom a magam történetét, ez nem olyan cifra ugyan, mint azok a tündéres históriák, de annyival talán érdekesebb lesz, hogy igaz és hogy még nem hallottátok.

Hát ezért vonzó és izgalmas olvasmányok is a fogolytörténetek és érdemes olvasni őket.

A fogolytörténetek jelentése számomra még nem merült ki ennyivel.

Hasznosak lehetnek az oktatás számára is, hisz az igaz történetek a történelmi információ forrásai is olyan értelemben, hogy emberközbe hozzák, emberarcúvá változtatják a nagy és elvon politikai döntések következményeit. Nem az eszmékből magyarázzák a történelmet, hanem a valóságos emberi viszonyokból. A történelem oktatásához szemléletes segédanyag, hisz az elbeszélések szerepe a történelem oktatásában ma már módszertani evidencia a nyugati iskolákban.

Szerintem evidencia az is, hogy a fogolytörténetek kimeríthetetlen élethelyzeteket kínálnak fel az alkotók – írók, filmrendezők, színészek, képzőművészek, stb. – számára. De az emlékezet-kutatás hasznára is jelzés értékűek: megmutatják, hogy mire emlékeznek egy adott helyzetben és időben, egy bizonyos eseményről, élethelyzetről az emberek.

Kétségtelen, hogy a második világháborúról, a szovjet fogolytáborokról még számtalan írott okmány is előkerül, hogy megítélésükben, megismerésükben súlya lesz a szakirodalomnak, szépirodalomnak, művészeteknek is. És ebben a felsorolásban a teljes kép árnyalt megrajzolása, emberi vonatkozásai mélyrétegeinek feltárása vonatkozásában a társadalomnéprajz még inkább a szóbeli történelem adatfeltáró eredményei szintén jelentőséggel bírnak. Amikor így értékelek, egyben figyelmeztetek is, Bíró Zoltánnal egyetértve: A szövegeket, bármennyire is valós élethelyzeteket mesélnek el, egyértelműen (történelmi) dokumentumként értelmezni nem szabad, hiszen mint mondtam, személyi vallomások, ennél fogva inkább dokumentumai annak, hogy az elbeszélők ma hogyan látják a múltat. És ez nem jelentéktelen tudás!

Anélkül, hogy eltúloznám az ilyen fajta irodalom jelentőségét, a fogolyemlékek közreadását nagy eseménynek és valós szellemi nyereségnek tartom. Egyrészt azért, mert a borzalmak ki- és elmondása egyféle lelki elégtétel és igazságtétel lehet a szenvedőknek, másrészt azért, mert kis nép vagyunk és a nagyok úgy tudják és úgy gondolják, hogy veszteségeink és szenvedéseink is kicsik. Az ellenkezőjét felmutatni a tanúvallomások hitelével a mi feladatunk, erkölcsi és szellemi kötelességünk.

DR. BALÁZS LAJOS

MÁTHÉ KÁROLY

NEGYVEN EMBER CSAK A SÍROKAT ÁSTA...

1943 őszén besoroztak magyar katonának, 19 éves koromban, az úgynevezett levante-katonaságba. 1943 szeptember 1-én bevonultam Szentegyházásfaluba. Pontosan rá egy évre, 1944 őszén a frontra kerültem, mégpedig a gyimesi hegyekbe, az úgynevezett Szellő-tetőre.

Az első támadást 1944. szeptember 3-án kaptuk. Onnan mint hátvédek vonultunk visszafelé. Mi, a magyar katonák tartottuk a hátvédet, addig a németek rombolták a helységeket és robbantották az összekötő hidakat, hogy azzal késleltessék az oroszok előrevonulását. Így kerültem október 4-én Marosfelfaluba, ahol elfogtak az oroszok, ötödmagammal. Név szerint Székely József, Lőrincz Gáspár, Szentes Mihály, Zsók Béni és jómagam. Mind az öten egyfalusiak és egyidősek. Bekísértek Gyergyóditróba. Akkor éreztem először, hogy milyen jogvesztett vagyok. Tudniillik, a Maroson kellett átmenni. Az örök, akik kísértek, felültek a szekérre és mi abban a hideg vízben derékig elmerülve, gyalog kellett átmenjünk.

Ditróból gyalog egészen Roman-ig kísértek, ahol már meg voltak építve a lágerek. Akkor éreztem először, hogy most már végünk van. A lágér körbe volt kerítve szúrós dróttal. Az örök fel voltak körben állítva, és minden 20 méterre egy nagy farkaskutya drótra engedve. Ott egy pár nap múlva bevagoníroztak. Teher szállító vagonok voltak. Egy vagonba betettek 45 embert. Az ablakok leszegezve, az oblonok lezárva. A vagonban sötétség, középen a padlózatán egy 10 cm-es lyuk... A kedves olvasó gondolhatja, hogy mire volt az szánva, ott, ahol negyvenöt ember összezsúfolva be van zárva.

Így indultunk el Roman-ból. Két hétig mentünk. Minden nap egyszer felnyitották a vagon ajtaját és ennünk adtak. Legtöbbször halat és odaégetett köleskását és búzadercét adtak, túlsózottan, hogy jobban kívánjuk a vizet. Közben megkérdezték, hány halott van a vagonban. Ha volt, levették és mi mentünk tovább. Ivóvizet is adtak naponta egyszer, egy vederral vagononként. Annyira szenvedtünk a szomjúságtól, hogy amikor feladták a

veder vizet, a negyvenöt embernek a 90 keze egyszerre nyúlt a víz után és emiatt a legtöbbször el is ömlött a víz és aznapra többet nem adtak.

Kétheti utazás után megérkeztünk Kijevbe. Ott kiszállítottak a vagonból és bekísértek a lágerbe. Azt mondták, két hétig megfigyelés alatt leszünk és utána ismét bevagoníroznak és visznek az Ural hegységbe.

Kijevben olyan barakkokba vittek, amelyek nem voltak lepadlózva. Araszos porban álltunk. Priccsek voltak csinálva, ágynemű nélkül, ruhásán aludtunk. A poros padló miatt annyi volt a bolha és a poloska, hogy pihenni nem lehetett. Egyik fogolytársam kitalálta, hogy ha oda tartja az ingét a kályhaajtó nyílásához, ugrálnak be a lángra a bolhák. Ezt a módszert hamar át is vette mindenki, és rendszeren sorakoztunk a levetett ingekkel a kályha előtt, hogy a bolháktól szabaduljunk.

Ott Kijevben történt egy olyan dolog, amit soha életemben nem fogok elfelejteni. 9000-en voltunk hadifoglyok ebben a lágerben. A három sarkában volt előkészítve a WC-helyiség. Volt ásva egy hat méter hosszú, két méter széles és két méter mély gödör. A szélére pedig ülőmagasságba gerenda helyezve, amire rá kellett ülni és úgy végezni a dolgunkat. Mivelhogy olyan sokan voltunk, ott is mindig sorba kellett állni. Egymás mellé, semmi hátvéd nélkül rá kellett ülni arra a gerendára.

Történt egyszer, amikor ott várakoztunk a sorban, hogy az egyik szerencsétlen fogply, szintén 20 éves, mint én, ott ült a gerendán. A szomszédja, aki elvégezte a dolgát, fel akart állni a helyéről, de annyi ereje nem volt, hogy kapaszkodás nélkül fel tudjon állni, ezért támaszkodni akart a mellette ülő vállára. De az is olyan gyenge volt, hogy abban a pillanatban, amikor rátámaszkodott a másik, hanyatesett, a már majdnem tele gödörbe. Amikor odanéztem a sorból, épp akkor loccsant feje fölött az ürülék és ő elmerült. Két nap múlva, amikor szívatták ki a megtelt gödröt, akkor vették ki őt is. Már a nyüvek majdnem mind lerágták róla a bőrt és a húst. Hát ennyi volt egy ember, akit hadifogolynak neveztek. Azután csak úgy mertünk ráülni a gerendára, ha valamelyik fogolytársunk fogta a kezünket.

Két hét után ismét bevagoníroztak és indultunk tovább az Ural hegység felé. 1944. december 2-án érkeztünk az Uralba, mégpedig Nyizsnyij-Tagilba. Menet közben történt még egy olyan valami, amit szintén soha nem lehet elfelejteni.

A lehetünk a vagon oldalára és tetejére egy vékony jég-réteg képződött, amit mi, foglyok a szomjúság oltására a nyelvünkkel nyaltunk és a körmünkkel kapartunk le. Az egyik ablakon, amely le volt deszkázva, próbáltunk kinyúlni a vagon tetejére és a jeget lekaparni. Egy deszka leesett az ablakról és így jobban ki tudtunk nyúlni. Az egyik fogolytársam, szintén húsz éves fiú, kibújt úgy fél vállal, hogy beljebb kaparhassa a jeget. A szomszéd vagon fékbódéjában levő őr észrevette és lelőtte szegényt. Meghalva visszaesett közénk és a következő állomáson, ahol ismét ennünk adtak, leadtuk a holttestet. Szegény édesanyja várhatta odahaza...

Mikor megérkeztünk december 2-án, kivagonéroztak. Éppen akkor havazott volt, és mi, a kiszomjazott foglyok, a földre vágódtunk és két kézzel gyúrtuk magunkba a havat. Alig tudtak felsorakoztatni és bekísérni a lágerbe. Ott is egész éjjel egyebet sem csináltunk, csak havat olvasztottunk a kályhán és ittuk a hólevet. Meg is lett a hatása, mert akkora gyomormenést kaptunk és utána nagy százalékban hastífuszt, hogy azon a télen, 1944 decemberétől 1945 áprilisáig 1700 ember halt meg. 40 ember csak a sirokat ásta és temette a halottakat. Minden esetre ömlesztve, egy gödörbe tizet-huszat, a napi halottakat Oltatlan meszet szórtak rájuk és úgy takarták be.

Én is ebben a periódusban nagy beteg voltam. Kaptam egy olyan viszketős betegséget, hogy az egész testem tele volt sebbel. Viszketett és amikor levakartam, olyan sárga lé folyt belőle, de úgy csípett és fáj, nem is tudom, hogy tudtam átvészelnem. De még ez sem volt elég. Kijártunk dolgozni, mégpedig vasutat építeni. Akkora hideg volt, amihez mi nem voltunk szokva, mínusz 35-42 fok. Nekem pedig munka közben lefagytak az ujjaim. Pont aznap, amikor bevonultunk a munkából és én olyan beteg voltam, a szakaszunknak kellett menni fürödni. A meleg víz hatására még nagyobb baja lett a már lefagyott ujjaimnak. Reggelre minden ujjamra nagy hólyagok lettek és én úgy megint kivonultam munkára. Ahogy fogtam a csákány nyelét és rázkódott a kezem, a hólyagok kifakadtak és összefagytak az ujjaim. Este, amikor bevonultunk a lágerbe, elmentem az orvosi rendelőbe. Az ujjaimról leszaggatták a még rajta levő bőrt és külön-külön bekötötték. Nem tudtam semmit csinálni a kezeimmel. Egy hónapig a fogolytársaim etettek és itattak. Még vakarózni sem tudtam, pedig az előbb említett bőrbetegségem rettenetesen viszketett.

Kezdttem gondolkodni az öngyilkosságról. A kezeimmel nem éreztem, fogni sem tudtam. Felakasztani nem akartam magam, mert az nagyon csúnya halál. Volt egy kis hadifogoly-csinálta késem és gondoltam, hogy azzal az életemnek véget vetek. A kezem hátával kitapogattam, hol ver a szívem és a kés hegyét nekivettem. Az ujjaim között tartottam, hogy függőlegesen álljon. Akkor letérdeltem, gondolatban elbúcsúztam a szüleimtől és próbáltam belefeküdni a késbe. Pillanatnyilag mintha elaléltam volna. Csak arra jöttem magamhoz, hogy valaki felemelt és azt kérdezte, hogy „maga mit csinál Karcsi?”. Ez a valaki pedig Füleki Sándor volt, csíkszeredai lakos, aki a mi barakkunknak a felelőse volt. Én arra azt feleltem, hogy ne kérdezze, hanem nézzen rám, huszonegy éves vagyok, a súlyom 40 kilogramm és így nézek ki. A lágerben híre szaladt, hogy öngyilkos akartam lenni. Ekkor odahívtak a politikai osztályra és ott is kikérdeztek és azt ígérték, hogy amikor annyira gyógyulok, betesznek a konyhára segíteni, hogy egy kicsit kapjam vissza az emberi mivoltomat. Úgy is történt. Amikor egy kicsit helyre jöttem, a konyhán kezdtem dolgozni.

Amikor a kezeimmel tudtam fogni és a ceruzát először megfogtam, a következő jegyzetet írtam:

Húsz éves még azután lettem
és már az Uraiban csalánlevest ettem
Szuronyos katonák és nagy farkaskutyák
Kísérnek engemet mindennap az utcán.

Beszélgetés közben azt találtam mondani a konyhafelelősnek, hogy én a hadseregben szakács voltam. Pont akkor betegetett le a szakács, aki 38 orosz katonának főzött kint, a láger melletti konyhában. Ezek a katonák a mi őreink voltak. Ekkor a konyhafelelős engem rendelt oda főzni, amíg a szakács meggyógyul. Én akkor úgy megijedtem, hogy mi lesz, mert bizony én soha nem foglalkoztam főzéssel, de nem volt kiút, menni kellett. Az első hét a szakácsságomban olyan szörnyű volt, amit nem kívánok senkinek. Addig kóstoltam az ételeket, hogy valahogy sikerüljön, míg a nyelvem és a szájam összeégett, utoljára egyáltalán nem éreztem semmit. Kicsidenként az Isten megsegített, és belejöttem a főzésbe.

Az erdei lágerben találkoztam Székely Józseffel, egy falumbeli fogolytársammal, akivel egyszerre kerültem fogságba, de közben elválasztottak egymástól.

Azután mind a tetten visszaterültünk a központi lágerbe. Én ott kórházruha-raktárnok lettem, ő pedig ott is fogatos volt a fehér lovával.

Ekkor már egész jól voltunk, nem fagyoskodtunk, nem éhezünk, de egyre keservebben gondoltunk haza.

Az egyik barakk végében, ott, ahol a raktáram volt, egy kis mellékszobában laktam. Ekkor már a negyedik karácsonyt vártuk. Kimentem a városba, hogy vásároljak valamit a szent ünnepre. Vettem fél liter rumot, két veknit, két vajat. Meghívtam Jóska fogolytársamat, hogy együtt töltsük el az ünnepet. El is jött 1947. december 24-e este. És tetten, ott a kis szobámban beszélgettünk, haza gondoltunk és még sírtunk is. Egyszer csak az ablak alatt olyan szépen kezdtek muzsikálni azt a karácsonyi éneket, hogy „Krisztus Jézus megszületett, örvendezzünk”. Azt gondoltam, megszakad a szívünk. Kimentem a zenélőkhöz és megkértük, hogy zenéljék el: „Csillagos ég, merre van a szülőházam? /Merre sirat engem az édesanyám?” Utána behívtam a zenészeket, hogy kínáljam meg egy-egy szendviccsel és egy pohárka rummal. Amikor elmentek a zenészek, mi továbbra is tetten maradtunk. Jóska rágyújtott egy cigarettára, én pedig vettem a ceruzát és a jegyzetfüzetemet és elkezdtem írni. A következő kis verset írtam:

Karácsony este van, '47 Karácsonya,

Ülök egyedül egy kis szobában.

Mélyen elkeseredne itt, hadifogságban.

Elgondolom a sorsomat és nagyot sóhajtok,

Istenem! Mikor lesz szabadulásom?

Ennyire emlékszem, mert sajnós, a jegyzetfüzetemet nem hozhattam haza. Pedig annyi minden fel volt jegyezve benne, nem lehetne pénzzel megfizetni. Én magam tettem be a tűzbe, igaz, előbb megcsókoltam és könnyes szemekkel tettem be elégni. Azt mondták, akinél megtalálnak ilyen írott dolgokat, visszatartják a lágerben és nem engedik haza.

Utána már nem történt semmi jelesebb esemény. Telt egyik nap a másik után. 1948 tavaszán kezdték emlegetni, hogy a román és magyar foglyokat engedik haza.

El is érkezett 1948 májusa. Én a raktárt átadtam egy német fogolynak, aki a hadseregben ezredesi rangban volt. Kezdünk nagy izgalmak között készülni. Ki volt adva rendeletben, hogy semmi írásfélét nem szabad felpakolni. Székely József fogolytársammal közösen pakoltunk, az ő kufferába a cigarettát és a fe-

hémeműt, az enyémbe pedig az élelmet és kevés édességet, amit be tudtunk szerezni. Pénzünk, valamennyi volt gyűjtve, ugyanis zsoldot kaptunk. Amikor eljött az a nap, a láger kapuján belül felsorakoztunk. A komisszió a kapunál ült az asztal mellett, szólítottak név szerint. Engem hamarabb szólítottak és úgy mentünk a komisszió előtt ki a kapun. Ott ismét várt egy másik komisszió, akik átvizsgálták mindenünket, még a fazonunkat és válltömésünket is tüvel átszúrkálták. Utána megvártuk, amíg kijött az egész csoport. Akkor szereztem tudomást, hogy az én jó barátom, Jóska, nem jön. Érdeklődtem utána, de semmit sem tudtam meg róla, hogy mi volt az oka a visszatartásának. Felsorakoztattak és énekszóval mentünk ki az állomásra. Ott bevagonéroztak és úgy indultunk haza.

1948. június 18-án érkeztünk Romániába, Focșani városába. Ott bekísértek a lágerba és átadták a leszerelő igazolványt és valami pénzt. Onnan már kíséret nélkül mentünk ki az állomásra.

1948. június 20-án reggel 7 órakor érkeztem haza Madéfalvára. Amikor a vonat ért be az állomásra, nagy tömeg várta a foglyok érkezését. Amikor a tömegben megláttam édesanyámat, sírva-rizegve, azt hittem, a szívem megszakad.

Kértem a Jóistent, hogy segítsen meg a találkozásra, ne-hogy valamelyikünknek, de főleg édesanyámnak valami baja legyen. A vonat megállott és én egyenesen az édesanyám karjai közé repültem. Egy darabig nem tudtunk egy szót sem szólani. Utána hazamentünk és édesapámat a műhelyben találtam. Akkor is dolgozott szegény. Vele is megvolt az örvendetes találkozás.

Hát úgy nagyjából ez volt a hadifogságom története.

Adja a Jóisten, hogy ne legyen szükség az elkövetkező generációnak ilyen szomorú sorsra kerülni.

SÁRA ANDRÁS

A MALINKI SZOLDÁT

1943. október 4-én vonultam be Maroshévízre, mint levente katona. Kiosztották a ruhát. Én egy olyan zubbonyt kaptam, ami meg volt adjusztálva. Éppen rám talált. Ezt meglátta Sári Pál őrmester, s azt mondta, hogy ügyeljek rá. Amikor kivonultunk gyakorlatra, meglátta rajtam a szakaszvezető, s azt mondta, hogy amikor bemegyünk gyakorlatról, jelentkezsek nála. Jelentkeztem is. Elvitt a raktárba, s ott kicserélte egy rosszal. Másnap, amikor kimentünk, meglátta rajtam a rossz zubbonyt Sári Pál őrmester. Azt kérdezte, hol a jó zubbony. Mondom, elvette a szaki. A szaki ezért kapott tíz nap laktanyafogságot. Hanem amikor később a szakaszvezető meglátott, magához hívott és azt mondta, hogy amikor vécére kell mennem, jelentkezsek nála. Én pedig nem jelentkeztem nála. Ezért ötven feküdj-öt kellett csináljak. Tíz perc múlva jelentkeztem. Rajzoljak száz tehenet, mondja és jelentkezzem nála. Azt mondja a tizedes, rajzoljak egy hegyet és eléje egy tehenet, s mondjam, hogy a többi a hegy mögött van. Akkor meg kellett fognom a kuffert s békaügetéssel kerüljem a barakkot. Azután két szuronyt kellett karból kitartsak, utána két szalmaszálat fogni. Reszketett a kezem. S azt ígérte, hogy holnap folytatjuk. S mindez azért volt, mert megmondtam, hogy a zubbonyt ő vette el.

Hát így kezdődött a kiképzés, ahol öt hónap alatt meg kellett tanulni sok mindent...

1944. márciusában bevittek Ditróba, s beosztottak a székely határőrségbe. Édesapámat pedig onnan leszerelték, mert tíz élő gyermeke volt otthon. A ruháját én vettem fel magamra. Kivittek onnan Balázstetőre, Tölgyesre. Ott védőállásokat csináltunk. A negyedik századhoz tartoztam, Bajna András volt a századparancsnok, helyettes hadapródőrmester Székely Imre. Hegyestetőn este a 3. század bent volt a védőállásban. A vonalban egy német, s egy magyar század volt. Amikor kezdtünk rakétázni, megláttuk, hogy jönnek az oroszok. Kezdtünk löni. Hát a németek kiabálnak, hogy ne lőjünk, mert akiket lövünk magyarok, a 3. század. Így kezdődött. Aztán visszavonultunk Szalárdra, s ott voltunk két hétig. Tartottuk a vonalat, míg a németek az utakat és a vasutat felrobbantották. Visszamentünk aztán Mátészalkára, negyven kilométer gyaloglás után kaptunk

egy óra pihenést... Megérkeztünk Máramanosba. Horthy Miklós ekkor tette le a fegyvert, s felvette Szálasi, a német-párti. Azt mondták, aki nem esküszik fel Szálásira, azt meglövik.

Minket hátvédnek hagytak akkor Királyhelmeceen, ahol a szálasi katonák elfogtak. Elvittek a tokaji Sas laktanyába vagy négy száz katonát. Nem tudtuk, hogy foglyok vagyunk, csak akkor ijedtünk meg, amikor kezdték felakasztani és fejbe lőni az embereket. Azért, mert szökevények, vagy mert nem esküdtek fel Szálásira. Kétszázat végeztek ki. Hanem odajött hozzánk egy százados, pont amikor mi voltunk kiszólítva kivégzésre, tizenegy székely katona... Mátészalkán szétverték a székely hadosztályt, ezek közül végeztek ki sok ártatlan embert a nyilasok. Azt kérdi a százados, akartok-e harcolni? Most is harcolni vagyunk itt - feleltük. Aztán átvittek Bodrogkeresztúrra, ahol összeállítottak egy ezredet. Visszavittek Csapra. November 19-én leváltottak a szálasi katonák, s visszavonultunk Szirénfalvára. Amikor kezdett esteledni, egyszer csak megmozdulnak a szénaboglyák. Tankok voltak alatta. Mögöttük úgy jöttek az oroszok, mint a hangyák. Elszaladtunk tizenegyen. A németek a védőállásból belénk lövöldöztek, csak ketten maradtunk meg élve. Én sebesülve, a másik Csata Sándor falumbeli volt, ő nem sebesült meg, bekötözött és megcsókolt, azzal elment, ott hagyott a Bodrog partján. Mellemen átment egy golyó és a hónom alatt kijött. A lábamban is volt két golyó, mind a kettőben, a derekamban négy... Másnap reggel egy mongol-orosz odajött és a pisztolyt felém tartotta, hogy meglőjön. Meglátta ezt az orvosnő, odakiáltott neki. Így estem fogságba, sebesülten. Bevittek a kórházba, ott az orvosnő kivette a golyókat és bekötözött. Mindez 1944. november 20-án volt Estefelé kihajtottak egy iskolába. Én alig tudtam menni. Másnap reggel útnak indítottak. Mentem két-három kilométert, megdagadt mind a két lábam. Az oroszok akik kísértek, nem tudták, hogy sebesült vagyok. A katona meg akart lőni. Mutattam a sebeimet. Megállította a foglyokat és visszahívott egy orosz katonát. Megfogtak és kitettek a sánc szélére, hogy löjjenek meg. Ekkor odajött az orvosnő egy mentőkocsival. Így érkeztem meg gyűjtőlágerbe, ahol bekötöztek. Itt voltam 1944. november 21-től 1944. december 17-ig. A sebeim nagyjából begyógyultak...

Másnap bevagoníroztak. Azzal voltam szerencsés, hogy az orvosnő a sebeimet bekötözte és ügyelt rám. Úgy hívtak engem, hogy malinkí szoldát, ami azt jelenti: kicsi katona. Hisz 18 évet töltöttem. Mutatta az orvosnő, hogy zúzmarát ne nyaljak a rozsdás vasról, mert a sós hal után a foglyok ezt csinálták, olyan szomjasak voltak.

S. G. 1880

Karácsonyra megérkeztünk Minszkbe. Amikor a vonatról le szálltunk, az emberek jól laktak hóval. Az örök hiába kiabáltak, nem ért semmit. A sorban mellettem volt a százados, aki a rangját letépte, amikor fogságba esett, s azt kérdezte, hogy ezen a kapun ahányan bemegyünk, vajon annyian kijövünk-e? Útközben harminc halott lett. Száz embert tettek egy barakkba, semmiféle világítás nem volt. Reggel bejött az orvosnő. Mellünkre számot írtak. Beosztották a sírásókat, hatvan ember ásta a sírt a nyírfaerdőben, negyven hordta a halottakat. Minden reggel 150-250 halott volt. Vitte a hastífusz. Én is tífuszos voltam, minden éjjel mellettem meghaltak. Én egyedül megéltem. Aki a vizet megitta, azt vitte is... Én is akartam jeget olvasztani, de az orvosnő nem engedte. Adott nekem egy kanál szenet, hogy egyem meg, pirított kenyérrel. Ez a gyomormenést megfogta. A halottak nagy része civil volt. Hadi munkára vitték el, hidakat építeni és mikor bevégezték, bevitték Oroszországba. Olyan is volt, hogy az apa két fiával ott halt meg...

Korpalevet ettünk, amiben hal volt. De csak a szeme, ha belékerült, az volt a sűrűség...

Este egyszer kérdezték a németek, hogy én milyen nemzetiségű vagyok. Mondtam, hogy román. Ezért jól elverték. Ekkor jött három szerb és ők mentettek meg. Másnap jelenttem, hogy megvertek, s erre ők azt mondták, hogy azért, mert elloptam a kenyereket. Az orvosnő mentett meg, mert igazolta, hogy a malinki szoldát még a saját adagját sem tudja megenni... A románra a németek haragudtak, s ez azért volt.

Tízezerből csak kétezren maradtunk. Kíváncsi voltam, hogy temetnek el annyi embert. A kétkerekű szekeret hat húzta, hat taszította. Tizenöt halott volt egy szekéren. A sírásók nem haladtak, mert a föld fagyos volt. A halottakat meztelen tették a sírba. Tizenöt-húsz centi földet dobtak rájuk. Legkevesebb tizenegyezer ember van eltemetve a nyírfaerdőben, Minszkben. A kapuban a számát leírták mindenkinek, de a nevét, vagy hogy milyen nemzetiségű, azt nem.

Megjelent a sok tetűtől a fejtífusz. Kiírták a barakk oldalára, hogy aki egy tetűt visz, kenyeret kap érte. Így szűnt meg a tetűvilág. Aki megmaradt a tífusból, nyolcvan százaléka megvakult.

Átettek engem a kilences barakkhoz parancsnoknak. Jött egy orosz és kért tőlem öt embert fát hordani. Én is jelentkeztem, s amikor odaértünk, azt mondja az orosz: Biri magyar! Én azt feleltem, hogy nem biri, mert nehéz a fa. Ő azt mondta, hogy fogd meg magyar, s azt gondolta, hogy nem akarom megfogni, ezért olyant vágott rám, hogy hasra estem...

Szereltem valami gumit és parittyát készítettem, s azzal parittyáztam a verebeket. Megkopasztottam és megfőztem. Pityókahajat és halszemet szedtem a szemétdombon; egy hétig azt ettem. Egyik reggel jön egy nagy orosz és kérdi, hogy hol parittyáztam a verebeket. Azt kérdezi magyarul, hogy hová való vagyok, mert előzőleg bejárt a barakkba és kérdezte, hogy van-e itt magyar. Mondták, kint verebészik, így talált rám. Mondom, gyergyócsomafalvi vagyok. Azt feleli, hogy ő is az. Én nem ismertem őt, mert a falu is nagy. Székely Imrének hívták. Sírni kezdtem, s megkérdeztem, hogy eszik-e verébhúst, ha igen, akkor menjen a barakkba s feküdjön le a helyemre, amíg én megkészítem. Magas ember volt, de alig lehetett harminc kilós. Hanem nem lett volna szabad sós ételt ennie, ezért eldagadt. Másnap elvitték s azt kérdezte tőlem, hogy mit izenek haza. Én azt feleltem bánatomban, hogy semmit, mert azt gondoltam, hogy úgyszemint megyek soha többé haza...

Az orvosnő egyszer bejött a tolmáccsal, kellett neki nyolc ács építeni Minszkben. Jelentkeztem én is. A város le volt rombolva, a romokból szereztük be az anyagot és egy pár hét alatt meg is lett a ház. Az orvosnő főzött közben, ott jobban éltünk. 1945 márciusában azt mondta az orvosnő, hogy keressek húsz kosárkötő cigányt. Két nap múlva kivittek egy kolhozhoz, a kosár oda kellett. Engem vessző szedni tettek, ami nem volt nehéz munka. December tizedikéig voltunk ott, aztán elvittek Lesznajára fát hordani a mocsárból. Mert csak télen lehetett fát hordani, egy-két kilométer távolságra négy méter fát kellett kihordani minden fogolynak, ez volt a norma. Ismét oda a jó világ, gondoltam magamban. A halszemek ismét kikukucskáltak a léből, nézték a keserves, éhes foglyot.

1946 február elején összeszedtek kétszáz ácsot és elvittek lágert építeni. Moszkváig egy hatsávós utat építettünk és amikor megvolt, vittek tovább. Minden ötven kilométerre kellett egy lágert építeni kétezer ember részére. Fűrészszel vágtuk a deszkát a barakkok építéséhez. 1947 márciusában ismét vittek máshova, majd újból erdővágni vittek. Még a németek vágták volt le a fákat. Az örök egy rakásnál tüzet gyújtottak, mert fáztak, hanem mikor a tűz jobban kezdett égni, felrobbant a rakás, amely alatt robbanószer volt. Egymásután robbantak fel a rakások. A foglyok elszaladtak. Jelentették a sofőrök, hogy mi történt. Másnap minden fogoly visszajött a lágerbe.

1948 márciusában ismét építeni vittek, egy olyan helyre, ahol valami kaszárnya vagy iskola volt. Annyi volt a poloska, hogy nem lehetett aludni tőlük. Papírzsákokba bújtunk, mert ebben

a lágerben voltak németek, akik a papírgyárban dolgoztak és ők hoztak papírzsákokat. Nagyon haragudtak a németekre az oroszok, főleg a civilek, mert sok igazságtalanságot vittek véghez a németek. Egy tanár tudott magyarul, azt kérdezte, tudsz-e énekelni málinki szoldát? Mondom, tudok és kezdtem fújni, hogy "Szép ember a ruszki, oda könnyen jutsz ki, vállán van a puská..."

Másnap reggel, 1948 március 20-án engem, Bélteki Józsefet, Szabó Jenőt és Rápáti Józsefet kiszólitották, s négy ór négy kutyával az állomásra kísért. Felraktak a vonatra. Elvittek Borislóba, ahol még voltam. Onnan írt a vörös kereszt az én nevemben levelet a szüleimnek, hogy a legközelebbi vizontlátás reményében és jó egészségben vagyok. Ide még érkeztek foglyok, hát köztük van a falumbeli Székely Imre is, akit én verébhússal ettettem. Mondtam a lágerparancsnoknak, engedjenek ki munkárai mert aki dolgozott, hetven deka kenyeret kapott.

Tetűvizsgára kellett menni. Egyenként kellett bemenni a barakkba, bent a tiszték között volt egy magyar is, aki Dálnoki miniszterrel ment át az oroszokhoz. Kérdezték, hogy hívnak, mikor születél. Mondom, hogy 1925. május 11-én. S mikor mentem az SS-ekhez katonának? Egyszer sem, mondtam. Vetkőzök le, tarttam fel a két kezemet. Azt mondták, hogy kioperáltattam az SS-jelt. Ami a golyóhelye volt nekem. Odalépett az orvosnő, s azt mondta, hogy vetkőzök le egészen, mert máshol is látható forradás. Azt kérdezte, hogy ezeket mind kioperáltatta-e? Ha az orvosnő s a magyar tiszt ott ne legyen, SS-esnek hisznek. A félelemtől leizzadtam.

Amikor az orvosnő kijött és bement a rendelőbe, utána mentem és megkérdeztem, hogy mi a helyzet felölünk. Azt mondta, hogy vagyunk százhuszan magyarok, amiből száz megy haza, húsz pedig marad. Május egyre haza kell menjünk a mi hazánkba, mondta. Megköszöntem és visszamentem a barakkba, ahol még volt két falustársam, Csíki József és Székely Imre.

Az orvosnő velem magyarul beszélt mindig, de ezt nem tudta senki. Ez a magyar orvosnő sebesülésemtől végigkísért a fogásban. Ennek az édesapja kecskeméti volt és kint maradt a 14-es háborúban Oroszországban. Édesanyja orosz nő volt.

Április 28-án megverték a jelző vasat, összegyűjtöttek. A fürdőbe küldtek százhusz magyart, kétszáz románt, négyszáz németet, ahol a ruhánkat kicserélték majd kivittek az állomásra. A vagonokban szalmazsák volt, minden nemzetiségű csoport külön vagonot kapott. Parancs volt, hogy ha a vonat megáll, ne szálljunk ki. Amikor eljött az evési idő, megállt a vonat és ennünk

adtak. Egy nap háromszor. Vízet is adtak egy cseberben, annyit ihattunk, amennyi kellett. Énekelték a foglyok, hogy "Ha majd egyszer vége lesz a sok-sok szenvedésnek, Nézzétek el a foglynak, ha egy kicsit részeg. Megszabadult a fogságból, hej hazafelé visz az útja, Kifelé áll a fogságból a szekere rúdja..."

Hat lágerben voltam, s amikor vittek a másikba, mindig ezt énekeltük...

Megérkeztünk Delatinba. Azt mondták a foglyok, ha a vonat balra tér, akkor nem megyünk haza. Hanem a vonat velünk jobbra tért, s volt nagy öröm. Egy óra múlva a határhoz értünk és leszedtek a vonatról az egészségünket és szigorú ellenőrzést tartottak. A szalmazsákokat összeszurkálták, hogy nincs-e bennük valaki, vagy valami. Aztán mindenkit visszaszólítottak a vagonba, s azt parancsolták, hogyha a határon átmegyünk a szalmazsákokat üresítsük ki menetközben. Hát repültek a szalmazsákok, nagy volt az örömünk. Május egyre beérkeztünk Máramarosszigetre, ahol tíz napig tartottak. Május tizenegyedikére értünk haza a falunkba, éppen az én szüleim napjára. Tizenhét évesen ment el innen a kicsi katona, akit a háború elsodort és öt év múlva már nagy, kemény férfi lettem. A szüleim és kilenc testvérem nem is gondolták, hogy még hazatérek közéjük. Ez volt nagyjából az én keserű kenyerem a fogságban.

Hazafelé a mezőn keresztül jöttünk, mért mindenki állított meg, hogy mit tudunk a hozzátartozójáról. Ahogy jöttünk az állomásról, keresztül a mezőn, harangoztak délre. A társaim leterdéltek és megcsókolták a földet. Hogy az Isten megsegített, hogy még a szülőföldre léphettünk, s megláthatjuk a családjunkat. Ők már nős emberek voltak, várták őket a feleségek, a gyermekek...

KARDA LÁSZLÓ

KARÁCSONYI HAZATÉRÉS

(...) Fogságom negyedik éve volt már.

A Káspi tenger felől, a délies szél újra meghozta a tavaszt. Újabb remények, a tavasz újra tudja varázsolni az elcsüggedt lelkeket is. Váratlanul transzport érkezett magyar hadifoglyokkal. Valami közeli táborból jöttek. Mi ebben újabb transzport előkészítését véltük. Nagyjából így is volt. A kultúrelét mellé sportot is szerveztünk. Felszerelés nélkül ugyan, de egy magyar és egy német csapat alakult. A mi csapatunkban volt többek közt Barna a budapesti Elektromosból, Ungvári a kassai Lokomotívából, jómagam a GYSE-ből.

A pálya a két új épület és a lágerkonyha közt volt. Kissé nagyobb mint egy jégchokipálya. Erőnléttel gyengén álltunk, de megkezdődtek a mérkőzések. Magabiztosan győztünk a németek ellen, majd a következő mérkőzéseken is. A konyha előtti domboldal tele volt nézőkkel, élén az orosz táborparancsnoksággal. Ők egymás közt fogadtak, könnyű kitalálni miben. Vodkában. Mivel csak a magyar nézőknek okozott örömet az eredmény és a labdánk is kicsi volt, jöttek a németek az ötlettel. Kihívtak kézilabdában. Nem is kell mondanom, most a német tábor úszott örömmámorban, de jó volt minden arra, hogy ezalatt ne gondoljunk a honvágyra. No meg az orosz tiszték fogadási börszéje is módosult: a győztes csapat dupla vacsorát kapott, ezért mi mindig focizni akartunk, a németek pedig kézilabdázni.

Aztán itt is volt a két félidő a pokolban. Rogov kapitány irodájának ablaka a taccsvonal közelében volt. És hogy az ő ablaka nehogy a labda vonzaskörébe kerüljön, pontos méretű, két szögre felakasztható és mérkőzés után levehető farácsot készítettünk. Délután ő úgyszincs bent, otthon van. De vesztünkre egyszer bent volt. Mint Zrínyi a várból, úgy rohant ki. Ordított, milyen dolog, hogy a hadifoglyok berácsoznak egy szovjet tisztet! Betiltja a meccseket. Mi magyarózkodtunk, hogy kíméltük az ablakot. A szovjet tiszték is segítettek meggyőzni. Ez volt az első félidő a pokolban. A második félidő egy másik meccsen történt, a hórihorgas Ungvári egy igen magas gyertyát rúgott. A labda a villanyvezeték drótjaiba ütközött. Szikrák pattantak és

az egész tábor villany nélkül maradt. Villanszerelőink késő este külső segítséggel rendbetették a hálózatot, de a 7621-es láger izgalmas bajnoksága végleg befejeződött...

Egy kolhoz egy csoport hadifoglyot kért a lágertől. Magyar fiúkat jelölt ki a tábor, és örömmre engem jelöltek ki tolmácsnak. Két kis tehervonattal mentünk három hétre kiségetni a kolhozot. Mintegy 60 km után megérkeztünk a lágertől délkelet irányba fekvő Cseberkulra, egy kis tatárlakta falu közelébe. Hamar elrepült a három hét és vissza a táborba. Vártuk, hátha van valami jó hír a hazaszállításunkkal. És volt. Rövidesen nagy magyar transzport indul Európa felé. Apropos, június 27-én, tehát a kolhozi kiruccanásunk előtt, a két Lászlót (az egyik a gyógyszertár lazarettben dolgozott, másik jómagam) a német zenekar köszöntötte Kálmán Imre és Lehár Ferenc melódiákkal. Megható pillanat volt, Kurth tudta, hogy e napon Lászlók ünneplik névnapjukat. Nem számított, hogy nem vagyunk németek. Még meghatóbb volt a futballcsapat részéről átdott emléklap, amint egy vonatot ábrázol, amin ez áll: Európa felé. A jelző meg zöldre, azaz szabad útra áll, alatta az aranyat érő felirat: Ez a nap is eljött.. Eljött ugyan, de megint csak a magyarországi hadifoglyoknak. Szeptember közepe tájt indult a transzport, amibe még sok erdélyi magyar belefért, mert magyar állampolgárságúnak vallották magukat a listák kitöltésénél. Nem ismervén a változást, vagy mert ők Magyarországra akartak menni. Mi haza akartunk jönni, szülőföldünkre, ezért magyar nemzetiséginek, de román állampolgárnak vallottuk magunkat 18-an. Ami még további három hónapi fogságot eredményezett. Megint csalódás. És kétségek, hogy újra itt kap a tél...

Minél nagyobb a szabadság utáni vágy, annál lesújtóbb egy újabb nagy csalódás. Milyen szép lett volna, hogy ebben a pompás őszben mi is hazamenjünk a többi boldog emberekkel, akik otthon elérik a gyümölcsszezon, nincs szögesdrót, géppisztolyos őr, dermesztő tél. Azt lehetetlen leírni, amikor elbúcsúztak a hazatérő bajtársaink, akik viszontláthatják szülőföldjüket, családjaikat, és újra szabadok. Mi meg nem, és jön újra a szörnyű orosz tél. A tábor nagyon megürült. Aztán néhány napra rá minket is szólítottak a kapuhoz. Nagy izgalom vett erőt rajtunk, és ha csalódván is, de reménykedve indultunk ellenkező irányba: Szibéria belseje felé. Rövidesen megérkeztünk Cseljabinszkba, a hatalmas ipari központba. Reménykedtünk, hogy román lágerebe visznek, mert logikus, hogy azokkal térünk majd haza.

A láger a vasúttól délre kb. 3 km-re volt, egy új ipari létesítmény mellett, német és román láger. Kisebb volt a miassinál és ebédlővel is rendelkezett. Románok közé kerültünk. Jó jel. A koszt is jobb volt, a románok barátsággal fogadtak, ők is azon a véleményen voltak, hogy érkezésünk a hazaszállítás egyik előjele. A másik, hogy év végére minden román hadifogoly visszatér hazájába, mondták a román tisztek.

A forгатókönyv ugyanaz volt mint Miassban. Reggel korán jöttek a fegyveres őrök, robot, tábori élet és minden remények.

Mi az épülő üzem földmunkáit végeztük. A sáncokat a nagy telek miatt nagyon mélyre kellett leásni. Már fagyos földdel dolgoztunk, igen nehéz munka volt. A csővezetéket orosz szakmunkások rakták és forrasztották össze. Kelet irányban látni lehetett Szibéria végtelen mezőit, a hangszórókból pedig Brahms VI. magyar tánca biztatólag hatott. Mi minden nap vártuk a nagy pillanatot, mert közben megjött a farkasordító zord tél. Féltünk, hogy a tél akadályá lehet a repatriálásunknak. Számoltuk a napokat, drukoltunk, október, november. A 4000 kilométeres út 3 hét. És még mindig semmi jó jel, semmi hír.

Aztán a németek beszélnek, hogy transzport készül. Mi, román és magyar hadifoglyok szurkolunk. A nagy csendben készül valami. A difuzorból hallgatom a meteorológiát. A Jeges-tenger felől igen erős fagyhullám közelít.

DECEMBER 3. A munka végétével az oroszok barátságosait néznek, mintha köszönnének, búcsúznának. Visszatérünk a lágerbe. Feszült csend, pedig itt az év vége hamar. Nem beszélünk. Mindenki hallgat. Nyomasztó csend. Négy órakor (itt sötét van már) névsorolvasás. Sok-sok román név. A szívem a torkomban. Éreztem, most már minket is felolvas a román láger parancsnoka. Minden név egy örökkévalóság. – Karda László – hallottam, majd a többi bajtársaimét is. Amit éreztem, azt nem lehet leírni. Tehát nem rekedtünk itt. Szabadok vagyunk, vége az emberi méltóság megalázásának, a négyévi hadifogságnak, a szörnyű teleknek. Vége a csajkának, és vége a bizonytalanságnak. Fürdő, vacsora és boldog várakozás.

DECEMBER 4. Sorakozó a kapunál. Nem robotra, hanem végre az Európát és a hazát jelentő vonatra. Irtózatossá hideg van. A szokásos számolás. Az oszlop nem indulhat, míg mindenkit ki nem számolnak. A vörös csillagra senki sem néz vissza. Végre mind kint vagyunk és az őrök jeladásra elindulnak. A nagy állomáson sok vonat, szerelvény. A miénk is megkerül. Még ab-

lak nélkül, de nem számít. Hamarosan oroszok jönnek, hozzák a kész ablakokat. Kevés a szén, de befűtünk. Még így is táncolunk. A vagonból nem szabad leszállnunk. Enni nem kapunk, de mit számít? Elfogy a szenünk. Pillanatok alatt jégverem a vagon. Aztán szemet kapunk újra. Várjuk a mozdonyt, de egész nap semmi mozgás. Hamar sötét van, éjjel az emeletes priccseken éhesen, de boldogan alszunk.

DECEMBER 5. Konyhát rendeznek be egy vagonba, már kapunk ételt, meleg ételt. Kint tombol a tél. Őrzőink mondják: mínusz 52 fok van. A szibériai tél búcsúzóul megmutatja igazi arcát. Fontos, hogy eljött a szabadulásunk napja. Csak nem akarunk indulni, türelmetlenkedünk mindannyian, nehogy valami közbejőjön. Este van. Mikulás este. Nem tudjuk, csak sejtjük: 6-7 óra körül van. Mintha könnyen megmozdulna a tehervonat. Majd leírhatatlan öröm. A szomszéd vagonokban is. Üdv rivalgások. Megindult a szerelvényünk és hála az Istennek, jó irányba: Nyugat felé, az Ural felé, hazafelé, szülőföldünk felé.

Én a felső priccsen, az ablak mellé kerültem, itt hidegebb volt, de a jégvirágon keresztül is láthattam végig azokat a tájakat, ahol ezelőtt négy évvel kifelé hurcoltak.

Nem aludtam, hogy lássam álmaim valóra válását. A vagonból búcsút inteni a sok szenvedést idéző 7621-es lágernek. Ez éjjel körül volt, az egész telep fényárban úszott. Láthatók voltak az örök emeletes tornyai is. Szerelvényünk már kapaszkodott az Ural hágóin, mire boldogan elaludtam. Másnap már az Ural havas sziklái között dübörgött a vonatunk. Aztán Ufale, Zlatausk, majd Európa következett.

Vizet hozni a vagonba, meg a konyhának sorra ment. Mikor én is szolgálatos voltam, az állomáson már Kujbisev várost írt. Aztán Ukrajna következett. Már nem volt fagyhullám, az ablakok jégvirágai legalábbis nappalra eltűntek.

Minszk, majd Kijev következett. December közepe volt. Gyorstherként száguldott vonatunk. Hiába, már javultak a vasúti viszonyok is. Más vonalon jöttünk vissza. Aztán a távolban a Kárpátok hófödte csúcsait pillantottuk meg. Tehát nem Focşani felé jövünk, de az ukrajnai Kárpátok látványa is igen meleg érzéssel töltött el.

Kolomeánál jöttünk át. Nagy ellenőrzés volt. Nálunk mindent rendben találtak. Aztán ruszin települések, és december 18-án estefelé érkeztünk meg Márámarosszigetre. Négy év után újra hazai földön! Harangszó hallatszott a város felől.

Négy napig voltunk a hazaengedő tábor türelmetlen lakói. Aztán december 23-án estefelé újabb örömteli pillanat. A mi kis magyar csapatunk szabadult. Egy cipóval és egy kohzervvel utunkra bocsátottak a boltíves kaputól. Milyen más. Az állomásig egy őr kísért, aztán otthagyt. Alig hittük, szabadok vagyunk. Végre magunkra, minden kíséret nélkül...

Reggel érkeztünk Kolozsvárra, tíz órakor Székelykocsárdra indultunk, ott átszálltunk a Déda-Csicsó-Brassó járatra. Késő délután érkeztünk a „marosmenti fenyves erdő” aljába. Már itthon éreztük magunkat. Sötétedett. Ditró következett. Már nem bírtam bent maradni. Aztán életem legszebb pillanata következett: Gyergyószentmiklós. Karácsony este és itthon vagyok! A sok szenvedés, hányódás és négyévi hadifogság után itthon vagyok! Az élet szép ajándéka volt. Mikulás este indultam és karácsony este érkeztem! Meghatódva, boldogan léptem édes szülőföldemre, a sokat áhított gyergyói földre. Sikerült! Elindultam az úton a város felé. Majdminden ajtóban énekelték a Mennyből az angyalt. Amit mi is énekeltünk ott, a messzi idegenben.

A város főterén, a mozi felől (Szilágyi udvar) már mást haragott a hangszóró: bátran előre, elvtársak! Lehajtottam a fejem. Abban a pillanatban újból az egyik udvarból a Mennyből az angyal csendült fel. Ferencz Pistáéktól. Nem várt rám senki, de itthon voltam. Egyik jó barátomnál ünnepeltünk. Annyi idő után terített asztal, ünnepi bor – Balla Andornál. Reggel a karácsonyi harangszó ébresztett. Nem mint annyiszor, amikor a honvágy-gyötörte álmaimban itthon voltam. Azóta számomra a karácsony nemcsak a szeretet ünnepe, hanem a szabadság visszanyerésének ünnepe is...

TAMÁSI GÁBOR

KÉSEI BEVONULÁS, KÉSEI HAZATÉRÉS

Nagyon későn, 1944. november 6-án vonultam be katonának Budapestről, Ókomáromba.

Budapesten jártam iskolába és 1944 őszén odautaztam, hogy elkezdjem az ötödik évfolyamot. Ezen az őszön az iskola nem nyílt meg, ellenben a nyilas hatalomátvétel után, falragaszos felhívások nyomán be kellett vonulnom.

Komáromban vonatra raktak és elvittek a nyugati határszélre ... és két nap múlva felébredtünk Drezdában, hogy majd itt frontkatonáknak képeznek ki. Ebből nem lett semmi, de viszont túléltem a nagy drezdai bombázást, mégpedig a város területén. Borzalmas élmény. Magyar bajtársaink közül 36-an lettek a bombázás áldozatai.

Majd lapátos katonák lettünk és elvittek kelet felé a front irányába.

A háború vége a szudéta-német-cseh határ mentén ért. 1945. május 9-én reggel találkoztunk az oroszokkal (jobban mondva a lengyel légióval). Azt mondták, hogy vége a háborúnak, menjetek haza és el is indultunk délkelet felé, be Csehországba. Egyes jóakarók azt tanácsolták, hogy ne széledjünk széjjel, mert a csatangoló magyarokat vagy németeket a csehek megölik. Híre jött annak is, hogy a csehek lemészároltak 2000 Magyarországról elmenekített leventét.

És meneteltünk négy napon át egészen Kolin városig (42 kilométerre Prágától keletre), ahol a város közepén egyszerre csak körülfogtak a szovjet NKVD-ek és ebben a szomorú és kétségbeejtő pillanatban ért fogságom egyik kacagtató élménye.

Álltunk a belvárosi úttesten a járda mellett, körülbelül 500-600 ember. Mellettünk kétoldalt az orosz katonák lövésre kész fegyverrel. Egyszerre csak egy kerékpáros cseh polgári gárdista, nemzeti színű kokárdával, az egyik orosz katona mögött akart elsuhanni. Ez megijedt, megfordult, lerántotta a kerékpárról és sűrű hátbarúgásokkal közénk terelte. Velünk is jött egész Csehország területén.

Aztán elkerültünk Podjebrád néhai cseh király (leánya Podjebrád Katalin Mátyás király első neje) székhelyére a szin

tén Podjebrád nevű városba. Innen elvittek vagy húsz kilométerre egy olyan helyiségbe, melyeknek kissé nagyobb vasútállomása volt.

Ezen az úton volt részem egy grandiózus látványban. Kevés híján tízezer ember ötös sorokban, a kétoldalt kísérő örök között vonultunk az országúton. Csehország dimbes-dombos ország. Az országút egyenesen ment dimben-dombon át. Én a sor végefelé voltam és a legmagasabb dombról láttam magam előtt három dombon és két völgyön át az előttem haladó megszakítatlanul kígyózó hadifogoly oszlopot. Azóta elég sokat jártam, de ilyen látványban nem volt részem.

Abban a bizonyos másik városban kiválógtak – levetkőztünk meztelenre és a felcser az ujjai hegyével meglötyögtette a lapockánk alatti, és a farizmunkat. Innen állapította meg, hogy emberek vagyunk. Minket, első- és másodosztályú embereket bevagoníroztak és elvittek Olomucon keresztül 300 kilométerre, Auschwitzba. Öt napig utaztunk, szép május végi meleg időben. A vonaton kétszer ittam vizet, egyszer egy kulacspohárral és egyszer egy fél konzerves dobozzal. A gyengék, vagyis harmadosztályúak eljöttek ők is ugyanoda – gyalog.

Auschwitzban ugyanazon birkenauai állomáson szálltunk le a marhavagonokból, ahol annak idején a hírhedt dr. Mengele dirigálta jobbra vagy balra a vagonokból leszálló zsidókat. Innen az auschwitzi főlágerbe, (a Blokk-lágerbe) vittek. 23 földszint plusz egy emeletes blokk. Minden blokkba befért ezer ember (még három emeletes ágy is volt). Itt beteg lettem és kórházba vittek. Szerencsére csak egynapos hasmenésem volt és négy napra rá elvittek a gyengék lágerébe. Ez volt az úgynevezett gazdasági láger. Ebben is élt vagy tízezer ember.

Itt is volt egy fantasztikus élményem. Naponta kétszer kaptunk enni és én az étkezések közötti időt (hogy spóroljam az energiát), heveréssel töltöttem el. Délután úgy három óra tájban kimegyek a barakkból és látom, hogy a lépcsőn egy német nagyban kavargat és eszik valami szirupszerűséggel leöntött pergelt zabot. Egy keveset tudtam németül és megkérdeztem mi az a szirup és azt mondta rá, hogy melasz és jó édes.

Estére aztán kiderült mi volt az a szirup, miután úgy éjjel 11 óra tájban meghalt hetvenhat fogoly, köztük egy magyar. Vagy kétszáz fogoly egész nap dolgozott egy óriási raktárban és rendezte a láger fenntartásához szükséges anyagokat, köztük a lovagnak való zabot és a légyölőnek szánt arzénos melaszt. Eből evett a 76 fogoly...

Aztán egy idő múlva innen átvittek a harmadosztályúakat tartó birkenau-i ún. barakk-lágerbe. Ez egy óriási kiterjedésű négyzet alakú láger volt. El volt osztva négy, szintén négyzet alakú fióklágerre.

Az egyikben voltunk mi német, magyar stb. hadifoglyok, a másik részében a németek által Németországban foglalkoztatott ukránok (férfiak, nők, gyerekek, vagyis családok). A harmadik részben a szovjet hadsereg német fogságba esett katonái. A negyedik rész üres volt. Nyugat felé, úgy egy kilométer távolságban – mondták suttogva – voltak a krematóriumok. Az egészet egyformán őrizték a fegyveres orosz katonák és habár a kerítés egyszerűbb volt mint a blokk-lágerben, láttuk, hogy a kerítéshez legelés közben hozzáérő lovat megütötte a villamos áram.

Itt a lágerben találkoztam a Podjebrádban, gyenge fizikai állapotban hagyott katonatársaimmal, akik gyalog jöttek utánunk.

Július hónap elején még egy utolsó vizsgálat volt és az erőseket (magam első kategóriájúnak jöttem ki), újra átvittek a blokk-lágerbe.

Csak később tudtuk meg: Auschwitz környéke tele volt hadifoglyokkal, megtöltött vasúti kocsikkal. Egy nemzetközi határozat kimondta, hogy augusztus elsejéig az összes hadifoglyot haza kell engedni. Ezt a határozatot torpedózta meg az „emberbarát” Szovjetunió és hirtelen elvitte a foglyok nagy részét be a Szovjetunió belső területére.

Az én pechem az volt, hogy az egyik ilyen szerelvényről egy nappal az elindítás előtt az egészségügyi fehérnép vezetésével a parancsnok beküldött 90 beteg foglyot, mondván: „add át az embereket a lágerben és hozzá helyettük 90 egészséges németet”. A nő a barakkban nézegette melyik fogoly néz ki egészségesebbnek, nem ismerte az egyenruhákat és mikor a vonathoz értünk a 90 német között 12 magyar voltunk.

A vonatparancsnok káromkodott, de azt mondta, hogy egészséges embereket nem szabad visszaküldenie. Berakott tizenkettőnket a negyvenszemélyes tartalékvagonba, hogy majd mi szolgálunk a vonat mentén. Naponta kétszer széthordtuk az ételt, a vizet. Lembergben (Lvovban) élelmet vételeztünk, gondolhatni, hogy jóllaktunk, míg a pár tonna kenyeret a vonatra fölraktuk. Kilenc nap utazás után megérkeztünk az eljövendő, majdnem négyéves életünk színhelyére. A moszkvai körzet déli részén van a moszkvai szénmedence. Ez a terület a térképen úgy lóg a moszkvai körzet déli felén, mint a Krím félsziget bele a Fekete-tengerbe.

A vonat 1300 főnyi foglya számára csak három barakk volt és a konyha-barakk. A többi sátor. Az ősz és a tél folyamán építettek nagy „kényelmes” barakkokat.

Az 1300 német között élő 12 magyar vezetője egy magyarosított nevű szlovák fiú volt. Tudott szlovákul és így tudott beszélni az oroszokkal; természetes, hogy ő lett a vezető, összekerültünk a Németországba menekített mezőhegyesi ménes személyzetének pár tagjával. A főtörzsőrmester úr, foglalkozására nézve lovászmester; egy szíjgyártó és nyergesmester; egy kovács, három istállófiú és egy számvevő (könyvelő). Ez idáig 7, aztán Lajos Lajos bácsi dunántúli középgazdász, Nagy Feri lakatos és gépész, egy suszter és jómagam.

A tábor parancsnoka pártolta a magyarokat, mert a magyarországi harcok folyamán megsebesült és magyar asszonyok gondosan ápolták. Így rövid időn belül jó helyekre tett minket. A szlovák fiú lett az orosz raktáros segédje az élelmiszer raktárban. A suszter lett a cipésműhely vezetője, ahol a sarokban dolgozott a szíjgyártó. A kovácsnak külön műhelye volt. Később mindnyájunk helye kialakult...

Közeledett az ősz. Téli készleteket kellett elraktározni. Volt a tábor területén egy félig földbe ásott nagy barakk. Kisült, hogy ebben Besszarábiából elhurcolt románok laktak vagy hatszázan, de egy sem jutott belőlük haza. Ebben a barakkban rendeztük be a krumplispincét (fűteni is lehetett), ahol a tél elején én lettem a főnök. Aztán a tábor három tehenet és egy fiatal bikát kapott (Lajos bácsi lett az ápolójuk).

És most jön újból egy kedves jelenet. A tábor kapott három lovat is. Az egyik szép, fiatal zsemlyeszínű lovacska alig állott a lábám Nosza, a mezőhegyesi lószakértők rögtön elkezdték megvizsgálni. Megállapították, hogy a gyenge táplálkozás miatt igen megnőttek a fogai és nem tudott rágni. A kovácsunk (máskülönben gyógykovács képesítésű is) azonnal hozzálátott és háromnegyed óra múlva hozta a frissen kovácsolt különleges reszelőt, a megnyúlt fogakat lereszelte és a ló este már vígan evett. Két hét múlva a lótréner főtörzsőrmester úr már lovasmutatványokat produkált vele, az oroszok nagy bámulatára.

Még egy! Most elfogott a kacagás újból. A lovakat két kényeszerlakhelyes nyomorult orosz hozta: Don Quijote és Sancho Panza rémesen rongyos ruhában. A kovács előtt megjelenik a magasabb és kéri: a lónak olyan jól megreperálta a fogát, van neki is egyetlen lógó, hosszú metszőfoga – húzza ki! A kovácsunk leültette az üllőre és a hosszú kovácsfogóval – érzéstelenítés

nélkül – ki is húzta a fogát. Az egész környék tudott róla, milyen derék ember a magyar kovács!

Az életünk, a fogságtól eltekintve, nem volt nehéz. A háborúnak vége, élelem – ha egyszerű is – de volt elegendő. A foglyoknak megjött a kedve a szórakozásra.

Főkovász a mezőhegyesi ménes számvevője (könyvelője) volt: csináljunk asztaltáncoltatást! Barakkunk bejáratánál volt egy kis szabad tér. Itt volt egy kis kecskelábú asztal (a szabály ellen, vasszegekkel összeépítve) és három oldalról pad. Odaül a négy tag, kettő az asztal hosszú felén és kettő az asztal végén. Mind a négy ember tenyere, széttartott ujjakkal és egymás kezét érintve, szorosán az asztalon. Az irányító (a számvevő) síri hangon: "kis asztalkám szólalj meg, koppantsál annyit a lábaiddal, ahány éve fogságban vagyunk". És megbillenti az asztal szabad oldalát, és kettőt koppan az asztal. Pontos, mert két éve vagyunk fogságban. Hány gyereke van Jánosnak? Az asztal hármat koppan. Talál! Hány év múlva megyünk haza? Semmi koppanás! A vezető egy-kettőnknek közülünk bevallotta az asztaltáncoltatás csínját. Az esetet megtudták a németek is minden barakkban asztalt táncoltattak. De sehol sem sikerült, mert nem ismerték a játék lényegét.

Aztán hozzánk került valahonnan egy cigány. A táborparancsnok kérdésére, hogy tud-e hegedülni, igennél felelt. Egy hét múlva kapott hegedűt. Csapnivalóan rosszul hegedült, de elindította a tábori kulturmunkát. A tábor lakója volt a berlini Opera zenekarának egy trombitása. Pénzt adtunk össze (már kezdett egy-egy kis pénz is forogni a táborban), vettünk egy trombitát. A második nyáron gyönyörű meleg esték voltak. Ment a kívánsághangverseny, újabb pénz gyűlt. A zenekarhoz kellett a nagy dob. A szomszéd falu kollektívelnöke levágott egy borjút. A bőrét kiszegezte száradni. Reggelre eltűnt. Volt nagydob. A bánya párttitkáranak volt egy szép nagy kutyája. A kutya eltűnt – volt kisdob!

(Úgy zárójelben megjegyeztem, hogy egy ember megöléséért három év börtön járt. Egy borjúnak a feketén való levágásáért 16 év börtön. A szovjet alkotmány 2. paragrafusa: – legértékesebb tőke az ember!)

Komolyan beindult a kultúrélet. A tábori antifasiszta szervezet titkára (egy német) angol nyelvleckéket adott. És szintén ő szervezet egy fantasztikus előadást. De előbb a színpad megvilágításához szükséges volt egy nagy villanykörte. Nagy Feri fogolytársunk, egy magas, nehézkes járású fiú, éjjel, bakancsosan, a bányatelepen felmászott egy tíz méteres villanypóznára

(két hosszú pózna összekötözve) és ellopott egy 500-as égőt. Hazajövetelünk után Nagy Feri barátommal megszakadt a kapcsolat, de aztán majdnem húsz éve újra megtaláltuk egymást. Azóta is levelezünk, sőt 1991-ben meg is látogattam őt Esztergomban.

A munkahelyek a bányaeépítéseknél jók voltak, a normákat teljesítettük, sőt túlteljesítettük. Volt élelem bőven és még pénz is került. Sokkal jobban kerestünk, mint a sok kényszerlakhelyes orosz. De hiányzott a szabadság. És nem tudtam folytatni a tanulmányaimat...

Egy keveset beszéltem németül már azelőtt, de itt a táborban sokat tanultam. A magyar és a román nyelvben levő szláv szavak segítségével elég hamar megtanultam oroszul és irodában is dolgoztam. Kedvenc tolmácsa voltam az orosz munkafőnököknek, mert velem egyedül elintézte a magyar, német és román tolmácsolásokat.

Az 1948-as év februárjában nagy izgalom: mi magyarok megyünk haza! Nem lett belőle semmi! Csak decemberben jöttünk el, 19-én érkeztem Budapestre és 1949. január 9-én érkeztem haza Ditróba.

ERŐS LÁSZLÓ

ÉVEKIG VÁRTUK A ZAPISZKÁT

Teltek a hónapok, az évek. Már másodévesek voltunk. Egyik bajtársunk a brigádból egy debreceni vagy Debrecen környéki fiú soha nem vett részt közös beszélgetéseinken. Ilyenkor félrevonult, legtöbbször a térdére könyökölt és fogta a fejét, mint akinek nagy főfájása van. Próbáltuk magunkhoz édesgetni, de nem ment. – Mi bajod? Ne keseredj el! Ha valami nyomja a szívedet tárulkozzál ki előttünk, meglásd, könnyebben viseled majd a bajokat! – Talán majd egyszer – mondta. – Most hagyjatok magamra! Hagytuk. Történt aztán, hogy tervteljesítésért (ami ritkán sikerült) prémiumot kaptunk. Éspedig egy féldeci vodkát és három deka szalonnát. Ez óriási dolog volt! Mikor itunk vodkát? Legtöbbször soha, mert ez jellegzetesen orosz ital. És szalonnát? Orosz földön senki nem evett. Vittük is nagy örömmel teljesítményünk jutalmát és felügyelet alatt (nehogy a vodkától bátorságot kapjunk valamiféle zendülésre) fogyasztottuk el. A vodka ugyan meg volt keresztelve, de úgylis jólesett és a szalonna is nagyon csúszott rá! Zendülés nem lett, de csodácsolódaja, Pista megszólalt. – FigyeljeteK rám, hogy miért vagyok én búskomor. – Figyelünk. – Emlékeztek arra a debreceni „bevonulásotokra” a civilek sorfala között? – Emlékezünk. Soha el nem feledjük. – Ti kérdeztétek a civileket, hogy vajon mi történik majd veletek? Azok meg kiabáltak vissza: – Mentek a laktanyába, ott kapjátok a zapszkat és engednek haza. Kevés munka után már sokat hazaküldtek!

Tudjátok meg, hogy én is ott voltam a tömegben civilben. Feleségemmel a karomon. Mondom a feleségemnek: legalább ezeknek lesz igazolásuk, senki nem fog bajlódni velük. – De neked nincs, Pista! – így az asszony. – Te mondtad, hogyha elfognak még főbe is lőhetnek, mint kémet. Ha beállnál közékük és kapnál igazolást?!

Nem sok idő volt a gondolkodásra. Ránéztem, hirtelenében megcsókoltam és utánatok futottam. Béálltam a sorba, de az őrszrevett és kivert onnan. Még előrébb futottam a tömegben, ismét elkergettek. Harmadszorra sikerült észrevétlenül beállnom közékük. És most itt vagyok!

Kirobbant a kacagás. De csak egy másodpercre. – De hát Pista! Nem viccelsz te? – Sajnos nem. Amit elmondtam nektek,

mind igaz – mondta. Zokogott. Mi csak könnyeztünk. Rettenetes. Pista a hazug szovjet propagandának lett az áldozata. És még ki tudja hányán? (...)

– Írtál te haza egyáltalán? – Kinek írnak? A feleségemnek, a legnagyobb ellenségnek? – Ez nem lehet igaz Pista! Te is tudod, hogy ez nem lehet igaz. Csakhogy te a lehető legrosszabbra gondolsz és nem akarsz a jobbik változattal megbarátkozni. Így van ez Pista? – Lehet, hogy így van, de én elhatároztam, hogy ha haza segít az Isten, első dolgom lesz a feleségemet agyonütni. Csak a kicsi fiamat sajnálom. – Micsoda? Van neked fiad is? – Van, most négyéves. – Nahát, szégyelld magad. Azonnal újjá haza! – Nem írok értsétek meg. – Van neked itt földid? – Lehet, de nem akarok tudni róluk! (...)

Másnap két fiú az irodában megtudta a címét és írtak a feleségének: – Itt van Pista, a férje. Ép, egészséges, de búskomor. Nem tudjuk, hogy miért. Kérjük, írjon neki magáról és a kicsi fiáról. Hónapok múlva levelezőlap érkezett. Muszkaföldön lassan jár a posta. A Pista nevére. A tartalma kb. ez volt: Drága Pista! Egészségesek vagyunk a kisfiáddal együtt. Csak én sírok sokat és én is búskomor vagyok. Nagyon várunk haza. Pityu minden este megkérdezi: „Apja mikor jön már haza?” írjal drága Pista és vigyázzál magadra továbbra is, hogy haza tudjál jutni. És Pista, bocsássál meg nekem. (...)

* * *

Minden tizedik napon orvosi vizsgánk volt, mely a következőképp zajlott: a fürdőből kijövet libasorban és meztelen járultunk az orvosnő elé, aki két ujja közé fogta fenekünkön a bőrt és meghúzta. Ha a meghúzott és eleresztett bőr visszaállt helyére (a csontra) akkor az orvosnő szájából elhangzott a kharasó, ami magyarul jót jelent. Odaérkeztem én is elébe. Meghúzta a bőrt és eleresztette. Ismét húzta és elengedte. Még fel szemmel vissza is néztem, hogy miért huzigálja annyit (talán megtetszettem neki?). – Állj a mérlegre! – mondja. Odaállok. – Szkolyko? – kérdi a mérlegelőt. – Tricet devet – mondja az vissza. Hát bizony ez a mi nyelvünkön harminckilenc. Megijedtem. Az orvosnő meghozta a döntést: O.K. (bányamunkára alkalmatlan). Ismét itt az alkalom: sírjak-e vagy nevessek magamon? Az orvosnőtől kijövet kértem B. Tamástól: – Te! Hogy nézek ki? Tamás az ő humorával: – Hát ami azt illeti, nem vagy valami piacos! És ismét csak mosolyogva az ő józan eszével hozzát teszi: – Legalább megszabadultál a bányától! – Hát ez igaz, de a kilók! Lesz belőlem életre való ember valaha?

Tehát a bányamunka alól fel voltam mentve.

De másnap már hallottam, hogy az O.K.-soknak sorakozó. Könnyebb lágermunkára osztották be az ilyen „legényeket” mint én. Önként jelentkezőket toboroztak kolhozba, szovhozba, stb. Magam nem jelentkeztem sehova. Gondoltam, hogy majd később, ha egy kicsit felépülök. Ott állok magamban, mint egy szomorúfűz és ekkor megjelenik Lajos bácsi, akit a lágerben mindenki ismert, mert ő volt a láger fogorvosa. Ő fuvarozta be a lágerbe a szenet, deszkát, téglát és mindenféle anyagot, sőt néha még a konyhára is kenyeret két kenyivel (kis orosz lovacskával). Odajött hát hozzám és kérdezi, hogy miért állok ott? Mondom: munkanélküli vagyok, mert mindenki elfogyott mellőlem, csak engem nem osztottak még be munkára. – Hogy hívnak? – Erős. – Nahát, bármit is lehet hinni rólad, de hogy erős vagy, azt nem! Na, de nem baj. Mára elkérlek és eljössz hozzám. – Tudsz te zsákot hordani? – Hogyne tudnék, üreset. Jóízűen elkacagta magát. – Majd elboldogulunk valahogy – mondta.

Úgy is lett. Amikor élelmiszert hoztunk be, nem engedte belőle ennem, csak keveset. – Beteg leszel – mondta. Ha zsákolni kellett ő vitte a zsákokat, én csak felsegítettem neki. Mikor segítségre volt szüksége, mindig bekiáltott a barakkba: – Hol vagy kicsi Erős? Jó volt vele járni. Ha nem csordult, csöppent valami örökké. És beszélgettünk. – Ki kell bírunk, haza kell jutnunk – mondta. Nem lehet tudni, hogy mikor, de egyszer csak eljön a szabadulás órája. Az oroszok sem tudják megmondani a dátumot. (Lajos bácsi a civilektől is hallott egyet-mást). Csak azt hangoztatják, hogy Sztálin kijelentette: a háború előtti termelési szintet el kell érni minden területen. Amit leromboltunk, fel kell építsük. Az oroszot nem érdekli, hogy ki rombolta le, német-e vagy magyar. Azt mondja: egykutya! (...)

Teltek a hónapok. Lajos bácsi második apám lett. Többször elhívott segíteni. Kezdtém összeszedni magam. – Ha mellettem leszel és szót fogadsz nekem, – mókázott – olyan legényt faragok belőled, hogy a lányok majd otthon, összepisilik magukat érted.

Reményt csepegtetett belém. Csak annyit tudtam róla, hogy anyaországi. Szűkebb hazáját és harctéri dolgait nem árulta el. Kitérő válaszokat adott. Nem is feszegettem a dolgot. Később, második bányász koromban egyik napról a másikra, egy hirtelen összeszedett csoporttal – korára való tekintettel – hazaküldték. El sem tudtam búcsúzni tőle, amit nagyon sajnáltam.

Lajos bácsi egyik nap szokatlan időben, vagyis este keresett. – Hol vagy kicsi Erős? – kiabálta be a barakkba. – Gyere, beszédem van veled. És suttozja: – A láger kapott tíz malacot. Ott

vannak a lovaim istállójában. Az őrnagy megparancsolta, hogy keressék melléjük egy gondozót. Én rád gondoltam. Vállald el. Nem lesz sok dolgod. – De ha elpusztulnak mi lesz? – A malacok egészségesek és ha értesz hozzájuk egy kicsit, nem lesz semmi baj. Mivel a malacoknak ételmet nem küldtek, az őrnagy azt mondta, hogy vigyünk nekik levest a lágerből, addig is, amíg ételmük megérkezik. Itt egy új veder a leveseknek! – Elvállalom – mondtam. A vedret szuper tisztára sikáltam és mentünk konyhára. Bemutattuk a zapiskát, amit az őrnagy adott és a tíz malacnak felvételeztünk 20 adag levest. A konyhán éppen jóforma leves volt (finom-vegyes). Én persze először a csajkámattöltöttem a sűrűjével és a többit vittük a malacoknak. Beöntöttem a finom-vegyes levest. És csodák-csodája, a malacok még csak meg sem kóstolták, hanem inkább minél messzebb távolodtak a vályútól. Hívom Lajos bácsit, ő meg bele is dugta egyiknek az orrát a levesbe, hátha ízlelés után rájönne, hogy milyen finom. Azonban az nagyot sikított és kiugrott a kezéből. Az őrnagy zapiskát adott ki napi háromszori 20 adagra, amit aztán a malacok nem utasítottak vissza.

Egy hónap múlva Lajos bácsi bejelenti, hogy megérkezett a malacok ételmezését szolgáló kukorica, mégpedig visszamenőleg egy hónapra. Szép esős kukorica volt, egy halmozott szekérrékkal. Én – őszintén szólva – nem nagyon örvendtem a kukoricának annál az egyszerű oknál fogva, hogy elestem a kásától. Megpróbáltam ropogtatni, ropogtatni a fogaim között, de rájöttem, hogyha ép fogakkal akarok hazakerülni valamikor, akkor ezt az étkezési módot félbe kell hagynom. Meg aztán finnyás kezdtem lenni, mint egy válogatós úrfi. El is panasztam mindjárt a dolgot Lajos bácsinak, aki az ügyet magáévá tette. – Valamit ki kell találnunk. – Én már ki is találtam, Lajos bácsi! – Ugyan mit? – Azt, hogy a malacok a kukoricát nemigen tudják enni, mert igen száraz, tehát meg kell főzni! Néz: – Te székely vagy ugye kicsi Erős? – Nem szégyellem, Lajos bácsi! – Ne is szégyelld. Le se tudnád tagadni. De neked gyűlik meg a bajod, mert a kukoricát főzéshez le kell fejteni. – Csövestől főzzük meg, Lajos bácsi, így legalább még hátha a csutkáját is megeszik, de Lajos bácsira hárul a nagy feladat, hogy jóvá hagyassa az őrnagygyal a kukoricafőzést. – Az meglesz. Ő jó ember. És tulajdonképpen nem is hazudunk, hiszen amit mondasz, az mind igaz és a malacok jó előmenetele érdekében történik.

A jóváhagyás megtörtént. Ezután a kukoricát megfőztem. A főzéstől kipattant szemek a csutkán nagyon jól mutattak és ízletesek voltak. Guszta volt és még itthon is meg lehetett volna

enni. A főzést a láger udvarán végeztem egy százliteres üstben. Amikor kész volt, négy jó barát vitte ki rúdon az istállóba. Ott aztán lakmározunk belőle becsületesen. De a malacok is fejlődtek szépen. (...)

Egyre jobban féltem az orvosi vizsgától. Habár tisztában voltam vele, hogy mi lesz a vége, azért mégis úgy hatott rám, mint derült égből a villámcsapás az orvosnő második döntése: Khárásó ná sákt = jó a bányába! Nagyon lesújtott a hirtelen fordulat. Tamás kérdi: – Hogy történt? – Hát úgy, hogy a bőr viszszaugrott a fenekemen. Ő megvigasztalt: – Hadd el no, legalább kicsit megerősödtél. Jön Lajos bácsi: – Na, miért lógatod az orrod? Talán elhagyott a harisnyád? – Más baj van Lajos bácsi, kell menjek a bányába. – Hát azt ki mondta neked? – Az orvosnő. – Az orvosnő? Hát tudd meg, hogy az egy buta nőszemély. Hát azt hiszi, hogy ő parancsol egyedül itt a lágerben? Mert azt tudd meg, hogy a malacokért én vállaltam a felelőséget és ha téged eltávolítanak tőlük, én nem garantálom a további jó fejlődésüket. Érted ezt kicsi Erős? Hitetlenkedve néztem rá. – Érted? – kérdezte még egyszer s azzal felháborodva ment is az őrnagyhoz. Nemsokára vissza is jött. – Az őrnagy látni akar – mondta. Elindulok az őrnagyhoz. – Aztán vedd elé a góbé eszedet – kiáltja utánam.

Az őrnagy várt az irodájában. – Szkolyko nr? – kérdi. – 14581 – vágom rá. – Kák familijá? – Erős – mondom. Az adatokat ellenőrizte a fejlapomon. A továbbiakban kikérdezett, hogy otthon mi a foglalkozásom, és érték-e a sertésstenyésztéshez? Mondtam, hogy földműves családból származom és állattenyésztéssel, de különösképp sertéshízlalással foglalkozom. – A lapodra munkás van beírva – mondja. – Az csak mellékfoglalkozásom, mert kevés a földünk – magyarázom a tolmácsnak, az meg fordítja. Aztán hirtelen kérdi: – Hát a kanmalacokat ki tudod-e vágni? – Dá – hazudtam hirtelenjében. – A jövő héten ezt is el kell végezni! Érted? – Ezzel a kihallgatás véget ért. – Na, mi a helyzet? – kérdi Lajos bácsi. – Minden jó, de nem tudok malacot herélni, Lajos bácsi! – Annyi baj legyen, majd elvégzem én. Megtanítlak téged is, ha nagyon óhajtod. Jó, hogy hazudtál, mert lehet, hogy ez volt a döntő érv a bányába való küldésed ellenében.

Madarat lehetett volna velem fogatni. Megszabadultam a bányától és a benne zajló veszélyes, nehéz munkától. (...)

Időközben megtörtént a szovjetben is a pénzbeváltás és a stabilizáció. Megszüntették a jegyrendszert. (...) A fordulat engem is meglegyintett, annál inkább, mert egy cső kukoricáért

vígan adtak egy rubelt, mert az bizony csemegének számított. A lágérban ti. a vevők unszolására én bizony betartottam azt a jó elvet, hogy „Segíts magadon s az Isten is megsegít”. Természetesen a közelállóknak díjmentesen csempészttem a csemegét. Ezzel a csempészéssel majdnem ráfizettem, oly módon, hogy egy alkalommal az istállóból való visszatérésemkor a kapunál az őr kötelességtudóan megvizsgált és a vedrem fenekén megtalált öt darab kukoricacsövet. Hiába rejtettem a szénába. – Áhá, cápcáráp? – mondta. – Ha a villám belém csapna, jobban járnék – gondoltam. – Cápcáráp! (lopsz) – mondta még egyszer. Én meg ijedtemben: – A malacok meghagyták és be akartam vinni a lágérba, hogy az egerek ne egyék meg. – Dá??? – És rám parancsolt: – Dáváj szudá dvá stuk!

Örömmel adtam oda neki a kért két csövet, csakhogy elengedjen. Amikor Lajos bácsinak elmondtam az esetet, a hasát fogta, úgy kacagott. Másnap kilestem az alkalmat, amikor ez a ferdeszemű őr volt a kapunál (kírgiz lehetett) és előre nyújtottam neki a két cső kukoricát. Ekkor már tíz cső lapult a vederben. Ő intett, még mondta is, hogy „igyí-igyí”... én meg húztam a csíkot befelé a lágérbe, ahol várták a csemegét. (...)

KÖLLŐ JÓZSEF

A KOPORSÓ ELŐ VOLT KÉSZÍTVE

Nem vés mélyebb nyomokat a csomafalvi kőfaragó sem a kőbe, mint amit az én lelkembe róttak azok az évek. Nem halványodik, ahogy visszagondolok, elevenen él bennem minden nap, óra vagy perc történése.

Ősszel kezdődött. Debrecenben lefogtak az oroszok, s bevittek egy pavilonba, ahol két hétig tartottak. Ez az időszak elég volt ahhoz, hogy megteljünk tetűvel. Itt tanultam meg, hogyan lehet a tetűt bundás ruhából kiirtani: ástunk egy pityókafészeknyi üreget, amelybe elhelyeztük a bundát szőrös felével felfelé. A bundára ráhintettünk kb. kétujjnyi földet, míg közepe tájára beleszúrtunk egy pálcát. Rövid idő után a pálcán felmászott a tetűsereg s azon úgy csüngtek, mint rajzaskor a méhfűrt. Ha nem sikerült a bundát teljesen megtisztítani, két nap múlva megismételtük a kísérletet, míg a tetűk mind kipusztultak.

Itt még a kezdet kezdetén voltunk, az időnkben mindenre futott, lóistállóban aludtunk és diétás koszton éltünk. Aztán beindultak a konvojok. Három-négyszáz létszámú csoportokat indítottak útnak Focşani felé. A diéta tovább tartott, csak amikor oda megérkeztünk, kezdtek ennünk adni. Focşani-ig utunk rendes gyalogtúrának számított. Lábbelinket elszedték, mi pedig rossz kabátokból posztókapcákat készítettünk, lábunkra kötöttük, s Újév napján ezekkel vonultunk a városba.

Olvastam, hogy sok embert az éhség a kannibalizmus útjára terelt, de a székely ember annál leleményesebb, mintsem ilyesmire vetemedne. Néhány társammal a nyers bőrről leszedtük a szalonnát, míg az egyik szerelvényből a másikba rakodtunk. A szalonnát bevittük a lágerbe, konzerves dobozokban kiolvasztottuk, tepertőt és zsírt készítettünk belőle. Olvasztás közben olyan szag terjengett, hogy bárki elmenekült volna, de mi maradtunk és ettünk. A menüt igyekeztünk változatossá tenni. A nyersanyagot a sáncból szedtem fel...

Az orosz puskatussal vert rám, hogy hagyjam ott a paprikásnak valót, de annyira makacs voltam, hogy nem hagytam a finom falatot. Ha valaki elcsodálkozna, hogy egy ember hogyan válhat dögevővé, akkor ezt csak azért mesélem el, hogy edzze magát a továbbiakban az elkövetkezők megemésztéséhez.

A Focșani-i eseményeket kedves emlékként könyvelhetem el, mindazok után, amit még át kellett élnem! Két hónap múlva beva-gonírozta ötvenesével marhaszállító vagonokba. 1945 március 16-án már az ukrainai lágérben voltunk. Utazásunk kifogástalan volt. Minden nap egyszer ennünk adtak, igaz, vízből keveset, helyette jégcsapot szopogattunk, már aki a fűtő közelében volt. Ugyanis a jégcsap ott keletkezett, ahol a fűtő kürtőjének melege megolvastott egy kevés havat a vagon tetejéről, s mire az be-folyt volna a vagonba, jégcsappá fagyott.

Minden állomáson számba vették a foglyokat. Ezt azért tették, mert a vécekyukat a foglyok plédarábból készült késsel addig reszelték, amíg az annyira nagy lett, hogy egy ember át-férhetett rajta. Volt akinek így sikerült megszöknie. Ha halot-tunk volt, mert a hideg és a gyengeség megölte, azt levették és a szerelvény ment tovább. Egy ilyen kellemes utazás után érkez-tünk meg hosszas szálláshelyünkre, az ukrainai lágérbe.

Itt kedves és pedáns fogadtatásban volt részünk. Lefertőt-lenítettek, új gúnyát kaptunk (német selejtruha) és cipőt. Két-szeri evés után 24 óra pihenőt kaptunk. Másnap aztán sorsom megpecsételődött, ugyanis az elosztás során bányába kerültem és fogságom egész ideje alatt szénbányában dolgoztam, kivéve azokat a napokat, amikor haldokoltam vagy lábadoztam.

A legveszélyesebb az Anna-bánya volt. Itt 1250 méter mé-lyen dolgoztunk s gázlápák segítségével világítottuk meg a já-ratokat és a fejtő térséget. A lámpák gyakran elromlottak, A rossz lámpákat csillére rakva felküldtük, hogy küldjenek helyet-tük használhatókat, de sajnos amiket visszaküldtek már eleve rosszak voltak. Így kínlódtunk, vakoskodtunk, s közben egy ke-vés szenet is fejtettünk. A legnagyobb veszélyt azonban az jelen-tette, hogy a bánya omlott, mert nem volt beácsolva. Itt sokan ottmaradtak a szén vagy az omlás alatt, jobbik esetben csonttö-résekkel kerültek fel.

Egyszer én is omlás alá kerültem. A halom úgy lenyomott, hogy nyolc órán keresztül se mozdulni, se lélegzeni rendesen nem tudtam. Csak a lábam volt kint, s a rajta levő gumipapu-csok. Talán erről vettek észre bányásztársaim. Egy kis lyukon keresztül bányásztak ki, szemem és szám tele volt szénporral és már alig lélegeztem. Gyorsan felvittek a kórházba, ott kimostak, kivizsgáltak, s két nap múlva már újra a bányában voltam.

Telt az idő, s egy nap hetedmagammal gyalog jöttünk fel a bányából. Mind fejtők voltunk. Ahogy fele útját meghaladtuk, óriási zajt hallottunk, mely egyre erősödött. Azonnal rájöttünk mi is történhetett. Elszabadultak a csillék – villant át agyunkon

– amelyet cepka (vashorog) fogott össze és jöttek lefelé, mint hegyoldalon a kövek. A csillék szálltak a sínről, jobbra-balra inogtak, s szinte teljesen kitöltötték a körülbelül 3 méteres járatot. Én jöttem elől és mondtam társaimnak: – Na immár örökre hazamehetünk! S azzal ösztönösen megfordultam, de a csille már el is ütött. A kocsni sarka kapott el s úgy a sínhez lapított, hogy utóbb, amikor megnéztem a kórlapomat, tapasztalhattam, hogy mindkét karom eltörött, egyik lábam combtájékon, a farcsok teljesen összezúzódott, fejem behasadt. A mögöttem lévő három társamat darabokban szedték össze. Én eszméletlen állapotban kerültem a felszíni kórházba. Úgy 24 óra múlva tértem magamhoz, de a koporsók már ágyunk elejébe voltak készítve – nagyfokú gondoskodás! – a nagy úthoz. Német orvosok kezeltek, hat hónapon keresztül gyógyítottak, hogy aztán egy komisszió megítélése után ismét a bányába kössek ki. Figyelembe vették, hogy lábadozom, ezért egy könnyebb bányába osztottak be.

A lágerben több mint háromezren voltunk, tehát vécére is szükség volt. Igen ám, de ezeket nem hordták ki, csak földdel behintették. De én megtudtam, mert csomafalvi társaim figyelmeztettek: „Arra ne járj, mert elsüllyedsz!”

Egyik nap, amikor ebédre hívott a kürt, az éhes fogolysereg nekiiramodott, verték le egymást, úgy siettek a konyha felé. Igen ám, de ez a befedett vécé a konyha irányába esett, amit az új foglyok nem tudtak. Sokan beleestek és elsüllyedtek, mert nem volt ember, aki őket kihúzza. Szomorú ezt így leírni, de a túlélési ösztön önzővé tette az embereket s a nyavalyás saját éltünket többre becsültük, mint a másét. Mentségünkre legyen mondván, a foglyok annyira le voltak gyengülve, hogy attól féltek, segítség-adáskor őket is lehúzzák a túlvilágra.

A halál lépten-nyomon kaszált, annyira megszokottá vált, hogy szinte természetesnek tűnt. Már csak annak örvendhetünk, hogy még ezt is túléljük. Az alultápláltság miatt a 30 kg-os emberből több volt, mint a 40 kg-osból, ráadásul beütött közénk a tífusz is. A gyenge szervezet miatt a tífusz jócskán megtizedelte a lágerünk lakóit. Jobban hulltak ettől az emberek, mint a golyótól a harctéren. Kocsiszámra szállítottuk a fagyos holttesteket a lágeren kívül eső határba. Ezeket sokszor rókancaként használtuk. Eltemetni nem tudtuk a fagyos föld miatt, így a hóba lyukat ástunk és oda berétegettük a hullákat. Igaz, tavasszal szörnyű látvány volt a holttest-halomra nézni, de továbbra is a mi dolgunk volt a halottakat eltemetni. Kettő gödröt ásott, kettő adogatta a hullákat, mint valami téglákat, s amikor a gödör megtelt, egy kevés földdel letakartuk a közös sírt.

De térjek csak vissza a szénfejtéshez. Ennek az volt a lényege, hogy a normát soha sem tudtuk teljesíteni a hibás gázlámpák miatt. Próbáltunk magyarázatot adni, de úgy látszott, nem vették figyelembe, mert a légérparancsnok étlen a főbunkerbe irányított. Ez egy domboldalba beásott lyuk volt, kigerendázva, kátránnyal és földdel leterítve. Belsejében sötétség honolt, az ágy meg a szék hiányzott, bútorzatát egy cseber képezte.

Másnap kiengedtek s kérdezték, hogy ki akar seprűt kötni? Erre a munkára Orbán Lászlóval jelentkezünk. Három seprű lett volna egynek a normája. Mondtam társamnak, hogy mi csak másfelet kötünk ketten, így is tettünk, s visszatérve azt hittük, hogy jól leszidnak. Ehelyett megdicsértek és dupla porció ételt kaptunk. „Ezek mennek holnap is seprűt kötni!” Rájöttünk, hogy norma és norma között nagy különbség van. Egy dolog azt szénből s más azt seprűből teljesíteni!

Mondtam már, hogy a lámpák miatt a normát sohasem tudtuk teljesíteni. Ebből kifolyólag egy másik alkalomkor csoportunkat egy szibériai ólombányába küldték. Amikor megérkeztünk, 48 fokos hideg volt. A barakkból addig ki nem lehetett menni, míg arcunkat fókaszírral be nem kentük. Amikor kimentünk, teveszőr csizmát adtak, subát s három pár kesztyűt, amit egymásra húztunk. A lágertől száz méterre volt az ólombánya bejárata, melybe egyenesen kellett bemenni. A barakkból kilépve, amelyik fogoly elesett, ott helyben, ruháiban megfagyott, mert nem volt aki felsegítse, annyira le voltunk gyengülve. Nap mint nap csillékbe lapátoltuk a sűrű, mészhez hasonló anyagot. Pokoli hely volt ez. Egészséges emberek is fél év alatt elpusztultak.

Élni akartam, túlélni a helyzetet, így kénytelen voltam néha szimulálni. Egy kis falapáttal addig vertem kézfejemet, amíg megdagadt. Az ütögetést pokróc alatt végeztem, hogy fogolytársaim ne lássák. A vizit során betegnek nyilvánítottak s így két-három hetet lazálhattam. Amikor meguntam, kis sósvizes borogatással helyrehoztam magam, a dagadás lelohadt. A só a fogolynak aranyat ért. Állandóan kéznél volt.

Egyszer kivittek a kolhozba pityókát ültetni. Három sorhoz hármunkat osztottak be. Kettő valami kapa-szerűséggel fészket ásott, egy pedig a nyakára vetett zsákból ültette a pityókát. Legtöbbször én. Ügyesen lehántottuk a pityókát, megsóztuk, megettük, a héját pedig fészekbe raktuk. Aztán, amikor a termés-betakarítás ideje eljött, a vezetőség megkérdezte tőlünk, hogy miért nem lett termés? Mondtuk, hogy bizonyára az időjárás nem kedvezett neki. Volt, aki nem bírta a munkát, szimu-

lálni próbált. Egy szelet kenyérre vastagon sót hintett, s miután ezt megette, meleg vizet, ivott rá, hogy feldagadva kerüljön a kórházba. Sajnos, sokan életükkel fizettek a módszerért.

A só állandóan a zsebünkben volt. Ott hordtuk, mert ha valami zöldség került utunkba, azt megsóztuk és megettük. Egyszer elvittek kukoricát ültetni. Kettő vágta a fészket, egy rakta a kukorica-szemeket. Három szemet volt szabad egy fészkebe tenni. A szemek meg voltak áztatva, ehető volt, így sajnos csak minden tizedik fészkebe jutott egy-egy szem, a többit meg kellett enni.

Máskor fagyott pityókát raktunk kupacokba. Ebből mindig kék levű leves készült. Mi ezt a fagyott pityókát drótra fűztük, derekunkra akasztottuk és lábszárunk felé leeresztettük, hogy az örök ne vegyék észre. Testhőmérsékletünkől olvadni kezdett.

Az éhség újabb és újabb ötletekre ösztönzött. Egyik nap a bányából hazajövet kocsit láttunk a láger udvarán. A kocsin murok volt, ponyvával letakarva, négy sarkában egy-egy ör vi-gyázott. Társaimmal összebeszéltünk, megrohantuk a kocsit s a puskás öröket a ponyvába gyorsan betekertük. Mire az örök ki-kászálódtak, egy murok sem volt a kocsin.

A fogsági jólét meglátszott rajtunk. Amikor hazaindítottak, 30 kg-osok voltunk. Isten tudja, hogy támolyogtunk ki az állomásra. Ott egymást felsegítettük a marhavagonba, amely el volt látva priccsekkel és szalmával. Két hetet utaztunk Focşani-ig és azalatt két kilót híztam. Ott rézbandával, kész ebéddel és fürdővel vártak. Háromnapi pihenés után a lágerparancsnok egy szép beszédet tartott, ahogy szokás volt akkor, s amelyet úgy fejezett be, hogy „Eltelt, s ne beszéljünk róla.”

1947. június 6-án reggeli harangszóra érkeztem meg Gyergyócsomafalvára. Isten segedelmével jókor érkeztem, hisz közeledett a búcsú napja, s ahogy a szólás mondja, Péter és Pál napjára még a börtönből is hazajön a csomafalvi ember...

BENEDEK PÉTER

SZÖKEVÉNYBŐL HADIFOGOLY

Reggel megtudtuk, hogy innen 12 km-re van Abaújszántó, határszéli város. Magyarország elesett, nekünk sem érdemes már tovább kitartani. Arra határoztunk, hogy nem keressük az alakulatunkat, hanem itt bevárjuk a front átvonulását és ahogy lehet, próbálunk hazafele indulni. Ám a sors másképp határozott. Három hétig állott a front és mi ez idő alatt bujkálni kényszerültünk. Ennél a háznál két öreg házaspár és egy fiatalasszony lakott, kinek férje a fronton elesett. Volt vagy öt darab szarvasmarhájuk, ezeket mi gondoztuk, segítettünk a férfimunkában. Állandóan félnünk kellett az elfogástól, ami végül is bekövetkezett. Ugyanis tudtuk már, hogy Szálasiék miként bának a szökevényekkel. Vagy felakasztják, vagy föbe lövik. 1944. december 13-án délben ebédeltünk a házban, a szomszédból még átjött hozzánk két, szintén szökevény ruszin gyerek, civilben. Mi, még katonaruhában voltunk. Egyszer csak koppan az ajtó és belép egy csapat csendőr. Elnézésünket kérik, de be kell kísérjenek a parancsnokságra, igazolás végett. Az udvaron géppisztolyos tizedes várt. Bekísértek a falu melletti kastélyba. Lejött egy kakastollas csendőrőrmester és megtartotta a kihallgatást. Természetesen, a vallomásunkat valótlannak ítélte, minket szökevény gazembereknek szidott. A kerthez állított, hogy agyonlőjön. Én már a szememet is behunytam, úgy vártam a halált, de nem jött a sorozat. Azt kérdi, maguk katonák hová valósiak? Megmondtuk, hogy Udvarhely mellettiék. A jó Istenit maguknak, földiek vagyunk, hiszen székelykeresztúri vagyok! Beküldött az őrszobába, ahol hat román fogoly volt bezárva. Azzal nyugtatott meg, hogy az éjjel elkísértet Abaújszántóra, de ott úgyis golyó vár reánk. Fel is állítottak kettes sorba, elől a két ruszin, utánuk mi a barátommal, hátul a hat román. Azok kísértek, akik elfogtak, elől egy szuronyos honvéd, hátul a szakaszvezető és a tizedes, egy-egy géppisztollyal. Mi a kollégámmal elhatároztuk, hogy útközben megszökünk, nem szabad megérkeznünk a jelzett helységbe. Ezen az éjen esett az eső, nagy volt a sár, nagy volt a forgalom, hiszen ürítették ki Monokot. Mentünk néhány kilométert, de a sötétben elnyúlt a sor, a szemünk világát elvette a reflektorok fénye. Egy alkalmas pillanatban kiszöktünk a sorból és a néhány méterre folyó Hernád zajló vizébe vetettük magun-

kat, azért, hogy ha utánunk lőnek, ne találjon. Szerencsénk volt, nem vették észre szökésünket. Mikor elhaladtak, kijöttünk a vízből, és a határon át toronyirányt visszamentünk Monokra ahhoz a házhoz, ahol elfogtak volt. A házban nem mertünk aludni, nehogy újra elfogjanak, úgy vizes ruhában, ahogy voltunk, a szénába ástuk be magunkat. December 13-ról 14-re virradólag nem aludtunk valami jól. Reggel csend volt a faluban, a magyarok, németek elmentek, az oroszok, románok még nem jöttek. Megkértük a háziasszonyt, hogy szerezzen nekünk civil ruhát, átöltöztünk, a meleg kincstári alsóneműre felvettük azt a főton-fót nadrágot, kabátot és kiálltunk favágni, mint két sátoros cigány. Vártuk az oroszokat. No, azok meg is jöttek és közhírré tették, hogy aki nem odavalósi és nem tudja igazolni magát, menjen be a községházára, hogy ellássák dokumenttel. Mi is bolond fejjel elmentünk jelentkezni, a háziasszonytól még el sem köszöntünk, pedig azt ígértük neki, hogy a front elvonulása után visszamaradunk egy hétre és segítünk betakarítani a terményt, hiszen pityókája, répája, törökbúzája volt kint a mezőn. A front miatt nem lehetett betakarodni. Be is mentünk a községházára, ahol az asztalok körül orosz és román tisztek térkép fölé hajolva határoztak a nyelvükön. Velünk még szóba sem álltak, csak intettek, hogy menjünk ki a másik ajtón. Kint aztán láthattuk, hova kerültünk. Ilyen magunkfajta csöcselékkel volt tele az udvar. A kapunál román őr állott, ami azt jelentette, hogy foglyok vagyunk. Amikor összegyűltünk vagy háromszázan „ia cíte cinci” vezényszóval sorba állítottak, elől őr, hátul őr, oldalt őrk, géppisztollyal, úgy kísérték vissza Szerencsre, azzal a hazugsággal, hogy ott adják nekünk a dokumentet a kezünkbe. Ez így ment városról városra egészen Nagyenyedig. Közben tavasz lett. Ugyanis február elejétől május 8-ig laktunk a tövisi üres papilakban. S én azért éltem jobban, mint más, mert nekem hazulról is kétszer volt látogatóm, édesapám és a nővérem kerestek fel. Igaz, rossz tanáccsal láttak el, hogy ne szökjek meg, mert a háborúnak vége és a foglyokat engedik haza. Nagy tévedés volt. Azonkívül én véletlenül szert tettem egy barátnőre is. Úgy történt, hogy a tövisi magyar lakosok könyveket adtak be olvasásra. Lévén, hogy mindig könyvmoly voltam és vagyok, minden könyv megfordult a kezemben. Az egyiknek a címlapján olvasom, hogy B. Margitka és a lakás címet. Hm! Margitka leány lehet, jó lenne megismerkedni vele! Elővettem egy darab irkalapot, írtam egy pár sort, megköszöntem a beküldött könyveket és kértem, hogy tegye lehetővé a megismerkedésünket. Összetűrtém és ráírtam a könyvön levő

címet. Na, de most ki viszi el? Volt az örök között egy nagyváradi fiú, aki tudott valamicskét magyarul, ezt kértem meg rá. Nem is mondta, hogy nem lehet, de szigorúan titokban, mert fogolynak tilos a levelezés. Ez sikerült. Körülbelül egy hétre rá húsvét napja. Nagy ünnep. Ünnepi ebéd volt, a civilek jóvoltából minden fogoly 2 deci bort és 2 piros tojást kapott. Éppen ebédeltünk, mikor beszól az ör: „Benedek Petru la poarta”. Azt hittem, hogy hazulról jött látogatóm, de nem ismertem senkit a kapu előtti csoportból. De azért megkérdeztem, hogy ki keres. Maga az? – kérdezi egy öregasszony. – Ezt a kis csomagot a leányom küldi, használja egészséggel! Viszem be, pakolom ki, hát egy kis edényben tölteletes káposzta, kenyér, egy tasakban tészta, két piros tojás, egy notesz, egy tucat koverta és egy levél. Gyorsán visszavittem, amit kellett és megköszöntem az ajándékot. A levélben arra kér, hogy minden nap írjak neki levelet. Ő a postást rendezi. A noteszt azért küldi, hogy írjak neki minél több magyar nótát. És ettől kezdve minden nap levelet cseréltünk. Ment a levél, jött a levél, pénz, cigaretta és enivaló. És jött május nyolcadika. A levélben szépen kért, hogy szökjek el, úgy elbújtat, hogy az ördög sem kap meg, hanem pénzzel vált ki, de ne maradjak a lágerben, mert kivisznek Oroszországba. De én nem hittem neki. Szegény Margitka! A dolog úgy nézett ki, hogy oda kellett volna házasodni, amit nem tehettem két okból sem. Egyszer azért, mert egy komoly testi hibája volt, másrészt pedig édesapám minden reménye én voltam. Így hát jó gazdagon feltarisznyált, de én hálátlan, hazajöttöm után sem kerestem fel! (...)

Szállításunk közben az állomásokon nem volt tanácsos férfi embernek áncsorogni, mert hamar bekapták. Ezekkel pótolták a hiányt. Sokan megjárták Oroszországot olyanok, akik katonák se voltak. A hajón se volt sokkal rosszabb a dolgunk. A Transilvania nevű személyszállító hajóba benyomtak vagy 12000 embert. A fenéken, a 8 személyes kajütben 24-en szorultunk. Egy kicsi kerek ablak szolgáltatta a levegőt. Július 1-én érkezünk Szevasztopol alá, de nem tudott kikötni, mert túl volt terhelve. Tutajon hordtak ki a szárazra. Vagy egy hétig laktunk itt szabad ég alatt, amíg el tudtak szállítani. Innen, ahogy sorra kerültünk, elkísértek Szimferopolba, ahol egy kőbánya közelében egy üres réten ütöttünk tanyát. Itt lett aztán évek alatt a híres Kurci láger, amely több ezer fogolynak szállást és munkahelyet biztosított. Lakásul földbe ásott bunkerek szolgáltak és 3 soros szűrődrót kerítéssel vettük körül magunkat, amelybe villanyáramot vezettek. Erről a légerről könyvet tudnék írni. Az

egyik reggel munkába menéskor azt kérdik a kapunál, van-e olyan aki érti a deszkacsinalást, hát az egyik falumbeli jelentkezett és mivel kettő kellett, én lettem a másik. Persze, mi vízfűrésze-re gondoltunk, s hát felszerelnek 2 állványt és a fát fel kell húzni rá és úgy húzni a nehéz vasat. Nálunk az ilyent fingó gátérnek hívják. No, így csináltuk mi S. Imre bácsival hónapokon keresztül a deszkát priccnek, ágynak. Nem hiába hívják a zetelakiakat deszkarmetszőnek. Még itt is azt csináltuk. Majd később ez a láger adta a munkást a kőbányába, az útépitéshez, kanalizáláshoz, mezőgazdasági munkára a szovhozba, stb. Én a kőbányában dolgoztam a legtöbbet. (...) Ott minden két hétben rostálás, vagyis osztályozás volt. Nekem mindig azt mondták, hogy I. osztályú, s a legnehezebb munkára osztottak be. A kaja pedig szörnyű volt. Nyári időben répalapi- és csihányleves felváltva. Ha valami jó került bele, azt ellopták kik hozzáfértek. Ami belekerült a kondérba, abból csak a lágerbrigád kapta a sűrűjét. A suszterek, szabók, borbélyok, stb. Aztán az üres lére jöhettek a munkásbrigádok. A konyha falára nagy betűkkel felírták: „JOBBAN DOLGOZZ, JOBBAN ÉLSZ!”. Azzal, hogy a gyengéjét hazaengedték, csak bajt csináltak, mert mindenki gyenge akart lenni. Ez az egy lehetőség volt a hazamenésre. Az egyik a kenyerét, kását adta el és vette az erős dohányt, a másik dohánylevelet ivott, vagy szappant evett, a harmadik vastagon rakta a sót a kenyérre, hogy hasmenést kapjon, ami aztán sikerült is, de a hazamenés az ritkán. Szerintem így többen meghaltak a fogságban, mint a fronton. Eleinte még orvosi kezeléstről szó sem lehetett, sem gyógyszerrel. Kijelölték a rendelőt, kineveztek egy fogoly egészségügyit, kinek nem volt egyéb orvossága a tintúránál és ahol fájt ott bekente vele, aztán „DAVAI RABOTE”. Ha valaki meghalt, ami elég gyakori volt, kivitték egy deszkakoporsóba, lehúzták az ingét-gatyáját, elföldelték, a raktárba leadták a cuccot, és kitörülték a névsorból. Névsort pedig csináltak mindenkiről, 30 kérdéses fejlapot. Ki mit bediktált, úgy vette hasznát, vagy kárát, mert az a fejlap végigkísért akárhány lágerbe helyeztek. Megszökni is próbálkoztam, habár a Krím félszigetről lehetetlennek tartották. Volt akit elfogtak és hülyére vertek, a másik meglógott ősszel és tavasszal visszahozták. Ő mondta, hogy mennyi szenvedés árán jutott el a magyar határig és hogy bukott le. Bemutatták a lágerben, hogy ne merjen senki megszökni. Nyolc évre internálták. Én se ezzel nem próbálkoztam, se az ételmet el nem adtam, inkább vettem vagy koldultam a civilektől. Még feketéztem is. Egy 20 dekás kenyér bent 3 rubel volt, kint a sofőrök 10-12 rubelt is adtak

érte, mert jegyre kapták a kenyeret. Ők látták el a népet leveles dohánnyal és mahorkával, de még az újságpapír is ritka csemege volt. Szűk volt a papír is, annyira, hogy a bokor alatt talált papírból leszakítottuk a piszkos részt, és a tisztájába mahorkát csavartunk. Így teltek az évek a Kurci lágerben 1945, 1946 és 1947 tavaszáig, mindig reménykedve a szabadulásban. Ugyanis mindig jöttek a jó hírek, hogy „SZKORA DOMOI”, közel van a hazamenés. A jelzett időben bevagonéroztak és felvittek Ukrajnába, Harkovba, ahol megint belágereztek. Itt többféle munkára osztottak be. Voltam romeltakarítani, építeni, téglagyárnak agyagot termelni és végül cséplőgépgyárban. De hadd térjek vissza még a Kurci lágerbe egy érdekes dologra. Volt ott nekünk egy gyenge magyarországi kollégánk, D.L. akit lágermunkánál nem lehetett egyébre használni. Egyik nap a lágerparancsnok egészségügyi táskát akasztott a nyakába és kiküldte velünk a kőbányába. Ott unalmában az őrral beszélgetett ahogy tudott, de tanult oroszul. Az őr jóvoltából orosz-magyar szótárt kapott, amiből elég jól megtanulta a nyelvet. Akkoriba minket is felakartak készíteni a kommunista politikai életre, hogy ha hazamegyünk, tudjuk elfoglalni a helyünket az osztályharcban. Képviselőválasztást rendeztek. Minden munkacsoport magának képviselőt választott és D.L.-t megválasztották az egész láger képviselőjének. Hajtottak gyűlésekre, de ilyenkor mindig a vécé lett népesebb. No, de D.L. lett a főnök és elküldték 6 hónapos iskolába. Utána kinevezték körzeti képviselőnek. Úgy kinötte magát, hogy amikor néha nálunk járt ellenőrizni a kaját, tisztaságot, egészségügyi ellátást, a lágerparancsnoknak is rizgett a gályája előtte. Gondolom amikor hazakerült, orosz ajánlatra nagy ember lett belőle. A vöröskereszt jóvoltából 1947-ben kaptunk először levelezőlapot, amelyben tudattuk a családdal, hogy még élünk. Nyolc szónál többet nem volt szabad írni.

Azt hiszem 1947 decemberében megtörtént a rubel váltása és ezzel egyidőben megszűnt a jegyrendszer. Ezután a mi sorsunk is javult. Többet törődtek az emberrel. Tisztálkodásra, fertőtlenítésre, kosztra nagyobb gondot fordítottak. Javult az egészségügyi ellátás is. A tetűt nem tűrték. De a poloskával nem törődtek, pedig azokból nem lehetett éjjel aludni. Én is bekerültem egy cséplőgyárba, ahol elég jó körülmények között dolgoztam. Azt beszélték a civil munkások, hogy 24 óránként 55 darab cséplőgép készül itt. Én a vastelepen dolgoztam negyedmagammal. Ami szükséges vasat leraktak a vagonból, azt mi fajtánként elszortíroztuk a helyére. Nehéz munka volt, de egy rendes orosz főnökünk volt, aki minden nap beírta a 126 százalé-

kot. Ennyi kellett ahhoz, hogy 400 rubelt kapjunk havonta. A civilek fizetése 1200-1400 rubel volt. Nekünk ez is jó volt, amikor a kenyérnek kilója 5 rubel lett. Ezzel jól lehetett pótolni a lágeri kosztot. Innen szabadultam majdnem egy év múlva jó erőben, egészségben. Itthon azt mondták, hogy ilyen jó erőben még senki sem jött haza Oroszországból, pedig mindig a munkának a nehezét csináltam. Így értük meg 1948 szeptember végét, amikor kihírdették, hogy most mindenkit engednek haza, aki nem volt háborús bűnös. Háborús bűnösnek tartották az SS-eket és a Horthy-rendszer. önkéntes híveit. Nosza bevagonérozta vagy négyszázunkat... Egy szál orosz tiszt kísért el a román határig, Iași-ig. Segesvárra már csak egyedül érkeztem meg, ahonnan másnap reggel értem Udvarhelyre. A kicsi állomáson leszálltam, hogy nyírassam és vágassam le a hosszúsírt bajuszomat. Az utcán mindegyre kérdezték, hogy nem látta-e a fiamat vagy uramat, és oktattak: nehogy Oroszországról vagy a kommunista pártról rosszat mondjak, mert elvisz a fekete kocsi!

Zetelakán édesapám sírt örömeiben. Sírva mondta, hogy igazam lett. Tudniillik mikor mentem a háborúba, akkor azt mondtam neki: ne féltsen, mert a rossz fejsze nem vész el!

JÁNOS PÁL

ÁLMOMBAN OTTHON JÁRTAM

A Megváltó születését ünnepeljük. Közöttünk pap nincs. A pincehelyiség ötvenhat foglya lehajtott fejjel áll az emeletes priccsek lábánál. Az egyiken egy csonka tujaág, azon sztearinba mártott madzag. Ez a karácsonyfa. Vajda Jenő tűzérőhadnagy, a tisztí különítmény parancsnoka, belekezd a karácsonyi szózatba: „Bajtársak!... Karácsony este van...” A hanga elcsuklik. Ajkára fagy a szó. Néma percek merevsége üli meg a termet. Csak a könnyek záporoznak. Fakón, vérszegényen indul a karácsonyi ének: Mennyből az angyal. Akad olyan is, aki csak szótagokat énekel. Aztán a hangok is elfulladnak. Szerre elfordul a társaság. Miért néznők egymás befele folyó könnyeit!

A szegényes vacsora után az őrség parancsnoka lépett be zsinóros vengerkában. Csak most érkezett vissza Magyarországról. Élményeiről próbált beszélni. Keveset értettünk belőle, de azt mindenképp meg, hogy Szolnokon teljesített szolgálatot. Bakos József szeme félcsillant. Közelebb lépett a kozák tiszthez, s önmagára mutogatva igyekezett értésére adni, hogy ő szolnoki. Csodák csodája. A tiszt éppen az öreg Bakos bácsiéknál lakott. Ott még egy levelet is adtak neki, hogy fiúknak adja át, ha véletlenül valahol találkoznék vele.

Bakos átvette a boríték nélküli összehajtogatott levelet, de elolvasni nem tudta. Eszelősként csak azt ismételtette: „Levelet kaptam hazulról. Otthon élnek és ez a fontos!”

A levelet neki írták, de valahányunkban a remény új sugarát lobbantotta fel.

Azon az éjjelen álmomban én is otthon jártam.

Tudja Isten, másnap már nem is fájt annyira az a 4500 kilométer távolság, ami az otthontól elválasztott.

Kutyák és géppisztolyos katonákkal körülvárva kísérték ki a jánosházi vasúti állomásra. Ott negyvenkét egy-egy zárt vasúti kocsiba csuktak, hogy aztán három napig tétlen és étlen a bobai állomáson vesztegeljünk. Egy jókora hordó ugyan ott lábatlankodott az ajtó mellett a deszkapadlón. Arasznyi hely sem jutott egynek. Fullasztó volt a hőség, kétségbeejtő a hangulat. Volt, aki összeszorított fogakkal, némán túrt, akadt olyan is, aki vészjósló káromgással riasztott: „Nem visznek Szibériába! Itt döglünk meg!”

Aztán elindult a szerelvény. Huszonöt napig tartott az út Focşani-ig. Nehezen tudtuk egymást elviselni, de megindult a kisebb csoportok szerveződése. Így kezdett forni egy szökési kísérlet terve is. A vonatkerekek csattogásának fedezetében az elrejtett körömrészölők, apró zsebkések szorgos munkába kezdtek. Piszkáltuk, faragtuk, bontottuk a vascsavarok körül megkorhadt oldaldeszákát. Néhány nap után három deszka már bármikor levehető volt. Gondosan vigyáztunk arra, hogy az ellenőrzés alkalmával hátunkkal többen is keményen ellen tartuk a kilazított deszkákat. Terv szerint az első éjszakai utazáskor három önként vállalkozó fiatal hivatásos tiszt a nyitott részen át kidrótozza a vagonajtót, azt kitarja, s ekként szabaddá válik az út valahányunk számára. Ez a hármas arra is vállalkozott, hogy a szomszédos kocsik ajtaját is kinyissa.

Végre Székesfehérvárról éjszaka kellett kihúznia a szerelvénynek. Riadószerűen valahányan felöltöztünk. Újkígyós felé közeledtünk. A vonat már lassított is, amikor Dobes Ottó főhadnagy kibújt a nyitott oldalrésen. Abban a pillanatban lövés dördült. Ágyékon találták, s tehetetlenül zuhant ki a két vágány közötti közúzalékra. Bende Márton főhadnagy unokatestvére tigrisbukfencben vetette utána magát, s hátára kapva, a velencei tónádasába menekítette. Erre már a lövöldözés mellett rakéták is röptek a magasba, s az üldözők kutyákkal a nádas felé rohantak. Tatár Géza híradós főhadnagy akkor ugrott ki, amikor már állt a vonat. A kerekek alatt átvette magát és egy hatalmas kukoricásban egérutat nyert. Más nem követhette, mert egy géppisztolyos orosz lövésre készen állt a nyílás előtt.

Bendét percek alatt elfogták. Hátára vetették a haldokló Dobest, s így kísérték vissza a szerelvényhez. Nálunk csak ekkor kezdődött a cirkusz. Két marcona képű orosz ugrott be az ajtón, kint pedig tüzelésre készen szorongott az őrség. Így kezdődött el a létszámmellenőrzés. Négyszer számoltak végig. Tatár Géza helyett Kecskeméten két markos orosz hintáztatva dobta közénk Fejér László főállatorvost, aki egészen Zombolyáig kiabált segítségért, s dobálta le a szabadítását remélő cédulákat, de az a helyi Szocdem, amelynek talán vezetőségi tagja volt, semmit sem tudott tenni. Velünk együtt jó munkával törekedett a Szovjetunióban okozott károkat helyrehozni, s ekként foglyoszámban töltötte le e kemény két és fél esztendőt.

1945. augusztus 13-án léptük át Focşani-ban a gyűjtőtábor kapuját 25 nap éhezés, szomjazás után a foglyok felét bajtársaik támogatták, többeket pokrócon húztak. A szerelvény őrszemélyzete úgy számolt be, mint a birkákat. Bent karszalagos

„davaj legények” vettek át, s a mozgásképes népséget a futballpályára terelték. Sötétedéskor vashorogra akasztottuk minden ruhánkat, csupán a csizma és a derékszíj maradt rajtunk, a többit elnyelte a fertőtlenítő kazán. Így a ruháktól megfosztva sorakozott be az elcsigázott társaság vég nélküli sorokban vacsoráért. Én kimaradtam. Semmilyen edényem nem volt. Éjfél körül érkezett vissza Kocsis Pista barátom egy fél csésze tintakék burizzsal, s benne színfoltnak néhány szem kukoricával. A semminél több volt, legalább a szomjat enyhítette. Vacsora után került sorra fürdetésünk. A fürdőbarakk ajtajában üstökön ragadott egy köpenyes alak, s két másik csuklón markolt, majd egyetlen mozdulattal nekifeszítettek a deszkafalnak. Hajnyírógéppel egy negyedik lépett elő, hogy valósággal kitépje az ágyék- és hónalj-szőroket. Aztán három keresztcsíkban ugyanígy megtépte a koponyámat is. Szemem megtelt könnyel. Egy lendítéssel a petróleummal fertőtlenített bádoggal mosdótálhoz lódítottak. Mindenem égett. Szájamhoz emeltem a klórral telített vizet s valósággal habzsoltam...

Évekkel később Lafitte Jean könyvében olvastam a koncentrációs táborok belső életéről. Ilyen fürdésről abban sem írtak.

CSATA JÓZSEF

CSUDA, HOGY KIBÍRTAM

...Egyszer csak elembe csapódik egy orosz akna, nekiestem a falnak s két szilánk ment a hasamba a sok ruhán keresztül. Azonnal kigomboltam mindent, úgy, hogy egy gomb sem maradt a helyén, mert a szilánk cserszegett a hasamban. Az egyik szilánkot én magam vettem ki, a másikat később a német orvos. Lementünk a pincébe, hogy kössük be a sebemet. Mondom aztán, hogy kimegyek a pincéből, azt mondják, hogy meg vagyok sebesülve és ne menjek. Fogtam magam és kimentem, mert a nehézpuska kint a kapuban volt hagyva. Utánam mind kijöttek. Estefelé összekerültünk, kilenc sebesült, a Sashegyről bementünk a parancsnokságra. Egyik nagyon súlyos eset volt, a többinek azt mondta Pálfi százados, hogy „mars vissza, sok hazaáruló”. Hát mi vissza is mentünk nagy szomorán. Amikor visszatértünk a Sashegy alá, már szürkület volt, de megláttak az oroszok és kezdtek löni. Lehasaltunk s ki merre látott, arra kúszott. Én és az egészségügyi délre szökelltünk, addig, amíg egy nagy épülethez értünk. Megkerültük az épületet és egy táblán ki volt írva nagy betűkkel, hogy Bagoly vendéglő. Mondom a barátomnak, itt pince is kell, hogy legyen. Meg is találtuk, a pinceajtón kopogtattunk, de nem szólt senki. A puskatussal döngetek, hallok egy női hangot, hogy ki az, mondom, sebesült, nyissák ki. Beengedtek. Hatalmas nagy pince, körülnézek, balról sok szakállas férfi, jobbról nők és gyerekek. Volt két fiatalasszony, akik megkínáltak egy kis meleg étellel. El is fogadtuk, mert öt napja nem járt a szájunkban semmi. Még egy pohár bort is töltöttek, és azt mondta az asszony, hogy legyen jobb szilveszterünk. Tehát erről tudom, hogy 1944. szilveszterét a pincében töltöttem. (...)

1945. február 12-én estem fogságba a Várpalota előtt. Gyalog kísértek Kiskunfélegyházára, azzal a propagandával, hogy visznek Debrecenbe és onnan mindenkit hazaengednek. Nem így történt. Amikor egy hét eltelt Kiskunfélegyházán a lágerben, ott helyben bevagonérozta és elindult a vonat. Éjjel jöttünk keresztül Románián. Másnap már kint voltunk Oroszországban. Azon az éjjel a vagonunkból megszökött 18 személy. Voltunk 36-on. A szökevényekből utánunk hoztak ötöt, de csúnyán megverve. Továbbmenve, megérkezünk Dnyepetrovszk

városba, amely majdnem földig le volt bombázva. Bevisznek a 7-es számú lágerbe, két emeletes épület. Kihirdetik, hogy 21 nap karantén pihenő, de már jött is a malomból egy sánta tiszt és kellett neki 50 ember, hát ki is válogatott annyit és vittek a malomba. Négyemeletes volt a malom és csak nők dolgoztak, minket beosztottak zsákolni. Én a vagonrakáshoz kerültem, minden nap négyen egy szerelvényt raktunk meg, minden esetre köztünk járkált a puskás őr... Akkor még nem voltunk nagyon legyengülve, bírtuk a 70 kilós zsákokat, közben segítünk a nőknek, mert nem győzték végezni a feladatot, összebarátkoztunk annyira, hogy megmutatták, hogy hol jön a finom liszt és hol jön a gríz. És megmagyarázták, hogy mit csináljunk a liszttel. Hozzá is fogtunk, mert a kényszer rávitt. Kezdtük lopni a lisztet be a lágerbe. Aztán észrevették az oroszok és minden este megmotoztak. De úgy is tudtunk kivinni lisztet és megkezdtük a kereskedést. A lágerből sokféle jártak munkára, ezeknek eladtuk a lisztet s ők eladták a civileknek. Így ment hat hónapig. Ez alatt az idő alatt nagyon legyengült a láger népe, hogy mennyi halt meg, arról nem is jó beszélni. A lágerben volt magyar, román, német. A parancsnok román volt és gyűlölte a magyarokat, mert mi a szemibe mondtuk, hogy cigány. A fogolyparancsnok megbeszélte az orosz kapitánnyal, hogy minket cseréljenek le románokkal, mert mi nem vagyunk gyengék. Meg is csinálták, de jött a malmos tiszt, amikor meglátta, hogy más brigád van kiállítva, összevezett a két orosz. Addig vitakoztak, míg fele magyar és fele román lett. Kivisznek a malomba, a sánta tiszt elosztja az embereket, a románok kellett eregessék a zsákot nekünk, de nem győzték. A sánta tiszt azonnal megcserélt, s mi a zsákokat annyira gyúrtuk, hogy a románok nem bírták. A sánta tisztnek nem volt mit csinálni velünk, a zsákok leptyogtak, kihasadtak. A románok kezdték enni marékkal a lisztet, s egy negyedóra múlva kezdtek jajgatni. El kellett vigyék őket a kórházba, meg is haltak. (...)

A malom után áthelyeztek egy nagy gyárba. Ide jártunk 800-an. Első nap, amikor kimentünk, jön az orosz mester, elvisz a munkahelyre és elővesz két légkalapácsot. Megmutatja, hogy kell velük dolgozni. Hozzá is fogunk és elég jól megy, a mester megveregeti a vállunkot, azzal elmegy s hoz mindkettőnknek kenyeret, s ha még egyebet nem, de legalább egy fej hagymát. (...)

Most egyet ugrok a történetekkel, egy másik munkahelyen, az úgynevezett kisvasgyárban vagyunk. Váltásban dolgozunk, az egyik héten nappal, a másikon éjjel. Nagy területen feküdt,

úgy hogy autóval vittek a telepen is. Egy alkalommal éjszakások vagyunk, s reggel a számoláskor hát hiányzik egy fogoly. A debreceni hiányzik. Keresik, kutatják és kiderül, hogy velünk egy helyen dolgozott. Minket a barátommal az orosz szakaszvezető vigyázzba állít és vallat. Nem láttuk, nem tudtuk, hogy hova lett. De a szakaszvezető a puska csövit nyomta szájamba, hogy mondjam meg, hova tűnt el a debreceni ember. Ez így ment egész estig, éhen és fáradtan, már remegtünk mind a ketten. Közben mondtam is az oroszoknak, lőjél meg, te hülye. Keservemben ha elérem a puskát, hát én magam elsütöm, hogy többet ne kínozzanak... Tehát ez is letelt, most egyet újból ugrok, 1949 augusztusában hoztak személyvonattal Kijevbe, és ott arról volt szó, hogy 21 napot pihenünk. Le is telt a 21 nap, utána vittek munkára. Elkeseredett nagyon a nép, volt aki belezavarodott. Dupla őrséget kaptunk, ez még dühösítette az embereket, úgy, hogy az orosz katonát s még a tisztet is el mertük küldeni melegebb éghajlatra. Akkor már a nagy része jól beszélt oroszul. Minden este nagy fáradtan megyünk be a lágerba. A szállásunk bunkerekben volt. Augusztus vége felé egyik este fáradtan bemegyek a bunkerbe, lefekszem a helyemre és csak nézem a felettem lévő priccs deszkáit. El voltam nagyon gondolkozva, hogy a fiatal életemet a sors elrabolta. A mély gondolkozás nagy hatással volt rám, egyszer csak úgy érzem, hogy fejszével vágnak a fejembe. Erre felugrok, kiszaladok a bunkerből. Tűz és szikra a szemem előtt. A 32. bunkernél hirtelen megálltam és rágyújtottam. Húztam egymás után hármat a cigarettámból és amikor a füstöt kiengedem, megszűnt a tűz és a szikra. Utána a hideg kirázott és még remegtem egy darabig. Akkor mondtam magamban, édes jó Istenem, csuda, hogy nem maradtam bolondnak! Csuda, hogy kibírtam...

LÓRINCZ GYULA

NEM MINDENKI ÉBREDT FEL...

Október 30-án éjszaka a Tiszán átkelve Poroszlónál beástuk magunkat a parton, hogy ott majd minden orosz beleve-tünk a Tiszába. Nem úgy történt. Fürednél motorcsónakokra hidat vertek és november hetedikén éjjel, úgy kivertek minket, hogy több volt halott meg a sebesült, mint ahányan el tudtunk menekülni. Nyolcadikán reggel már mind az oroszok kezében voltunk. Visszafordítottak arra a hídra mit ők csináltak, s ame-lyen átjöttek. Füreden már egy uradalom be volt kerítve szűrős-dróttal, őrséggel, úgy 3500 ember számára. Az étkezés saját gondunk volt, igaz, az első nap nem volt nehéz, mert a fáradtság-tól elakadtunk, még a tetvek sem zavartak meg álmunkban. Az épületek padlásai tele voltak kukoricával, azt sütöttük, főztük, míg ott voltunk. Amikor úgy megtelt a láger, hogy nem fértünk benne, egy csoportot a kapun kiszámoltak. Gyalog elindultunk a Hortobágyon át a vasúti töltésen Debrecen felé. Ahol besöté-tedett, megálltunk virradatig.

Egy helyen, ahol a vasutat nádas érintette, hárman beug-rottunk, a patakfalvi Bálint Gyuri s a falumbeli József Ágoston, s magam. Az őr nem vett észre, de a ruszin kiabálni kezdett. Nem volt hová szaladjunk, kicsi volt a nádas. Visszavitték s úgy el-verték, hogy alig értünk be Debrecenbe. Ott egy hetet töltöttünk a laktanya udvarán, az épületek már tele voltak foglyokkal. Körben szűrősdrót és őrség. November 30-án az orosz katonák sorfala közt vonultunk az állomásra, ahol beraktak a vagonok-ba... Karácsony estéjére érkeztünk meg Harkovba. Lassan ha-ladtunk, mert hozták az utánpótlást a katonaság részére, 3-4 napokat álltunk. Le voltunk már gyengülve, 3-4 naponként egy-szer adtak ennünk, nyaltuk a vagon oldalán megzúzmarásodott szegeket. Volt már halottunk is elég... Aztán jöttek és az ajtót kinyi-tották, s a halottakat leadogattuk.

Az őrrel megbeszéltük, hogy adunk egy órát, ha hoz egy ve-der vizet. Az óra egy volt magyar csendőré volt, ő ajánlotta fel, azzal a feltétellel, hogy neki adunk egy kulacsphárral és a többit szétosztjuk. Az őr elvette az órát, az ajtót bezárta és el-ment. Besötétedett, s az őr nem jelentkezett. Fiúk, odahaza most jön az angyal, mondtam, s mindenki sírt, más hangot nem lehetett hallani a vagonban, csak zokogást. Éjfél tájban zörög a

zár, és nyílik az ajtó. Ketten voltak, de úgy feldobták a vedret, hogy a víz kiömlött a padlóra. Az ajtót bezárták és elmentek, mi pedig nekifeküdtünk és felnyaltuk a vizet. A vízellátás nem volt probléma tovább, mert a hó már hullott és a vagon alján egy lyukon annyi havat felszedtünk, hogy azzal oltani tudtuk a szomjunkt. A nadrágszíjra rákötöttük a kulacspoharat, a lyukon leengedtük és húztuk, így szedtük fel a havat.

December 31-én megérkeztünk Szaratovba. Itt 850 foglyot lepakoltak, a többit vitték Karánba. Akik ott maradtunk, kocsival szállítottak tovább a Volga parti Engelszk nevű városba. Ott várt ránk nyolc deszkabarakk kopasz priccsekkel, takaró semmi. Gyenge ruha, 35-40 fokos hideg. Öt órakor volt az ébresztő, de nem mindenki ébredt fel, mert minden háromból egy vagy kettő meg volt halva. Kint dolgoztunk a fűrésztelepen, a Volga partján. Fát vágunk. A gyenge öltözet, a rossz koszt és a nagy hideg kinyírta az egész láger népét. 1945. március 28-án egy ladás kocsí bejött a lágerbe és akik még élve maradtunk, felraktak rá, úgy 30-35 személyt. Ott maradt még 25 személy, a lágertörzs. Ezek nem jártak ki dolgozni. Ezek maradtak meg, a többit kihordták a foglyok temetőjébe.

A kocsí elindult Atkarszk felé, a fogolykórházba. A hideg végett nem bírtuk az utazást, volt már négy halottunk. Az otlévő lágertörzs szedett le, nem tudtunk menni. Engem egy falumbeli barátom emelt le, Szócs András. Nem ismert rám, amikor megmondtam, hogy ki vagyok, sokáig nézett, majd beszaladt velem a műhelybe. Mert ő ott dolgozott mint suszter. A kályha mellé ültetett, hozott nekem egy csajka meleg levest, megettem és elfogott az álmom. Hallom, hogy azt mondja az egyik kollégája: András, nézd meg a barátodnál van-e valami, amit majd hazavihetsz, mert ő nem viszi haza, a napjai meg vannak számlálva. Jó vigasz, gondoltam, de azért nem vesztettem el a reményt... Másnap megérkeztünk a kórházba és ott töltöttem hat hónapot. Onnan kihoztak Szaratovba a 11-es lágerbe, s egy traktorgyárban dolgoztam 23 hónapot. (...)

1948. augusztus 28-án este léptem be a kápolnásfalusi udvarra, ahonnan 1943. október másodikán eljöttem.

BODÓ SÁNDOR

GOLGOTA ÉS KÁLVÁRIA

A nagydemeteri csendőrszázadban szolgáltam. 1944 őszén századunkat Pesten a Ludovika Akadémia épületébe helyezték el és a galántai zászlóaljba osztották be. Negyvenöt január 9-én az utolsó riadó és bevetés. Irány Kőbánya. Az oroszok nagy támadást intéztek, a németeket nyomták a belváros felé. Még annyi sebesültet, halottat kicsi helyen addig nem láttam. A katonák úgy néztek ki mint a kéményseprők a nagy robbanásoktól. Véresek, füstösek voltak. Századunknak estére sikerült elfoglalnia a Ganz gyárat a Simon utca mellett. Csak a gyár téglakerítése választott el az oroszoktól. Elég sűrűn potyogott az akna. A hátunk mögött egy nyugodt idegzetű SS-tiszt örködött fölöttünk. A falról lőtték le mellettem Simiglai Ferencet. Lénárt Kálmánnak az akna a lábát szakította le, a másíknak a gerincét tépte ki a szilánk. Tizenegyedikén délelőtt a tüzérség erős tüzet zúdított ránk, dőltek a falak, a vasszerkezetek lehajoltak, sok katonát temettek maguk alá a romok. Következett a sűrű akna-tűz, a végső támadás. Az oroszok kinyomták a Golgota-térre. Mellettem kapott néhány ólommagot a hasába a fenyédi Dávid Márton. A csikszentdomokosi Kristály Ferenc comblovést kapott. A Golgota-téren még sokan elestek, de a hadnagyot a tér közepéről nem tudtuk elhozni. Útközben mindenki sebesültet akart vinni, én Dávid Mártont húztam be egy pincébe, a tér közelében Német Imre őrmester kötözte a sebesülteket. Mire feljöttem a pincéből az udvarra, az oroszok már bent voltak az épületben. A teret lőtték, már a kapu alatt is csergettek a pufajkások. Ott ütköztem össze a századparancsnokkal és néhány fiúval, aztán valahogy kézigránátokkal kivágtuk magunkat. A kerítéseken, kapukon tányéraknak lógtak. És közben még a németektől is egy sortüzet kaptunk. A Golgotától a Kálváriáig (ma Kálvin-tér) hat nap telt el. Az utcákat sturcolták a raták, a sztálinlámpák estétől reggelig világítottak, a Dunán átmenni lehetetlenség volt. Már a budai vár is lángokban állt.

Tizenkettedikén este gyülekeztünk a Lónyai utcában, de a 116-ból 27-en maradtunk már. A németek még egy éjszakát sem hagytak pihenni, már azon az éjszakán riadóztattak. Tizenötödikén csak négyen voltunk a Kálvária-téren, amikor elfogtak. Két pufajkás kísért visszafelé. A Nagy körúton a Mária

Terézia laktanya irányába egyenként szökelltünk át, négyünk közül egy mégis elesett. Füstölt, sziporkázott minden. A két pufajkás hármunkat adott át, ők pedig visszamentek. A külvárosban valami iskolaudvarban gyűjtöttek össze, ott már több ezer ember lehetett. Gyalázatos látvány volt. Különböző alakulatbeliek pokróccal és evőeszközökkel felszerelve. Onnan gyalog hajtottak Monoron át Ceglédre. Jó zúzmarás volt a szögesdrót, amikor bevagoníroztak. Lassan haladtunk, sok helyen félretolták a szerelvényünket a nagy forgalom miatt, aztán leértünk Ploiesti-re, ott ismét egy éjszakát vártunk, onnan vissza Földvárra. A vagonban hatvanan voltunk, úgy, hogy a cseber tartalma kilocsogott a két hétig tartó úton! Én a derékszíjjammal a vagon oldalához kötöttem magam, fennállva aludtam. Mire észrevettem, a köpenyem a vagon oldalához fagyott.

Földváron a vagonoktól a lágerig két sorfal géppisztolyt fogadott. Sok halott maradt a vagonokban, akik le tudtunk szállni, támogattuk egymást. A földbe épített barakkokban gázkályhák voltak, így fel tudtunk melegedni.

1945. április 4-én bevagoníroztak, irány Predealon át a Focșani-i lágerbe. Utánunk még érkeztek elcsigázott, lerongyolódott foglyok. Szomorú látvány volt. Már azt hittük, nem is marad férfinép Magyarországon. Irány a Szovjetunió. Iași-nál nagy volt a tolodás, a sok sebesülttel a vonatokat át kellett engedni, foglyokkal is indultak a szerelvények, amikor lehetett. Két hét alatt megérkeztünk Ukrajnába. Leszálltunk egy kis állomáson, onnan nyolc kilométerre volt a nikolajevkai cukorgyár, ahová gyalog kísérték, őszig bontottuk a németekkel a leégett épületeket. Még melaszt is találtunk a rozsdás kazánok fenekén. A lágerparancsnok egy váci fegyházból kiszabadult emberroncs volt, nagyon kegyetlen... Utánunk még érkezett kétezer német, akik nem voltak a keleti fronton, az angolok hazaengedték és hazulról hurcolták el őket az oroszok.

Negyvenöt őszén háromszáz magyart átvittek Aktyirkára (Szumi körzet). Abban a kis lágerben két évig voltam. Lágerparancsnokunk Szőnyi János volt, egy szegedi gazember. Széplaki a főszakács, suszterek, tolmácsok, vékások... Kovács Ervin a GPU besúgója. Egy villanytelepet építettünk, a tervek egy vénasszonynak voltak átadva (a férje a partizánharcokban esett el), aki nem sokat értett azokhoz... Reggel már kezdett rikácsolni, procent nyet, kisáj nyet stb. Aki a normát nem tudta teljesíteni, este a vacsora helyett a GPU irodában jól megkorhólták, fasisztának, szabotálónak szidták és bezárták a bunkerbe, ami egy vasketrec volt a lépcsőház alatt. Négy ember is elfért benne

fennállva. A GPU-tiszt rávette a lakatot és hazament. Senkinek sem volt hatalma onnan kiengedni, amíg ő be nem jött reggel. Aki mínusz húsz fok alatt egy éjszakát ott töltött, abból ember nem lett...

Éjszaka temettünk. Három rend vaspriccs volt a hálóteremben, s az volt a szabály, hogy ha a melletted lévő halt meg, akkor te kellett eltemesd a másik oldalon lévő társsal. Nappal dolgozni kellett, ezért éjszaka temettünk. Volt amikor Kovács Ervint, azt a gazember pesti csibészt is betették hozzánk, de neki pokrócot adtak. Neki orosz-magyar szótára volt és esténként kiengedték a GPU lakására. Még most is előttem van az a disznó moslékos pofája. Ő volt a konyhamalac...

Ebben a lágerben volt két ikertestvér, a Szilágyi testvérek. Olyan fiatalok voltak, akiknek még ajkán az anyacsók s szemével a faluja felé révedez. Úgy szerették egymást, este mindig összebújtak... Ezt megirigyelte a pesti strici s elárulta. De mivel? Hisz senkinek sem ártottak... Az egyik Szilágyit elvitték, soha nem tudtuk meg, hogy hová.

Két év után nagy propagandát csináltak, hogy aszongya „szkora doma”. Vonatra ültünk. A második éjszaka egy Konotov nevű városba értünk. Ott egy nagy gyártelep romokban hevert, de a kapura már Sztálin csűrkapu nagyságú képe volt kitéve.

A centenáriumi évet Szumi városában értem meg. 1948. május 1-én reggel a láger kapuja ki volt tárva, a magyar zászló kitzúve. A kapura Petőfi, Tánicsics képek is felkerültek. Az őrtornyok üresek voltak. Kihirdették, hogy „már nem vagytok foglyok, hanem velünk egyenlő polgárok vagytok és rövidesen «szkora doma»”. Én már ekkor O.K-s voltam. Voltak foglyok, akik kicsavarogtak a városba s még meg is részegedtek...

Még május hónapjában történt, (a láger egy 4 emeletes, 2000 embert befogadó épület volt, nagy udvarral), reggel nagy riadó és sorakozó lent az udvaron. Nagy csodálkozásunkra az őrtornyokba a géppuskások vissza voltak állítva és farkaskutyás járőrök cirkáltak. Az udvar közepére asztal volt kitéve, névsorolvasás kezdődött és megmondták, hogy aki a nevét hallja, álljon balról. Én is beleestem a 150-be, akiket kikísértek az állomásra.

Még az ismerősöktől sem volt szabad elbúcsúzni.

Az a láger még májusban megszűnt, a foglyokat hazaengedték, de minket, 150-et akkor átvittek a harkovi SS-lágerbe. A tábor egy nagy üzem területén volt, a neve Sarló és Kalapács – mezőgazdasági gépeket gyártottak benne. Többféle náció volt itt, de a németek vezettek, még a figyelmeztető táblák is németül

voltak kiírva. Én egy műhelybe kerültem. Ennyi fajta nép között csak vasfegyelemmel tudtak rendet tartani a németek.

Beteg lettem, kivittek a fogolykórházba. A kórház egy lebombázott épület alagsorában volt berendezve. Német személyzettel, csak a vezető főorvos volt orosz. Már a lábadozóban voltam. 1948 júliusában jött Moszkvából egy bizottság. Le kellett vetköznünk meztelenre, tetűvizsgálatra. Megvizsgáltak, megnézték tetőtől-talpig, s vitatkoztak, hogy kerültem én oda, amikor nem vagyok lebélyegezve...

Július 15-re megérkeztünk Máramarosszigetre. Találkoztam olyanokkal, akik már hónapok óta ott voltak, felvidékiekkel, akiket a csehek nem akartak befogadni. Én Magyarországra szerettem volna menni, de a debreceni szűrőtáborból rossz hírek jöttek, hogy visszaküldik az embert 10 évre Szibériába. A román delegáció bejárt, naponta száz embert tudtak kihozni, ellátni. Feliratkoztam, és pár nap múlva rám is sor került. Így érkeztem haza Kászonfeltízre 1948. július végére.

BÓJTE LÁSZLÓ

A REMÉNY MEGTARTOTT

1943 októberben berukkoltam katonának a magyar hadseregbe, a gyergyótölgyesi zászlóaljhoz. Innen áthelyeztek a széppataki erődhez, ahol katonai kiképzésben részesültem.

1944. augusztus 23-a után mindenfelől megkezdődött az oroszok támadása. A mi erődünket csak 24 órai támadás után sikerült hátból bekeríteniük. Akkor onnan kitörtünk és novemberig ellen tudtunk állni. Egyik nap a százados felderítő járőrbe küldött engem és tizenegy társamat, akiknek én voltam a parancsnokuk. Amikor megláttunk néhány magyar sátorlapos szekeret és lovat, valamint magyar ruhás katonákat, nem gondoltuk, hogy azok oroszok, és mi szépen besétáltunk a kelepcébe. Akkor estünk fogságba. Ruháinknak egy részét elszedték. És minket hiányos öltözetben visszakísértek a tűzvonalig. Borongós késő őszi idő volt, szakadt az eső, fújt a szél. De ki sajnál minket? Egész éjszaka, a szabad ég alatt, a földre ültetve fegyveres katonák őriztek. Bőrig ázva, átfázva, étlen, szomjan... Másnap reggel bekísértek Gödemestérházára, ahol összegyűjtötték a foglyokat, majd innen Ditróba vitték. Itt három napig tartottak, ahol sajnos kanál híján azt a kevés ételt sem tudtuk megenni, amit adtak, mert négyen kellett, hogy együnk egy edényből. Körülbelül kilencszázan voltunk, amikor továbbinduláskor felsorakoztunk az úton. Az egyik kapuban állt egy néni és kértem, hogy adjon egy kanalat. Szegény asszony dobott is egy kanalat, ami majdnem az életébe került, ugyanis az őr észrevette és rálőtt, engem pedig véresre vert. Ilyen körülmények között kísértek Tölgyesre.

A hírre, hogy kísérik a foglyokat, rengeteg Gyergyó vidéki ember összegyűlt Ditró és Tölgyes között. Hoztak élelmet is magukkal, amit a foglyoknak szántak. Sajnos, ez nem sikerült nekik, mert a kegyetlen orosz katonák riasztó lövésekkel elűzték ezeket a nagyszerű embereket, akikre még most is nagy szeretettel gondolok, nagyon szeretném tudni, hogy hányán élnek még közülük.

Tölgyesen töltöttük az éjszakát, reggel gyalog indultunk Roman felé. A száz kilométeres utat négy nap alatt tettük meg. Romanban hat nap múlva vagonokba zsúfoltak és elindítottak a Szovjetunió felé. Öt napig nem kaptunk sem ételt, sem vizet. Öt nap után kaptunk valami sós halat, amire olyan szomjúság fogta el a foglyokat, hogy kínjukban üvöltöttek. Aki hozzáfért, a vagon tetejéről lecsepegő hólevet kanállal felfogta. Másnap megállt a vonat

egy folyó mellett, a foglyok pedig mérték nélkül vedelték magukba a cseppet sem tiszta vizet, aminek az lett a következménye, hogy sokan vérhast kaptak, amit a legyengült szervezet nem tudott legyőzni. Hulltak a foglyok, mint a legyek. De kinek fájt ez? Időnként megállt a vonat és kidobálták a halottakat a mezőn. Soha senki nem tudta meg róluk, hogy kik voltak. Hozzá tartozóik talán még mindig várják haza. Hát ennyi volt az ember élete.

Huszzonegy napig tartott az utunk az Ural hegységig. Amikor megérkeztünk, sokan leestek a vonatról, olyan gyengék voltak, úgy kellett összeszedjük őket. Én összegyűjtöttem a csíkiakat, szám szerint tizenháromat, akiket arra buzdítottam, hogy igyekezzenek minél hamarabb bejutni a lágerbe, hogy minél előbb lepihenhessünk, nehogy mi is elveszítsük a még meglévő kevés erőnket.

Pincebarakkokban szállásoltak el – szerencsénkre – ahol teljes fűtés nélkül a mínusz 35-40 fokos orosz telet különben nem bírtuk volna ki a csupasz deszkán, ágynemű nélkül. Annyi volt a tetű és a poloska, hogy amikor lefeküdtünk, mint az eső, úgy hulltak a mennyezetről. Nagyon nehéz telet töltöttünk el. A hideg és a gyenge ellátás miatt sokan haltak meg, majd jött a tifusz, amely több áldozatot követelt, mint ahányan a fronton meghaltak. Sajnos, ez a betegség engem sem került el, de szerencsére egyik oroszhegyi fogolytársam kerített egy fej fokhagymát, amitől az állapotom javult, s aztán megérkezett az amerikai gyógyszer- és élelmiszersegély, ami nagyon sok embert megmentett a haláltól.

Tavaszcél felé kivittek munkára, de annyira le voltunk gyengülve, hogy a normát nem tudtuk teljesíteni, ezért nem kaptunk élelmiszerpótlékot sem.

A lágerparancsnok egy Spitzer Jenő nevű budapesti fogolytársunk volt. Ő már 1940-től ismerte az orosz fogolytáborokat, hisz összesen nyolc évig volt lakójuk. Vele volt szerencsénk, mert a csíkiakat kiválasztotta különböző ácsmunkára. Ezt a munkát jobban el tudtuk végezni, és ha a norma megvolt, kaptunk élelmiszerpótlékot is. Így lassan kezdtünk felépülni és jobban dolgozni.

Jenő bácsi, aki 24 ezer embernek volt a parancsnoka, engem választott tisztiszolgájának, majd 1945 őszén kijelölt barakkparancsnoknak. Munkámon kívül minden második-harmadik éjszaka segitettem a konyhán, így annyi plusz ételhez jutottam, hogy naponta 20-25 emberen tudtam segíteni, ami nagy elégtétel volt számomra.

Később – kérésemre – Jenő bácsi áthelyezett a téglagyárhoz. Itt többen voltunk foglyok. Egyik alkalommal, amikor mentünk a gyárba, egy olyan őr kísért, akit senki sem szeretett kegyetlensége miatt, és akiről tudtuk, hogy két német foglyot meglőtt.

Menetközben viccelődünk, és észrevette, hogy nevetek. Kiállított a sorból és rámfogta a fegyvert, hogy lőjön meg. Akkor nem tette meg, de a gyárkapunál újból félreállított. Ekkor úgy tűnt, hogy a foglyok réme végrehajtja akaratát. Elöntött a düh és az elkeseredés hangján azt mondtam neki „lőjön már, úgyis mindegy, hogy most halok meg vagy később”. Meglepődött, nem lőtt rám, hanem beküldött a gyárba. A gyárban engesztelésképpen cigarettával kínáltam, mire ő újból rámfogta a fegyvert, de szerencsémre jött az igazgató és meglátta. Rászólt az örre, mire az eszeveszetten az igazgatóra fogta a fegyvert. És ez lett a veszte, Az igazgató rögtön elvitette és bezáratta. Amikor a német fogolytársaim ezt meghallották, engem mint a labdát, úgy dobáltak örömeikben...

Nehéz időket éltünk, de néha élményekben is volt részünk. Egy alkalommal élelmiszert szállítottunk a fogolykórház részére, amikor felfedeztük, hogy egy zsákban tengerifüge van. Lábbal kirúgtuk az oldalát és enni kezdtük. Az orosz tiszt észrevette, de nem büntetett meg, hanem kért, hogy neki is adjunk. Máskor az élelmiszerraktárból – ahol szabadidőmben két másik társammal dolgoztunk – sikerült egy kevés élelmiszert kicsempészni az orosz tiszt tudtával, amit aztán vele megosztottunk.

Szerettem dolgozni, mert az idő is jobban telt. Becsületos munkámért munkaoklevelet kaptam. A lágerben 24 ezren voltunk, ebből 10 fogoly kapta meg. Erdélyből csak én egyedül. Ez visszaadta az önbizalmamat és a reményt, amelyet egyébként soha nem veszítettem el teljesen.

A remény, amely valamennyiünket megtartott, és amely, ha elveszett, akkor elveszett az ember is. Apró dolgok tartották ébren a reményt, hogy egyszer eljön a szabadulás ideje. Ilyen volt például egy többször megisméltendő dolog: két fogoly valahol beszélget arról, hogy milyen jó volna, ha karácsonyra hazaengednék. Ebből a beszélgetésből hangfoszlányok eljutnak egy harmadik fogolyhoz, aki társainak elmondja, hogy lehet karácsonyra hazaengedik. Másnap az egész tábor arról beszélt, hogy karácsonyra mennek haza.

1948 szeptember elején ért a nagy öröm: megyünk haza. Indulás előtt ábécésorrendben felállították a századokat. Az én századom volt az első, amely a zászlóvivők és a foglyokból öszszeverbuválódott zenekar után haladt a kb. 24 km úton az állomás felé. Nem éreztünk fáradtságot, egész úton a mi énekünk-től volt hangos a táj. Csodálatos élmény volt számunkra, szavakban nem lehet kifejezni. Olyan dalokat énekeltünk, amelyek fogságunk idején keletkeztek, mint amilyen a következő is:

„Ha majd egyszer vége lesz a sok szenvedésnek,
Nézzétek el a fogolynak, ha egy kicsit részeg.
Megszabadult a haláltól, haza visz az útja,
Kifele áll a lágerből a szekere rúdja.”

SZAKÁLLOS IMRE

SZTÁLINNÁL ELINTÉZTE

1945. május 9-én Unterheimben amerikai fogságba estem. Két francia katona vette el tőlünk a puskát. Az amerikaiak nem adtak ennivalót, azt mondták, hogy csak az ő katonáinknak tudnak ételmet biztosítani. Lovakat vágtunk le, s azt ettük. A tiszteknek visszaadták a pisztolyt és annyi puskát, hogy mi magunkat őrizzük. Ott voltunk három hétig és akkor jött a parancs, miszerint egy részünket elviszik nyugatra, mi meg indulunk hazafelé. Amikor elértünk a határig, azt mondja egy szakaszvezető, hogy „pasli doma”. Beérünk egy faluba, megkezdődött a számlálás, s elszedtek tőlünk lovakat, lábbelit... Falu hosszán végigtáncoltak az oroszok. Egy estefelé jött egy orosz tiszt és azt kérdezte, ki tud románul. Volt egy pálpataki Józsa Mózsi nevezetű, ő tudott románul. A tiszt elővette a cigarettáját és azt mondta, hogy „daváj zakirity”. Térképet húzott elő és azt mondta, hogy Magyarország visszakapta az ezeréves határt, s ezt Dálnoki Veres Jánosnak köszönhetjük, az első hadtest parancsnokának, aki az oroszoknál harcolt.

Üres falukon haladtunk keresztül míg elértünk Cetlibe. Ott háltunk, reggel pedig azt mondják, mindent rakjunk fel a szekerre, mert mi rövidebb úton megyünk és a szekerek kerülő úton. Hanem a szekereket többet nem láttuk meg...

Amikor megérkeztünk a lágérbe, le kellett vetközni és szörtenítettek. Betettek egy barakkba, s naponta kaptunk tizennégy deci levest. Volt benne csihány, pityóka, dara és darabka hús. Naponta kaptunk 60 deka kenyeret s egy evőkanál cukrot. Ott voltunk hat hétig. Abban a lágérben 6000 fogoly volt.

Épp napfogyatkozás volt, néztük a napot, amikor sorakozót kiáltottak. Jött a lágérparancsnok: egy őrnagy nő volt. Azt mondja, hogy megyünk haza, s álljunk össze negyvenes csoportokban megynként, hogy külön vagonokban lehessünk. Udvarhely megyéből nem voltunk negyvenen, ezért összeálltunk a gyergyóiakkal. Éjszaka 12-kor kezdődött az ébresztés és ahogy jöttünk így negyvenes csoportokban, megint el kezdtek zabálni. Felmentünk a vagonokba, azokban piccsek voltak. Az ablakok deszkázva, drótozva. Lyukakat faragtunk a vagon oldalán, hogy lássuk, merre visznek. Minden harmadik vagon tetején ott volt egy géppuska, a vagonok között örök.

Vitt a vonat, s közben beérkeztünk Erdélybe. Az egyik reggel a medgyesi üvegyár előtt ébredtünk meg. Vittek tovább aztán

Bukarest fele, onnan meg Konstancára. Éhezünk, szomjazunk közben. Konstancán már úgy le voltunk gyengülve, hogy alig tudunk menni. Bekísértek a vágóhídra, s ott az istállóban aludtunk. Volt aki a petróleumfinomítóba került dolgozni, hordókat gurítottunk egymásra. Egy raktárban volt búza, s az őr megengedte, hogy együnk. Megtörtük két kövön és a lágerben megfőztük. Voltak magyar munkások is a finomítóban, akik mondták, hogy magyar foglyot nem visznek Oroszországba és mi örvendeztünk ennek. Hanem lehajtottak a kikötőbe és kezdtek felterelni egy teherhajóra. A teteje tele volt olyan kétszáz literes boros hordókkal. Azokon ültünk négy nap és négy éjjel. A hajó ment és olyan hullámok zúdultak ránk, hogy azt hittük, lesodor a tengerbe. Én ott ültem a hajóskapitány szobájának dölve. Mellettem egy magyarországi, aki már az első nap megkapta a tengeribetegséget. Mondom neki, menjen el tőlem, mert én is beteg leszek. Utólér engem is mindjárt a betegség.

Harmadik nap az árbocra rászállt egy kicsi madár, s azt mondták az oroszok, hogy ez azt jelenti, hogy közel van a szárazföld. Láttunk egy úszó aknát, amit az orosz aztán légvédelmi ágyúval eltalált. Negyedik nap úgy hat óra tájban megérkeztünk Pottyinba, Oroszországba. Ott kiszálltunk, s a városon végigvittek. Olyan tíz év körüli gyermekek hajigáltak, kiabáltak. Az örök nem szóltak semmit, nem akadályozták meg őket.

Éhesek voltunk nagyon. Volt egy csángó fiú, moldvai születésű, akit Bácskába telepítettek, s aki tudott oroszul is. A németeknél egy ukrán tolmács volt. Mondtuk nekik, mondják meg a parancsnoknak, többet ne kínozzanak, lőjenek meg. Azt mondja a parancsnok, hogy megyünk három napig, megérkezünk egy elosztó lágerbe és onnan hazaengednek. Azt kérdezte, hogy vonattal vagy hajón akarunk hazamenni. Mondtuk, hogy hajón nem megyünk, mert betegek leszünk. Ő is jobbnak látta, hogy szárazföldön menjünk. Másnap felültünk a vagonokba s a vonat elindult. Megérkeztünk Tbiliszibe, ott voltunk egy nap. Onnan vittek Bakuba. Ott a városon kívül megállt a szerelvény s kiszállítottak. Jött egy orosz őrnagy és egy orvos. Azt mondták, hogy aki erős, álljon külön, aki beteg üljön vissza a vagonba, a többiek üljenek a gépkocsira. Mi felültünk a gépkocsira s minket Ázsiába vittek a homokhegyek közé, Bakutól keletre. Odaértünk a 6-os lágerhez, leszálltunk a gépkocsiról, s látjuk, hogy földbunkerekből jönnek elő az emberek. Mindenkinél volt egy keskeny szalmazsák és egy fejevágós. Minket a kaputól félrehajtottak s ők felültek a gépkocsira. Rabok voltak. Egyszer jön egy orosz ruhába öltözött ember, s magyarul szól hozzánk. Kovács Sándornak hívták, ő tolmácsolt amikor a papírokat elkészítették. Mi mondtuk magyarul, ő mondta oroszul. Megkérdezték, hogy milyen alakulatnál szolgáltunk, hol voltunk a fronton,

hány testvérünk van, mikor estünk fogságba. A lágerben két hétig pihentünk, az erősebbeket aztán levitték erdőt vágni. Minket kivittek, hogy méterfat vágnak. A norma két embernek öt méter volt. Amelyik nem vágta ki, elvették a fejadagját. Az első két-három napban nem dolgoztunk sokat, mert volt gránátalma, olajbogyó és azt ellegettük. Kilenc hónapig voltunk itt, de május 2-án már olyan meleg volt, hogy 42 fokot mértek. Innen elvittek a 45-ös lágerbe. Legalább 150 láger volt a vidéken, minden nyolc kilométerre egy, egészen a török határig... Én egy hétig voltam a 45-ös lágerben, onnan levittek a 27-esbe. Onnan jártam egy hétig Kisirzsára.

(...) Következett tizenötödike és komisszióra kellett menni. Másodosztályos lettem, s a 41-es lágerbe kerültem. Vasutat építetünk, a norma 90 raba, két köbméter földet kellett kitermelni és elhordani. Egy hármas kategóriás fogoly írta, hogy ki hány rabával taszított el. Estére meglett mindenkinek a normája, mert ő úgy írta be. Mondtuk aztán a mérnököknek, hogy mérje ki a földet. Kimérte és eltaszítottuk 15 rabával, s utána még volt időnk fürödni is. Három váltásban nyolc órát dolgoztunk. Hanem örökké éhesek voltunk. Kimentünk a pékségre kenyérért, ott egy sátor alatt pityóka volt, s a kebelünket megtöltöttük. Megsütöttük, de a nacsálni megérezte a szagát és jól elvert. Kitaláltuk, hogy a kéménybe dróton leengedtük, s úgy sütöttük meg.

Amikor a vasutat elvégeztük, egy kőbányába kerültem. Rövidesen malária betegségbe estem, 45 fok lázzal bekerültem a gyengélkedőbe. Egyszer hoz a doktor egy levelet, a legelsőt, amit kaptam. A nővérem küldte, s írta, hogy kedves testvérem, megkaptuk a leveledet. A doktor magyar volt, s amikor megtudta, hogy székelyudvarhelyi, Atyha községből vagyok, megörvendett. Ő is Udvarhelyen született, de amikor 15 éves volt, a szülei elköltöztek ki Magyarországra, Szombathelyre.

Amikor kigyógyultam a betegségből, kőtörőgéphez kerültem, így nem kellett a rabával a tört követ taszítani. Hanem baleset ért, a deszka megbillent egy alkalommal és beestem a vagon és a kőtörőgép közé. Ezután három hónapig nem dolgoztam. Amikor telt a három hónap, jött a főorvos és kiválasztották a gyengébbeket, hogy küldik haza Magyarországra. Százezer foglyot haza kellett adni Magyarországnak, a választásra. Hanem rájöttek, hogy Erdély nem tartozik Magyarországhoz. Egyszer jön egy háromszéki, Kökösi Varga Mihály s azt mondja, hogy gyere, mert te is méz haza. Úgy is lett. Július 22-én ültünk vonatra. A Káspi-tenger mellett jöttünk el, és augusztus 29-én megérkeztünk Focşani-ba. Az erdélyieket külön állították, s olyan hangok voltak, hogy visszavisznek Oroszországba. Ott voltunk szeptember 13-ig. Egyszer bejön a lágerparancsnok, s azt mondja, hogy Kolozsvári Szócs Margitnak köszönhetően nem visznek vissza Oroszországba, mert ő felment Moszkvába Sztálinhoz, és elintézte a hazajövetelünket...

SÁNDOR DEZSŐ

VÉGELGYENGÜLÉSIG

A Kelemen-havasok alatt, Palotailva völgyében fogtak el az oroszok 1944. szeptember 18-án. A puskámat összetörték, a ruhámat elvették, adtak egy rossz nadrágot, egy pár rossz bakancsot. Elővittek a vonalba lövészárkot ásni, onnan mentünk a gyűjtőtáborba. Azt ígérték, hogy adnak „dokumentet” és azzal mehetünk haza. Tizenkilencen voltunk, egy fiatal orosz kísért.

Október másodikán bevonaglóztak, s elindult a vonat a „paradicsom” felé. Kilencven fogoly volt bezárva egy vagonba, az ablakok beszegezve. Annyira össze voltunk zsúfolva, hogy egyszerre fordultunk egyik oldalról a másikra. Egyik nap kaptunk két veder vizet, másik nap két veder sós kását. Az elosztásnál fele a földre került. Tizennégy nap vitt a szerelvény. Valamennyire tudtunk tájékozódni. Szentpétervártól három nap és három éjjel mentünk még a fogolytáborig. A végállomáson integettünk a munkásoknak, hogy adjanak vizet. Azt intették, hogy adjunk kenyeret helyette. Később megnyitották az ajtókat és leszámoltak. Szaladtunk a víznek, úgy ittunk, mint a barmok. Meg is lett a hatása, majdnem mindenki hastífuszt kapott, mert ott a vizet csak felfőzve ihatta az ember.

Oroszország legszigorúbb lágereinek egyikébe, Arhangelszkbe, a Fehér-tenger kikötőjébe érkeztünk meg. Bekísértek a szűrősróttal körbevett lágerbe. Egy új barakkba szállásoltak el, nyers deszkán aludtunk, semmi pokróc nélkül. Reggel öt órakor volt a reggeli, káposztalé, este nyolc után az ebéd és vacsora egyszerre, de gyenge minőségű. Ötösével felsorakozva kísérték ki a városba fürödni. Ott a lakók kövel dobáltak és kiabáltak „Hitler kaputt”. Négy hónap után majdnem az egész láger kórház lett. Karácsony után engem is végelgyengüléssel kezeltek, az egész testem egy seb volt. Amikor az orosz orvosnő meglátott, a kezét öszszecsapta és Istenem, Istenem sóhajtozott. Gyógyszer nem volt. A német doktor azt mondta, hogy főzzek lúgot és mossam a sebet. Aztán hipermangános vízben fürödtem, amíg meggyógyultam. A 20. évemet itt éltem meg.

Gyenge öltözetben, sapka nélkül, az Északi-sarkon, nagy hidegben, szélben... Mikor visszagondolok, még most is kiráz a hideg. Féltünk a kórházról, mert aki oda került, azt rövidesen vitték a temetőbe. Minden reggel 6-8 hullá volt kidobva a hóba

meztelenül, tele fekélyekkel. Tíz órakor érkezett egy nő egy lófogattal, a szánon egy nagy láda. Azzal vitték utolsó útjukra a holtakat egy őr kíséretében. Az őr mondta a foglyoknak, hogy fogják meg és tegyék egymás mellé a gödörbe. De a foglyok féltek megfogni. Erre az őr megharagudott, dühösen ráugrott a hullákra, ropogtak a csontok a csizmája alatt.

Tavasza a 2000 fogolynak egyharmada elpusztult. Aztán szerencsénkre Amerikából küldtek élelmet és az mentette meg az életünket. Kaptunk konzervet, ruhát is adtak. Kezdett a helyzetünk javulni. Ezután a legtöbben már azért halták meg, mert a kenyeret, a cukrot elcserélték mahorkára, szivarra. Olyant is láttam, hogy a fogoly összeszedte az örök vécéjéből a szivarvégeket, összekeverte lótrágyával, megszáritotta, s eladta a buta foglyoknak kenyéréért.

Eljött a tavasz is. Június havában a helyzetünk jobb volt, mert a Nap ilyenkor majdnem kereken járt, csak két órát nyugszik le (...)

Dolgoztunk a papírgyárban, kaptunk fizetést, vettünk kenyeret. Osztottak levelezőlapokat és küldtem lapot haza. Megkaptam a választ is. 1947. augusztusában elvittek Donbászba, a kőszénbányákba. Ott beteg lettem és kórházba kerültem. A doktor betett szanitécnek és végeztem hűségesen a munkámat. Egy csicsói ember el akarta magát pusztítani, de nem engedtem. Péter Károly fogolytársam, úgy tudom, végül hazajött...

1948 szeptember elsején indítottak haza, Focşani-ba, onnan Segesvárra... Amikor megérkeztem Héjjasfalvára, azt mondják, hogy a galambfalvi szálljon le, mert a hozzátartozói szekérrel várják. Látom a nénémet a vonat mellett, kiáltja az én nevemet, édes testvérem, itt vagy-e... Mondom, itt vagyok. Megnézett, s otthagyt, nem ismert meg. Megfogtam aztán s nem engedtem el...

MIHÁLCZ JÓZSEF

A TÁRSAIM NEM TÉRTEK HAZA

1944 márciusában behívtak frontszolgálatra Sepsiszentgyörgyre. Bevagoníroztak, irány a front. Vorotka nevű helységben kivagoníroztak, onnan mentünk gyalog addig, amíg az oroszok feltartóztattak. Itt kevés ideig voltunk, a németek leváltottak és áthelyeztek Kosov város mellé. Ott védőállásba helyezkedtünk. Ott voltunk augusztusig. Jött a hír, hogy az orosz csapatok Erdélyben vannak. Visszavittek Vorotkára, bevagoníroztak és visszahoztak az Ilya völgyébe. Védőállásba helyezkedtünk, de ott komolyabb harcra nem került sor, mert az oroszok a hegyeken előnyomultak. Nekünk menekülni kellett. Nagybányáig megállás nem volt. A Tiszán túl, Borsodivánka faluban pihentünk meg. A rajokat újraszervezték. November 7-én fel kellett esküdni Szálásira. Szabadkoztunk, de ránk kényszerítették. Onnan kivezényeltek a Tiszához. Ott sok halottunk volt, sok sebesült, de ott kellett hagyni őket, mert menekülni kellett.

Menekültünk Egerig. A sebesültek maradtak, nem volt, ahová szállítani... Élelmezés non volt. A tetvek úgy elszaporodtak, hogy ettek meg. Az embereim el voltak keseredve, a tiszteket nem ismertük. A németek vettek kézre. A német azt mondta, hogy kámcurik. Esteledett s elhatároztuk, hogy tovább már nem megyünk. Meghúzódtunk egy kicsi borpincében, volt bor elég, illogattunk egész éjszaka. Hallgattuk az orosz csapatok vonulását. Reánk virradt. Elbúcsúztunk egymástól. Feltartott kézzel eléálltunk. Tízen voltunk. Nem bántottak, minden zsebünket kiürítették és bekísértek Eger városába. Ez volt 1944. december 1-én.

Egerben kihallgattak, másnap felsorakoztattak és elindítottak. Szembejött velünk két fiatal lovas kozák, s géppisztollyal egy-egy sorozatot belénk engedtek. Elesett vagy tizenkét fogoly. Ment a menet a nagy sárban. A közeli faluban egy csoport ember takarította el a sárt az útról. Ahogy odaértünk, félreálltak az út szélére. De a kísérőkatonák belökdösték a civil lapátos embereket is közénk. Így pótolták a létszámot...

Megérkeztünk Debrecenbe. Ott aztán felraktak marhagyonokba, s étlen-szomjan megérkeztünk Focşani-ba. Ott rengeteg ember volt. Marharépaevest adtak, minden tíz embernek

naponta egy kenyeret és egy evőkanál cukrot. A levesnél olyan tolongás volt, hogy mindenki nem jutott hozzá.

Január volt, nagy hideg. Egyik reggel mondom a bajtársaimnak, hogy megyek répalevesért. Ahogy kimegyek a barakkból, látom, hogy sorakoztatják a foglyokat és kezdik kiszámolni a kapun. Beálltam én is a sorba s kijutottam a kapun. Bevagoníroztak, mentünk vagy 15 nap, de a legtöbbet álltunk. Időnként beadtak egy-egy veder kölest, amiből jutott egy-egy kanállal. A tetvek ettek meg, lesoványodtunk.

A vagonban sokan elpusztultak. Végre megérkeztünk Kijev városába és bekísértek egy lágerbe, amely be volt kerítve szűrődróttal. A láger egy vasgyár területén volt, amely teljesen le volt rombolva. Itt romokat takarítottunk 1945 tavaszáig. Nagyon sok fogoly elpusztult, naponta 30-40. Két szanitéc szedte össze a hullákat, meztelenül tették ki az udvarra őket, ahol összefagytak. Reggel szétszedték és szállították el.

Egyik vasárnap munkaszünet volt és önkénteseket kerestek tűzifát hozni az erdőből, a konyhára. Én is jelentkeztem. Azt ígérték, hogy aki elmegy, kap egy konzervet.

Egy kisebb tank után volt kötve egy vasszán. Felültünk. Nagy hideg volt. Az erdőben a hó alól kellett kiszedni a fákat. Megraktuk a szánt, a hótól jól átáztunk. Közülünk két ember csonttá fagyott. Feltettük a fák tetejére. Elindultunk vissza. Minket leszállítottak, hogy nehogy megfagyjunk. Mentünk egymásba fogózkodva, de kettő így is megfagyott. Az örök feldobták a fák tetejére. Tízünk közül négy megfagyott. Nekünk is megfagytak a lábaink. A konzervet, amit ígértek, nem adták meg...

A lágerben volt egy debreceni magyar. Propagandista volt, gyűléseket tartott, biztatott, hogy dolgozzunk, mert akkor hamarabb hazamegyünk. Ősszel mondta, hogy tavasszal megyünk haza. Tavasszal, hogy ősszel. Megelégtünk, mondtuk, menjen a dolgára...

1947 tavaszán egy legyengült csoportot hazaengedtek. Köztük volt Aczél Márton impéri lakos is. Rápecsételtem, hogy aztán engem nem látott! Levelet nem írtam haza, gondoltam, úgylis el kell pusztulni. Focșani-ból búcsúzatlan eljöttem a társaimtól. Ez bántott, gondoltam, hogy eddig hazaengedték őket és én elstettem a dolgot. De amikor hazajöttem 1948. május 1-én, megtudtam, hogy Bartha Antal, Bartha András, Fülöp András, Szilveszter Sándor kászónújfalvi bajtársaim nem tértek haza...

ORBÁN ISTVÁN

ÉDESANYÁM SÍRVA VÁRT

Három év inaskodás után szabadultam fel Phlepsz Dániel pékmesternél, majd ott dolgoztam tovább, mint pék, egészen 1943 októberéig.

Negyedikén vonultam be innen a szentegyházai barakk laktanyára. Innen leszereltünk, mint magyar katonák, de 1944 májusában civil ruhában elvittek Gyergyótölgyesre futóárkot ásni. Pár hétre rá kaptuk a parancsot, hogy a 14-es zászlóalj mozgósítva van, hamar jöttünk Udvarhelyre a 14-es zászlóaljhoz, amely többnyire levante katonákból és középkorú embe-rekből tevődött össze.

1944 júliusában beöltöztettek, s mint katonák mi vittük ki a SAS behívókat Farkaslakára, Székelyszentlélekre, Malomfalvára. Teljes felszereléssel Bethlenfalván voltunk elszállásolva. Augusztus negyedikén innen indítottak ki a frontra minket, a Békási szoroshoz. Ott a G.H.-nál jelentkezniük kellett a pékeknek, asztalosoknak, susztereknek stb. Binder István, Bajna Ferenc, Bálint Dénes és jómagam mind pékek voltunk. Parancsot kaptunk, hogy azonnal sütni kell utánpótlásul kenyeret a Gyopár vendéglő alatti két kis kemencében. Két hét eltelte után újabb parancsot kaptunk, hogy a G.H.-nak át kell vonulnia innen Gyergyószentmiklóstra. Itt is folytattuk volna a kenyérsütést, de hajnalban a partizánok a várost bekerítették és délután öt óra-kor lett vége a lövöldözésnek. Itt annyi halottat, sebesültet lehetett látni, hogy borzalmas volt. A Vöröskereszt is végezte a szolgálati akcióját. Gyergyószentmiklósról tovább kellett menni Szár-hegyre. Itt is sütöttük a kenyeret pár napig az első vonalbélieknek.

És jött a parancs újra, hogy vonulni kell Maroshévízre.

Ott is folytattuk a kenyérsütést. A raktárból felvételeztünk, 11 szekeret raktak meg élelemmel, ruhaneművel. Tovább tartott a vonulás Alsó-, majd Felsőrépásra. Megsemmisítettek két lovat, két szekeret. Közben ahol megálltunk, sütöttük a kenyeret. Sajnos, mindenhol nagy támadásokat kaptunk menet közben.

Monorból szekérsorokkal vonultunk tovább, egészen Máramaroszigetig. Itt is sütöttük a kenyeret a katonaságnak 1944. szeptember 15-én a rádióban Horthy Miklós bemondta, hogy tegyük le a fegyvert. Mi tartottunk a németektől, féltünk. Azután fellépett Szálasi, fel kellett volna esküdni, de mi nem tettünk esküt. Újból vonult a csapat a többi után. Avasújvárosban beértek a kozákok, szétverték, a fegyvereket nekiverték a

kapuzábénak, lovainkat elvették s küldtek haza. Hazafelé csak az országúton jöttünk, mert a mezők el voltak aknázva. Alig jöttünk pár kilométert, egy épületből kiszólt egy katonaruhás nő, hogy menjünk oda. Mi meg sem hallottuk, de akkor egy orosz tiszt kezdett kiabálni. Odamentünk, s behajtottak egy csűrbe, s ott kihallgattak és mindenünket elszedték. Pár nap múlva jött egy több alakulatból álló karaván és közéjük bevágtak minket is. Felkísértek Tordára. Menet közben csűrbe, templomba szállásoltak el éjszakára.

Tordán román tisztek jópár katonát kihallgattak. Aki tudott románul, vagy románnak adta ki magát, jó volt. Én keveset értettem.

– Hogy hívnak? – kérdezték.

– Stefan Orbán – feleltem.

– Hány éves vagy?

– Nouăsprezece – feleltem, de a többi kérdést már nem értettem meg, nem tudtam felelni. Erre a pisztollyal arcul vágott, majd szájba, úgy, hogy pár fogamat kiverte. A fájdalomtól nem is éreztem az államat. Majd, csak a hazakerülésem után csináltattam meg a fogaimat, itthon...

Kevés ideig itt szállásoltak el, majd kísérték tovább Dévára, ahol bevagoníroztak és vittek tovább, marhaszállító vagonokban Focșani-ba. Itt szőrtelenítettek, lefürödtünk. Elvették a köpenyemet, a bakancsomat, s helyettük valami hitvány öltözetet adtak. Hideg volt. A Szovjetunió felé napokig vesztegeltünk egy-egy holtvágányon. Éhesek voltunk, szomjasak voltunk, de hiába kértünk bármit, a válasz csak ennyi volt: nincs! A köpeny szélét vékonyra szaggattuk, konzerves dobozt kötöttünk rá, amit menet közben lelógattunk. Így szedtünk fel valami havat, amit beynyaltunk víz helyett.

Megérkeztünk egy ismeretlen helyre. Aki tudott, leszállt, mások kiestek, kimásztak. Marékszámra ettük a havat. Egy nagy erdőn kísérték keresztül, azt mondták, hogy a „Brianszki nagy erdő”. Tédig érő hóban kb. 1200 fogoly ment. Jármű nem volt, a rongyos, szomjas, elesett foglyok úgy hullottak el, mint a legyek. Akik életben maradtunk, mentünk tovább. Ha így folytatódik, mondták többen, mind elpusztulunk. Így érkeztünk be, akik megmaradtunk, a „Nyizsnij Tagi Sztalicili” nagy lágerbe. Itt velünk szaporodott a létszám, voltunk összesen 44 ezren, mindenféle náció. Vérhassal rövidesen sokan kórházba kerülünk. Tizenkilenc évesen 37 és fél kilóra fogytam. Aztán javult az egészségi állapotom és kettős kategóriájúnak minősítettek. Hordtuk a fát a konyhára a közeli erdőből, amennyire az erőnk engedte. Földi bunkerek voltak, amelyek még az első világháborúból maradtak. A padlózatuk deszkából volt. Minden nap súroltatták, el

voltak látva priccsekkel, pokróc nem volt, a párna a kenyérzsák. Minden héten fertőtlenítettek és mégis a tetűk és a poloskák csíptek. A véce messze volt, többször is ki kellett menni, s akit elkaptak, hogy közelebb végzi a dolgát, megbüntették. Engem is elkaptak, s odatettek gödröt ásni. Hurcoltuk, temették a foglyokat, volt közöttük mindenféle nemzetiségű.

1945-ben kivittek Kokmára, ahol tőzeget hordtunk a vágány mellé. Onnan vagonokban vitték a gyárba. Itt estem másodszor vérhasba. Behoztak onnan Picsigoba, onnan Juzsára. Itt újból megfáztam, beteg lettem. Bizonyos kezelés után helyre jöttem és a láger körül kellett takarítanom. Azt a sok éhezést, szenvedést, fájdalmat le sem lehet írni és azt a honvágyat, amit éreztem fogságom ideje alatt...

Picsigoba elvittek élelmet vételezni. Krsvárdai Ferencsel 3-4 pityókát a zsebünkbe tettünk és éjjel a kályhában megsütöttük. Ezt észrevette Fekete János szakaszvezető és beárult Froman csendőr-szakaszvezető úrnál, aki reggel engem és társamat agyba-főbe vert. Később bosszút álltunk rajta, mert igazolni tudtuk, hogy hányán haltak meg a keze alatt. Ütötte-verte a foglyokat, rövid idő alatt 75 fogoly halt meg. Elvittek végül, hogy hová, nem tudtuk...

Ugyanabban az évben elvittek Miholovkára, feljavító lágerbe. 1947-ben átvittek Ivanov városba. Ott már kicsit jobb volt, a priccseken pokróc is volt. Itt bekerültem kazánfűtőnek, öt kemencét fűtöttem egy öreg oroszral. Feketeszénnel nyomattuk a gőzt a gumigyárba, a textilgyárba stb. Itt kaptunk naponta egy fél liter tejet, minden hónapban 450-500 rubelt. Kézbe csak 50 rubelt adtak, a többit le kellett tenni a politikai tisztnél. Amikor kellett, kértünk. Mint kazánfűtő, 1948 áprilisáig dolgoztam. Ekkor újba öltöztettek. Egy magyar lágerparancsnok azt mondta, hogy iratkozzam fel, mivel én vagyok a legidősebb. Úgy is tettem, feliratkoztam, gondolva, hogy hátha sikerül...

És egyszer csak elő van állva a vonat. Fel volt virágozva. Rajta magyar zászló és piros zászló. Kikísértek az állomásra és többen üzenetet küldtek tőlünk. Megérkeztünk Máramarosszigetre. Itt az asztalokra különböző nemzeti zászlók voltak kitűzve. Ki milyen nemzetiségű volt, oda állt. Itt addig kellett várjunk, amíg összegyűlt egy szerelvényre való ember. Végre indítottak Segesvár felé.

Hát, 1948 május 9-én, vasárnap délelőtt édesapám várt az udvarhelyi kisállomáson, zokogva. Együtt jöttünk fel a Barátok templomáig. Apám kint maradt, én bementem. A mise folyt. Hálát adtam az Istennek, hogy hazajöhöttem. A templomból haza mentünk. Édesanyám sírva várt a kiskapuban engemet...

SZABÓ SÁNDOR

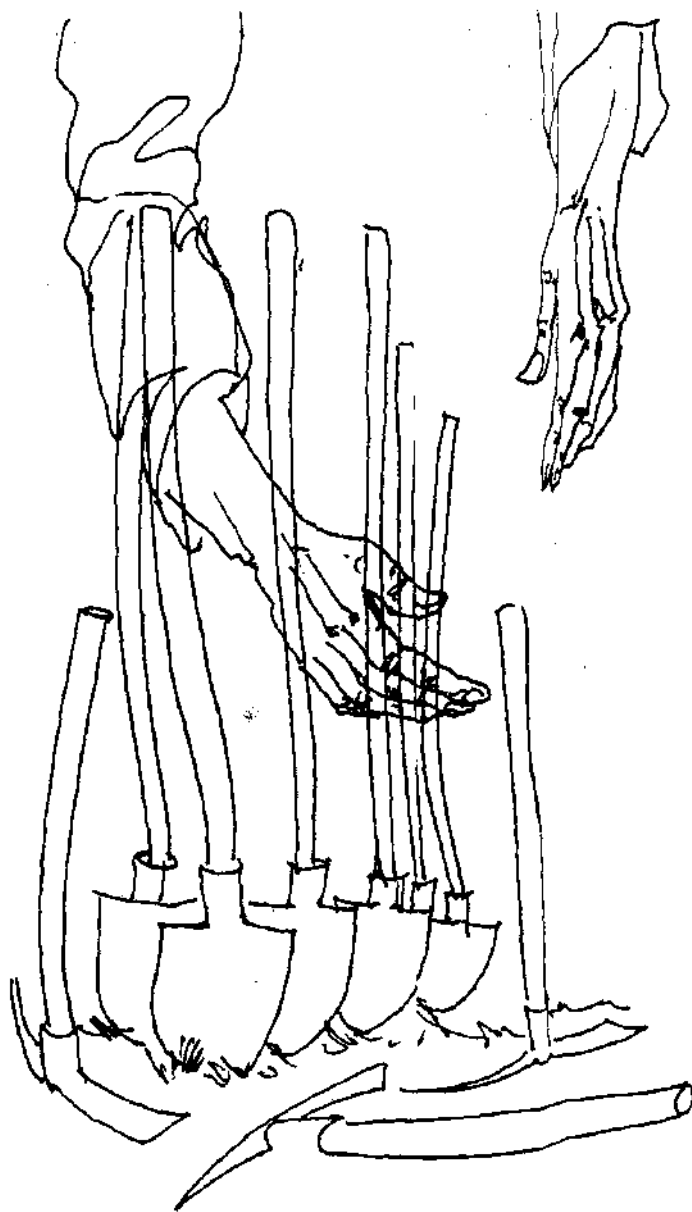
ÉLŐK ÉS HOLTAK

Az orosz villanyszerelők a parton is, no meg a töltés falán is állították a villanyoszlopokat, és nagy reflektorokat szereltek az oszlopokra a meder fenekét megvilágítani. Nem volt kétséges: nemsokára elkezdődik a háromváltásos munka. Nyilván ezt a munkafolyamatot is igyekeztek minél hamarabb befejezni. Közben fenn a parton, nem messze az elkerített Volga-résztől, egy hatalmas csúrszerű építményt készítettek az orosz ácsok. Ennek egyik hatalmas ajtaja a Volga felé nézett, a másik pedig a szárazföld irányába. Azt is nemsokára megtudtuk, hogy mi a rendeltetése ennek az újabb épületnek. Az történt ugyanis, hogy az egyik nap délután kb. 3 brigádot kizavartak a szlipre, annak ellenére, hogy aznap délelőtt a napi munkánkat elvégeztük az iszapásással. Nagyon sürgősen ki is hajtottak minket a szlipre, ahol az elkerített résztől nem messze egy hatalmas uszály volt kikötve, aminek a fedélzete tele volt sűrűn egymás mellé állított cementes zsákokkal. Mikor odaértünk már kész volt a fedélzetet a szárazfölddel összekötő hajóhíd. Két ilyen hajóhidat is építettek. Megmagyarázták, hogy a fedélzetről a cementet el kell hordjuk az újonnan épült raktárba. Azt sem titkolták, hogy innen addig nem mehetünk be a lágerbe, amíg az uszályt le nem ürítjük. Ezek a kijelentések nem voltak ismeretlenek előttünk, de azt is tudtuk, hogy ezeket komolyan is veszik. Két csoportba osztottunk és elkezdtük a zsákok hordását, úgy, hogy két-két ember – felváltva – az uszály fedélzetén feldobta az ott álló vállára a soron következő zsákot. Így megindult a körforgás az uszály fedélzete és a raktár között. Az óreink, meg a munkavezetők látva, hogy a munka beindult, szépen elhúzódtak szivarozni, beszélgetni. Közben besötétedett, úgy hogy a reflektorokat is bekapcsolták. Viszont mi szomorúan tapasztaltuk azt, hogy az uszály fedélzetén a cementes zsákok mennyisége lassan fogy és ezzel az ütemmel hajnalig sem végzünk. Az sem volt kétséges, hogy bármi is történjék, mi reggel az iszaphoz ki kell vonuljunk. Nagyon elszomorodott a társaság. Egészen addig, amíg valamilyik bajtárs nem jött azzal a javaslattal, hogy emberek, itt csak úgy tudunk magunkon segíteni, ha minden második, harmadik ember, amikor a hajóhídon jön a szárazföld felé, a zsák cementjét bedobja a Volgába. Cuppantak is a cementes zsákok, amikor a Volga vize elnyelte őket. De kezdett fogyni a fedélzeten is a cement. Még komoly éjszaka volt, amikor a munkát befejeztük.

Mehettünk be a lágerbe. Örvendtünk ennek mindnyájan, mi is, az őrünk is, de a munkavezető „dávájok” is. Amíg mi ott tartózkodtunk, nem derült fény erre a cement-ügyre. Ha esetleg a mi eljöttünk után sül ki a dolog, nyilván törhették a fejüket, hogyan került a Volga fenekére az a sok tonna cement zsákostól együtt.

Ilyen körülmények között teltek napjaink. Mind többen lettek maláriások. De a sárgaság is mind gyakoribb lett. Azt is tapasztaltuk, hogy az, aki maláriás létére a sárgaságot is elkapja, rendszerint elpusztul. Ha pedig mindennek tetejébe még vérhast is kap, teljesen biztosan meghal. Eleinte a kórházban haltak meg az embereink, hiszen addig, amíg a malária nem lett tömeges jelenség, minden maláriást beutaltak a lágerkórházba. Viszont egy idő után annyira elszaporodott a maláriások száma, hogy nem volt elég hely a kórházban, annak ellenére, hogy egy keskeny kórházi ágyban már két beteget is fektettek. Így sokan ott, közöttünk haltak meg. Az első hadapródörmester halottunk egy pesti fiú volt, a hadseregben az élelmezőknél szolgált. Maláriás és sárgaságos lett és pár nap alatt a nagy sátor árnyékos oldalánál szépen elaludt. A kórház mellett volt egy pincyszerű helyiség (elég mély és hűvös), ide vitték a hullákat. Ennek a pincének az ajtaját állandóan zárták. A lakat kulcsa az őrszobán volt. Eleinte nem is igen értettük azt, miért kell a hullákat a pincében aránylag hosszú ideig tartani. Később erre is fény derült, olyan értelemben, hogy nyilvánvalóan meg volt szabva az halálozás megengedett aránya is. Tehát olyan időszakban, amikor ezt az arány túlléptük, a hullákat a pincében tartották. Ezt az is alátámasztotta, hogy a napi létszámmellenőrzésnél, amikor az udvaron felsorakoztatva megszámláltak minket, ezt a műveletet azzal fejezték be, hogy a két számláló orosz a hullapincébe is lement és az ottani hullákat is megszámlolta. Nyilván ezek még élőknek számítottak, egészen addig, amíg ki nem vitték őket a láger háta mögötti domboldalon lévő fogolytemetőbe. Engem megkímélt a sorsom attól, hogy a lágerkórházba kerüljek. Viszont többen elmondták, hogy a bajtársuk, akivel egy ágyban feküdtek, ott mellettük halt meg.

Temetésre viszont csakis akkor kerülhetett sor, amikor az előző temetéstől annyi idő telt el, hogy a megengedett elhalálozási mutató szerint újabb 10 hullát lehetett temetni. De hogyan is történt az a szomorú aktus? Egy ilyen fogolytemetésen magam is aktív szereplőként vettem részt abban az időben, amikor az izzapásást már éjszakai műszakban végeztük. A dolog úgy történt, hogy egy délelőtt, amikor a nehéz éjszakai munka után a sátrunkban a priccsen aludtunk, a bejárathoz legközelebbi tíz embert az orosz őrpáncsnok felrázta, és élénk dáváj-

dáváj biztatással a sátor elé küldte. Miután mind a tíz ember talpon volt már, az őrparancsnok elindult velük a fogolykórház mögötti pince irányába. Ő nem szólt semmit, de már kezdtük sejteni azt, hogy miről lesz szó. A pince előtt már várt ránk a láger kis lovas szekere, a román lovász-kocsissal. Ez a szekér arról volt nevezetes, hogy ezzel hozták be naponta a pékségből a láger kenyérét. Erre a célra egy nagy ládát használtak, amit kenyérvételezéskor a kocsis feltett a szekérre. De ugyanaz a szekér hordta ki a hullákat is a lágertemetőbe. Ilyenkor egy másik, az elsőhöz hasonló ládát tettek fel a szekérre, amiben pontosan tíz hulla fért el. Most a szekéren nem volt egy láda sem. Az őrparancsnok kinyitotta a hulla-pince ajtaját és onnan ki kellett hozzuk először a hulla-ládát, majd tíz lapátot. A ládát feltettük a szekérre, és kihoztunk az őrparancsnok által megjelölt rakásból 10 hullát. Ezeket beraktuk a ládába. Ezek után az őrparancsnok gondosan bezárta a pinceajtót, és ennek a szomorú menetnek a végén elindult velünk a kapusszoba irányába. Elöl ment a román kocsis, utána a törpe termetű kis ló a szekérrel. Ezen volt a hullás-láda tíz magyar hullával. A szekér után ballagtunk mi, a sírásók egy-egy lapáttal a vállunkon. A kapunál vártunk amíg az őrparancsnok az őrszobán elintézi az ügy adminisztratív részét, ami abból állt, hogy az őrség naplójába bevezette azt, hogy a láger területét elhagyja egy élő román kocsis, 10 élő magyar sírásó és 10 hulla. Ezzel ki volt állítva a halottak elhalálozási anyakönyve is. Hogy kik voltak azok, akiket rövidesen el fogunk temetni, senkit sem érdekelt. Legkevésbé az őrparancsnokot, no meg természetesen azokat, akik az ő háta mögött álltak, és akik ezt az embertelen kommunista hatalmat képviselték. Én sem ismertem fel a tíz hulla között egyetlen ismerős bajtársat sem. Hogyan is ismertem volna fel, amikor ezek a hullák annyira összeaszott csont-bőr emberi testek voltak, hogy azokat nem lehetett volna felismerni. Az is előfordulhatott, hogy közöttük olyan is volt, akivel rövid idővel azelőtt egy brigádban dolgoztam. Tehát ezeknek a halottaknak a neveit sem tudhattuk. Az orosz sem tudta, de őt nem is érdekelte. Számára csak az volt a fontos, hogy ezzel az aktussal a láger fogolyszáma tízzel csökkent. Tehát este, a létszámmellenőrzés alkalmával, amikor ő a következő őrparancsnoknak átadja a szolgálatot, tíz emberrel kevesebbet fog átadni. Ne felejtsem el megemlíteni, hogy ezt a létszámmellenőrzést, ők provirkának nevezték. Ezek után az őrparancsnok beszólította azt a fegyveres őrt, aki ezt a szomorú társaságot ki fogja kíséreni a temetés helyére, hogy írja alá, illetve vegye át tőle a 11 élő és a 10 halott foglyot. Mikor mindezzel végeztek, az őrparancsnok kinyitotta a lágerkaput, amin a fegyveres őr a maga megszokott dáváj-dáváj biztatásával kihajtott minket. Amikor

megerkeztünk, láthattuk a nyomát annak, hogy az előttünk itt járó sírásó társaság hol fejezte be a maga szomorú tevékenységét. Minden hullának külön sírt kellett ásni. És mindenik sírásóra egy hulla jutott. Szépen felsorakoztunk egymástól a megásandó sírok szerinti távolságra és elkezdte ásni ki-ki a sírt. Alig fogtunk neki a munkának, kisült az, hogy ennek a dombnak a talaja olyan kemény, hogy azt ásni sem lehet. Mintha kiégett agyag lett volna az egész domb. Még egy kis repedést sem láttam az én sírom helyén, amibe legalább a lapátom élet megakaszthattam volna. Mit tehattünk? Vertük a földet a lapátunk hegyével, oldal-élével, ahogy bírtuk. Az eredmény így is siralmas volt, nem mélyültek ezek a sírok. Nyilvánvalóvá vált, hogy itt mi semmiféle elfogadható sírt nem vagyunk képesek megásni. Kínlódunk, amíg meg nem szólalt az egyik sírásó, hogy: én már nem bírom tovább! A román kocsis is csak nézte a mi küszködésünket. Ő nyilván ehhez már hozzá volt szokva. Ugyanúgy az orosz őr is, aki kissé távolabb szivarozott, és egykedvűen nézte ezt a jelenetet. Mit tehattunk? Kettesével kiemeltünk egy-egy hullát a ládából és beletettük őket a kiásott „árokba”. Mikor már minden hulla be lett téve a maga sírjába, elkezdtuk földelésüket. Kisült az is, hogy a legtöbb sír csak annyira volt kiásva, hogy a hullák lábfeje kiállott a földből. Szörnyű volt a látvány. De nem kevésbé szörnyű a mi tanácstalanságunk. Mit tegyünk? Ha kivesszük a hullákat a földből, és mélyebbre akarjuk ásni a árt, órák múlva sem leszünk képesek legalább egy-egy olyan sírt ásni, amiből ne kandikáljon ki az eltemetendő halottunk lába feje.

Most is, mint általában mindig, megszületik a mentő ötlet. Megszólalt valamelyik sírásó bajtárs: „Emberek, kaparjunk össze annyi földet, vagy port, hogy legalább eltakarhassuk a lábaitkat”. Így is történt. Mi ezzel be is fejeztük a szörnyű munkánkat, ami semmivel sem volt szörnyűbb, mint az egész ottani életünk. Hát ugyanbizony miért lett volna kevésbé szörnyű az a halál, ami azt az életet lezárta? Az orosz őr, aki ide kísért minket, látva azt, hogy mi befejeztük a munkát, valami olyasmit mondott, jól van, tehát menjünk. A lapátjainkat beletettük a ládába és ezzel el is indult a menet a láger irányába. Innen kijött az őrpáncsnok, kinyitotta a kaput és beengedett minket, miközben megszámolta, hogy megvan-e a tizenegy ember. Belenézett a ládába és meggyőződött arról, hogy az üres. Bement az őrszobába, bevezette a naplóba azt, hogy a 11 ember visszajött, vette a pincekulcsot és elindult velünk a kórház háta mögé. Itt kinyitotta a pinceajtót, mi a szekérről le kellett vegyünk a ládát, azt bevigyük a pincébe. A lapátokat is a helyükre kellett tenni. Az őrpáncsnok bezárta a pinceajtót, és mindenki ment a maga dolgára. A román kocsis ment az istállójába, hogy etesse, itassa a lo-

vát, tegye fel a szekérre a kenyeres ládát és induljon el a láger kenyérfelelősével a pékségbe kenyeret vételezni. Mi a szomorú sírások is mentünk vissza a sátrunkba, abban a reményben, hogy talán még sikerül egy kicsit aludni addig, amíg bejönnek a délelőttösök, mert akkor elkezdődik a zshivaj, hangoskodás, úgy-hogy akkor már alvásról nem lehet szó. Este viszont ki kell vonulni a szlipre reggelig iszapot ásni. Elcsigázott tagokkal, reszkető lábakkal. Én is lefeküdtem, de a gondolatok annyira hatalmunkba vettek, hogy nem tudtam elaludni. Hogy miről gondolkozhattam? Egészen biztosan valami olyasmiről, hogy ezek után láttam fogolyéletem várható befejezését. Sok kétség nem férhet ahhoz, hogy rám is, a többiekre is ez a sors vár. Annál inkább, mert már augusztusban tartotta magát az a hír, a honi hatalmasságok eladtak a Szovjetuniónak a háborús károk jóvátétele fejében. Ezt valamelyik bajtárs hallotta egy orosz dávjától. Hogy ezt honnan vette? Azt nem tudhatjuk. Viszont sokkal inkább hihetőnek tűnt, mint az az összevissza hazudozás, hogy ezt a munkát, azt a munkát végezzétek csak el, utána rövidesen mentek haza: ”szkoro dámoj”.

Jóformán emberszámba sem vettek minket, még az sem érdekelte őket, hogy mi a nevünk, hol és mikor születünk stb. stb. mind ezt látszott alátámasztani. Tehát ezek a mi rabtartóink senkinek az ég világán nem tartoztak elszámolni velünk. És akkor? Addig fognak legállatibb munkákon dolgoztatni, amíg el nem pusztulunk? Mind egy szálig? Abban a nem is valószínűtlen meggyőződésünkben, hogy ezzel a honi elvtársaik uralomra jutását, illetve a hatalmuk megszilárdulását segítik? A világgommunizmus megvalósítását? Lehet, hogy ez így van már, ami ennek a kommunista társaságnak a céljait illeti. De mindennek ellenére nekem hátha megvan az a lehetőségem, hogy túléljem ezt a gyalázatot? Vagyis ők engem csakis úgy tudnának elpusztítani, ha vagy tarkón lőnének (mind azokat a lengyel tiszteket, akikről mi még otthon hallottunk), vagy nem adnának ennem, hogy így pusztuljak el. De még idáig minden jel szerint nekik szükségük van a mi munkánkra. A szabadulásunk egyetlen reménye a túlélésben van. Aki feladja azt a reményét, hogy ezt a poklot túlélheti, az menthetetlenül elpusztul. Nagyon sokan voltak olyanok, hogy kanálszámra ették a sót (amiből a konyha mellett is, de a munkahelyeinken is rengetegre tehettünk szert). Mindenikünknek volt már egy kis magunk varrta rongyzacs-kónk, amiben tartottuk a sót. Ha a sóból rendszeresen a kelletténél nagyobb mennyiséget nyelt le az ember és utána sok-sok vizet is megivott, előbb-utóbb a lábai kezdtek eldagadni, annyira, hogy az ilyeneket kórházba utalták. Így megszabadultak ugyan a nehéz munkától, viszont nagyon sokan olyan nagy mértékben

ették a sót, hogy az egész testük megtelt vízzel, amit a vesék már nem voltak képesek feldolgozni. Sok emberünk pusztult el ebben a vízkórságban is. Tehát a halált ilyen sókúrával is lehetett provokálni. Természetesen az, aki elkezdett egy ilyen kúrát, csupán a nehéz munkától szeretett volna szabadulni. Arra is sokan spekuláltak, hogy valamelyik olyan szállítmányba kerülhessenek, amit időnként állítottak össze azokból, akik pillanatnyilag az O.K.-sok voltak. Ezeket a szállítmányokat állítólag hazafele irányították, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy szabaduljalak ezektől az emberektől, akiket úgymond hiába etetnek, mert dolgozni már úgysem fognak, viszont az ottani halálukkal csak rontják az amúgy is elég rossz elhalálozási mutatót. Az is benne lehetett az oroszok kombinációjában, hogy itthon is egy kis propagandát csinálhassanak maguknak. Ilyen szállítmányba kerültek Medvecz Jóska meg Maklári János barátaim. Medvecz túlélte a szállítást (1945 őszén), Maklári az úton elpusztult. Tehát nem szabad semmi olyasmit tenni, hogy a szervezetemet és magam pusztítsam, romboljam. Ha haza akarok kerülni... Abban naivság volt reménykedni, hogy a kommunista rabtartóink jószántukból minket hazaengednek. Ennek semmi jelét sem adták eddig. Viszont csak a túlélőknek lehetett reményük arra, hogy jön egy olyan fordulat, amely ezeknek a sátáni kommunistáknak a számításait keresztül húzza. Engem otthon vár édesanyám, testvéreim, tehát nekem haza kell kerülnöm. Nem kerülhetek én oda ki a domboldalra, életem befejezéséért, hogy aztán valamelyik túlélő bajtársam az én lábam fejére is kaparjon össze egy kis port, vagy esetleg a lapátja élével oda suhintson a kiálló, renitens lábujjaimra. Ahhoz, hogy ezt a poklot valóban túlélhessem, először is akarnom kell... Az akarat hiánya a halálhoz vezet. Akarnom kell azt, hogy ne adjam meg magamat ennek az embertelenségnek. Kell vállalnom a további küzdelmet, a helytállást, ha élni akarok. Az élet az egyedüli lehetőség arra, hogy hazakerülhessek. Az életről való lemondás megszabadít ugyan a további szenvedéstől, de egy olyan út is egyben, ami a domboldalon fejeződik be. Tehát választanom kell: vagy a további küzdelem az életért, ami a helytállást is jelenti, vagy a teljes megadás, a halál gondolatának a feltétel nélküli elfogadása. Én az életért való helytállást választottam, amit egyedüli lehetőségnek tartottam a túlélésre, ami nélkül haza nem juthatok. Aludni ugyan már nem tudtam a priccsen, de lecsuktam a szemeimet és mozdulatlanul feküdtem, hogy legalább így pihentessem elcsigázott tagjaimat felkészülve a holnapi küzdelemre.

AMBRUS JÓZSEF

MIND SÍRTUNK ÖRÖMÜNKBEN

1942 nyarán behívtak átképzésre Ungvárra az első hegyi zászlóaljhoz. Itt voltam két hónapot. 1943-ban újra behívtak és öt hónapot Úrkúton, a Bakonyban voltam, ott teljesítettem szolgálatot, a munkaszolgálatosok mellett.

1944 szeptemberében újból be kellett vonuljak a maroshévízi bevonulási központhoz. Itt felöltöztettek katonai ruhába és elvittek Dédára. Akkor már Gyergyószentmiklósról bevonultak az orosz csapatok. Nagysomkútiig gyalog mentünk. Innen Nagybányáig ugyancsak. Itt ért az a hír, hogy a magyar hadsereg kapitulált. Nagyon örvendett mindenki, hogy hála a jó Istennek, a háborúnak vége lesz. A nagy öröm nem tartott sokáig, mert Szálasi, a nyilasok vezére átvette a hatalmat, s nekünk menni kellett tovább, gyalog Mátészalkáig. Itt láttunk két magyar katonát, fel voltak akasztva a nyárfára, a nyakukban táblával. Ekkor azt mondtuk Molnos Márton köröndi kollégámmal: addig megyünk, amíg a lábunk elvásik, de a csapattestünktől nem maradunk le...

Mátészalkáról kisebb-nagyobb összetűzések között kijutottunk a Felvidékre és egy Bazin nevű helységben 1945. április 1-én elfogtak az oroszok.

Ott lefegyvereztek és elkísértek a komáromi várba. Itt összehozták korondiakul Tamási Vilmosmal és Bartha Péterrel. (Molnos Mártonnal már együtt voltunk.) Itt a várban egy hétnél tovább tartottak, lóhússal és árpakenyérrel ételmeztek. Egy nap bevagoníroztak, egy tíztonnás vagonba 30 embert tettek. A vagonnak a padlójába lik volt vágva, itt végeztük kis- és nagy bajunkat. A baj ott kezdődött, hogy már az első nap sem vizet, sem ételmezt nem adtak. Máramarosszigeten a szerelvényünket félretolták egy mellékvágányra és gyalog átkísértek Aknaszlatinára, ott volt a fertőtlenítő állomás. Itt a ruhánkat fertőtlenítették és minket is szőrtelenítettek és fertőtlenítettek. De ételmeztől itt sem gondoskodtak. Másnap visszaszámoztak a vagonokba. Hét napig utaztunk, Karlovkában vagoníroztak ki. Naponta egyszer kaptunk búzakorpa-levest, de nem adtak vizet. Aki nem próbálta, az nem is tudja, mit jelent a szomjúság...

Karlovkában táborba tettek, s innen jártunk ki az építőtelepre. Cukorgyárat építettek. A kolhozba is jártunk ki dolgozni. A búzát a gép levágta, mi kötöttük össze kévékbe s raktuk kalongyába. Az aratógépet ökrök húzták. Elég rosszul ment a

gazdálkodás. Később a kalongyákat raktuk össze asztagba. Nem voltak a kalongyák jól kiszáradva, az asztagok úgy füstöltek, mint a szénégető baksák. Ott a gazdálkodás még rosszabbul ment, mint itthon később, a kollektívben. Férfiú nemigen volt, csak gyermek s öreg ember. Aki arravaló férfi volt, azt mind elvitték a frontra. Így az asszonyok gazdálkodtak.

Itt, Karlovkán volt egy nagy tó, nyáron kivittek oda fürödni. A németek felfedezték, hogy a tóban sok a kagyló. Akkorák voltak a kagylók, mint így, a két tenyerem összetéve. Megmutatták a doktornőnek, s megkérdezték, hogy enni jó-e? A doktornő megmutatta, hogy melyik részt kell levágni s eldobni, a többi részt meg kellett főzni s lehetett enni.

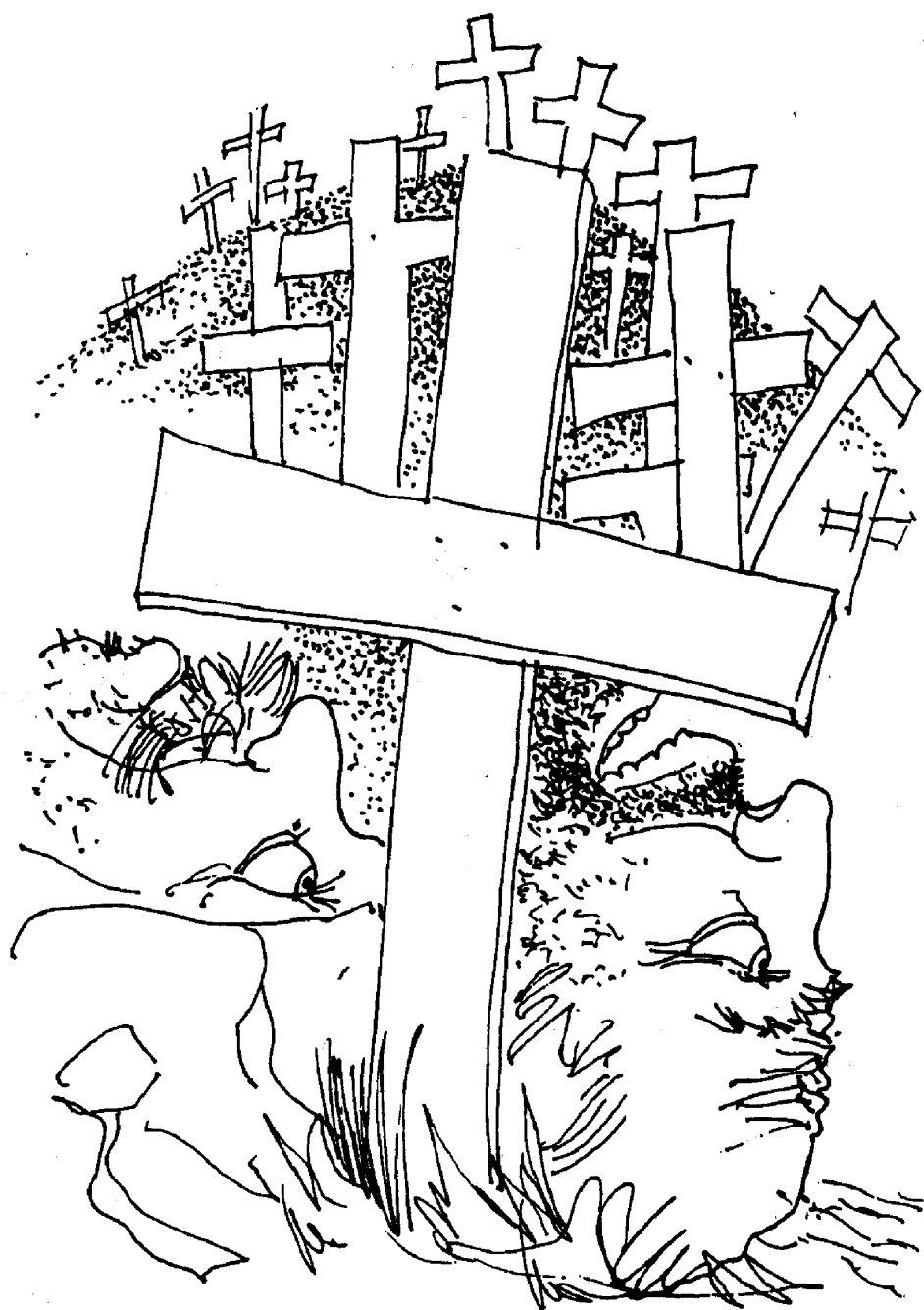
Az orrunk likát befogtuk s a tóba szöktünk. Körülbelül két méter mély lehetett. Egy-kettőre a tó fenekét megmatattuk, s ha kaptunk kagylót, a nyakunkban levő kicsi tarisznyába tettük bele. Bontottuk széjjel, főztük meg, sóztuk meg és ettük meg. Jó volt! A tó úgy meg volt támadva, hogy a végén már alig lehetett kapni egy-két kagylót.

Itt a lágerben priccseken aludtunk. Télen úgy összebújtunk mint a malacok, hogy ne fázzunk. Volt eset arra, hogy 35 fokos hideg volt, ilyenkor nem vittek dolgozni. Egyik nap a parancsnok az állomásról visszakergetett. A nagy Isten örözzön az olyan téltől, mint amilyenek ott vannak, Oroszországban. Olyan lakásokban is lakták, hogy a földbe volt vájva. Éjjelre a pufajkákat tettük magunk alá, s a köpenyünkkel takaróztunk. Nem voltunk tetvesek, mert a fertőtlenítésre nagy gondot fordítottak, de volt poloska annyi, hogy azt nem lehet elmondani. Amikor a barakkban a villanyt eloltották, úgy hulltak a poloskák, mint őszszel a falevelek. Minden áldott reggelre adtak egy fél liter korpalevest s egy kanál cukrot. Ebédre két féle ételt adtak, vagy uborka- vagy töklevest s köleskását. A tiszték külön baraíckban voltak, nem dolgoztak, s nekik mégis jobb ételmezt adtak.

Ha az ember nem csinált rosszat, senki sem bánt rosszul velünk. Amíg az öreg orosz örök voltak, néha még loptak is nekünk zöldséget, murkot s amit lehetett.

Ebben a lágerben sokan meghaltak. Olyan volt a legtöbb, aki az ételmezt eladta szivarért. Én is szivaraztam, adtak mahorkát eleget, de soha az ételmezt el nem adtam. Amit adtak, én megettem, s ha lehetőség volt rá, még vettem is ételmezt.

Egy esztendeig voltam itt, innen Harkovba, a cséplőgépgyárba vittek. Harkovban már jobb volt, a barakkban központi fűtés volt. A priccseken szalmazsákok, fehér lepedővel leterítve és pokróc. Az ételmezés is jobb volt. Volt étterem, az ételt az

asztalon ettük meg. A mosatlant ott hagytuk az asztalon. Voltak olyanok, akiknek az volt a dolguk, hogy minket szolgáljanak ki, másoknak, hogy mosogassanak.

Élelemszúke volt. Egy civillel együtt dolgoztam a cséplőgépgyárban, s ebédre főtt cukorrépát hozott, s hozzá azt a koromfekete kenyeret. Ott a cséplőgépgyárban havonta kaptam 30-40 rubelt, azzal vásároltam magamnak szivarat, cukrot és szappant. Volt a gyárnak az udvarán egy kicsi bazár.

Soha nem gondolkoztunk egyében, csak azon, hogy mikor megyünk haza, s azon, hogy egyszer, ha jóllakhatnánk, milyen boldogok lennénk. Nem számítana, mivel lakunk jól, csak éhséget ne érezzünk.

A mesterembernek, suszternek, szabónak, asztalosnak jobban ment. A láger udvarán ringlispílt (körhintát) csináltak. Egyszer leállították, s hát hirdetik, hogy kik mennek haza. Az én nevemet mondták leelőbb. Azt is megmondták, hogy akinek orosz pénze van, az költse el. Az állomásokon vettünk rá gyümölcsöt.

Harkovból elvittek Szumiba autóval, s ott egy hosszú szerelvényt megraktak fogollyal, s hoztak Máramaroszigetre. Ezen a vonaton hallottam egy homoródkarácsonyfalvitól, hogy egy korondi, István Ferenc éppen egy hete, hogy meghalt. Rakták ki a vagonból a gipszet, nagyon éhes volt, azt hitte, hogy finomliszt, s enni kezdte. A gipsz a gyomrába belekötött, s egy kevés idő leforgása után már meg is halt.

Máramaroszigeten az oroszok átadtak a román tiszteknek. Itt egy éjszakát aludtunk. Mindenkinek adtak egy fél kenyeret, egy konzervet és egy pakli dohányt. Így ültünk vonatra.

Amikor a parajdi vasútállomásra megérkeztem, egy korondi jó gazda volt ott szekérral. Mondtam, hozasson haza, de azt mondta, nem tud, mert más egyebeket kell hozzon...

Ahogy jöttem hazafelé, Felsősfalván a bodegás Fülöp Károly éppen az ajtón nézett ki. Ahogy meglátott, azonnal behívott, s töltött egy jó deci pálinkát. Annyi ideje volt már, hogy szeszes italt nem ittam, éreztem, hogy az erőt a horgasinamból kivette. Alig tudtam jönni Korond felé, pedig alig vártam, hogy hazaérjek. Oroszországban az egész fogságom ideje alatt egy csepp szeszes ital sem járt a számban.

1948 augusztus végén érkeztem haza. Nem lehet elmondani azt a boldogságot, amit éreztem, amikor megláttam a szüleimet, testvéreimet. Mind sírtunk örömben.

Soós Elek

AHÁNYAT LÉPEK

Az 1945-ös nagy orosz offenzíva visszavonulásra kényszerítette alakulatunkat is. Magyarország területét dermedtő fagyos télen, 1945 januárjában értük el. Ezt a fizikai, testi hideget fokozta az a lelki hidegség, melyet Szálasiék bizonytalansága, népszerűtlensége okozott az egész magyar hadseregeknek.

Ebben a dermedtségben estem orosz fogságba 1945. január 15-én. A gödöllői gyűjtőtáborba kerültem, ahol alighogy belépünk már megkaptuk az első pofonokat, puskatussal való simogatásokat. Elvették minden meglévő értékünket, ruházatunkat, lábbelinket, még az iratainkat is. Három napig voltunk ebben a gyűjtőtáborban étlen-szomjan. Innen utunk Ceglédre vezetett, ahol már jó pár ezren voltak összegyűjtve minden felől. Sorunk annyival javult, hogy hetente kétszer kaptunk valami enivalót is, aki pedig szökni mert (volt ilyen is), azt lelőtték, mint a kutyát. Már itt találkoztam a bolsevizmus hazugságaival. Minden nap azzal ámítottak, hogy engednek mindenkit haza, s mi hittük, mert szerelvények naponta mentek Erdélyország felé s mi jól tudtuk ezt az utat, hiszen több százan voltunk innen ebben a lágerben.

Két hét teltével ránk is sor került, bevagoníroztak, mint az állatokat, marhaszállító vagonokba, 70-80 személyt egy vagonba. Irány a végtelen, senki sem tudta, hová, csak amikor Segesvár vidékén jártunk, vettük észre, hogy a szülőföldön vagyunk. Felcsillant a remény, hogy ha szökünk is, de hazamegyünk...

A vagon deszkái közötti nyíláson figyeltük, hogy milyen tájon vagyunk, szóttuk a szökési tervet. Azonban tervünk füstbe ment, mert a vagonfelelős, aki egy ruszin fogoly volt, elárult s a vagon tetején megjelentek az őrcék. Nagyon letört a csalódás, mert ott voltunk a szülőfalutól 10 kilométerre. Minden lehetőségünk adott volt, hogy Kőhalom és Alsórákos között lelépjünk. Ilyen gondolatokkal küszködve észre sem vettük, hogy a szerelvény megállott Brassóban. Ez óriási meglepetésnek számított, mert azt hittük, hogy onnan hazaengednek. De nagyot csalódtunk, mert ahogy kipakoltak a vagonokból, betereltek valami uradalmi gazdaság istállóiba s körülvettek szúrósdrót kerítéssel. Itt tartottak két hónapot. Ettek meg a tetvek és a poloskák. Az életet bennünk a napi 20 deka kenyér és a víz tartotta. De

legalább ez volt. Az a két hónap többet tett, mint egy évi frontszolgálat. Céljuk az volt, hogy idegileg is tönkre tegyenek, mert már fizikailag teljesen le voltunk gyengülve.

Ebben a lágerben éltem meg életem legszomorúbb napját. Édesanyám tudomást szerzett arról, hogy ezekben a barakkistállóknak hadifoglyok vannak, s két nap került a táborra. De nem tudtunk találkozni. Több ezren kigyúltunk a tábor udvarára, ő kiáltotta a nevemet, én integettem neki, de a nagy tömegben nem vett észre és nem ismert meg. Itt láttam utoljára, mert mire hazakerültem, már el volt temetve. Ebből a táborból a kikelettel együtt minket is újra bevagoníroztak, s vittek egy kis Focşani-i kiterővel a Volga melletti Asztrahán városába, ahol egy javítóműhelyben dolgoztam több mint három esztendő.

Az egész fogságom ideje alatt a legmegalázóbb az volt, hogy az embert összetévesztették az állattal. A mindennapi eledelünk is, ami a sajkába került, nem volt más, mint száraz kukoricaszár mindenféle labodával keverve és megfőzve. Nagy ritkán hús nevében valami fejhez hasonlót adtak... A kenyér, ami kicsi volt, az is olyan fekete, mint a degenyeg és inkább a puliszkához hasonlított. Az ilyen „kaját” pótoltak néha-néha a szemétből válogatott fagyos krumplival, amit bent a barakkban – ha be tudtuk vinni – egy dobozban megsütöttünk. Így lettem a 85 kilogrammból 45 kilós. Mivel nem cigarettáztam, a porciómat eladtam kenyérért. Mivel hajók javításával foglalkoztunk és sokat kellett a magasban dolgozni, még 35 fokos hidegben is, naponta történtek balesetek. Egy alkalommal a csattogó hidegben én is leestem tíz méter magasból, melynek következtében mind a két bokám összeroncsolódott s még ma is viselnem kell a következményeit.

Nem hiszem, hogy volna olyan fogolytársam, aki valamilyen egészségügyi ajándékot nem hozott magával. Én olyant hoztam, ami már 45 éve tart. Ahányat lépek, annyiszor jutnak eszembe az asztraháni mostoha, cudar évek. 1948. augusztus 1-én szabadultam, de olyan erőtlén voltam, mint tavasszal a felébredt méh. Sokáig csengett a fülemben a 204/1-es, amit 3 és fél éven át naponta hallottam...

SÁNDOR IMRE

A HÁROMSZÁZADIK

1943. október 4-én rukkoltam be a szentkeresztbányai kiképzőtáborba, mint levante katona. Nyolc hónapi kiképzés után beosztottak a Székelyudvarhely környéki 14-es székely határőr zászlóaljba. 1944. augusztus 1-én indultunk a Békási szoroson keresztül az akkori határok megvédésére. Sajnos, az orosz túlerővel szemben szeptember 1-én öt napi kemény harc után csoportunk visszavonult. Egyik bajtársammal egy sebesült miatt lemaradtunk, hogy visszaszállíthassuk. Golyózápor közepette egy üres házban telepedtünk le.

Az orosz csapatok rövid időn belül rajtunk ütöttek, megadásra kényszerültünk. Számomra rosszul kezdődött, mert az eldugott pisztolyomat megtalálták – emiatt pofont és rúgást kaptam – és lefokoztak, mert örvezető létemre tisztnek minősítettek. Katonaruháimtól megfosztottak – valódi orosz katonafogoly lettem.

Piatra Neamț felé menet állandóan nőtt a létszám. Román civil ruhásokat is raktak be közénk. Az út fárasztó volt. Egy pihenő alkalmával egy román civil szökni akart a kukoricásba, az örök rálóttek és a lába megsebesült. Visszahozták, élénk állították és egy nagy beszéd után az orosz katona géppisztollyal rostává lyuggatta. Sorakozó után mentünk tovább Romanba, ahol 3000 magyar s megannyi német fogoly volt. Ott már kezdődött a vész, az éhezés, szomjúzás, vérhas.

Október elsején a magyaroknak sorakozó volt. Indultunk, de nem tudtuk, hová. Amikor megláttuk a vasútállomást, már gondoltuk, hova visznek.

Szenes vagonokba tömtek be, mint a heringeket. Éhesen, mocskosan, tetvesen: irány a paradicsom. 16 napon át étlen, szomjan érkeztünk Arkangelbe, de ott már téli időjárás volt. Mocsaras, ivóvízhiányos vidék, 40-45 fokos hideg fogadott. A gyenge öltözet, gyenge koszt következtében legyengültünk.

Nagyrészünk már munkaképtelen volt, de azért hajtottak munkára. A vérhas, megfagyás és más betegségek következtében napi 15-20 ember esett áldozatul. Egy 25 fős brigád csak a fagyos földet ásta és sorba meztelen hullákat temettek, kevés földdel takarták be őket.

Én szerencsére három hónapot mint szanitéc dolgoztam, az úgynevezett kórházban. Egy idősebb orosz orvos volt, aki meghallgatta a haldoklókat, de ő is tehetetlen volt, mert gyógyszer nem volt, csupán a lázunkat mérték.

Nekem egy kelés lett a combomra, már járni sem tudtam, amikor az orvos bevitt egy kis szobába. A földön egy priccs volt, arra fektettek. Négy fogolykollégám szorosán lefogott s az orvos egy késsel a kezében, injekció nélkül fogott a műtétnek. Nem kell mondanom, hogy borzalmas érzés volt.

Három hónap után a csalánlevestől, a kevés köleskása- és főkaféjlevestől I. kategóriás munkás lettem. El lehet képzelni, hogy ettől a kosztól milyen erős lehettem 19-20 évesen.

A munkánk nagyon nehéz volt, még a hátunkon is hordtuk a rönköket. A jeges úton elcsúszva nem egy halálos baleset történt.

A barakkunk deszkából volt, a közepe fűrészporrall megtömve, két téglakályha az ajtónál, amit 9 órakor már ki kellett oltani a tűzveszély miatt. Az ágyunk csupasz deszka, takarónk a saját ruhánk, párnánk egy forgáccsal tömött kispárna volt. Elképzelhető, milyen meleg lehetett ott.

Sorsunkat megnehezítették a poloskák is, mert éjszakánként agyoncsíptek. A nehéz telet átvészeltük, május 9-én zenés ébresztőnk volt. Mindenkit örömmámor fogott el, hogy vége a háborúnak.

Én lassan az I. kategóriásból disztrófiás lettem, ami azt jelentette, hogy a legyengülés utolsó fokára kerültem. 1946 szeptember-október hónapjaiban a legyengültekből három, 200-300 fos csoportot engedtek haza. Az utolsó csoportban én is benne voltam. Akkor még hihetetlen volt, hogy hazaengednek. Két héttel indulás előtt különválasztottak, jobb kosztot, jobb ruházatot kaptunk és nem vittek munkára sem. Kezdtünk reménykedni, hátha történik valami csoda.

1946. október 5-én névsorolvasás volt az udvaron, 299 ember nevét olvasták fel. Én álltam izgatottan és vártam, hátha én leszek a háromszázadik. A fogolyparancsnok azt mondta, nincs a nevem a listán. Nagy izgalommal mentem be az irodába az orosz parancsnokhoz és az eredeti listán rajta volt a nevem. Akkor jöttem rá, hogy a fogolyparancsnok mást akart betenni helyettem. Nagy öröömre mégis én lettem a háromszázadik. Ezután sorakoztunk s irány a kapu. Csak akkor hittük, hogy hazamegyünk, amikor bevagoníroztak s az ajtót nem zárták be. Október 26-ra dőcögtünk haza. Az irány Szeged volt, de amikor Madéfalvára érkeztünk, a környékeliek már leszöktek a vagonokról.

Mi, Udvarhely környékiek lemaradtunk és nekivágtunk gyalog a nagy erdőnek. Szeltersz irányában értünk a főútra. A csíki buszra szálltunk fel, amelyik mindenkit a kapuja előtt tett le.

Az öröm, amivel itthon fogadtak a hozzátartozóink, leírhatatlan volt. A bátyám 2 év orosz front után előttem hazajött. Édesapám viszont 1948 őszén jött haza, hosszú, 4 évi szenvedés után.

PUSKÁS ANTAL

A PÁNCÉLOSOKKAL SZEMBEN

A székelyföldi '89-es gyalogezred 4. zászlóalját, amely a négy székely megye (Udvarhely, Csík, Háromszék és Marostorda) újoncaiból volt összeállítva, 1944 őszén a magyar hadvezetés a nyugat-magyarországi Nagykanizsára irányította. Itt a József laktanyában kezdődött a kiképzés. Közben a nyilasok vetették át a hatalmat. December 9-én bevagoniroztak és kivittek a lengyel-német határra, az Odera partján levő Küstrinbe. Itt egy nagy barakk-laktanya volt, amelyet a németek építettek és itt folyt tovább a kiképzés. Ekkor már az ételmezés is gyenge lett, de a felszerelés még gyengébb és hiányos volt. A gyalogsági kiképzés mellett még páncélromboló kiképzést is kaptunk.

A páncélosok (tankok) rombolásához szükséges fegyverek a páncélöklő, a páncélrém és a tapadóakna voltak. A két előbbi ki kellett löni, amikor a tank olyan 60-80 méterre érkezett. A tapadóaknával gödörbe bújva kellett várni a tankot olyan 10-12 méter távolságra, akkor gyorsan kiugorni, a tapadóaknát a tank oldalára nyomni és gyorsan vissza a gödörbe. Az akna pillanatok alatt lyukat olvasztott a páncélos falán és bejutva, robbant. A tankot nem vetette szét, de a bent levőket megsemmisítette. Veszélyes művelet volt ez, mert ha nyomban jött a másik tank, ráment a gödörre, egy felet fordult és a láncalppal eltiport. Mi ezekkel gyakorlatoztunk, de amikor oda került a sor (talán a mi szerencsénkre is) nem volt már elegendő felszerelés. Egy szakasznak ha jutott egy-két páncélöklő. A gyalogsági fegyverek, pedig a páncélosokkal szemben nem érnek semmit.

1945 február elseje volt. Hajnali ötkor kellett a városon kívül a félig kiásott és otthagytott lövészárokból állást foglalnunk az orosz előrenyomulással szemben. Ameddig sötét volt, csak a tankok dübörgése hallatszott, lövedékeik fölöttünk süvítettek el és a hátunk mögött csapódtak be. Amikor kivirradt, láttuk, hogy tőlünk nem messze, egy fűzfaerdőben orosz aknavetőök vannak befészkelődve. Ahol mi voltunk, nem volt mindenkinek helye a lövészárokból, amúgy is alig érték térden felül. A hó tetején, hason fekve kellett lenni, hogy minél kisebb célpontot szolgáltatassunk az ellenségnek. Szerencsénkre nem volt nagy a hideg, aznap roskadozott a hó.

Ötön voltunk együtt ditróiak, Puskás Bálint, Puskás János, Csibi József, Györgydeák Imre és én.

Amikor az oroszok a füzesből észrevették minket, elkezdtek aknázni. Közünkbe és körülöttünk mindenfelé csapódtak be a lövedékek. Az aknatűz fedezete alatt jött velünk szembe a gyalogság és jöttek a fehér lepedővel bevont tankok is. Akkor vettük észre őket, amikor már 60-80 méterre voltak.

Még a gyalogsági felszerelésünk is gyenge volt, nemhogy tankokkal szemben tudjunk védekezni. A tankok pedig jöttek tízesével, húszasával, egymás mellett, egymás után. Parancsnokaink látták a szorult helyzetet, gyorsan kellett döntenüik. Vagy ebben az értelmetlen háborúban – amikor Magyarország nagy része már elveszett – pusztulunk el, vagy feladjuk az ellenállást. Az utóbbit választottuk. Amikor a tankok egészen közel jöttek, akkor szűnt meg az aknavetőök tüzelése és a gyalogság is közeledett. Mi egy zsebkendő felmutatásával jelt adtunk a megadásra. Ekkor a tankok megálltak, a vezetőik kiszálltak, intettek, hogy álljunk fel és a fegyvereinket tegyük le. A puskákat, kézi-gránátokat halomba raktuk és sorba állítottak. A zászlóalj többi részének sikerült visszavonulnia a városba, de később, amikor a várost bevették az oroszok, ők is fogságba estek.

Éjszaka kísérték vissza, nappal nem lehetett haladni, mert ahol a front elhaladt, a német repülőök géppuskáztak. Két nap múlva, ahogy távolabb kerültünk a fronttól, már nappal kísérték és éjszakára zártak be. Így jöttünk visszafelé két hétig. Élelmünk csak annyi volt, amennyit az úton találtunk. Minden más terhünket hagyva, csak a pokrócot vittük magunkkal, mert arra nagy szükség volt, hisz éjszaka nagy hideg volt. Az egyik faluban az orosz meglőtt egy disznót és abból főztek árpakásával ebédet.

Szoldin nevű városban, ahogy egy kőkerítés mellett haladtunk el, odakerült egy félig civil, félig katona részeg orvos. Erősen haragudott a magyarokra, mert ahogy meglátta rajtunk a magyar katonaruhát, elkezdett szitkozódni s ránkfogta a géppisztolyát. Hogy életben maradtunk, azt a minket kísérő egyik őrnek köszönhattük, aki ügyes, fürge mozdulatokkal megakadályozta, hogy a sortűz minket találjon.

Kétheti gyaloglás után érkeztünk a lengyel Poznan városba. Itt volt egy nagy gyűjtőtábor. Voltunk már vagy harmincezren. Reggelre kaptunk két tojás nagyságú főtt ptyókát, délre tizen kaptunk egy kenyeret és egy kávéskanál cukrot, estére nem kaptunk semmit. Itt voltunk több mint két hónapig.

Innen nagyon kevés embert vittek ki munkára, ezért minden reggel valósággal megrohmoztuk a kaput, hogy vigyenek munkára. Az egyik alkalommal kilencen voltunk egy munkahe-lyen s délben odahozott az orosz egy veder levest. Egyétek – mondta, csakhogy egyedül nekem volt kanalam, amit mindig a zsebemben hordtam. Körültérdeltük a vedret s mindenki kettőt falt a kanalammal, így addig járt a kanál körbe, míg a leves elfogyott. Az oroszok mindig azt mondták, hogy rövidesen megyünk haza, de nem akart eljönni az a nap.

Egyszer azt mondták, hogy holnap megyünk az állomásra, vár a szerelvény. Másnap beosztottak a menetbe, mi ditróiak négyen kerültünk be. Csibi Jóska betegállományban volt, ő ott maradt bánatosan. De ő járt jobban, mert abban az évben, 1945 őszén hazakerült. Minket április 21-én bevagníroztak, s kilencnapi utazás után megérkeztünk Moszkvától 200 kilométerre, Vladimir városba... Amikor leszálltunk a vagonokból, már annyira le voltunk gyengülve, hogy alig tudtunk a síneken átlépni. Ekkor láttuk, hogy ott vannak a Kűsztrinben hagyott bajtársaink is. Kivíttek a város szélére, egy újonnan épült fogolytáborba. Téglalapú épületek voltak, kívül még pirosban, csak belül voltak elkészítve deszkapriccsekkal, matracféle nem volt semmi. Minden két ember összetársult, az egyik köpenyt leterítettük, a másikkal takaróztunk. Tavaszodott már, de még az északos helyeken fagyos volt a föld. Itt ért a háború vége, 1945. május 9. Két hétig nem vittek munkára, nem is tudtunk dolgozni, mert le voltunk gyengülve. Május 15-én elvettek minden melegruhafélét, nem számított, hogy lesz-e még hideg. Dátum szerint cserélték a ruhát tavasszal és ősszel is.

Eltelt a két hét és kezdtek kivinni munkára. A koszt rendszeresebb lett, reggel, délben és este főtt ételt adtak, de kevés volt és gyenge. Ahogy a csihány kibújt, szedtük, forráztuk, et-tük... Egyik alkalommal elvittek csihányt szedni a konyha részé-re. Adtak egy-egy zsákot mindenkinek és egy ör is jött velünk. Elmentünk egy szomszédos faluba, lehetett olyan három kilométerre. Ennyi alkalmam volt belemenni az ottani falusi életbe. Amint mentünk az utcán, egy-egy kecskét láttunk az utca szélén legelni, ezeket lehetett látni az udvarokon is. Ezek voltak a sze-gény ember tehenei. Az egyik kapu előtt álldogált egy hatvan körüli ember. Láta rajtunk a magyar katonaruhát, intett, hogy menjünk oda. Szólt valamit az őrnek és mondta, hogy üljünk le. Mi akkor még csak egy pár szót tudtunk oroszul, de ő annyit tudott magyarul, hogy megértettük, mit akar mondani.

Mondta, hogy ő az első világháború alatt járt Magyarországon, emlegette Székesfehérvárt és még néhány helységet. Mondta, hogy milyen jó volt Magyarországon, volt fehér kenyér, szalonna stb. Közben kijött a felesége, mondott neki valamit az öreg, az asszony visszament és egy kis idő múlva hozott négy szelet kenyeret, négy pohár tejet és nyolc darab főtt pityókát. Közben az öreg beszélt a feleségével a magyarokról és Magyarországról. Az öregasszonynak hulltak a könnyei, amíg megettük az ételt. Az étel elfogyasztása után megköszöntük neki és továbbmentünk. Útközben a templom mellett kellett elhaladnunk. Szánalom volt látni a templomot, a földése beszakadva, az ablakai betörve, a vakolat megrepedezve. Galambok tanyája volt a templom. Biztosan papja sem volt a falunak, de azért az idős emberekben még élt a vallásosság. Ezt tapasztaltuk a munkahelyen is, ahol civilek is dolgoztak.

Amikor kihozták az ebédet nekik, sapkájukat levették és keresztet vetettek, csak úgy fogtak az evéshez. Sokszor lehetett hallani tőlük, hogy Borzse moj, Borzse moj (Istenem, Istenem). Hanem nem így volt a sztálinista rendszer nevelte ifjúsággal, akiken látszott a durva vadság.

De térjek vissza a csihányszedésre. A falu között az utak szélén, kerítések mellett bőven lehetett csihányt találni. Megszedtük a zsákokat és indultunk vissza, estefelé be is értünk a táborba.

Május vége felé lehetett, amikor egyszer bementünk a munkába s azt mondják, hogy szedjük a holminkat, mert költözünk át egy másik lágerbe, ahol traktorgyár is van. Este kilenc órakor érkeztünk a kapuhoz, de ott mintha semmit sem tudtak volna az érkezésünkről, nem engedtek be, míg helyet nem csináltak. Ott álltunk este 12 óráig. Közben olyan vad, zord idő lett, hogy havat fújt a szél. A meleg ruha már el volt véve. Nagyon megfáztam, alig vártam, hogy bemehessünk, lefeküdhesünk és megmelegedjek. Ágyak sem voltak a helyiségben, a matracok a padlóra voltak téve. Ott is négyen ditróiak egymás mellett voltunk.

Közben az időjárás jóra fordult, jó napsütések voltak, de én mindig fáztam. A társaim letették a zubbonyt, de én még zubbonyosan is fáztam. Ez már a betegség előjele volt. Kezdett lázam lenni, mindig csak a folyadékot kívántam, vizet, teát. Esténként, vacsora után adtak cukor nélküli teát, ihatott mindenki amennyit akart. Ezt ittam, mert szomjaztam. Egy éjszaka aztán arra ébredtem, hogy erősen fáj a jobb oldalam. Reggel fel akartam állni a fekvőhelyemről, de azonnal visszaestem. A társaim

felemeltek és elvezettek az orvosi rendelőbe, ahol a német orvosok megvizsgáltak. A lágernek volt egy kicsi fektetője, oda kerültem. Itt már jobb volt a koszt, az ebédnél még süteményt is adtak, de nem tudtam megenni, csak a levesből egy keveset. Vagy a szomszédok ették meg az ételt vagy visszavitték. Itt voltam hat napig, június 6-ig. Ekkor két német betegársammal együtt kivitték a vasútállomásra. Jött velünk két német szanitéc és egy orosz őr. Feltettek a személyvonatra és elvittek olyan 80 kilométerre keletre, egy Kaniskovó nevű faluba. Itt volt egy hatalmas nagy fogolykórház, három nagy épület, emeletesek. Ide hordágyon vittek be, itt tudtam meg, hogy súlyos vizes mellhártyagyulladás kaptam. Befektettek egy nagy kórterembe, ahol mindenféle betegségben szenvedő betegek voltak, s akiket a kivizsgálás után más-más kórterembe helyeztek. A legtöbben németek voltak, de volt lengyel, román, magyar is. Ekkor már nagy fájdalmaim voltak, úgy éreztem, mintha meglettem volna abroncsozva és belülről felpumpálva. Utoljára már alig bírtam, állandóan lázam volt. Időnként megvizsgáltak, az oldalamban felgyúlt váladékot lecsapolták, végül július 2-án felvittek a műtőbe és megoperáltak. Egyik oldalbordámból egy darabkát kivágtak, hogy a nyílás nagyobb legyen. Sugárban ömlött ki a szagos, sűrű váladék. Ekkor szűnt meg a fájdalom. Az oldalamba egyujnyi vastagságú gumicsövet tettek és bevittek egy kórterembe. Egyelőre minden 24 órában megtelt az üveg váladékkal...

A kórházban is meg volt a szenvedés, a fájdalom is gyötörte az embert, a honvágy is, de legalább emberségesen és lelkiismeretesen bántak velünk, kezdve a főorvostól az egészségügyi személyzetig. Az akkori körülmények között mindent megtettek, hogy az embert meggyógyítsák, vagy hogy a szenvedésein enyhítsenek. Mindezek ellenére fájó szívvel láttam, hogy a betegársaim már többször kicserélődtek s nekem maradnom kellett, mert nem javultam. Ha a csövet kivették az oldalamból a láz ment fel 40-41 fokra. Ez így ment váltakozva. Még kétszer vért is kaptam, különben ki sem bírtam volna. Az ételem tiszta sótalan volt, még a kenyér is. Víz nem volt szabad inni, bármennyire is kívántam...

Így telt az idő javulás nélkül. Eltelt július, augusztus, szeptember és közeledett október vége. Egy délelőtt jött a főorvosnő a kezelőorvossal a vizitet megtartani. Mentek ágytól-ágyig. A kezelőorvos minden ágy végénél elmondta a beteg állapotát, mikortól beteg, hogy javul stb. Amikor az én ágyamhoz értek, azt mondta kezelőorvos a főorvosnőnek: Puskás még él egy pár napot és meghal, mert hiába minden próbálkozás, nem javul...

Elgondolkoztam, Istenem, milyen ez az élet! A harcmezőn az akna és a golyó nem talált el, s itt elkapott ez a nehéz betegség, s itt kell meghalnom 22 évesen...

A kórteremben egyedül voltam magyar, volt két román, a többiek németek. Az egyik román éppen olyan súlyos beteg volt, mint én. Már bele voltam nyugodva a sorsomba, gondoltam, egy halállal úgy is tartozunk. Eltelt 3-4 nap, mikor azzal a hírrel jött be a kórterembe egy német szanitár, hogy érkezett Moszkvából egy orvosprofesszor, aki a súlyos betegeket meg fogja vizsgálni. Úgy is volt. Egy óra múlva jöttek értünk, bevittek a műtőterembe. Ott volt egy hosszú deszkaasztal, arra felültettek négyünket egymás mellé. Az öreg professzor alaposan megvizsgált. Amikor végzett a vizsgálatl, előlről kezdte a sort és mondta: ezt is meg kell operálni, ezt is... Én voltam a negyedik, amikor rám tette a kezét, azt mondta: ezt nem kell megoperálni még egyszer, mert az helyrejön.

Ekkor felébredt az életremény bennem, hátha igaza lesz a professzornak. És igaza lett. Visszavittek a kórterembe, eltelt két hét és kezdtem jobban lenni. A csövet közben kivették az oldalamból és nem kellett visszategyék. Hovatovább ritkábban kellett kötözésre vigyenek, lassan kiapadt a váladék az oldalamból, a seb kiszáradt, szépen kezdett begyógyulni.

Felgyógyulásomat köszönhettem elsősorban a kórház személynézetének lelkiismeretes munkájának, aminek bizonyítéka volt a kétszeri véradás is és köszönhettem a moszkvai professzornak, akit ide hívtak. Segített a gyógyulásban a türelem, hogy végig türelmes tudtam lenni. Az orvos utasításait szigorúan betartottam, nem úgy, mint a szomszéd ágytársam, egy 18 éves német, aki nem volt olyan súlyos beteg mint én, de nem tartotta be a diétát, hozatott másokkal vizet a csapról, az ételt elcseréltette stb. Egy reggel, amikor felébredtem, fehér lepedővel le volt takarva, meg volt halva. Egy pár nap múlva így járt a másik oldalamon lévő szomszéd is...

Eljött 1945 karácsony, majd újév és én kijöhöttem a kórteremből, ahol hat hónapot feküdtem. Kikerültem a folyosóra, ahol olyan betegek voltak, akiknek már nem kellett kezelés. Március közepén átkerültünk az utolsó részlegre, a harmadik épületbe. Itt olyan betegek voltunk, akiknek reggel fel kellett kelni, és beosztottak különböző munkára...

A kórházból április végén szabadultam, levittek egy faluba, ahol volt egy kicsi pihentetőtábor. Kevesen voltunk és dolgozni nem kellett. Május első napjaiban kerültem vissza a 190/1 számú táborba, ahonnan 11 hónappal azelőtt falustársaim kö-

zül elvittek. Amint látták, hogy bejövünk a kapun, jönnek többen... Amint megláttak, azt kérdezték a falumbeliek, hogy te vagy-e Anti? Én vagyok mondtam, hála Istennek, hogy újra láthatunk, mondták, mert már halotthíredet hallottuk. Jó volt viszontlátni egymást és elbeszélni mindazt, amin keresztülmentünk. (...)

Eljött 1947 nyara és az annyira a várt szabadulás napja. Hét nap alatt érkeztünk meg Máramarosszigetre. Itt voltak anyaországi magyarok, mi, erdélyi magyarok és jöttek osztrákok is. A fúvószenekar a magyarországi magyarokból volt összeállítva, majd mivel őket hamarabb hazaengedték, az erdélyiekből toboroztak zenészeket. Mivel én itthon már gyermekkoromtól fúvós voltam, könnyű volt bekerülni a zenekarba. Ez jó is volt, mert az eddigi ruhánk helyett jó ruhát kaptunk, amit aztán haza is hozhattunk.

Hazaérkezésemkor a kapu be volt szegezve, az ajtók lezárva. Szüleim már rég meg voltak halva, egy öcsém még fogságban volt, két húgom a rokonoknál. Nem volt könnyű az életet újratekdeni, minden alkalmi munkát elvállaltam. Egyedül voltam az udvaron. Most ha az egész család összegyűl, a gyermekeinkkel, unokáinkkal tizenketten vagyunk és hála az Istennek, hogy családom körében a 70. életévemet betölthettem.

AMBRUS LAJOS

SZTÁLIN JÓVOLTÁBÓL...

1944. március 1-én kaptam a behívót a gyergyótölgyesi 21-es zászlóaljhoz. Szekérral indultunk, de nem volt szerencsés az utunk, mert az egyik társunk berúgott és a gyeplőszárat meg-rándítva a szekér beborult egy oldalra. Alig tudtuk összeszedni a hátizsákokat. Hanem nem fért a bőrében a részeg társunk, visszaülve a szekérra megcsapta az egyiket. Én dühösen bele-rúgtam, rosszul lett, de gyorsan sárlevet hordtam a mellére, hogy jöjjön helyre. Végül is megérkeztünk Tölgyesre, ahol meg-kaptuk az elosztást: én aknavető lettem. Egészen augusztus elsejéig gyakorlatoztunk, akkor jött a hír, hogy Békásban az 1-es századot szétverték az oroszok. Mi Balázson befelé menve szembetaláltuk az oroszokat, jöttek halottakkal és sebesült, vé-res lovakkal. Szembeálltunk velük, de nem bírtuk, végül is vissza-tértünk Balázstetőre. Ott kaptuk az utasítást, hogy hol foglal-junk tüzelőállást. El is foglaltuk két német és két magyar akna-veetővel. Akkor kaptunk egy rajtaütést és visszavonultunk Balázsszádába. Másnap összehívták a századparancsnokokat és engem neveztek ki, hogy vegyem fel az őrnaggal a kapcsola-tot. Elfoglaltuk a tüzelőállást, onnan nyolc napig nem mozdul-tunk el. Szeptember 12-én vonultunk vissza Nagybenesre... Benesről jöve elküldték az előőrsöt, hogy a ditrói utásháznál magyar s német katonák vannak – közben oroszok voltak, kato-naruhába öltözve. Ekkor kaptunk egy rajtaütést, szétverték és csoportokba gyűltünk össze.

Mind mondták, hogy adjuk meg magunkat. A többiek letér-deltek elejembe, mert én nem akartam megadni magamat.

Úgy tüzeltek az oroszok a géppuskákkal, hogy a levelek hullottak mellettem, s a nadrágszárát is átlötte egy golyó.

Aztán aznap, szeptember 13-án el is fogtak az oroszok. Hágó-tőre kísérték. Éjszaka volt, azt sem tudtuk, hol vagyunk. De so-kan voltunk. Onnan Tölgyesbe, az erdészeti hivatalhoz kísérték s bezártak. Borsos Tamással lestük az ablakot, hogy hol szok-hetnénk meg. Onnan másnap kikísérték Doma Vatra-ra – hát ott fognak majd igazolványt adni, amivel hazaengednek. Egyik helyen, egy községben megálltunk, ott bezártak, hogy Piatrán van a parancsnokság. Piatráról Romanba kísérték. Ahogy men-tünk Romáa felé, jött egy zsidó a feleségével, egy lóval zöldséget

hoztak, hagymát, körtét. Az orosz nekicsapott minket, s mi egy perc alatt mindent megettünk, a zsidó üres szekérral maradt. Roman mellett egy folyón gúnyáson keresztül kellett menjünk. Azt az éjszakát vizesen egy garázsban töltöttük, másnap átadtak a gyűjtőlágemek, ahol 25 ezren voltunk.

Egy pár nap múlva kezdték az öregeket hazaengedni propagandába. Mi Farkas Mártont öltöztettük fel veres sapkával, szakállal, nagy bajusszal, mert azt akartuk, hogy hírt vigyen rólunk. De nem sikerült, mert előtte már lezárták a kaput: „több nem mehet!”

Október elsején bevagoníroztak. Tizenhat nap és tizenhat éjjel utaztunk marhavagonokba zárva. Ukrajnában valamelyik orosz városban vételeztünk szárított sós halat. Meg is ettük, de víz kellett volna mindenképpen. Ahogy vittek, egyik kollégám dergetni kezdett egy kanállal, mert ki akarta egyenesíteni. Az oroszok azt hitték, hogy vágjuk ki a vagon fenekét, leállították a vonatot, s úristenesen megverték. Ha ételt adtak bé szétvertük, össze-vissza pállottuk, mert nem volt mivel megegyük. Egy folyó mellett megállott a szerelvény. Nagyon szomjasok voltunk. A vedret a kezünkbe adta az orosz. Én úgy nekiálltam az ivásnak, hogy addig ittam, amíg az orromon jött vissza a víz. Vittem a társaimnak is, de ők szétlocsolták a vizet a vederből a nagy kapkodásban.

Október 16-án megérkeztünk Arkhangelszkbe. Ott bekísértek a lágerbe. Ahogy mentünk befelé, az emberek a békanyálas pocsolyából itták a vize. Az orosz nem akarta engedni, de nem lehetett bírni velük. Az eredménye ennek vérhas és tífusz lett. Én nem ittam belőle.

Tíz embernek két kilogramm kenyeret és egy kulacspohár levet adtak. Ez vót a napi adag. Utána odajött egy őrnagy és azt mondta, hogy aki többet dolgozik, több ételt kap. Mi csomafalviak vállalkoztunk, hogy menyünk, s dolgozunk. Szilágyi Pista bácsi volt a parancsnokunk. Jött is velünk egy fekete kabátos orosz. Elvitt egy bozontos helyre, ott megmutatta, hogy mekkora gödröt kell ásni. Hat métert kellett mindenfelé. Aztán jóformán még ki se ástuk a gödröt, hozták a halottakat, ötöt-hatot csórén egy ládában. Oda bé is borították, s mű bétemettük. Este örömmel mentünk bé, sokat eszünk ugye, mert jól dolgoztunk. De a konyhán azt mondták, hogy csak holnap kapjuk meg.

Másnap ugyanazt csináltuk. Gondoltuk, most már három adagot kapunk. Hanem harmadszor is seggberügást kaptunk az étel helyett.

Nagy hideg vót s egyik a másiknak a ruhát oda kellett adja, ha annak ki kellett menjen. A másik csak ingben maradt a barakkban. Úgy voltunk 1945 márciusáig, ahogy elfogtak: szakállal, hajason, tetvesen. Hiába öltük a tetűt, mert nem fogyott. Akkor elvittek egy közös fürdőbe, ott szőrtelenítettek minket, leborotváltak, az összes gúnyánkat elszedték és elégették... Így megszűnt zömében a tetvesség, de azért még vajegy tetű került.

Aztán nagy tisztak jöttek, komisszió elé állítottak, leosztályoztak. Volt akit a kórházba, mást az O.K.-ba (gyengélkedőbe), másikat a 3-as kategóriába soroltak.

Mi jobb kondícióban voltunk, ezért az 1-es kategóriába kerültünk. Csak hetvenen tudtunk dolgozni a lágerben, a többi úgy le volt járva. Négyen voltunk ebben csomafalviak. Egy lengyei volt a brigádosunk. Robbantották a jeget, s mi a jég alól szedtük ki a fákat s a hátunkon hordtuk ki. Egyszer a jég megbillent, s egyik falumbeli, Csata János elmerült. Én éppen csak meg tudtam ragadni a subájánál, a másik kezemmel egy másik társamba kapaszkodtam. Így kirántottuk. Fújt a szél, havazott, s őt nem engedték az oroszok, hogy megmelegedjék, futkározott nehogy megfagyjon.

Így dolgozgattunk. Közben addig dugdostuk a ruháinkat, hogy a magyar kincstári köpenyemet megmentettem. Meglátam, hogy egy falumbelinek magyar kincstári mellénye van. Megkértem csináljon a köpenyem aljából két mellényt. Meg is csinálta. A köpeny felső részét még tartogattam, de egyszer eltűnt, a fejlécem alatt nem vót. Borsos Lajos bácsi volt a planton a barakkban, kértem, hol a köpenyem. Azt mondja, most vivé el Kardalos (a századparancsnok), hogy magának csináltasson belőle leंबरdzseket.

Mondom aztán neki, miért vitted el, ő megharagudott, visszahozta a szabóműhelyből, s velem szembevágta. Én úgy hasbadóftam, hogy rosszul lett. Helyrejött, s elvitt a lengyel parancsnokhoz. Az irodában kezdtek czvancikolni nekem németül. Hozzám is üttek. Ott újrakezdődött a verekedés. Az iroda megomlott, mert papírból s deszkából vót összetákolva. Hívták a rendőrt s adtak egy lapátot a kezembe, hogy a barakk hátánál büntetésből ássak egy sáncot. A lapátot belészúrtam a földbe, s ott hagytam. Akkor az orosz parancsnok elejibe vittek. Ő kiadta a parancsot, hogy éjszakára zárjanak bé a halottakhoz, s ennem ne adjanak. Első éjjel fáztam, de erősen igen, azt hittem meghalok. Ez így ment hat napig. Közben egy orosz fehérnép pár rubeleért oda dugott egy kicsi kenyeret, s így megmenekültem az éhségtől. Kardalos megjedte, hogy ezt is kibírtam, s még haza is

mehetek, s akkor mi lesz? Mind kínált, de nem vettem el tőle semmit. Hanem őt áthelyezték a foglyokkal Ukrajnába, és soha többé nem találkoztam vele...

Ebből a lágerből – ami fiókláger vót – átvittek aztán a föllágerbe. Onnan negyvenünket 1946 áprilisában elvittek a hajógyárba. Ez jó vót. Nem kísértek az örök. A hajógyár mellett közben a civileknek is tudtunk dőgozni. Mindenik fogolynak ágya, éjjeli szekrénye, hokedlije vót. Egy szobában tízen vótunk. Nem nyúltunk egymás dógához. Ki milyen mester vót, azzal foglalkozott a civileknél. Én seprűkötésnek fogtam másodmagammal. Három rubel vót egy seprű ára. Úgy elláttuk a környéket seprűvel, hogy má nem volt keltje. Akkor láttuk, hogy messze-messze van valamilyen gyár. Megindultunk vagy tizenkét seprűvel a jégen egészen a gyárig. Megérkeztünk. Ott meglátták a jelvényről, hogy foglyok vagyunk, s bekísértek a rendőrségre. Nagy bánatban vótunk, hogy mi lesz most velünk. A rendőr kérdezősködött. Oroszul még én tudtam a legjobban, s ügyesen bévallottam, hogy seprűt csináltunk, hogy tudjunk kenyeret venni. Megkérdezte, hol és mikor estünk fogságba, odahaza mink van... Már megsokallottuk a kérdezőst. Elmehetünk-e? Elengedett, s ő is eljött a bazárba, ahol asszonyok napraforgómagot, tejet s hagymát árusítottak. Mondta a rendőr nekik, hogy vegyék meg a seprűköt. Igen, de nem volt pénzük. Az egyik hagymával megvett hat seprűt. Ennek is örvendtünk. A másik hat seprű talán még most is ott van a hó alatt, bétemetve...

Benn a lágerparancsnok várt minket. Csinált egy gyűlést. Mondta, hogy a szökésért megbüntet. S büntetésből a vécét kellett hordjuk, s a kenyerünket elvette a századparancsnok. Mondom, adja a gyengéknek. Erre a századparancsnok azt mondja, hogy az övét fogja nekem adni. Én azt mondtam, hogy mindenki egye meg a magáét, s így is lett.

A vécét egy orosz kertjébe vittük, s az adott valami pityókát. Jól jártunk...

Egyik éjszaka Csata János azt mondja, szökjünk ki a kerítésen, szedjünk káposztalapít. Sikertült. Egy másik alkalommal megérkezett egy uszály pityókával. Minket odavittek, hogy hordjuk bé a raktárba. Megraktuk a kocsit. Csata azt ajánlotta, hogy vegyek le egy zsákot, s ő eldugja... Észrevette az ör, s intette, hogy ezért tíz év jár. Hanem a raktárnoknő azt mondta, hogy ne méressük le a zsákokat. Így méretlen sokat behordtunk neki, gondolva, hogy részesít minket is belőle. Már az utolsó kocsival végeztünk volna, amikor én egy zsák pityókával a túlsó oldalon leszöktem. Futottak az oroszok utánam, de lemaradtak, s én egy rakás cándrába

rejtettem a pityókát. A raktárosnő meg tíz kiló pityókával fizetett ki bennünket. Bémenet mondom Csatának, hogy van egy zsák pityókánk. Nem éhezünk, így telegetett...

1948. június 7-én jött a parancs, hogy a magyarországiak mennek haza, de mű, az erdélyiek még maradunk. Nagy bánatunk vót. Sírtunk. 1948. szeptember 3-án jött a parancs, hogy menjünk be a főlágerbe. Bé is vittek az összesünköt, akkor láttuk, hogy nagy a mozgolódás, a készülődés. Kinek mennyi pénze volt, vásárolhatott magának, hogy legyen az útra. Minden fogolynak nyilatkozatot kellett írjon, hogy mi vót ő a lágerben, s megköszönni Sztálinnak, hogy az ő jóvoltából hazaengedik...

Két nap múlva kisorakoztattak a láger udvarára. Mindenki holmiját átvizsgálták, nehogy valaki pénzt vagy iratot vigyen haza. Név szerint szólítva egyenként léptünk ki a láger kapuján. Engem a hetediknek szólítottak. Nagy örömmel mentünk ki az állomásra. Vót egy egész zenekarunk, azok muzsikáltak, mű táncoltunk, látván ezt az örömet.

Így érkeztünk meg szeptember 23-án Focşani-ba. Ott vótunk két napig. Lefürösztöttek, s az oroszok adtak két rend fehérműt. Egyiket a románok aztán elvették... Huszonötödikén elengedtek és adtak száz lejt, négynek egy kilós marhahúskonzervet s egy fél kenyeret.

A száz lejből szólót vettem a gyermekeimnek. Nagy örömmel hazajöttem a családomhoz, de itt nagy szegénység vót. Dőlt a panaszs Erzsiöl, hogy a Mezőségen dolgoztak búzáért, eladtuk a két ökröt erdőjogért, s a végén semmi sincs belőle (az erdők államosítása). Sokszor azt sem tudtuk, hogy mit teszünk a fazékba főni.

– Emlékszel Erzsi – vigasztaltam az asszonyt – a fejed felül levettem a keresztet az olvasóval a falról, s most itt van! Megörzött a jó Isten a haláltól, hazasegített, s megsegít tovább is, meglátod!

Aztán mentem mindjárt dolgozni a sikaszói erdőbe, s került pénz is lassan, s hét gyermeket Isten segítségével, tisztességgel neveltük...

SIMON VENCEL

MAGNITOGORSZKBAN

(...) A Rábatótfalunak kitérő úttal párhuzamos lövészárkokban helyeztek el minket. Rézsútosan balra – egy kilométer hosszúságban – belátjuk a városba jövő főutat. Közölték a haditervet: kora délutánra befuthat már az ellenség tíz-tizenöt tankja. A páncéloklősök veszik kezelésbe. A ki nem lőtt és továbbmenő tankokat a tisztekből álló elit század rohanja meg és harcképtelenné teszi a bennük lévő személyzetet. A harckocsik után lopakodó ellenséget a vitez gyalogság veri vissza...

Hogy zajlott le az ütközet? A tankok éjfélkor hatalmas robajjal érkeztek: szerintem lehetett legalább százötven. Az egymást követő csattogások, robbanások folytonos dübörgéssé folytak össze. Azt is alig vettem észre, hogy golyószóróval bennünket is lőnek. Körülbelül negyven percig a tűzpárbajban tartottak a páncéloklősök, aztán megint csak a tankok robaja hallatszott. Egy részük ment egyenesen előre, a többiek balra. Tótfalu felé fordultak. Mi kuksoltunk a sötétben. Valaki felvetette a gondolatot: menjünk át Ausztriába. A diskurzust folytatni sem tudtuk, mert a németek Ausztria felől nehéz lövegekkel lőni kezdték a környéket. Ma sem tudom megérteni, hogy mi célból tették. Hol van az ellenség? Hova lett a háromezer honvéd? Mi a közeli erdőbe akartunk bemenni. De juhnyájként viselkedtünk. Próbáltam az embereket széjjelparancsolni. Kiugrottam, elszaladtam, de a nyáj utolért...

Még csak egy lépés volt hátra: megadni magunkat. Vajon nem lőnek-e agyon? Tíz óra tájban jött egy civil, akinek kukkere volt. Sorra belenéztünk. Fenn a város szélén, a mi lövészárkunkon túl egy orosz tiszt s két katona jöttek-mentek egy asztal mellett. Magyar katonák is szállingóztak oda. Ledobják a fegyverüket, s jönnek visszafelé. Tehát nem lőnek le! Az angol rádió bemondta, hogy esetleg fogságba visznek. Ukrajnába vagy tovább. Szóval leraktuk a fegyvert...

...Kujbisevnél szeltük át a Volgát. Innen Magnitogorszk keleti irányba körülbelül 600 kilométer. De a vasút északkeletnek tart. Átmegy az Ural hegységen, majd Cseljabinszk következik. Itt délnek fordultunk, majd nyugatnak és az Ural folyó bal partjához értünk. A térképen ma már Magnitogorszk az Ural folyó két oldalán fekszik. De mikor mi megérkeztünk a bal pár-

ton egyetlen ház sem volt, csak fogolytábor. Mi építettünk itt egy negyvenezer lakosú városrészt...

Nyílt pályán állt meg a vonat, a tábortól kétszáz méternyire. Kinyíltak az ajtók, magyar emberek fogadtak: „Végállomás, végállomás! Gyerünk emberek, leszállás!” Ami nehezen ment, mert le voltunk gyengülve, zsibbadt volt a lábunk. Fél óra is eltelt, amíg mindenki talpra állt. Vidám orosz tisztok vártak ránk a tábor előtti térségen. Integettek, kiabáltak. Úgy fogadtak, mit a vendégeket. Néhány régi fogoly tolmácsolta a szavaikat: „Ne búsuljatok, itt jó lesz! Jön, nézzétek, máris a víz! Utána a finom, meleg kása!”

Sorba kellett állni. Az oroszok a sorbaállítás mesterei voltak. Öröm volt azt látni, hogy néhány katona pillanatok alatt hogy szed csoportokra s állít sorba ötösével 1500 embert. Ahogy a fedeles megrakott társzekér megállott, a szakács a merőkanállal készenlétbe helyezkedett. Osztás előtt még egy fontos bejelentést tettek: A víz jó, de vasas, és a szervezetnek hozzá kell szoknia.

Ezért egyelőre csak két decit kap mindenki. Aki többet iszik, esetleg megdagad... Egy Szilasi nevezetű ember köszöngött, hogy adjak egy csepp vizet: „A csajkát a kezemből kilökték, a vizem kiömlött...” Fűtől-fától koldulta a vizet, olyan lett a feje, mint a léggömb, a szeme nem látszott.

Újra sorba állítottak s 25-ös csoportokat képeztek belőlünk. Minden csoport parancsnokot, brigádost választott. Nálunk egy tanító, B. Laci lett a brigádos. Az ő vezetése mellett megkaptuk a kását. Utána a tábor jobb sarkában lévő fürdő elé meneteltünk. Néhány csoport előttünk odaért, várta, hogy bejusson. Száz főt hívtak be egyszerre, s húsz perc alatt szolgálták ki: öt perc a levetkőzés, szennyes holmik leadása és gázkazánba helyezése, majd tíz perc zuhanyozás, öt perc míg a törülközőt, tiszta fehérneműt átveszi mindenki.

Megtudtuk közben azt is, hogy az ősszel ötezen voltak itt. És bevágott a vérhas, 1500 embert vitt a sírba. Ott vannak a „40-es brigádban”, vagyis negyvenesével temették el a hegyoldalban.

Dupla szögesdrót-kerítés övezte a tábort. Körös-körül örök vigyázták az álmunkat. Roppant nagyméretű barakkokban laktunk, mindenikben volt két 40x25-ös szoba, s több kisebb helyiség.

A koszt silány volt és kevés, de a ciilek is ugyanilyen kosztot ettek. Tudniillik, ahogy a tömbházak nőttek ki a földből, jöttek a lakosok is. Két-három család is beköltözött az egyetlen

lakásba ideiglenesen, míg mindenkinek jutott lakás. Természetesen iskolák, közös konyhák, hivatalok és üzletek is nyíltak. Megnyílt a bazár is, ahol lehetett adni-venni, csereberélni.

Mi egy idő után fizetést is kaptunk, havi háromszáz és négyszáz rubel között. És kilépőnk is volt, így a bazárban vásárolhattunk tejet, krumplit, hagymát stb. Adtunk el szappant s kenyeret. A szappant – amelyből kockacukornyit osztottak hetente – sokan összegyűjtötték és konzerves dobozban egybeolvasztották. Az élelmesebbek még cselhez is folyamodtak: fadarabot helyeztek a közepébe. De az ilyesminek csakhamar híre megy. Egyik barátomat, egy spekuláns legényt a bazárban közrefogták az asszonyok, jól elverték, és csúnyán összekarmolták...

A konyha bejaratánál mindig ki volt kifüggesztve, hogy mi-ből készül az aznapi menü. Mindig szerepelt benne hús is, többnyire amerikai disznóhúskonzerv. De az ételben már nem volt cérnavégnyi husika sem. Kifelejtették? Én a kosztot pótoltam, ettem tejet, cukorrépat. Hárman egyszer – megvettünk egy hétdecis tokaji bort – 120 rubel volt.

El kell ismernem, hogy a legjobb szakács mégiscsak az éhség. A silány ételt is ingyenc falatokká tudja varázsolni. Érzem, hogy az akkori menüből – a halat kivéve – egyetlen fogást sem tudnék most megenni. Még a pacalleves esztétikusabb és szagtalanebb változatát sem kívánom. De élelem volt, mégiscsak erőnlétben tartott. A nehéz munkát is huzamosan bírtuk. No, meg voltak, akiket gyomor-, illetve bélfekéllyel, májpanaszokkal évek hosszú során sikertelenül kezeltek, s itt rendbejöttek. Meg kellett enni mindent, ami ehető volt, mert aki finnyáskodott, tönkrement, lefogyott.

És ott is, mint mindenhol, akadtak emberek, akik megkeسيرítették társaik életét. Megérkezésünk másnapján B. Pista, a brigádosunk kenyérkiosztásra a konyhához vezette az embereit. Kezdetben minden fogolynak egyformán 40 deka kenyér járt egy napra. Itt van egy három kiló 20 dekás kenyér – mondotta a brigádos – nyolcfelé kell osztani. Ki vállalja, hogy szétvágja? Az egyik elvette a kenyeret, s gyorsan futni kezdett vele. Hová mész, állj csak meg! Heten megfutamodtunk utána. Az illetőt elbotlasztották, a kenyeret földhöz vágta, darabokra törött. Hárman-négyen felkapták a nagyobb darabokat s iramodtak tovább. Beavatkoztak mások is, akiknek a mi kenyérünkhöz semmi közük nem volt... Visszamentünk a konyhához. Pista közben mérleget kért és a fennmaradt két kenyeret 24 részre osztotta (a tolvaj részét is elosztotta). Egyenként szólított, hogy válasszunk kenyeret. Még így is egy ember morgolódozott, hogy

nincs jól elosztva. Ki kapott nagyobbat? Hát maga. Hát akkor cseréljünk! Kovács megforgatta jobbra-balra a kenyeret, kimeresztette a szemét, s káromkodott: adja vissza!

Volt nekem a tábor udvarán egy kicsike ágyásom, két négyzetméter lehetett. Mahorkát (kapadohányt) természettem benne. Az O.K.-sok alkudoztak: adjam el nekik. Harminc adag kenyeret ígértek. Én persze nem adtam. Hanem akik eladták, azoktól megvették, a többitől ellopkodták.

Tudott dolog, hogy a fogság nem jó dolog még a kutyának sem. De azt mondják, hogy a mestereknek mégiscsak jobb valamivel.

Először a borbélyokhoz mentem. Vittem nekik jó borotvát és prima ecsetet. Kölsönadom, mondom a főnöknek, ha felvesz engem a műhelybe. Borbélyinas voltam, mondom, másfél esztendeig. De inkább csak haját vágtam. Fel is vett ideiglenesen. Naponta harminc, negyven koponyát nyírtam kopaszra. Ropant unalmas volt, s ráadásul idegesített a mester nyegle, csilingelő hangja. Minden kuncsaftjának azt mesélte, hogy nem volt katona és mégis ide hozták.

Pár hét múlva az esti sorakozónál azt kiáltják, hogy a szabók lépjenek előre. Az 1500-ból előreléptünk vagy ezren. No, de versenyvizsgázni kellett. Az apám szabó volt, gondoltam, megpróbálom. Be tudtam fűzni a cérnát, be tudtam szegni egy rongyot. Vagyis kiálltam a próbát. Máris szabó lettem. Reggel jelentkezni kellett rongyos ruhákat toldozni.

A szabóknál megszerettem. Jó társaság verődött ott össze. De nem volt szerencsém, mert négy hét múlva az orvosi vizsgán I. osztályba soroltak és odébb kellett állnom.

L. Jani falusfelem volt, ő vett magához. Régi fogoly volt már, s a vérhasjárvány ideje alatt mint hullaszállító kitűnt. Ezért a behorpadt tömegsírok mellé tették temetőpásztornak. De sok volt a munka, meg egy posztot kért és odavett magához. Jó dolgunk volt, nem hajtott a tatár. Szép csendesesen rendezgettük és mezei virágokkal díszítettük a sírokat. Azonban a munkánk gyűlni kezdett. Az O.K.-sok egyre többen patkoltak el. Nem győztük a gödröket ásni. Mind a ketten izomgyulladásal betegszabadságra mentünk.

Hanem a betegségből másnapra már kigyógyultam, ugyanis meghívtak a városi szabóműhelybe mesternek. Pufajkákat és fehérneműt varrtunk egész nyáron. Olyan szép és jó munkát végeztünk, hogy ősszel a műhelyünkből megrendelő szabóságot csináltak – a veszemre. Mert ezt már nem mertem vállalni.

Elmentem az építőkhöz. Segéd munkás voltam, raktam a falat heteken keresztül, festettem a szobákat. Amikor a szükség úgy kívánta, vittek a mezőre gyomlálni, takarni, terményt betakarítani... Erről jut eszembe egy korábbi eset: még 1945-ben, június derekán elültették a pityókát. Én akkor már szabó voltam, de vitték az új foglyokat mezőgazdasági munkára, mind az 1500-at. Hoztak három kocsit pityókát és ezer kapát. Három csoportba osztottak: egyik vágta a fészket, a másik a krumplit, a harmadik takarta. Beültettünk három hektárt. De sok helyre nem jutott krumpli, mert sokan megétték, vagy a zsebüket, a kebelüket megrakták. Kapáláskor szintén kivittek. Az oroszok csodálkoztak, hogy sok helyen nem kelt ki a krumpli, és aggódtak, mert krumpliból a tábor önellátó volt. Egy hét után aztán a kikelt krumpli szára is lefeküdt. A kapások kivájták a földből az anyakrumplit. Annyi pityóka sem termett, amennyit elültettünk.

Október végével visszakerültem a Pista brigádjába. Keményen kellett dolgozni, fundamentumot és vízvezeték-árkot ástunk. A föld 120-150 centiméterig megfagyott. Ennek az volt az előnye, hogy nem omlott, nem kellett kikötni. A hőmérő -40 fok alá nem süllyedt...

Negyvenhét januárjában éjszaka a pusztán mezőn, a tábortól öt kilométerre követ törtünk, vasútépítéshez. Szállás nem volt. Fel voltunk öltözve, csak a szemünk látszott, mégis úgy éreztük, hogy mindjárt megfagyunk. A gyergyói Szabó István bácsi mentett meg a pusztulástól. Semmit sem szólt csak egy talp fát elkezdett ütni a nyolckilós kalapáccsal. Kisebb-nagyobb szilánkokat repesztett, zúzott ki belőle. Mi is utánoztuk, pár perc alatt olyan tüzet raktunk, hogy a bundánkat kigombolva mellette reggelig fűtöttünk.

Két hónap múlva, március 25.-én, Gyümölcsoltó Boldogasszony napján ugyanott dolgoztunk. De akkor már voltunk néhány százan. Sütött a nap, az ég felhőtlen volt. Hát egyszer csak érkezik két lovas: Jön a vihar, gyerünk haza! Azt hittük, bolondok. Tiszta volt az égbolt, még szellő sem fűjt. Mentünk mégis hazafelét. Hanem északkelet felé az ég alján feltűnt egy felhőcské és rohamosan nőtt. Negyed óra múlva olyan vihar támadt, hogy csak libasorban, egymás hátába kapaszkodva tudtunk lépdelni. A hideg szél hasított el és a földről fújta fel a havat. Állítólag ott akkor egy páran kidőlték a sorból...

Egyszer egy szegedi ember megtagadta a munkát és agitálni kezdett. „Ne dolgozzon senki...” Fogdába tették és akkor éhségstrájkba kezdett. Pár nap múlva már a táborparancsnok

személyesen próbált rátukmálni egy jó adag finom köleskását. Elvette, s a csajkát szembevágta a parancsnokkal. Az ezredes a kását a zsebkendőjével letörülte és szó nélkül elment. A palit elvitték. Vajon hová, mit csináltak vele? – találgattuk. Néhány hónap múlva egyik ismerősét egy szegedi képeslapon üdvözölte...

Egyik alkalommal Kovácsal megkapáltuk egy tisztnek a pityókáját. Fél kenyeret s fél kiló szalonnát ígért a tiszt a munkáért. De hát nem adta meg. Mondom neki, hadnagy elvtárs, néz-te-e a krumpliföldet? Meg van elégedve? S akkor a fizetség? Azt mondja, hogy átadta Kovácsnak. Felugrott a cukrom. Megyek Kovácshoz, kérdezem, hol van a szalonna. Röhögött, simogatta a hasát: jó helyen van. Elöntött a méreg és orrbavágtam. Nagyot kopant a feje a padlón. Még most is restellem minden olyan esetemet, amikor kikeltem magamból. Az ilyesmi senkinek senj használt, mindenkinek ártott...

1948-ban, karácsony előtt pár nappal értem haza a falumba. Éjszaka volt. Édesanyám mégis felöltözve várt rám a kapuban. Megérezte, hogy jövök.

MIKLÓS VENCZEL

A NAGY CSÉPLŐGÉPBEN

Moldvában a kicsi Oniceni faluban a román tanító telepés rádiójának köszönhetően értesültem a nagy eseményről: a magyar hadsereg bevonult Erdélybe. Anti bácsi eregette a búzakévéket a cséplő gyomrába. A sapkáját feldobta a levegőbe...

Nem akartak hazaengedni. Három falu évi kenyerét kell ketten kicsépeljük. El kellett szökni. Sötét éjjel vállunkon a vándorhátizsák. Árkon-bokron keresztül, irány Târgu Neamț...

Két ország zászlaját lengeti a Kárpátok szele a holdvilágban. Gyalog tovább, bé Tölgyesre. Egy lovasszekér indult Ditróba. Tovább gyalog, szülőfalumba, Gyergyóújfaluba.

Még abban az évben, 1940. december 2-án bevonultam önként Kolozsvár mellé, Szamosfalvára, a IX. hadtest tüzérségi és fegyverjavító műhelyéhez...

* * *

Tovább hazudni nem lehetett, megjelentek a Lenin-sapkás propagandisták és kezdték csillapítani a kedélyeket. Azért kell kimenni a hős Szovjetunióba, hogy építsük fel azt, amit leromboltunk és, hogy ismerkedjünk meg a szocializmussal...

A nagykapu előtt már a reggeli órákban felsorakoztattak ötös sorba. Ott kellett várakoznunk délutánig, amikor vagy 15-20 magasrangú orosz tiszt jelent meg sok-sok kitüntetéssel a mellükön. Egy magyar zenekart is sikerült összehozni. Díszlépést kellett verni az orosz tiszteknek, s ráadásul a magyar zenekarnak is volt bőr a pofáján azt húzni: „Most kezdődik a, most kezdődik a, most kezdődik a tánc...”

Át a mezőn, a ránk váró szerelvény felé. Fele úton „álljt” parancsoltak. Jobboldalt talán homokbánya lehetett, gidres-gödrös. Május vége felé már felnőtték a burjánok. Kiléptem a sorból. Dolgom van. A biztonság okáért a nadrágomat is megoldottam, s hallgatóztam. Elindult a menet. De a társak el kezdtek utánam kiabálni: „Gyere, me menyünk!” Az őr figyelmes lett, mennem kellett.

– Hogy mennének maguk a pokol mélységes fenekére! Miért nem vették fel azt a kicsi csomagomat, s engem hagytak volna békében!

A hatvantonnás orosz vagonoknak nyitva van a taszító ajtaja. Beszállás, leszállás. Oh, mi boldogság! Jegy nélkül! Elsőosztály méltóztassék, másodosztály tessék, tessék – kato-

nák mars hátra a marhakupéba... Én méltóztassék nélkül az első osztályú helyet igyekszem elfoglalni, fenn az emeleten, az ablak mellett. Ott legalább levegőt kapok. Hát azt gondolják az anglusok, hogy csak ők utazhatnak emeletes járműveken? Ide is eljutott a civilizáció...

A földszint, a vagonpadló ötven embernek biztosít fekvőhelyet. Igaz, ott helyet foglal egy vizeshordó, s mellette egy lyuk és arra van illesztve egy lemezből készült tölcser. Az emeleten viszont a négy ablak alatt nincs fekvőhely, s így összesen a vagonban kilencvenhét legyőzött magyar ember van, szigorú őrizet alatt, mint valami gonosztevők. Én a menetirány baloldalán, mellettem Jóska bácsi és belül a kántor-tanító. Nagy-nagy szerencsénk volt, mert az ablakok nem voltak szűrődróttal behálózva. Vaslemez tábla volt és csuktuk, nyitottuk aszerint, hogy mikor milyen kedve volt Ivánnak. Kértem magamban a mindenhatót, hogy vezérelné Bákó, Roman, Paşcani irányába. Ott csépeltem és boldogult legény koromban, mint „domnu mecanist”, és jól ismernek engem. Füttyentettek, s elindultunk. Ne felejtsem el, hogy átszállás nélkül az utazás nem több s nem kevesebb volt, mint tizenhat nap. Nem volt elég a nyomorúságból, még Jóska bácsi elkezdett bölcselkedni:

– Maga mit törődik? Fialat! Nincs hattagú családja, mint nekem! Örvendjen, hogy ingyen utazhatik és világot lát!

Mit lehet ehhez szólni? Azt, hogy fújja fel az ilyen világlátást! S hogy ezt a maga tudálékos fejinek köszönhetem. El is hallgatott rögtön...

Paşcani kicsi, csendes város volt. Oda járogattam benzinért, jól ismertem a vidéket. A legtöbb búzát Hălăuceşti faluban adtam el. Az irány jó volt, s erősen figyeltem a tájat. Elhagytuk Bákót, Romant s akkor Hălăuceşti falu következett. Kívánságom szerint. Négy pár sín volt az állomáson, bal oldalt a falu felé megálltunk. Sötét volt, esett az eső. A házakig 80-100 méter, üres térség, vizes, nádas. Az örök, gondoltam, behúzódtak az eső elől. Rajtam csizmanadrág, s a bakancsokat is viszem. A kezem szabad legyen, s ne kopogjak. A bakancsokat a nadrágba teszem. Azt tudtam, hogy az „útítársaknak” még a fele sem alszik. Az ablak alatt ferdén egy vinklivas van. Arra rálépek. Kibújtam az ablakon, csak a bal lábam volt benn, amikor Jóska bácsi megmarkolta, s elkezdett kiabálni:

– Micsinál? Megbolondult? Meglövik az oroszok! A nyakamat teszem a csutakra, hogy egy esztendő múlva hazamegyünk, s magát meglövik itt! Az ör meghallotta, kettőt lőtt és én visszabújtam. „Zákriváityi!” (Becsukni az ablakot!) Aztán hallgattam az anyámasszony sápitózást, a jajveszékeltést: „Jaj, jaj, Istenem,

mi lett volna velünk holnap, ha megtudják az oroszok, hogy valaki megszökött?!”

A román-orosz határt átléptük éjjel és méghozzá vámvizsgálat nélkül. Orosz földön virradt ránk.

Egy pufajkás orosz fehérszínű kopogtatta a vagonok kerekeit. Nehogy defektesek legyenek s valahová béboruljunk, ugye... A csapágyokat is megolajozták. Aztán valahol Ukrajnában ismét megálltunk.

Estefelé „vételezés”. Minden ember számára két darab 12-14 centiméter hosszú sós hal. Addig még nem volt részem ilyen táplálékban. A vizeshordó közben kívül-belül száraz volt. Pár nappal ezelőtt kaptunk egy-egy marék száraz kenyeret, akkor fogyott el a víz...

Keserves éjszaka következett. Megvirradt, zakatolt a vonat, csattogtak a kerekek, a váltók. Emberi hang nincs... Feküdt a csóré deszkán mindenki mozdulatlanul. Lehunytam a szemem, s magam előtt láttam az erdei csörgedező patakokat, s borvízkutakat, a Délhegy lábánál lévő tiszta forrásvizet, a köveskutakat...

Délután két óra felé járhatott az idő, amikor felriadtam a mozdulatlanságból. Elni kezdett, s a vagon tető szélén esőcseppek sorakoztak. Kapom hamar a sajkát, egyetlen vagyonomat, húzom, húzom gyorsan a sajkával az esőcseppeket. Nem sokáig, mert négy ablak van, s rajtam kívül még 96 ember döglök meg szomjan. Talán két évökánálnyit gyűjtöttem...

Estefelé megállt a vonat. Egy mocskos folyó mellett. Talán a Donyec volt. Ha nem áll meg most a vonat, akkor ebből a kb. 2500 emberből egy sem marad nekik rabszolgának. Kinyitották a vagonok ajtaját. Ami következett, azt nehéz lenne leírni. A kísérőknek nem kellett félniük, hogy valaki szökést kísérel meg. Micsoda látvány! A folyó mentén 2500 tántorgó, haldokló ember nyeli azt a piszkos, sárga, szennyes vizet. Egyik félmarékkal, a másik kettővel, a harmadik nekihasal... Szüneteket tartunk, majd ismét behunyt szemmel iszunk, iszunk, mint a barmok...

Vissza a vagonokba. Nem olyan könnyű meghalni...

Volt idő napokig tünődni a mulandóságról. Egy német gázárlarc tokját telemerítettem a sűrű vízből, s a fejem alá tettem párnának. A felvétel alá, amely ekkor készülhetett volna, az alábbi sorokat lehetett volna írni:

„Készült 1945 május havában, Nagyoroszországban, talán a Donyec folyó mellett, az otthonukból elhurcolt magyar hadifoglyokról. Történt a nagy Sztálin, a hős Sztálin generalisszimus korlátlan hatalmaskodásának idején, aki Gori városában született, majd Tbiliszi városában teológián is volt, és később mint vonatrabló folytatta tanulmányait.”

Bedobtak öt darab jó nagy kenyeret. Szét kellett porciózni. Nem tudom miért, de mindenki azt kiabálta, hogy én vágjam fel a kenyeret. Ha egy kenyeret 19 részre vágok, akkor annyi mint 95, de mi 97-en vagyunk. Ha pedig a kenyeret 20 darabra vágom, megmarad három darab...

– Vágja húsz részre Miklós úr! – szavazták meg.

– Én úgy gondolom – javasoltam – hogy a megmaradt három darabot adjuk a három leggyengébb három embernek!

Egy pokróc elterült. Körülöttem annyian térdéltek, ahányan odafértek. Nézték a műveletet.

– Most jöjjenek sorba, s vegyen mindénki egy darabot, mint a szentostyát!.

Az utunk Kijev, Kurszk, Oral városokon keresztül vezetett. Oraltól az irány dél felé. Sötétedett, amikor Baku városába érkeztünk. Annyi olajkút, fűrótorony, mint a Hargita alján a kasszalókon a fenyők.

Tbiliszi városa előtt körülbelül harminc kilométernyire a homoksivatagban, a pusztaságban a Rusztavinak nevezett foglytáborok előtt megcsikordultak a fékek. Ivánék okos emberek, micsoda gondoskodás! Ott állt s minket várt egy tehergépkocsi tele víztartállyal, libasorban, s mindenkinek egy kulacs víz. Addig-addig, míg sikerült még egyszer sorba állni.

A lágerbe befele nem vertük a díszlépést, csak szédelegettünk, mit ősszel a legyek. A lágerkaput becsukták mögöttünk. Jobbra az út mellett a konyhabarakk. Előtte állt fehérben a főszakács. Végignézett a tömegen, és egyenesen félém tartott. Talán én néztem ki a legtisztábban (a második kulacs-pohár víztől), igaz, rajtam volt még egy magasnyakú fehér pulóver, amit a néném postázott Budapestről Szombathelyre.

– Most mentek a fürdőbe. Azután idejössz a konyhára...

Ghița, egy moldvai gyerek régebbi fogoly volt, oroszul beszélt, ügyes ember volt. Több a nép, hát több szakács kell. Hát nyolcán főzünk egy váltásban 5000 embernek. Arányosan válogatott ki, nemzetiség szerint: Ghițán kívül még 2 román, egy zsidó, s mi öten magyarok. Tíz kazánban főzzük a korpalevest. Az osztókanál hét decis. Két váltás van, huszonnégy óránként a váltás, vacsora után. A konyhabarakban gőz, étvágyunk nincs. Fehérek vagyunk, mint a fal.

Hanem az orosz tisztok számára külön kell főznünk. Miből is? Van amerikai tojáspor, uborka, paradicsom és gyergyói néven pityóka. Tanácskozunk, csinálnánk rántottát, szalma-krumplit és az uborkából, paradicsomból salátát. Észreveszi a készülődést az orosz tiszt, s leint:

– Nye nada! (nem kell) – Kacagott nagyot. – Rakjátok bele egy fazékba az egészet s főzzétek meg, de jó sűrű legyen! Nem kell cifrázni!

A lágerparancsnok orosz részről egy kapitány volt. (Egyik szemét a magyarok lötték ki.) A magyar foglyok főparancsnoka pedig Szabó Matyi szegedi törzsőrmester, aki már elég jól beszélt oroszul. Egy tiszthelyettese is volt Matyinak. Az egyebet nem csinált, csak jött-ment, s egyfolytában ordított mindenkire. Azt hallottam egyszer a barakkban, hogy a kiabálása után még hozzáteszi: „Még ma nem ettem!” Valaki az emeletes priccsről megjegyzi: „Szegény! Dögöljön meg!” Erre felpattan: Ki vót az, ki mondta ezt? Úgy kacagtunk, hogy majdnem mi döglöttünk meg. Hiába toporzékolt a tiszthelyettes, mert megfektetni minket már hatalma nem volt, s a megjegyzés „gazdája” sem került elő.

A németeknek is volt egy vagány főnökük. Az az ember soha nem búsult, a sapkáját félreapta. Az 5000 embert nemzetiség, szakma és egészségi kategória szerint a futballpályán másfél óra alatt elszortírozta. Másnak két hétig ez eltartott volna, s azalatt vigyázzállásban kellett volna várakozni. Ő előbb, elrendezte papíron a népet, mindenki után írt egy számot. A valomás előtte volt, ki mit akart azt mondott, hisz semmi dokumentum. Az egészségügyi osztályozás gyorsan ment, az orvosnő két ujjal megfogta a fogoly fenekén a bőrt... A pályán a leendő szakaszok helyén számozott táblák voltak. A vidám német csak névsort olvasott, s mondta a számot, hogy kinek hova kell állnia. Amikor összegyűlt az én szakaszom, akkor derült ki, hogy mind magyarok vagyunk, s foglalkozás szerint vasasok, géplakatosok. Ezt lehet szervezésnek nevezni!

Közben a fogolytábor közepén egy póznára felszerelve egy fumírlemez, ami órának neveztetik, ugyanis számlapnak van kiképezve és mánusok vannak rajta. Valakinek órának is kell lennie, vagyis egy munkaképtelen, lézengő ember bottal óránként előtaszítja a mánust. Kilenckor kilencre viszi a mutatót, tízkor pedig tízre... Szóval mutatja az óra az időt, – telnek, múlnak a napjainkba szakács-tevékenységben. Minden második nap szabad vagyok. Sikerült beszerezni orosz-magyar nyelvtankönyvet, s állandóan keresem az alkalmat a beszélgetésre. Főleg az örökkel...

Esténként összegyűltünk s néztünk nyugat felé. Hívnak a vén Kárpátok? Hát tiszta időben előbujt a messzeségesben az Ararát, melyen a legenda szerint Noé bárkája megfeneklett.

A színházi barakkról, színészetünkről nem lehet elfelejteni. Legtöbben budapestiek voltak a színészek, de azért egy-két darabban én is szerepeltem. Olyan műsorok is színre kerül-

tek, amelyek nem éppen voltak szalonképesek. A női szereplő sem volt probléma, egy ember egyebet nem csinált, mint lófarokból női hajjat.

Néha-néha fel kellett rázni a sok reményvesztett, elcsüggedt, éhes embert!

Egyik előadásunkat idézném fel emlékezetből:

A Thália deszkáin most orvosi rendelő van. A doktor úr fehér ruhában és így szól:

– Kérem a következőt!

Egy férfi meggörnyedve lépik be, két kezével fogja a hasát, jajgat kegyetlenül:

– Jaj, jaj, doktor úr! Fáj, erősen fáj a hasam, vagy a gyomrom, nem is tudom melyik a helyes kifejezés...

– Mit evett?

– Hát doktor úr, megpróbálom felsorolni: egy kilogramm főtt marhahúst (igaz sovány volt), egy kilogramm disznókarajt (ez sütvé volt), utána két pirosra sült csirkét, igaz, melléje csak két zsemlyét. S tíz perc múlva, vagy lehet nyolc perc volt, amikor nyomtatásképpen még megettem egy olyan 20-25 centiméter hosszú füstölt kolbászt. De ezt igazán csak magára, zsemlye és kenyér nélkül! Jaj, doktor úr! Halok meg!

Erre kirobbant a kacagás, hogy azt hittük, összeomlik az a tákolmány barakk...

– Ez a baj – szólta a doktor – egyen zöldséget, gyümölcsöt. Fokhagymát, zöldhagymát, salátát, murkot. A murokban sok az A vitamin, ami a látáshoz nélkülözhetetlen. Továbbá egyen paradicsomot, de akkor, amikor piros. Egyék feketeterket. A legfontosabbat hagytam legutoljára: egyék spenótot! Most pedig vegye a kilences számot és menjen át a másik szobába gargalizálni!

A doktor kezét mosott. Kérem a következőt! – mondotta, s továbbfolytatódott a játék...

Átellenben, egy learatott búzatábla volt. Ott járt a kombájn... Átmentem az úton, s kezdtem vizsgálni az arató-cséplő által hagyott szalmaboglyákat. Mondom egy csikszépvízi gyerekeknek, holnap reggelre szereljünk egy pokrócot... Egy öl szalmát a pokrócra tesszük és ütjük két husággal. Csépeltem én eddig már húsz szezon is Gyergyóban és Moldvában... Egy zacskó búzát kicsépelünk ketten. Majd elcseréltük lisztre. Neki aztán a barakk udvarán a galuska főzésének. Amíg benne tartott...

PÁL GYÖRGY

SZINTE OTT MARADTAM...

1943. október 4-én vonultunk be a székely határőrséghez és 1944. szeptember 17-én estem fogságba Gödemesterházán. Onnan elvittek Arkhangelszkbe és ott két évig egy cellulózugyárban dolgoztunk. A kosztolásunk nagyon gyenge volt, például tejet vagy gyümölcsöt két évig még csak nem is láttam.

Kezdetben tizenháromezren voltunk a 111-es lágerben, de az 1945. januárjában tartott népszámláláskor sajnos csak hétezeren éltünk. 1946. május 1-én Sztálin beszédet mondott, amelyben elhangzott, hogy az összes hadifoglyot még abban az évben hazaengedik. Erre becsületszavát adta. Aztán az történt, hogy júliusban vagy augusztus elsején a hadifogoly címet megszüntették és áttettek jóvátételi munkára. Így kétesztendei hadifogság után még két évet lehúztam, mert ugye leromboltuk a Szovjetuniót, s azt fel kellett újra építeni.

A bánásmód továbbra is ugyanaz maradt, nehéz körülmények között éltünk. Én cigarettás, dohányos ember voltam. Ha dohányozni akartam, a napi kenyéradagomat kellett odaadjam cserébe, ujjbeggyel mért csipetnyi dohányért. Tehát háromcseppnyi, három cigarettára való mahorka egynapi kenyérért! Úgy, hogy maradt a leves, s a köleskása, de abból egy kisebb fajta pástétomos doboznyi, három evőkanálnyi. A kenyér nagyon silány volt, mert körpakenyér volt. Igaz, ők is olyant ettek...

1946 augusztusában lehoztak Dombászba, a kőszénbányába. A kőszénbányában ugyanez a koszt volt, csak valamivel több.

Hanem előzőleg még voltam Kotlaszban, ahol erdőkitermeléssel foglalkoztunk, onnan a drótkötéssel összekötött rönkfákat hajóval vontatott uszályokkal szállították az arkhangelszki cellulózugyárba. Az élelmezésünk itt is gyenge volt. Még az őr is halfejre pityókás tokányt készített...

Hat hónap múlva kerültünk vissza a papírgyárba, akkoriban 47-49 fokos hidegek voltak, de dolgozni kellett. A munkatelen megengedték, hogy tüzet gyújtsunk, csak nemigen lehetett a tűz mellé állni, mert dolgozni kellett. Megkérdeztük, hogy ha már nem vagyunk foglyok, negyvenhat után, miért őriznek? Azt válaszolták, azért, hogy ne bántson senki sem. Az is igaz viszont, hogy a gyermekek, amikor látták a foglyokat menetsz-

topban, a sánca szöktek vagy fa mellé bújtak és az ujjukkal lövöldöztek, azt kiabálták, hogy: frice! frice! fricc! Hogy kik tanították, vagy milyen szellemben nevelték őket, sejteni lehetett.

Ukrajnában egy vasárnap délután kilépőt adtak, hogy a körzetbe kimehessünk. A város távol volt, de a bányatelepnek is voltak civil lakói.

Négyen vagy ötön kimentünk egy parkba, s ott néztünk széjjel. Amennyire tudtunk beszélni, beszélünk, ha volt kivel. Egyszer csak valami fiatal lányok mellett sétáltunk el. Le voltak ülve a földre. Nem a padra, pedig pad is volt. Hát az egyik azt mondja, na ezek mind friccek. Ötünk közül hárman elég jól bírtuk az orosz nyelvet, s biztattuk egymást: mondd meg, hogy mi magyarok vagyunk. Úgy is történt, megmondtuk, hogy magyarok vagyunk. Na, szó szót hozott, s az egyik nő azt kérdezi, akarunk-e velük sétálni? Hát rendben van, sétáljunk. Igen ám, de a sétának hamar vége szakadt, mert ki volt szabva az időnk, a lágerből való kilépés és belépés időpontját beleütötték a kicsi ellenőrző könyvecskébe. Hát az ismeretség megtörtént, majd újabb találkozás követte az elsőt, s ez párszor megisméltődött, mikor egyszer elhívott a hölgy, hogy menjek náluk... Hát rendben van, eleget tettem a meghívásnak, el is mentem. Egy tapasztos földű házba léptem, gyalulatlan deszkából kecskelábú asztal, nézem az úgynevezett alvóhelyet, az ágyat, valami priccseféleség, megtöltve szalmával, pokróccal letakarva. A kislány másképp szépen mutatott, jól nézett ki. Azt kérdi, hogy a bort szeretem-e? Mondom, hogy én szeretem, de ahhoz nem tudok hozzájutni, mert fogoly vagyok. Hát töltött aztán egy pohár bort. A katonasággal együtt, ennyi szeszes italt fogyasztottam el öt év alatt. Felajánlotta, hogy ad tojást, tejet, amit kaptok tiketre, mert ők is a bányánál dolgoznak. Megittam egy pohár tejet, hát az a tej jobban esett, mint a bor. Négy év alatt egy pohár bor és egy pohár tej! (...) Mikor Dombászból készítettek haza, én mint fiatal, a nő végezt szerettem volna maradni. Egyedüli gyerek voltam és édesanyám, édesapám nem éltek. Mondtam a politikai tisztnek, hogy én szeretnék itt maradni a kőszénbányában. A kőszénbányászokat nagyon jól fizették, úgyhogy abban az időben a nincstelenség dacára pénzt nagyon jól kerestek... Na meg aztán az a fiatal nő tetszett volna. Ellenben a politikai kapitány azt mondta, hogy minden egyes hadifoglyot vagy jóvátételi munkást haza kell adjunk, de itthonról lehet kérvényezni és fogják engedni, hogy visszamehessek...

Aztán a dologból mégiscsak hazajövetel lett. Amikor sorbaállítottak, mindenkit átmotoztak. Egy zsebóráim volt, amit

akárhogy kutattak, motoztak, valahogy-valahogy sikerült megmenteni mindaddig, amíg jöttünk volna haza. Egy női harisnyából való gumiszállal volt a fülemhez kötve és az orosz motozó kapitány észrevette, a hajam közé nyúlt, levette az órát, s azt kérdezte, mi ez? Mondom, ez otthonról van, otthonról hoztam, s szeretném hazavinni. Kevés gondolkozás után aztán csak visszaadta, úgyhogy megkegyelmezett.

Az órát meg tudtam menteni, de egy más helyzetben nem volt ilyen szerencsém. A papírgyári munkások étkezdéjében történt. A konyháról hordták ki a hulladékot, s egy jó araszos velős csont került a kezembe. Hanem a tiltótáblán túl, mert nem szabadott elhagyni a munkahelyet. Az étkezde pedig legalább 50-60 méterre volt, de hát milyen az éhes gyomor? Reszkíroztunk, hogy az ör se vegye észre. Na, ezt a csontot sikerült megkaparintani. A lágerben, a tűz mellett pirítgattam, s rágtam. A szájam elállott, de jól nem laktam. Amikor lefeküdtem, éjszákára az ingem alá tettem, mert hanem veszélyben volt. No, de vagy négy nap után egy reggelre csak eltűnt az a csont, mert valamelyik fogolytárs csak kezét tett rá. Hát ilyen volt. Nem elég a szabadságvesztés, ott volt az éhezés is. Serdülőkorban, fiatalkorban, hisz még csak tizenhét éves voltam. S akkor a 48-49 fokos hidegek. De volt 52 fokos is. Kimentünk, de két óránál többet nem tudtunk dolgozni, nem bírtuk, kucorodtunk össze. Annyira legyengültem, hogy 42 kilós voltam.

Minden hónapban orvosi vizsgát tartottak és osztályoztak. Volt 1-es, 2-es, 3-as kategória, O.K.-s és disztrófiás. Utóbbinak nem kellett, – nem is tudott – már dolgozni, legyengült, munkaképtelen volt. Az O.K.-snak viszont a négy órát ki kellett dolgoznia. Ebbe soroltak be engem is, mert a koszt minősége és a cigarettázás oda juttatott, hogy én is legatyásodtam. Volt olyan eset, hogy mentünk az étkezdébe s a szél úgy meglendített, hogy mint a gyufaszálak, összehulltunk. Hát ilyen erős legények voltunk mi...

1948. október 28-án tettek vonatra. Erről már sokan lemondunk, azt hittük, ott kell elpusztulnunk...

TORÓ ÖDÖN

BEÖLTÖZTETTEK NÉMETNEK

1944 szeptember ötödikén behívót kaptam a székelyudvarhelyi katonai parancsnokságra. A papkertben gyűjtöttek össze. Névsorolvasást tartott egy Kiss nevezetű százados és parancsot adott, hogy gyalogoljunk Parajdig, és onnan visznek Vásárhelyre. Így is történt. A vicinális elvitt Vásárhelyre. Megérkezésünkkor nagy légiriadó volt, az állomás környékét bombázták és lőtték repülőkről. Két napig ott voltunk az állomáson, míg végre jött a parancs, hogy visznek Szilágy megyébe. Ott letelepítettek egy Dobra nevezetű faluban, ahol a szénacsűrőkben elszállásoltak és kiosztottak a gazdákhöz dolgozni. Hát nem is volt baj, mert legálább ennünk adtak. De ez csak két hetet tartott, mert újból vagoníráztak és irány Szombathely. Az utazásunk nehéz volt, mivel minden állomás szét volt verve. A Tisza hídja a kenderesi pusztánál fel volt robbantva, a vagonokat egyenként toltuk át. Két varsági barátom az ütközőkre ült fel, és a vagon összeütközött, s mind a kettőnek a lábai leszakadtak. Szombathelyről indítottak Kaposvárra. Ott nagy légitámadás ért, de hála Istennek, egy mély árokban át tudtuk vészelné. Ezután bevitték a laktanyába, hát nagy volt az öröm amikor a hangszóró bementa, hogy Horthy kapitulált. No gyerekek, megyünk haza Erdélybe! De ez az öröm nem sokat tartott, jött a hír, hogy Szálasi átvette a hatalmat. Kivettek Kaposvár mellett egy birtokra, a helyet Aranyospusztának hívták, hát ott beraktak istállóba és beosztottak cukorrépat szedni. Ételt kaptunk, de tisztálkodni nem lehetett, a hazulról vitt ruhákat nem volt ahogy kimosni, ezért rövidesen megjelent a tetű. Október volt, nem tudom hányadika, hanem jött egy tiszt, a munkát félbe kellett hagyni, sorakozó, mert fel kell esküdni Szálásra. A kezünket feltartani, s mondani az esküt a tiszt után. De a tiszt is, mi is a kezünket alig emeltük fel, s az esküt is nehezen zúgtuk el. Az eskü után indulás Nagykanizsára. Egy faluban megszálltunk, ott voltak a csíki levették is, a lakosság ennünk s innunk adott. Igyuk meg mi, mondták, ne az oroszok. Másnap reggel indultunk Kanizsára, ahol beöltöztettek katonaruhába. Itt két hetet töltöttünk és úgy november 1-2-én indulni kellett Németországba. Indulás előtt egy katolikus lelkész elbúcsúztatott és ostyát adott. A katonazenekar eljátszotta a Himnuszt és ezzel kivettek az állomásra. Ott összetalálkoztam egy

falusfelemmel, Kelemen Ferenc szakaszvezetővel, aki sebesült volt. Adott egy kenyeret és cigarettát, hullottak a könnyeink, és ezzel elváltunk, mivel szerelvényünk indult. Végállomásunk az Oderánál volt, deszkabarakkokba helyeztek, ahol már fagyunk meg. Az élelem itt a németeknél is most már szűk volt. December tizedikéig kiképzés alatt voltunk, de felhasználtak a város közötti tankakadályok, futóárkok, bunkerek építésére. 1944 december közepe táján az oroszok ostromolni kezdték a várost és a mi zászlóaljunkat is bevetették a harcba. De mivel ki sem voltunk képezve, egy magyar altábornagy meglátogatott és kijelentette, hogy ezek a levették még nem harcképesek, tovább kell vinni. De volt egy nyilas százados, aki kijelentette, hogy ezeket a székelyeket felajánlom Küsstrin város védelmére. Rövidesen a futóárkok és bunkerek lettek a szálláshelyeink, miközben az egész várost szétverették, tűz alatt volt. Minden igyekezetünk az volt, hogy szökjünk át a fronton, mert a mi hazánk elveszett, nincs amiért harcoljunk. De a németek mindjárt levették a magyar ruhát és német ruhába öltöztettek át. Nagyon nehezen jött el részünkre 1945. május 9. Az oroszok részegen üvöltöztek, s mi a futóárkokban vártuk, mikor adjuk meg magunkat. Az első vonalban mi magyarok voltunk, hátunk mögött a németek. Azt kérde egy Tamási nevű szakaszvezető, na most mit csináljunk. Volt nálam egy szép csipkés zsebkendő s kivettem a géppisztolyom csövére. Előttünk vasútvonal vezetett el, mellette egy deszkatelep, az oroszok ott voltak. Nem mertünk átszökni, mert a németek a hátunk mögött voltak. De az orosz bátrabb volt, átszökött a kerítésen, viszont a németek azonnal lelőtték. A többiek azt hitték, hogy mi löttük le, amikor beugráltak a lövészárkokba, egyikük elvette a géppisztolyomat és reám fogta. Hanem ügyes volt a szakaszvezetőm, még nála volt a géppisztoly, mondja, hogy „nyet kamarad”, és kezdett lőni a németek felé. Erre egy orosz őrmester, aki szintén látta, hogy nem én lőttem le a társát, megmentett. Utána az egész raj megadta magát...

Két hét múlva elhoztak Lengyelországba, Poznan városba, ahol egy nagy gyűjtőtábor volt. Embertelenül bántak itt velünk, nagyon nehéz volt. Aztán egyszer sorakozót rendeltek el, hogy visznek orvosi vizsgára, s hogy a szerelvény készen áll és engednek haza, mert vége a háborúnak. Hát be is vagoniraztak, mint az állatokat. Azt sem tudom, hogyan bírtuk ki azt a kétheti utazást. Megérkeztünk a Szovjetunióba. Sokunkat úgy kellett leszedni a vagonból, nem tudunk megmozdulni. A két hét alatt csak minden második nap adtak be valami száraz kenyeret és egész utazás alatt csak háromszor kaptunk vizet. A végállomás-

tól a láger három kilométerre volt. Amikor odaértünk, a régi foglyok körülvettek, s elmondták, hogy jobb lett volna a fronton meghalni, mert 1944-45 telén a nyolcszázból csak háromszázan maradtak...

Tőzegkitermelésnél dolgoztattak, s csak az kapta meg a kenyéradagot és a korpalevest, aki a normát teljesítette. Ha a szeméttelenen egy-két halfejet kaptunk, azt is azonnal megsütöttük. Télen favágás volt a norma. Egy évre, hogy ide kerültünk, 400-ból mi is 220-an maradtunk. A halottakat kitétték a láger mellé. Olyan vizenyős helyen voltunk, hogy sírt nem lehetett ásni, fenyőággal takarták be a hullákat, s majd tavasszal a ragadozó madarak széthordták... 1946-ban én is annyira legyengültem, hogy az orvosnő 3-as kategóriába sorolt, s csak négy órát kellett dolgoznom. Egyszer jön a lágerparancsnok, s mondja, hogy kell neki hat ember a kertjébe. Látjuk, hogy ott van egy hitvány eke, s hoz valami spárgákat, s kezdi rákötni. Aztán az volt a feladatunk, hogy húzzuk az ekét. Úgyhogy igavonó állatok is voltunk. A gyengülésemből nem javultam, 1946. őszén elhoztak Moszkva mellé. Ott sok volt a német fogoly, de voltunk magyarok is. Egyszer sorakozót rendelnek el, hogy visznek haza. Ennek az lett a vége, hogy a bakancsainkat át kellett adjuk a németeknek, mert őket hazaengedték, nekünk pedig valami fatalpú lábbeliket adtak. Amikor a németeket elvitték, sorakoztattak s kellett énekeljünk. Megfagyva, étlen kiállítottak, az orosz tiszt megpofozta azt aki nem énekelt...

Behoztak Moszkvába egy nagy kombinátba, ahol krurhplit dolgoztak fel. Itt jobban volt dolgunk, mert legalább krumplit ehettünk amennyit csak bírtunk, és a hideg sem gyötört. Így 1948 tavaszáig kihúztuk, amikor kezdték emlegetni, hogy hazaengednek. De én akkor sem hittem, hisz négy évig eleget hitegettek. Végre, 1948. április 22-én a szerelvényünk elindult és öt nap múlva megérkeztünk Máramaroszigetre...

Befejezésül még csak annyit, hogy sok-sok ártatlan ember pihen az orosz földön, és sokunk érzi azóta is az ott felszedett betegségeket, ideg- és reumabántalmakat...

BALÁZS JÓZSEF

NOVIGHORLOVKA MELLETT

A Magyarország területén lévő Hófehértó nevű faluban es-tem fogságba. Ebbe a faluba megérkeztünk 1944. október 25-én. Az éhség, fáradtság, gazdátlanság behajtott az egyik faluvégi házhoz és kértük a házigazdát, hogy pénzünkért adjon valami ennivalót és szállást az éjszakára. Ételt nem adtak, de azt mondták, hogy az éjszakát a csűrben lévő szénában eltölthet-jük. Mi el is mentünk a csűrbe és lefeküdtünk. Alig lett reggel. A hajnali órákban, mivel főút mellett voltunk, hallottuk, hogy vonul a katonaság. Mikor felkeltünk, láttuk, hogy az oroszok vonulnak az úton. Egy óra eltelte után kezdtek jönni a román csapatok is. Mi teljes felszereléssel az udvaron álltunk, aztán le-raktuk az összes katonai batyunkat egy rakásba és én ismervén a román nyelvet, kiálltam a kapuba. Megszólítottam egy román katonatisztet, hogy itt vagyunk tizenketten és adjanak valami útbaigazítást, mitévők legyünk.

Eközben meglátott egy orosz katona és jött, hogy intézked-jen. Ami felszerelésünk volt, azt felrakták egy szekérre, minket megmotoztak és megrugdostak, majd egy orosz és két román katona kíséretében kezdtek kísérni visszafelé. Menetközben sok megaláztatásban volt részünk. Másnap estére megérkeztünk Mátészalkára. Ott egy hetet időztünk. Egy reggel sorakozó, és indítottak tovább. Elérkeztünk Nagykárolyig, onnan egy hétig gyalogoltunk teljesen étlen és ivóvíz nélkül. Étélünk az út menti fákról lehullott, megfagyott, vagy megrohadt gyümölcs volt, a vi-zünk a sáncokban lévő poshadt víz. Előfordult az is, hogy a fal-vakon az asszonyok kötényeikben kenyeret, puliszkát vagy főtt burgonyát hoztak ki a kapun, de egy asszonyra harmincán is rárohantunk, hogy valamit kaphassunk. Este ahogy besötéte-dett, kultúrotthonban, iskolában, vagy nagyobb udvaron, illetve a falu végi parlagokon éjszakáztunk.

Egy reggel újból sorakozó és indulunk tovább azzal, hogy Kolozsváron megkapjuk a papírt, amivel majd mehetünk haza. Mikor elérkeztünk Kolozsvárig, még a várost is kikerültették velünk, és mennünk kellett tovább. Előfordult az is, hogy a számolásnál nem volt meg a létszám. Ilyenkor az orosz őr ha menetközben talált egy civil gyalogost, azt megfogta és belökte a sorba.

Ahogy Kolozsvárt elhagytuk, a nép zúgolódott nagyon, mire az orosz őrség részéről tolmács által közölték, hogy a tövisi

vasútállomásnál adják majd a papírt. Amikor megérkeztünk a tövisi vasútállomásra, ott elő volt állítva egy szerelvény, marhavagonokból, és minket azokra felpakoltak. Kétnapi utazás után megérkeztünk a Brassó melletti Földvárra. Az ottani lágerben olyan 9-10 napig tartottak. A hideg, a rossz szállás és élelem miatt a vérhas és más betegség kezdte tizedelni a foglyokat. Naponta gyalogszánkón hordták ki a halottakat, a hírek szerint huszonöt-harminc elpusztult foglyot.

A földvári láger 5-6 ezer ember befogadását tudta biztosítani, így hosszabb ideig minket itt nem tarthattak, úgy tíz nap múlva sorakoztattak és ki az állomásra, megint fel a vagonokba. Besötétedés után indítottak útnak és két-három napi vonatozás után megérkeztünk a Focşani-i lágerhez. Ahogy a vagonból kiszálltam, az ott álló orosz katona megigézte a bakancsomat, leültetett a jégre és a jó bakancsomat kicserélte az ő hitvány csizmájával.

December derekán érkeztünk a Focşani-i lágerbe, odaérkezésünk másnapján kezdődött a fürdetés és fertőtlenítés, mert a sok tetű már mozgatott. 1945. február 5-én sorakoztattak a kapunál és kikísértek a vagonokhoz. Körülbelül 3000 foglyot raktak fel, egy vagonba legalább nyolcvanat, majd lezárták a vagonokat. Az este beállta után indították útnak, hogy hová, merre visznek, nem tudta senki. A hideg olyan 20-25 fokos volt. A vagonban sötét, mivel a keskeny vasrácsos ablakokon se ki, se be nem lehetett látni. A szerelvény elindult. Naponta egyszer ajtót nyitottak, valami száraz kenyeret és kölest nyújtottak be. Kértük a vizet, de nem adtak egész úton.

A fogságba esésem napjától együtt voltam Egyed László, András István, Lázár István, Demeter Gyula, Gólicza András lövétei lakosokkal, Józsa Gyula homorodalmási. Páll János és Kádár Dombi Mózes homoródszentmártoni lakosokkal.

A menetidő alatt fagyunk meg a vagonban, olyan hideg, volt. Voltak akik lebetegedtek, közülük meg is haltak és ezeket odahúztuk a vagon szélére. Egy bizonyos idő múlva megfagytak, mi rájuk ültünk és mentünk tovább.

Végül megérkeztünk a rendeltetési helyre, a Novighorlovka város melletti 7452/5 számú lágerbe. Ott a vagonajtókat kinyitották. A halottakat, vagy huszonegy személyt, ki kellett húzzuk a hóra, amely letaposva is volt egyméteres. A halottakat ott hagytuk, minket pedig bekísértek a lágerbe. A lágerben kőépületek voltak. A tíz nagy épületet és udvart négysoros szögesdrót-kerítés vette körül úgy négy méter magasságban. A nyolc őrbódében egy-egy fegyveres orosz őr, és ezen kívül farkaskutyák. Így gondoskodtak a biztonságos őrzésünkről.

Nappal dolgozni vittek, éjszakára vissza a lágerbe, ahol a tetvek és a poloskák ettek meg. Így persze pihenni sem tudtunk. Ezen kívül itt télen-nyáron fújt a szél, A hideg ugyanakkor nagy volt, legtöbbször 35-45 fok között mozgott.

1945. május 9-én kiálltunk az udvarra a háború befejezésének a hírére. Akik még maradtunk. Mert addig legalább 6-7 ezer foglyot gyalogszánkón kihordtunk a lágerből, mint halottakat...

1946-47-ben negyedévenként orvosi vizsgát tartottak. Ami abból állt, hogy egy nagyobb helyiségben 3-5 tagú bizottság ült az asztalnál és két nővér az asztal előtt. Mi meztelenre vetkőzve el kellett hogy menjünk a bizottság előtt. Az asztal előtt a nővérek megnézték, hogy van-e még hús a tomporunkon, s ha volt, akkor tovább kellett dolgozni. Ha pedig nem, akkor a legközelebbi csoporttal hazaküldték a foglyot. Én is két alkalommal voltam benne a hazajövő csoportban, de mind a kétszer visszadobtak további munkára, ami nagy csalódást okozott és mély nyomokat hagyott a lelkemben. A lágerben eltöltött idő alatt nagyon sokan voltak olyanok, akik dohányért elcserélték az amúgy is kevés kenyéradagot, mások meg a szemétdombról szedték a fagyott burgonya- és káposztahéjat, amit konzerves dobozban megfőztek és megettek. Ilyen esetekből származott a betegségük és halállal végződött. Oktattak engem is, hogy vakarjam el a térdem és kenjem be fokhagymával, s így eldagad, s majd besorolnak a hazajövő csoportba. A módszert egy pár napig gyakoroltam, de meguntam bent a lágerben, inkább kimentem a munkahelyre.

1947 májusában megint orvosi vizsgára került sor és bekerültem a hazajövő csoportba. De újból visszadobtak munkára. Hanem két-három nap múlva jönnek utánunk, gyorsan fürdés, egy rend dokkruha... Ahogy kijöttünk a bányából, két óra múlva már kint voltunk a vasútállomáson, jött egy szerelvény foglyokkal megrakva és minket is felraktak.

Mi a fogságban mint magyarok voltunk nyilvántartva, így hoztak be Máramarosszigetre. Itt amikor kiderült, hogy mi Erdélybe akarunk menni, külön állítottak. Összekerültünk vagy negyvenen... Nagyon rosszul telt, s ráadásul az a hír járta, hogy visszavisznek Oroszországba.

Eltelt az idő szeptemberig s úgy tizedike körül elindítottak egy szerelvényt. Géppisztolyos orosz őrség kísért ki az állomásra. A máramarosszigeti lágerből a Focşani-i lágerbe vittek, ott fertőtlenítettek, majd tehervonattal Buzău-ba szállítottak. Ott aztán megkaptuk a szabadságos levelet. Azt sem tudom, hogyan ültünk fel a vonatra, annak még a teteje is tele volt foglyokkal. Az áostonfalvi állomáson 1947. szeptember 19-én reggel 7 órakor szálltunk le és megindultunk gyalog hazafelé. Józsa Gyula Almásra, én, Szilágyi Sándor és Varga Ferenc pedig Karácsonyfalvára...

BÁLINT SÁNDOR

ÍGY TÁNGÁLTAM AZ ÉLETEMET

Fogságba estem 1945. március 15-én a Körmend melletti Ósimagyaros községben. Voltunk vagy 500-an. Nem akartunk Németországba menni. Az orosz katonaság egy templom udvarára összegyűjtött 1500 embert és ott tartottak 3 napig, ahonnan bekísértek Jánosfalvára, ahol el volt készítve egy nagy láger. Ott voltak már 3000-en. Annyi volt a tetű, hogy rendszeren a ruhánkon is mászkáltak. Itt voltunk egy hétig. Ez idő alatt a ruhánkat lefertőtlenítették és másnap bevagoníroztak, 50 embert egy vagonba, úgy ütöttek, mint a marhákat, egymás hegyén-hátán voltunk és a vagonajtókat lezárták. Így vittek Brassón keresztül egészen Focşani-ig. Itt a vonatról bekísértek egy nagy lágerbe, ahol már nagyon sokan voltak összegyűjtve. Voltak köztük németek, jugoszlávok, magyarok. Itt voltam egy hétig és miután a ruhánkat még egyszer lefertőtlenítették, 2500 embert begyömöszöltek a vagonokba, és útnak indították Oroszországba. Megérkeztünk Szaratov városba 1945. május 13-án. Itt újra ruhaferőtlenítés és fürdés után felöltöztünk és csomagunktól megfosztva – hátizsák, kenyérzsák – ladás kocsival kivittek a város szélén lévő lágerbe. Itt nem voltak barakkok, hanem nagy sátrak voltak felhúzva.

Minden sátorba beszámoltak ötven embert, innen jártunk ki dolgozni, kinek milyen szakmája volt. Én az ácsoknál dolgoztam, építették a házakat. A tetőzettel dolgoztam. Falumbeli nem volt, magyarországiakkal voltam együtt. Egyedül voltam erdélyi. Sajnos az étel nem volt valami jó, szójalevest kaptunk és 20 dkg kenyeret. Aki a normát nem csinálta meg, az csak 10 dkg kenyeret kapott. Nagyon sokan lebetegedtek és lefogytak. Rendszeren osztályoztak, mint a marhákat: a csont és a bőr volt rajtunk. Nagyon nehezen kitavaszkodtunk, de sokan meghaltak közülünk. Nekem szerencsém volt, mert egy orosz ács mellett dolgoztam, aki megsajnálta és minden nap hozott hol egy darab kenyeret, hol két főtt pityókát. A lágerben a betegekkel szedették a csihánt és azt főzték nekünk. Olyan volt a leve, mint a zöld tinta, úgyhogy amikor leültem enni, kiesett a szememből a könny, hogy miket kell megenni és ezzel egész nap dolgozni. Itt voltam egész 1946 augusztusig. Ezután bevittek a városba a lágerbe. Itt egy kicsit jobb sorsom volt. Dolgoztam az állomáson, vago-

nokból raktunk ki mindenféle árut, volt ott ruhanemű, cukor, csokoládé. Enni lehetett belőle akármennyit, de kivinni nem volt szabad semmit.

A rendőrök a kapunál mindig megmotoztak és amit nálunk találtak, azt mind elvették tőlünk. Egyszer a lágerparancsnok megkért, hogy amikor cukrot rakunk ki, vigyek neki egy kicsit. Csináltatott egy kicsi zacskót, és beletettem egy fél kilónyi cukrot és eldugtam a hónam aljába. De a rendőr megtalálta, amikor megmotozott és elvette. Mást nem csinált semmit. Csináltattam másikat, és azt a sapkám alá dugtam, de a rendőr ott is megtalálta. Másnap reggel vittem a kenyérzsákot, és mikor jöttünk ki, a nyakamba akasztottam és a zacskót a cukorral beletettem. Amikor közeledtünk a rendőrhöz, kivettem a zacskót a kenyérzsákból, a bal kezembe vettem és rátettem a zsák fedelét, betakartam vele a zacskót. Így a rendőr amikor belenézett a zsákba, nem látott semmit, megmotozott és azzal kijöttem az utcára. Itt 28-an dolgoztunk a 7 raktárban. Ettől a perctől kezdve mindig sikerült kihozni egy kicsi cukrot. Amikor kértem az utcára, megmutattam a cukrot a többieknek is. Nem akarták elhinni, hogy ez lehetséges, és én akkor azt mondtam, hogy meglássátok, kihozom holnap is. És a többi nagy csodálkozására sikerült is kihozni. Itt dolgoztam 1946 karácsonyáig. Ekkor kellett negyven ember a vajgyárba, jöttek ekkor a doktorok, megvizsgáltak, leosztályozták, kiválasztottak 40 elsőosztályost és az új év után elvittek teherkocsival, de nem a vajgyárba, hanem az erdőbe méterfát vágni. Vajgyár helyett méterfavágás lett. Megérkeztünk az erdőbe. Földi bunkerben volt a szállásunk. Hidegnek nem volt hideg, mert a két végében dobkályha volt. A hó nagy volt, az erdő sima helyen volt.

A fákat földszint kellett levágni fűrészsel. Minden két ember egy brigád volt, nekem volt egy társam, Fikter András. A norma egy brigádnak 5 méter fa volt. Nekem szerencsém volt azzal, hogy idehaza is dolgoztam erdőn és ismertem a méterfavágást. Két méter hosszúba kellett vágni, 1,10 métert kellett rakni és 3 cm-ig a csapokat is be kellett rakni. Mi ketten délután egy órára megcsináltuk a normát, de voltak olyanok, magyarországiak, hogy még azt sem tudták, hogy hogyan kell a fát levágni a lábáról. Egy napon jött az erdészeti mérnök és azt mondta, hogy aki megcsinál 6 méter fát, az kap az erdészettől egy ebédet. Mi azt is megcsináltuk délután 2 órára. Ezért kaptunk egy sajka levest hússal – káposztával. Itt dolgoztunk egészen február 15-ig, ekkor visszavittek a lágerbe. Itt először dolgoztam a villanytelepen, majd később a lakatosműhelyben. Odatettek egy fűrőgéphez, le-

mezeket kellett fűrni a kazánházhoz. Nyolcvanat kellett fűrni, én fűrtam 160-at minden nap, úgyhogy 200%-ra dolgoztam. A vacsorán kívül még kaptam egy adag rizset és 30 deka kenyeret. Akkor kellett még egy lakatos a másik fűrógépre, én akkor szóltam a lágerparancsnoknak, hogy van egy udvarhelyi fiú és azt hívtam, hogy jöjjön el. Ő nem értett a lakatos szakmához, de miután megmutattam, hogy mit kell csinálni, akkor hamar belejött a munkába. Telt az idő, azt sem tudtuk mikor van húsvét. Csak dolgoztunk. Mikor haza gondoltunk nagyokat sóhajtoztunk és hullott a könny a szemünkből. El lehet gondolni, hogy milyen érzés volt, amikor haza gondoltam a családomra. Két gyereket és a feleségemet hagytam otthon. Minden esetre lefekvéskor könnyezve gondoltam a családomra, vajon otthon hogy vannak. Mikor láttuk, hogy minden nap viszik ki a halottakat, azt hittük, hogy innen élve nem jutunk ki soha, de a jó Isten nem hagyott el, minden este imádkoztam, hogy a családomat még megláthassam. A nagyobbik lányom, Rozália 4 éves volt és a kicsi, Irma 2 éves. Nagyon szerettem őket, alig vártam, hogy megláthassam. Rájuk gondoltam minden nap.

Így teltek a napok, hónapok. Volt a villanytelepen egy magyar származású mérnök. A 14-es háborúban mint fogoly került ide. Megnősült és itt maradt. Egyszer amikor énekeltünk magyarul, odajött hozzánk és elmondta, hogy ő is magyar, budapesti, kivett a zsebéből egy darab papírt, amire oroszul felírt valamit, és azt mondta, hogy adjuk oda a takarítónőnek. Az oroszoknak 12-től 1 óráig volt az ebédszünet, mi addig pihentünk, mert a láger messze volt és csak 4 órakor mentünk vissza a lágerbe és ekkor adták az ebédet. A takarítónő minden nap az orosz konyháról hozott nekem ebédet. Ott dolgoztam 1948 tavaszáig, amikor bekerültem egy másik munkahelyre, az ácsokhoz. Ott reperáltuk az ajtókat és a konyhánál kellett segíteni. Egy napon kiküldtek tízünket a Volga partjára hajóuszályt kirakni. Hordtuk az uszályról a halat a kocsira, az orosz gyerekek kérték, hogy adjunk nekük is. Mi ledobtuk a halat a földre, ők a pénzt. Mi elvettük a pénzt, ők a halat. Ez így ment egész nap, este pedig számoltuk a pénzt. Egy másik alkalommal a cigarettagyárban kellett kirakni egy vagon dohányt. Innen is sikerült egy kevés dohányt szerezni, amit később a lágerben eladtam pénzért. Így tángáltam az életemet. Voltak akik nem mertek semmihez se nyúlni, azok nagyon lefogytak, a csont és a bőr maradt csak rajtuk. Sokan meghaltak közülük. 1948 május elsején nem vittek ki dolgozni, sem másodikán, sem harmadikán nem dolgoztunk. Negyedikén kimentünk dolgozni.

Délután, amikor bejöttünk a lágerbe, nekifogtunk mosakodni. Egyszer csak a parancsnok sorakozót kiabált. Beletelt egy jó félórába, amíg felsorakoztunk. Ekkor az orosz lágerparancsnok el kezdett beszélni, hogy tisztességesen dolgozzunk holnap is, mert 6-án megyünk haza. Ennél többet nem tudott beszélni mert mi úgy elkezdtünk hurrázni, hogy a szakácsok is hiába hívtak vacsorázni, csak éjfél felé csendesedtünk le. Éjjel jött a parancs, hogy nem kell menjünk dolgozni 5-én. Reggel jöttek a szekusok és sorba állítottak a láger udvarán és amink volt, táskák, kenyérzsák, azt mind ki kellett pakolni eléjük, jöttek sorban mindenkihez, és amit kaptak, leveleket otthonról, fényképeket, mind elvették. Így az én naplóm is, amit följegyeztem naponta. Azt mondták, hogy ezek már nem kellenek, mert megyünk haza. 6-án reggel megint jöttek és akkor szólítottak név szerint. Ezután sorakoztunk és elindultunk az állomásra, ahol bevagoníroztak. Este lefeküdtünk a vagonban, reggel amikor fölébredtünk még mindig ott voltunk. Délkor elindult a szerelvény és kinyomtak egy holt vágányra.

Este 7 órakor végre elindultunk Szaratovból. 17 napot jöttünk Máramarosszigetig. Itt bekísértek a kaszárnyákba, különválogattak, magyarokat külön, románokat külön, és minden nap hazaengedtek 100 embert. Én egy hét múlva kerültem sorra. Amikor hazaérkeztem Hágótőre, a gyerekek nem ismertek meg. Nem tudtam szóhoz jutni, el lehet képzelni, hogy milyen érzés volt...

BRETTSCHEIDER LAJOS

A SZOVJET PARADICSOMBAN

1945. január 17-én hurcoltak el hazulról 15 német ajkú polgárt, hét házasembert és nyolc gyermeket. Még aznap este nyitott kocsival levittek Szászrégenbe. Ott már a környékbeli szászok össze voltak gyűjtve, csak mi, 15 szerencsétlen ember hiányoztunk... Mert a faluban valakinek az útjában voltunk.

Minden nap délután egy orosz tiszt jött be hozzánk, hogy meghallgassa panaszainkat. Rövidesen észrevettem, hogy édesapám egyre szomorúbb, csak sóhajtozik, s nem szól hozzám egy árva szót sem. Nem akartam keseríteni a lelkét, gondoltam azért búsul, mert édesanyám négy gyermekkel maradt otthon, a legnagyobb 12 éves... De aztán csak rávettem magam és megkérdeztem:

– Édesapám, maga volt az első világháborúban, utána hat évig orosz fogságban, aránylag még jól tud oroszul, ha még egyszer jön az orosz tiszt, adja elő, hogy maga négy gyermekkel hagyta ott édesanyámat, én vagyok az ötödik, s magát engedjék haza, de szóljon a szerencsétlen öregről is, áld hasonló helyzetben van, mint mi...

Gyermekésszel én még azt gondoltam, hogy milyen jó lesz nekem ott ahová visznek, mert odahaza csak a munka volt állandóan, este hattól tizenegyig, pedig még iskolába is kellett menni.

Másnap édesapám elmondta a panaszát az orosz tisztnek oroszul. Victor, a tolmács úgy nézett ránk, mint a lőtt medvére. Apám és az öreg nevét felíratta az orosz tiszt a tolmáccsal.

Már jól be volt sötétedve, amikor jött egy orosz katona apám és az öreg után, hogy mehetnek haza. Alig volt időnk elbúcsúzni. Apám ideadta az ujj nélküli bekecsét mondván: „Lajcsi, erre nagyon vigyázz, mert ott nagy telek vannak.” Aztán csak hét év múlva találkoztam velük. Minket éjszaka elszállítottak Kolozsvárra, onnan pár nap múlva Iași-ba, ahol beraktak marhaszállító vagonokba. Fent volt egy priccsforma deszkából, oda 16 nőt helyeztek el, lent pedig 24 férfit. Szöktünk, bokáztunk, hogy meg ne fagyjunk... Eleinte még adtak egy kis száraz kenyeret, de aztán csak marhafejet vagy lófejet dobtak be a vagonba, hogy süssük meg. Megfelelő étel híján a nép legyengült, a tetű terjedt, a nagy hidegben éjjel-nappal mozogni kellett, nehogy megfagyjunk.

Egy reggel, 3-4 heti utazás után megérkeztünk Cskálov tartomány Kubándik nevezetű községébe. Rettenetes nagy tél volt, hideg, nagy hó, nem is tudom, hogy bírtunk bevánszorogni a lágerbe. (...)

Volt köztünk egy Ottó nevű szász fiú, bokszoló Régenből, s vele az öccse, Sándor, aki nagyon vallásos volt. Ottó állandóan szidta a muszkákat, az öccse pedig kérte az Istent, hogy bocsásson meg bátyjának, mert nem tudja mit beszél. Nagy szerencsénk volt Ottóval, mert ha észrevette, hogy valaki a nagy hidegtől kezd megfagyni, azonnal kezdte dörzsölni hóval, s lelket öntött az emberbe.

Egyik nap arra lettem figyelmes, hogy Ottó egy irányba vigyázkodik folyton, majd odahív és azt mondja: „Te Lajcsi, nézz csak abba az irányba, mintha füst szállna fel a hó alól! Te, itt a hórákások mögött indulj el – az örök úgy sem figyelnek – s nézd meg, mi van ott!” El is indultam, nem is gondolva arra, hogy ha észrevesznek az örök, lelőhetnek. Keresztet vettem, majd megérkeztem a szivárgó fűsthöz, amely egy házból szállt fel. Találtam egy lejáratot, leérve megérkeztem egy ajtóhoz és benyitottam. Mint általában Oroszországban, ha belépsz egy falusi házba, először istállót találsz. Itt egy tehén és egy pár kecske volt. A másik ajtón beléptem a tulajdonképpeni lakószobába, ahol középen három-négy kövön egy nagy üst sistergett. Mellette egy halom széna-szalma volt összehányva. Arrább a sarokban egy ládán ágacs-kákból készített színes papírral bevont karácsonyfa-féle volt. Mivel nem láttam senkit bent, hát odamentem az üsthöz és megnéztem, mi van benne. Az üst felett egy istállólámpa függött, ami talán sohasem volt megpucolva. Belehajolok, beleszúrok az üstbe, hát valami hűgyszag csapott meg. Ennek dacára kivettem pár ptyókat és répát, s elkezdtem lakmározni. Hát akkor elkezd mozogni a széna-szalma között egy rongyba csavart valaki. Felkapott egy fadarabot, s jön felém, hogy üssön meg. Kezemet a fejem fölé kulcsoltam, és csak annyit tudtam mondani oroszul, hogy éhes vagyok, enni szeretnék. Erre letette a fát, és intett az üst felé, hogy egyek. Neki is estem, ettem, ettem, nem számított, ha meghalok is, csak jóllakhassak. Hát egyszer ismét emelkedik a szalma és két kis rongybaba jön az üsthöz. Ők is ettek. Aztán mutattam a ház gazdasszonyának, hogy nekem még társaim is vannak. Intett, hogy nekik is egyek. Aztán megpakoltam a két nadrág szárát, a zsebeimet s az ingemet. Alig maradt valami az üstben. Lassan elindultam visszafelé, de közben még ettem a ptyókat s a répát. Már vártak Ottóék, de ott voltak az orosz katonák is. Én kipakoltam mindent, s Ottóék belakmároztak, bár említették, hogy milyen hűgyszagú. Pár nap múlva annyira legyengültem, hogy már

gondolkozni sem tudtam. Nem tudtam dolgozni s csak akkor ettem, ha valaki megszánt. (...)

Egyik alkalommal vacsoraosztáskor odaálltam a csajkám-mal, hátha kapok egy kis alamizsnát. Behozták az ételt, de velem nem sokat törődtek, mert nem voltam dolgozni. Az orosz szakács észrevette, elvette a csajkát és megtöltötte levessel. Adott egy kis kenyérfélét is, majd halfejet...

Lassan visszavánszorogtam, lefeküdtem és hálát adtam az Istennek, hogy ilyen jó embert adott a kazán mellé. Másnap, harmadnap is a kazán mellett voltam. Annyira felerősödtem, hogy a szombatesti fürdésekhöz beosztottak szolgálatba. A tetves ruhákat kellett másodmagammal behordjam egy kemencébe, majd a tetvetlenített ruhákat újra szétosztottuk a megfürdött foglyok között. Társam egy bánáti, Hallschtern Gyuri bácsi volt. Éjfélkor azt mondta: Ludwig, én már nem bírom tovább ezt a nagy meleget! Leültünk pihenni. Meglát közben minket az egyik fűtő, s azt mondja: gyertek be gyorsan! Be is mentünk! S hát egy-egy darab húst nyomott a markunkba. Egy-kettőre megesszitek – mondta – s aztán pofa be! Kedves olvasóm, ha valaki kutyahúst evett, mi akkor igen! Mégpedig a lágerparancsnok kutyájának a húsát ettük. Amikor megcsapott a kutyaszag, a könnyeim elkezdtek hullni, olyan hányinger fogott el, alig tudtam leküzdeni. Minden esetre, jóllaktunk kutyahússal. Gyuri bácsinak sérve is volt, szegény azt hitte, hogy az is kiszakad az erőlködéstől.

Hanem másnap megkezdődött a nyomozás a kutya után. Minden gyanú ránk terelődött. Először szép szóval kezdték, de mivel nem volt eredmény, úgy elverték, hogy egy veder hideg víz tértített észhez. Szerencsém volt, hogy elgyengültem és a veréset szinte nem is éreztem. Harmadnap reggel kivittek vallasni a lágerből. Előző nap azt mondták, nagy baj lesz, ha nem kerül elő a parancsnok kutyája. A kapu előtt állt egy orosz tiszt, egy pisztolyos katona és egy fiatalember. Azt mondja a tiszt: te felelsz mindannyitokért, s idead egy papírt. Nem mentünk messze. Egy ház előtt állt egy szekér, arra felültünk, s jött velünk két rőt szakállú ember is. Kivittek a mezőre, ott megjelöltek egy helyet, ahová 2 méter mély sírt kellett ásunk. Ketten azok visszamentek és a szekéren egy női holttestet hoztak. Intettek, hogy vegyük le és tegyük a sír szélére.

A két rőt szakállú pap volt, mohamedán módra elkezdtek zümmögni. Én úgy meglapultam Gyuri bácsi hátánál, úgy meg voltam ijedve, azt hittem, a hideg kiráz. A szertartás után betettük a holttestet a sírba, majd beföldeltük. A temetés után a halottasházhoz vittek a szekérral. A két pap elment, csak mi, a gyászoló férj, az anyja és egy öt év körüli fiúcska maradtunk ott. A

férfi valami főnök lehetett, művelt ember, aki kicsit tudott németül is. Megkínált bennünket két pohár pálinkával s adott egy-egy kenyeret. Elmondotta, hogy tegnap este amikor ő nem volt otthon, a parancsnokunk hozzájuk ment és meg akarta erőszakolni a feleségét. Az pedig szembeszegült vele, mire a parancsnok lelőtte...

Na, de mivel állítólag a kutyás parancsnokot életfogytiglani börtönre ítélték, mi is megszabadultunk...

1945-ben érkezett május 9, s vége lett a háborúnak. Négy napig nem engedtek ki a lágerből. A civilek fellázadtak ellenünk, a láger körül volt véve katonasággal. Majdnem semmi ételt nem adtak, megint legatyásodtam. A negyedik nap alig lézengtem. Azt mondja egy társam: Te Lajos, úgy emlékszem, van neked egy bekecsed! Add ide! Elővettem, még azt hittem, hogy el akarja adni élelemért. Na, gyere velem, mondta és elindultunk a lágér WC-jének a hátához. Ott meggyújtunk egy tüzet s ő elkezd szabdalni a bekecsot. Rákiáltok, te mit csinálsz! Hallgass, mondja, majd meglátod! Aztán csinált két nyársat s rájuk tett egy-egy bekecsdarabot. Ahogy a tűz fölé tartotta, elkezdett sisseregni. Felhólyagzott rajta a kosz, elviselhetetlen szagot árasztott. Egyszer rosszabbat, mint a parancsnok kutyája! Ne finnyáskodj, egyed – mondta Kaiser. S megettük a bekecsot. Aznap és egész éjjel ittuk a vizet, olyan gyomorégésünk volt.

A veteményezés hónapjában voltunk. Minket is kivittek a kolhozba palántálni káposztát, karalábét. Megmutatták, hogy szúrjuk el sorjába s azzal ők elmentek. Mi pedig megettük a palántákat, csupa föld volt az arcunk és a szánk. Este kissé mámorosán visszajöttek az őrök. Amikor meglátták, hogy megettük a palántákat, cirkuszoltak, de a végén egymást hibáztatták amiért magunkra hagytak bennünket. A büntetés az volt, hogy három nap csak egyszer adtak ennünk. De a palántaevés kikészített minket, állandó volt a hasmenés. Az éjszakai szolgálatosok a halottakat kihordták a színbe. Én is elkaptam a hasmenést. Az egyik reggel, halottkihordás közben engem is feltettek az egyik szekérre, szerencsére az egyik fogoly elkiáltotta magát, hogy ennek ver a pulzusa. Erre átdobtak a szekér túlsó oldalára, ahonnan leestem. A rázkódástól indult meg talán bennem a vérkeringés...

Novemberben a lágerbeliek egy részét elvitték. A nőket Mednagorszkba, a férfiakat Rákityánkára, egy vasbányába. Engem beosztottak egy tatár mellé ércet lapátolni. Olyan gyenge voltam, hogy még a lapátot is alig tudtam felemelni. De adtak még egy 15 kilós ráverő kalapácsot is. Nagy szerencsém volt a tatárral, mert nagyon jóindulatú ember volt. Kujbisevszki Juszufnak hívták. Miután megtudta, hogy magyar vagyok, elkezdett me-

sélni. Elmondta, hogy őket, a tatárokat, mivel nem fizettek adót a cárnak, állandóan üldözték. Megtámadták a cári katonák s mivel szervezetlen, kiképzetlen embereik voltak, mindig legyőzték. Egy alkalommal a tatár örök megláttak egy magányos lovast közeledni az egyik falu végén. Őt orosz megtámadta a lovast, de ez legyőzte őket és elszedte tőlük a fegyvereket, az élelmet. Az örök értesítették a tatár törzsfőnököt, hogy mi történt. A főnök két örrel, fehér kendőt lobogtatva elébe ment, hogy békések a szándékai. Az idegen lovas pedig nem volt más, mint egy magyar főhadnagy, egy körözött forradalmár, akit Oroszországban üldöztek és 5000 rubel volt kitűzve a fejére. A törzsfőnök azonnal megkérdezte: Keresztes Stevo? Igen, válaszolta a főhadnagy, de a puská már a kezében volt. „Tedd el a puskát, nincs rá szükség, mi is olyan üldözöttek vagyunk, mint te!” – mondta a főnök. A magyar főhadnagy pedig hazament a törzsfőnökkel és harcra tanította a tatár katonákat. A főnöknek gyönyörű leánya volt, akibe a magyar belészeretett és elvette feleségül. A lány elvitte egy régi településre, ahol magyarok éltek. Nemsokára a cár ismét megtámadta a tatárokat. A csata után alig maradt életben egy pár tatár. A lány és Keresztes Stevo, a magyar hadnagy is eltűnt.

Ilyen történeteket, legendákat mesélt el nekem a tatár...

Összesen 10 lágerben voltam, de volt olyan, hogy például Gorkijban két hetet, Moszkvában három napot... 1950. augusztus havában vittek Odesszába. Ide gyűjtötték össze a még életben maradt emberi roncsokat. Itt csak romániai foglyok és internáltak voltak. Egy pár nap múlva jön egy orosz őrnagy, aki közölte velünk, hogy Sztálin elvtárs parancsára a legrövidebb időn belül minden román hadifoglyot haza kell szállítani. Nagy volt az éljenzés, de nem hittük, mert már sokszor csalódtunk. De aztán pár nap múlva mégis csak összeszedtek és kivittek bennünket az állomásra. Hosszú utazás után megérkeztünk Máramaroszigetre. A nép a házak tetején, a kapukra felmászva: mindenki kereste a hozzátartozóját. Másnap éjjel a sötétség leple alatt bevagoníroztak. Délben megérkeztünk Maroshévízre, ahol meg sem állunk, ha a mozdonyak nem kell vizet vennie. Nézek ki az ablakon, Istenem, vajon megismerem-e valakit? Látom, hogy a vonattól nem messze jön a sógorom, Lukács László. Elkezdek kiabálni: „Én vagyok Lajcsi bácsi, hazajöttem Oroszországból, most meg visznek tovább, azt hiszem Bukarestbe!” Hazaszaladt s egyszer csak látom, egymás kezét fogva jön édesapám és édesanyám...

Másnap hajnalban megérkeztünk Văcăresti-re, Bukarest mellé. Onnan engedtek haza. És mi történt? Egy pár napra rá elvittek a Duna-csatornához...

DR. MAJOR MIKLÓS

ÉLNI AKARNI KELL...*

Húszéves koromban, 1945-ben besoroztak a magyar hadseregbe a repülőtévéirdási szakaszhoz. Ez a szakasz nem harcolt a fronton, mindig a hátországbán volt, de ahogy a szovjet csapatok vonultak nyugat felé, úgy vontak minket is visszább.

1945. április 4-én elérkeztünk a Mosonszentjános közelében levő Márialigetpusztára.

Ez volt tulajdonképpen az utolsó helység Ausztria előtt Magyarországon, ahol közölték velünk, hogy átmegyünk Ausztriába. Akkor már tiszt nem volt velünk, mindössze harmincan voltunk. Ennyien tartoztunk egy szakaszba. Őrmesterek voltak velünk, akikkel közöltük, hogy nem vagyunk hajlandók idegen földre lépni. Ők azt mondták, hogy mennek. Mondtuk, hogy menjenek. De végül ők is meggondolták magukat és együtt maradtunk. Kézi fegyvereinket bedobáltuk egy patakba és bevártuk a szovjeteket, akik már harc nélkül vonultak előre. Minket sorakoztattak és elkísértek a Mosonszentjánostól mintegy 30 kilométerre levő Győrbe, ahol egy laktanyában helyeztek el. Közben több ezer főt gyűjtöttek össze – civileket, katonákat – és bekerítették a táborat. Itt töltöttünk el néhány hetet, míg egy este „átsétáltattak” Komáromba, ami Győrtől 45 kilométerre van és ott bevagoníroztak bennünket. Kezdték vinni keletebbre, délkeletebbre, Magyarország területén sehol sem nyitották ki a vagonok ajtóit. Egyébként szabályosan helyeztek el bennünket, ahogy a honvédségi nagykönyvben meg van írva: egy vagonba nyolc ló vagy negyven ember. Hát negyven embert tettek be és mentünk-mentünk, míg kikötöttünk Románia területén, Focşani-ban, ahol több tízezer foglyot befogadó elosztótábor volt. Akik betegek voltak, azokat vagy gyógyították vagy hazaengedték, míg az egészségeseket a Szovjetunió különböző területeire irányították. Velünk is elindult a vonat 1945. május első napjában és június 5-én megérkeztünk a Ladoga-tó környékére. A Szovjetunió területén már olyan helyzetbe kerültünk, hogy ott már egy-egy félóra hagyta kiszállni a vagonból, tehát a lábainkat egy kicsit megjárattuk. Hathetes utazás után bizony majdnem úgy éreztük magunkat, mintha a lábunk nem is a sajátunk lenne. Sajnos, többen kaptunk gyomorfertőzést. Belázasodtunk,

* A fenti történetet a székeludvarhelyi Erdélyi Áron jegyezte le és küldte be a Hargita Népe pályázatára.

rengeteg vizet veszítettünk. Én magam is a kijevei állomáson olyan állapotban voltam, hogy a rácson, a kicsi vonatablakon keresztül vizet kellett kérnem. Azt hiszem, hogy rendkívül szárnalmas lehetett a hangom, mert az őrnök is megesett a szíve. s az ott levő asszonyok benyújtottak egy-egy pohár vizet. Orvosról, vagy gyógyszeréről ebben az időben, akkor és ott, szó sem lehetett. Ha valakit súlyos betegség ért, akkor vagy kibírta, vagy belehalt. Akkor letették a következő állomáson és ott elhantolták örök nyugalomra.

Sosem felejttem el, 1945. június 5-én éjszaka fél kettőkor érkezünk meg Vladinyepolába, ahol az 1939-es finn-szovjet háborúból visszamaradt finn bunker-erődítmény volt. Ezekbe a bunkerekbe helyeztek el bennünket. Természetesen ezeket mi kerítettük be és mi alakítottuk át megfelelő táborrá. Ekkor köszöntöttek be az úgynevezett fehér éjszakák. Olyan világosság volt, hogy minden mesterséges világítás nélkül újságot lehetett olvasni.

A tábor felé menet óriási darabon, ameddig a szem ellátott, le voltak vágva a fenyőfák, de olyan két és fél méter magasban. El kezdtünk gondolkodni, hogy vajon milyen céllal vághatták le a fákat ilyen magas csutakkal? Volt, aki azt mondta, hogy tankcsapda, amiben én nem hittem. Mások mást mondtak. Dehát a tél folyamán, amikor az erdőben dolgoztunk, megfejttem én a titkot. Azon a területen ugyanis általában szeptember első napjaiban leesik az első hó, az utolsó pedig április végén, május elején. Szóval összegyűl olyan két és fél, három méter vastagságú hó. S mivel az erdőben az volt a szabály, hogy a fát a földtől számítva 16 centiméterre kell elfürészelni, nem lehetett tudni, hogy a hó alatt még mi van. Amikor a hó elolvadt, akkor derült ki, hogy mi a helyzet. Na, mondtam a fiúknak, nézzétek, megvan a nyitja a dolognak, vagyis jómagunk is két-három méter magasban vágjuk a fát, mert bizony ilyen vastag a hó.

Dolgoztunk erdőkitermelésen, tőzegkitermelésen, végeztünk ipari munkát, mindent amit a szovjet gazdaság ellátása és helyreállítása megkívánt.

A táborban, ahol először voltunk, 600 magyar és körülbelül ugyanennyi német volt. Sajnos, egy magyar agronómus hibájából nagy éhségnek voltunk kitéve, ugyanis októberben hoztak vagy harminc vagon burgonyát a láger ellátására, de akkor már mínusz 30-40 fokos hidegek voltak. Így a burgonya csonttá fagyott a vagonokban. Hanem építették velünk egy 60 méter hosszú és 20 méter széles bunkert, amelynek a két végén az autók be, ill. ki tudott menni. Ha ebbe a bunkerbe berakják a fagyott burgonyát és nyitva hagyják az ajtókat, vagyis biztosítják az alacsony hőmérsékletet, akkor a fagyott krumplit lehetett

volna tartani, nyilván, mint ismeretes, édeskés lett volna. De nem ez történt, mert az agrármérnök barátunk hatalmas nagy fűrészpóros kályhát állíttatott be, azokba begyűjtött és a harminc vagon krumpli napokon belül trágyává vált. A szovjetek nagyon megijedtek, mert borzasztó szűkében voltak az élelemnek, azt hiszem, akkor volt a legnagyobb szükség, ugyanis az amerikaiak, nyugatiak már semmit nem szállítottak, az ott-honi gazdaság pedig teljesen szét volt verve, szét volt zilálva. Ezért sok mindent, pl. a kenyéradag egy részét, a harminc gramm húsadag-részt vagy halat – ami járt volna naponta – átszámították burgonyakalóriára és burgonyában adták ki. Dehát, ez csak papíron volt élelem, nem a valóságban.

Ezért sajnos, ezen a télen több mint háromszáz magyar a hatszázból éhen halt, akiket naponta folyamatosan hordtunk ki egy erre kijelölt helyre. Kiástuk a megfelelő mélységű gödrot, összeácsoltunk fenyődeszkából egy-egy ládát és így adtuk meg a végtisztességet nekik. Itt egyébként megtanultam azt, hogy élni nem csak tudni, hanem akarni is kell. Ugyanis azok haltak meg első sorban és szinte kivétel nélkül, akik elvesztették az életbe vetett hitüket.

Sosem felejttem el, hogy egy harminc éves budapesti férfi, aki már nős volt, 6-8 év körüli kislánya és fiúcskája volt, egyre fogyott-fogyott. Próbáltam lelket önteni bele, hogy ne törődjön semmivel, akarjon élni, akarjon hazamenni. Sajnos ő cigarettázott és az amúgy is csekély mennyiségű élelmiszert, elsősorban a kenyéradag egy részét beváltotta, becserélte, vagy a fogolytarsaknál vagy az oroszoknál cigarettára és így még abból a kevés táplálékból is elvont magától. A végén kb. 24 kilósán temették el. Nem volt már, csak a csont és bőr. Szabályos éhenhalás volt...

Tavasszal elszállítottak innen berműnket egy nagy lágerbe, Szesztrojba. Megtudtuk, hogy a parancsnokságot felelősségre vonták a sok fogoly halála miatt, dehát ez a tényeken sem változtatott.

Mielőtt innen elszállítottak volna, azon a télen erdőkitermeléssel foglalkoztunk. Én faösszerakással, ami azt jelentette, hogy mi lovakkal mentünk ki a lágerből, akik a fát vágták, azok pedig gyalog. Egyik délután három óra körül megszólalt az egyik nő – mert orosz nők is dolgoztak környezetünkben –, hegy vigyázzak, mert az orrom meg az arcom megfagy. Ugyanis ők látták, hogy a bőr fehéredik az arcélelen meg az orromon és mindjárt el kezdtek dörzsölni. Volt náluk kámforos kenőcs, adtak egy kisít, azzal bekentem az arcéletem meg az orromat. Így hát károsodás nélkül megúsztam...

Mint kiderült, lehűlt a levegő mínusz 54 fokra és hóvihar volt. Körülbelül négy kilométerre volt a láger. Mire beértünk, a

lovaknak a hó már-már hasig ért. A szerencsétlen gyalogmunkások utánunk jötték, de nekik ezt a kis utat megtenni jó két órába telt. Én már összeszedtem magam benn a lágerben és izgultam a 200 emberért, akik gyalog jöttek. Ki is mentem, egy fiatal 20 év körüli orosz katona volt az ő, vele beszélgettem, vártuk a bejövőket. Ugye, az volt a szabály, hogy a kapun kívül le kellett számolni, hogy annyi jön-e be, mint amennyi kiment.

Az őr leszámolja: 194 volt és 195-nek kellett volna lennie. Mondja, hogy: Agyin mense! Tehát eggyel kevesebb. Én is megszámlolom, tényleg eggyel kevesebb volt. Na, most ő ugye, addig nem engedhette be a 194 embert, míg a 195-ödik nincs meg. Arra gondolni sem mertünk, hogy valaki szökni próbált volna mínusz 56 fokos hidegben és hóviharban. Hát valóban az úton ott volt valami, odamegyek és nagyon óvatosan megérintem a lábammal és kiderül, hogy a 195-ik ember fekszik a hóban. Kikapartuk, bevittük a betegszobába. Felmelegedett, helyrejött, életben maradt s remélem, még ma is él.

Aztán elszállítottak minket a szesztróji nagy táborba. Mindent kellett dolgozni, de volt egy szállítási brigád is, az export-import brigád. Állandó készségben kellett lenni, ha jött a vagon menni kellett. Néhányszor engem is beosztottak ebbe a brigádba. A legkegyetlenebb munka az volt, amikor a hatvantonás vagonban pirit érkezett és egy tömbbe fagyott. Gyakorlatilag újból le kellett bányászni a vagonból, véstük, csákányoltuk, feszítettük. Kegyetlenül nehéz munka volt...

Volt egy időszak, amikor beosztottak a villamossági műhelybe. Itt legalább reggeltől estig meleg helyen dolgoztunk, én mivel rádiótávírdász voltam, az elektromosságot elméletben és gyakorlatban egyaránt értettem, különféle gépek javításával bíztak meg. Egy pár nap alatt a téglagyár összes nagy ötszáz-hatszáz kilowattos gépparkját letisztítottam, csapágyakat cseréltem, új csapágyakat öntöttem, hát kifejezetten speciális szakmunkát végeztem. Azt is mondta a mester: Major bálsoj májszter! De ahogy jöttek az orosz katonák haza, a jobb munkahelyekről a foglyok kiszorultak. Engem megtartották, mert sokoldalú munkát tudtam végezni.

Előfordult az elektromos üzemben, hogy életveszélybe kerültem. Az egyik nagy villanymotort miután megjavítottam, (háromszáznyolcvan voltal működött, három fázissal) szóltam a főhadnagynak, hogy ha felkapcsoltam a sarukat a kapcsolótáblára, akkor kapcsolja be... A villáskulcs a kezemben, a tizenkettes csavart akarom éppen ráhúzni, amikor benyomta a villás

kapcsolót. Hát azt hittem, hogy ott maradok. Akkorát ordítottam, hogy belezengett a műhely. De a főhadnagy is megijedt...

Egyszer a mester egy hatalmas tartály tetejére küldött fel. Rojtos két vezeték ment a műhely épületétől a tetején lévő oszlophoz. Az volt a feladatom, hogy elvágjam a vezetéket, mivel nincs arra szükség. Kértem, hogy áramtalanítva van? Azt mondja, nem tudom. Hát nekem gyanús volt. Csípőfogóval elcsíptem a vezetéket – abban a pillanatban el kezdett rázni és fogni, mint a mágnes. Még szerencse, hogy elrugaszkodási terpszben álltam és végül sikerült elszakadnom az áramtól...

1947 nyarán kihelyeztek ötven foglyot, köztük engemet is Lvovba. Egy iskola központi fűtését kellett rendbetenni. Megmosolyogtató, hogy egy ötven év körüli hölgyet adtak mellénk egy szál leventepuskával. Szabadnak éreztük magunkat, kimehettünk a Lvov folyó partjára levegőzni, sétálni, ha a munkaidőnek vége volt. Nem jutott eszébe senkinek sem a szökés, hisz senki sem jutott volna messze, és nem volt értelme kockáztatni.

Itt is voltak szovjet állampolgárok, akik büntetésből úgynevezett javító munkára voltak fogva. Lopásért, valami kihágásért könnyen leesett két-három év nevelőmunka. A mi szakácsnőnk egy ukrán nő volt, a konyhalány pedig belorusz. Viszonylag tisztességesen elláttak minket étellel, legalábbis megkaptuk azt a mennyiséget, ami járt. Egy idő után viszont azt tapasztaltuk, hogy a jobb élelmiszerből nem kapjuk meg, amit a raktárból kiadnak. Panaszt emeltünk, a parancsnok meghallgatott. Jó, rendben van, a foglyok közül válasszunk ellenőrt. Mivel én voltam a hangadó, a választás reám esett. Ez azzal járt, hogy két órával korábban kellett kelnem, majd bent kellett lennem a konyhán és figyelni a mérleget. Ettől kezdve lényegesen javult a kosztunk. Az a két óra plusz valóban megérte...

1948 májusában, mint annyiszor már, újból elhangzott: nemsokára mentek haza. És most valóban eljött az indulás napja. Ekkor már lazábban őriztek, a vagonajtók nyitva voltak, az állomásokon járkaálhattunk. Ukrajna területén az egyik pályaudvaron sütött a nap. Leültünk a pályaudvar állomásépületének a lépcsőjére, és vártuk, hogy a mozdonyba vizet töltsenek. Mellettem ült egy erdélyi fiú, aki hirtelen felugrott mellőlem, amikor az első vágányon haladt egy mozdony. Mire felocsúdtam, egy szempillantás alatt a nyakát a sínre tette. Feledhetetlen, borzasztó látvány volt, mert a nyakában lévő ütőerek, idegek működése következtében a feje négyszer vagy ötször olyan hatvannyolcvan centi magasra ugrott a földtől. Mint egy labda. Sosem felejttem el. Hazafelé jövet, a fogságból...

KOVÁCS MIHÁLY

ÁLLANDÓAN HITEGETTEK

1945. május 9-én Ausztriában meneteltünk, amikor megérkezett a fegyverszünet híre. Igaz, hogy heteken át a menetelésünk inkább menekülés volt szlovák és osztrák földön. Elsötétített falvakon és városokon botorkáltunk minden éjjel. Nappal behúzódtunk a közeli erdőbe, mert a nyugatiak erősen bombázták azt a vidéket. A zászlósnk, áldott jó ember, nem akarta senki életét kockáztatni, óvatosságra intett mindenkit. Benne volt a levegőben, hogy közeleg a háború vége, ezt senki sem titkolta. Mindenki a háború utáni terveit szövögette.

A fegyverszünet hírére kigyúlt a fény a helységben. Mindenki előbújt a rejték helyéről, s már nemcsak éjjel, de nappal is menetelt a tömeg nagy összevisszaságban nyugat felé. Mi is a tömeggel. Hömpölyögtünk, mint az áradat, az úton, út mellett, ahogy tudtunk. Kocsik, szekerek, tankok között, s Isten tudja, hogy mi nem indult tömegesen nyugat felé. Azt mondták, két napi járóföldre van a nyugati zóna. Azt akartuk elérni. Mi, az egyszerű bakák, nem tudtuk merre járunk, csak fűleltünk mindenfelé, s szedtük a lábunkat, hogy le ne maradjunk.

Május 10-én, áldozócsütörtökön az ausztriai Kalstift-ben déli pihenőt tartottunk a réten, amikor déli irányból motorke-rékpárosok érkeztek a tömeg közé.

– Megjöttek az oroszok! – hangzott itt is ott is. Nem volt riadalom, inkább csodálkozás, később barátkozás a két orosz katonával. Cigaretta cseréltek a közel állók, értekezett ki hogy tudott. A tömeg pedig gyúródott tovább nyugatnak.

– Mehetünk haza. – terjedt el a hír. – Azt mondják az oroszok, hogy mindenki hazamehet, aki eddig fogságba esett. Kezdetben nem hittük, de fokozatosan a tömeg egy része megingott.

– Miért menjek nyugatra, ha hazamehetek? – ez forgott sokunk fejében.

A zászlósnk, aki kezdetben mind azt hajtogatta, hogy ő az oroszoknál nem marad, mert megjárta a Don-kanyart, neki elege volt Oroszországból, estére döntött. Ő megy haza, várja a család, a feleség és a két gyerek.

A fegyvereket leraktuk a rétre, az ételt elosztottuk, s aki akart, ment tovább nyugatra. Mi kb. ötvenen indultunk keletre azon az úton, melyiken jötték az oroszok. Útközben találkoztunk

szovjet egységekkel, kik gyalogosan, mások szállítókoszikkal igyekeztek nyugatra, bizonyára a demarkációs vonalat lezárni. Nem bántottak, csupán a két szekérről leszedték a jobb holmit, rólunk lecserélték a jobb ruhát és bakancsot, s énekelve mentek tovább.

Így gyalogoltunk mind vegyesebb érzésekkel május 14-én estig, amikor megérkeztünk Stockerauba (Béctől kb. 30 km). Itt egy laktanya előtti réten aludtunk minden őrizet nélkül, mindenki mehetett, ahová akart. A bátrabbak, akikben már felébredt valami gyanakvás, az erdei utakon indultak vissza nyugatra. Mi ott maradtunk, mert azt mondták, másnap igazolást (zapiszka) adnak, amellyel hazamehetünk. Reggel 100-as csoportokba osztottak, s bementünk a laktanya udvarára, ahol már rengeteg ember zsúfolódott össze. Ott a kapuban már őr állott. Többet nem mehettünk ki. Élelmet nem adtak, mindenki azt ette, ami a hátizsákban volt, vagy a társaitól kapott. Ez így tartott 23-ig, amikor kivezényeltek gondosan megszámlolt csoportokban a város szélére egy barakktáborba, amely már körül volt véve szúrósdróttal. A háború alatt katonai kiképzőtábor volt.

Minden század kapott egy barakkot, amelyben emeletesen deszkapriccsek voltak beépítve, ahol zsúfoltan egymás mellé szorulva éjszaka elfértünk. Ajtó, ablak mindig nyitva, s így aludtunk egész nyáron, mert bemenetelkor minden poggyászunkat átkutatták, és csak egy pokróc, a rajtunk lévő ruha, fehérnemű és a csajka maradhattak nálunk, egyebet ki kellett rakni az udvarra. Ha valakinél egyebet is találtak, azt elvitték, de nem tudtuk meg soha, hogy hová.

Minket állandóan hitegettek az igazolással (zapiszka), s mi hittük is, de mind fogyó reménnyel és egyre éhesebb gyomorral. Valami élelem-féleséget adtak, de arról itt már nem is érdemes beszélni. Az éhes ember mindent megeszik, s hihetetlen, hogy mit kibír... A kopasz deszkán az alvást, a fekvést meg lehet szokni pár hét alatt, de az állandó éhezés hónapokon át valami iszonyatos érzés. Az ember nem is hinné, hogy milyen kevés élelemmel lehet életben maradni. Úgy hiszem, hogy a tudományos táplálkozás szocialista formáját rajtunk kezdték kikísérletezni.

Munkára egész nyáron nem vittek, de a táborban különben szigorú élet volt. Minden reggel sorakozni kellett az említett alakzatban a barakk előtt, gondosan megszámláltak, s naponta figyelmeztettek, hogy ne próbáljunk szökni. A tiszteket külön elkerített barakkokban tartották fogva, de napközben a drótkerítésen tudtunk velük beszélni, ha ismerős akadt. Így beszélgettem volt osztályfőnökömmel is, aki szánakozva nézett rám, hogy 19 éves tanítványát ilyen körülmények között látja viszont.

De biztatót ő sem tudott mondani, tele volt kétségekkel, aggodalommal a családjá iránt.

Mert teltek a hetek, de igazolás nem volt, s már nem hitük, hogy lesz abból valami. Négy hét múlva azt mondták, hogy azért nem engednek, mert egészségügyi zárlatot (quarantine) rendeltek el fentről, hogy ne vigyünk betegséget haza. S ez így ment augusztus elejéig, amikor kezdték az embereket kivinni a közeli állomásra, ahol a vagonok ablakait drótozták le. Készítettek elő a szállításra. Ekkor már – biztosak voltunk, hogy nem lesz semmilyen zapiszka, nem lesz hazamenetel, – visznek Oroszországba.

– Nagy bolondok voltunk eddig is. – hajtogatta mindenki.

– Mehattunk volna nyugatra, a többieknek bizonyára jobb sorsuk van...

De vártuk is, hogy mozduljunk már valahová, mert az éhség és az örökös hitegetés annyira felőrölte az idegeket, hogy naponta veszekedtek az idősebb katonák, képesek voltak egy morzsányi kenyérért összeverekedni. A kezdeti meghitt éjjeli beszélgetések helyett csupa káromkodás, civakodás volt éjjel-nappal. Ez hallatszott át a szomszédos barakkokból is.

Júliusban két alkalommal anyaszült meztelenül, csupasza borotválva, mindenkit megvizsgáltak, megnézték a fogainkat, megtapogatták izmainkat, és négy csoportba osztottak be. A legerőteljesebbeket az I. kategóriába és így tovább. Én a II. kategóriába kerültem mindig. Később tudtuk meg, hogy nem egészségügyi ellenőrzés ez csupán, hanem besorolásunkat jelenti az eljövendő munkára. Én 1944-ben végeztem a gimnázium VI. osztályát, s történelemből már tanultam ezt-azt. Tanultam a rabszolgapiacról, de nem gondoltam, hogy a 20. században, itt Európában ilyen rabszolgapiaci áruként forgatnak anyaszülten az orvosok. A fegyverszünet után a foglyokat haza szokták engedni, de íme, mi besétáltunk a csapdába. Egyesek öklükkel verték a bolond fejüket, mert hittek a „zapiszka” szóban.

Ketten voltunk a században ilyen fiatalok. Székelyudvarhelyről B.S., akivel minden falatunkat, gondunkat megosztottuk már a fronton Bicske alatt Csapidinál, s vele keseregtünk a táborban is, hogy mi lesz a tanulmányainkkal, s hogy lehattunk ilyen bolondok. Mert itt minden vizsgálat alkalmával külön faggattak, hogy ilyen fiatalon mit keresünk idősebb katonák között, bizonyára önkéntesek voltunk. Nem akarták megérteni, hogy nálunk, a Székelyföldön a 24 és 25-ös bélieket is besorozták, behívták. Mindig tisztázni kellett magunkat, s alaposabban vizsgáltak, hogy nem vagyunk-e tetoválva, tehát sok éhezés és egyéb

nyomorúság mellett állandóan a fejünk felett lebegett a veszélye annak, hogy valaki önkéntesnek nyilvánít, s azt már tudtuk, hogy akkor nekünk vége, aligha érünk haza, mert a kósza hírek-ből kiszűrtük, hogy mi vár az oroszoknál az önkéntesekre.

Július 11-én a jegyzeteimbe beírtam a napfogyatkozást. Délután 4 óra körül fordított sarló alakja volt a Napnak. Ezt figyelte mindenki s magyarázta hite és tudása szerint. Volt, aki a szabadulásunk jelét látta benne, mások újabb katasztrófákat jósoltak.

Augusztus első felében a táborba beszivárgott a hír az atom-bomba hatásáról. Japán kapitulációjáról, s most már idegesebben vártuk minden nap, hogy történjen már valami. Akármi, csak mozduljunk valamerre.

Gyanakodni akkor kezdtünk, hogy jó irányban aligha történik itt valami, amikor augusztus 24-én magas rangú tisztet kísértek be a táborba, akik angol fogságból jöttek önként Keletre, hiszen Japán is kapitulált, s ők is gondolatlanul hazaindul-tak. Szomorú volt nézni őket, amint lesütött szemmel, megszé-nyenülten nézték, mint vizsgálják át a csomagjaikat és válogat-ják ki az értékes holmit.

Augusztus utolsó napjain tüzesen sütött a nap. Az 54-ik század, amelyben voltam, készítette a vagonokat. Gondosan, ahogy a parancs szót.

Délben elkezdődött a suttogás, és a tömeg izgatottan meg-mozdult:

– Nem visznek több foglyot Oroszországba! – hallottuk kez-detben halkán, de fokozatosan egyre erőteljesebben. Már nem mertünk örülni sem. Annyi csalódás után ki mer itt hinni?

Estére visszamentünk a régi helyünkre, s másnap egyen-ként tüzetesen újra átvizsgálva kiengedtek a kapun. Végre! Me-hetünk haza!

Most, hogy újra olvasom a fronton és fogságban készített jegyzeteimet, erőteljesen motoszkál agyamban a gondolat, hogy az életben kinek higgyen az ember? Az elmúlt negyvenöt év alatt hitegettek, hogy új társadalmat építünk, és egyeseknek azért kell szenvedniük, mert ennek ez az ára. Most pedig azt kell helyre-hoznunk, amit a 45 év alatt elrontottunk. Mi már nem szedünk rendbe semmit, mert közben eljárt fejünk felett az idő. Csak számolgatjuk kevéske nyugdíjunkul, hogy kitart-e az újig.

Minket egész életünkben rászédtek...

ERŐSS ERNŐ

EGY KÁLVÁRIÁS ÚT*

1944. március 12-én kaptam meg a SAS behívót (sürgős behívás), mint tartalékos tüzérezászlós vonultam be ennek alapján Besztercére az 1-es hadidandár tüzérparancsnokságra. Negyvennégy március 26-án léptük át az ezeréves határt Tatárhágónál és Galíciában harcoltunk. Kezdetben Kolomeáig nyomultunk előre, majd visszavonultunk és Mosonszentjánoson 1945. április 1-én húsvét első napján estünk orosz fogságba. Onnan Győrbe vittek, majd Budapestre, ahol a Ferenc József lovassági laktanyában voltunk pár napot. Úgy volt, hogy Debrecenbe visznek a Veress-féle hadtestbe, s aki akar, harcolhat a németek ellen, aki nem, azt leszerelik. Humbug volt az egész, mert Békéscsabán keresztül Focşani-ba vittek, ahol pár hetet töltöttünk és onnan Konstancán keresztül a Transilvania személyszállító gőzössel átvittek Szevasztopolba a 241-es hadifogolytáborba. Kétezres legénységi állomány és egy tisztí század voltunk.

Negyvenhat februárjában különböző kisnemzetek tisztjeiből egy szállítmányt állítottak össze, körülbelül négyszázan lehetünk, magyar, román, olasz, osztrák tisztek és megkezdődött egy kálváriás út tizennégy napon keresztül a hideg orosz télben. Fűtetlen marhaszállító, lezárt vagonokban utaztunk, lefeküdni nem lehetett, csak üldögélni, s olyan őrséget fogtunk ki, amely az élelmünket ellopta és állandóan zaklatott. Tizennégy napig tartott az utunk Moszkván keresztül egészen Kinyezsmáig, amely a Volga partján egy kikötő. Ott kivagoníroztak – persze egy jó pár halott volt közöttünk, – onnan akik menetképesek voltunk, negyvenöt kilométert gyalogoltunk Mihajlovkára, egy erdei tisztí lágérbe, ahol meglehetősen rendes bánásmódban volt részünk, s ahol minden nap erdőkitermelésre vittek ki. Hetven szán indult minden reggel a táborból, mindeniket nyolc tiszt húzta, kettő kormányozta és estefelé tértünk haza. Megezdöttünk ebben a munkában és egészségesek voltunk, lévén, hogy a koszt is elfogadható volt. Itt nyolc-kilenc hónapot voltunk és akkor újra egy szállítmánnyal (közben azt hazudták, hogy haza visznek) átvittek Észtországon keresztül Lettországra. Érdekes élmény

* Lejegyezte Fosztó Zoltán Adorján, a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium tanulója.

volt, mert egy tisztí dalárda alakult és ahogy vittek Észtország és Lettország felé, az állomásokon rögtönzött hangversenyeket adtunk a székelyudvarhelyi Székely Dalegylet későbbi karmestere, Balázs Ferenc vezényletével. Nagy szimpátiának örvendünk, megtapsoltak, visszatapsoltak, többször is elénekeltük a Liszt rapszodiát, a Rákóczi indulót stb.

Szóval Észtországon keresztül haladva az észtek nagy szimpátiával kezeltek mint rokon nemzetet, – volt köztünk egy lutheránus lelkész, aki Észtországban végezte a teológiát és tudott észtil, s neki megmondták, hogy ne bízzunk abban, hogy hazavisznek. Továbbutaztunk egészen Rigáig. Rigában voltunk körülbelül hat hétig, akkor Vindauba vittek, amely kikötő a Balti-tenger partján. Ott voltunk megint nyolc-kilenc hónapot, s akkor hírül adták hogy szállítmányt állítanak össze és hazavisznek. Az erdélyi hadifogoly tiszték közül huszonhaton összeálltunk s az első vagonhoz álltunk. De félreállítottak minket, azt mondták, hogy az erdélyieket csak később, pár nap múlva viszik, most a magyarországiak mennek. Hát fájó szívvel félreálltunk. A magyarországiakkal sok erdélyi hadifogoly is elment, de mi erről nem szóltunk. Hanem éhségstrájkba kezdtünk addig, amíg rendezik az ügyünket. Hát akkor megindultak nagyon. Rigából az észtországi fogolytábor-parancsnokság parancsnoka jött el, személyesen. Azt mondtuk, hogy amíg pontos határidőt nem kapunk, addig nem étekezünk. Megígérték, hogy a következő szállítmányba mi is belekerülünk, s akkor abbahagytuk az éhségstrájkot.

A hadifogságról azt mondhatom, hogy elég emberségesen bántak velünk, persze nem általánosíthatok. Mert hadifogoly tiszt voltam, a fronton ugyanis előléptettek hadnagynak s miután hazaérkeztem, tudtam meg, hogy állítólag Budapesten a Közlönyben megjelent a főhadnagyi előléptetésem is, erről semmiféle bizonylatom nincs. Hanem visszatérve a félbehagyott éhségstrájkra, ígéretüket, mint már azelőtt többször is, ez alkalommal sem tartották be. Hanem egy pár hét múlva Vindauból levittek a jelgavai fogolytáborba és egy teljes évet húztunk még rá, amikor is Jelgaván összeállították a szerelvényt és tényleg ezzel aztán megindultunk Máramaros felé. Máramarosban lefűrdettek és átvett a román parancsnokság. Még moziba is elvittek, majd Máramarosszigetről jöttünk haza.

Három év és három hónap után 1948. június 19-én érkezünk Máramarosszigetre és onnan június 23-án érkeztem haza Udvarhelyre, ahol a körzeti katonai parancsnokságnál jelentkeztem. Úgyhogy körülbelül ez lett volna röviden összefoglalva. Persze, ha részletekbe bocsátkoznék, regényt lehetne írni róla...

PIROS JÁNOS

NEGYVENNÉGYTŐL ÖTVENÖTIG*

Betöltöttem a huszonnegyedik életévemet, amikor 1943. október 23-án berokultam Székelyudvarhelyre a határvadászokhoz. Elvittek Gyergyóba, onnan 1944. augusztus 23-án kerülünk a frontra, Csíkba. Onnan pedig vonultunk a németekkel vissza. Dézsen pedig bekerítettek s elfogtak. Gyalog kísérték Brassóig, közben szökni akartunk hárman, de megfogtak és jól elverték. Kimondta a tiszt, hogy le leszünk löve, de közben megbocsátott. Vittek Focşani felé, majd huszonhárom nap múlva elértünk az Uralba.

Az Uralban bizony nagyon hideg vót. Ott vótam egészen 1947. decemberéig. Ott dógoztunk, vagonürítő voltam. Nehéz munka vót, de tudtam szajrézni, lopni. Úgyhogy tüzelőt, deszkát, cementet, amit lehetett, eladtuk az oroszoknak, met meg kellett élni. Vótunk ötezeren a lágerben, és körülbelül megmaradtunk kétezren, a többi bizony meghalt. Azokat hordtuk ki szánnal. Én lóval voltam szerencsére, úgyhogy hármat tettem fel, aztán felültem és úgy hajtottam ki oda, ahol a gödröt megásták. Nagyon nehezen lehetett a gödröt megásni, aztán belé, amennyi beléfért, s akkor betakarni. Vót, hogy a karja kilógott, akkor a csákánnyal letörték, hogy ne látszodjék ki. Gyengék vótunk nagyon. No, de onnét osztán elkerültünk 47-ben. Közben agyonütöttek valami ört az oroszok. Az oroszoknak eladtunk vót valami szajrét, s azt magkapták, s akkor azok megmondták, hogy kitől vették s így belézavartak minket is. Később aztán megtudtam, hogy mi a helyzet. Azt is mondták, hogy mű nem vótunk tettesek, mert egy kolozsváriveral kettőnköt ítélték el, Szász Ferencsel. S közben én oroszul megtanótam vót és mondták, hogy hát nem vótunk tettesek, csak szervezkedtünk az oroszokkal. Nekem adtak aszongya tizenöt évet, annak a másiknak húszat. Így aztán minket szépen bevagoníroztak az oroszokkal együtt és megindítottak, hát utaztunk harminc napot. Mentünk keresztül Szibérián, elértünk Irkutzkig a Bajkál-tó partján, ott végig vittek Habarovszkig. Át kellett kelni a Bajkál-tón. A vagonat leengedték a kompra és túlfelől felszedték. Ott vittek tovább.

* A székelymalomfalvi Piros János fogságélményeit a székelyudvarhelyi Erdélyi Áron jegyezte le és juttatta el a Hargita Népe pályázatára.

Ahogy a hajóval mentünk, egyszer azt kiáltják, hogy sülyyed a hajó. Hát má az örök is meg vótak ijedve, me futtunk fel a létrán. Hát mi van s mi van!?! Hát kiabálják, hogy nem sülyyed, csak horgonyoz. Ott kikötött s ott voltunk huszonnégy órát, mer másnap mentünk át a tengeren. Japán alatt mentünk át a tengeren és megérkeztünk Butkovanyina hadi kikötővárosba. Ott százhuszezer elítélt volt. Azok között voltunk mi egy páran, magyarok. Éjjel úgy löttek az örök, mintha a fronton letünk vóna. No, ott vótunk kilenc hónapot.

A börtönnek negyvennyolc szobája vót, s én annak minden szobájában vótam a kilenc hónap alatt. Két mérnökkel. Ott annyit adtak ennünk, amennyit meg győztünk enni, hogy javuljunk fel és tudjanak berakni a hajóba. A hajóval átvittek Madagánba, Kamcsatka félszigetre.

Kamcsatka félszigeten beraktak egy aranybányába. Ottan májustól éjszaka nincsen, csak nappal. Úgy hogy mindig az újságot lehet olvasni. Osztán augusztustól, szeptember-októbertől az éjszaka megnyúlik, délelőtt tíz óra felé virrad és délután három után sötétül. Ottan a bányában dógoztunk három évet, 1948-ban vittek át és 1952-ben a németek nyomására kellett olyan éghajlatra szállítsanak, mint amilyen nálunk is van. Mer ottan 60 fokos hideg van, hogy még három hónapig sem tudtunk dógozni, me 51 fokig kellett csak. A fürdés, a mosakodás úgy vót, hogy a jeget felvagdaltuk, azt olvasztottuk meg. Az oroszok megvásárolták, ha vittünk nekik jeget, úgy, hogy élelmet adtak érte. Ott, Kamcsatka félszigetén nagy baj vót az, hogy vitaminhiány vót és a fogak, azok bizony kihulltak. A fogak mind mozogtak, az enyém is, de közben az oroszoktól jött a csomag, küldték a fokhagymát. Fokhagyma-cikket adtak nekünk is, azzal dörzsöltük a foghúst...

Magadánból osztán visszakerültünk Sztálingrádba.

Sztálingrádban négy évet vótam, a téglagyárban. Ottan bizony nehéz munka vót erősen, hát a sok téglát ki kellett rakni a kemencéből. Olyan meleg vót a téglá, hogy biza a talicska meggyúlt.

Sztálingrádból jártunk ki dolgozni a Volga-Don közé, ott építettük a csatornát. Közben ott Sztálinnak negyven méter magas szobrot emeltek, úgy hogy Sztálingrádtól körülbelül olyan 50 kilométerre naplemente után jól látszott.

No már számítottuk, hogy eljön 1954. Most már azt mondják, hogy visznek tovább. Hát biztosan haza! Bevagoníroztak, visznek, visznek. Merre megyünk, tárgyaltuk a vagonban. Hát egyszer megérkeztünk újból az Uralba, s ott kiköttünk Szverdlovszkban, Leninnek a szülővárosában. Úgyhogy láttam Leninnek a szülőházát, hármás ablak vót elől, ilyen salugáteres ablak.

Ott dógoztunk még egy évet. Egy év után rá, hát a németek mondják, hogy kezdődik a hazaszállítás. A lágerbe bemegyünk s azt mondja a lágerparancsnok, hogy hát többet nem vagytok foglyok, szabad emberek vagytok, úgyhogy mától kezdve – s ez vót szeptember tizenhatodika – nem vagytok kötelesek dolgozni. Ha akartok, azt mondja, dolgozhattok, s ha ezt a hónapot kidolgozzátok, kaptok egy kevés pénzt, az jó lesz az úton elkölteni. Tehát arra döntöttünk, hogy kihúzzuk a hónapot. Ki is dógoztuk a hónapot...

Még nem is mondtam én azt a dolgot, hogy hogy is kaptam én csomagot Németországból. Az úgy történt, hogy volt egy doktor, Miklós László nevezetű zászlós. Zsidó vót. Azt mondta, hogy: fiúk, azt a levelezőlapot ne haza írjátok, adjátok ide, hogy én írjam meg Németországba. Hogy kapjatok ti is csomagot. Én is má nem a szüleimnek írtam haza, hanem mondtam, hogy a doktor úr írja meg az enyémet is, hogy hátha én is kapok csomagot. Megírta az én lapomat is, elment oda Németországba, Bonnba, Stuttgartba, ezekről a részekről kaptunk a csomagot. Ott osztán biztosan értesítették egymást, me vagy négy helyről is kaptam csomagot ezen keresztül.

Aszongya eccer amelyik Karády Katalin szereteje vót, egy százados a másiknak, egy zászlósnak: Vetted-e észre, mióta a legénység csomagot kap, azóta mü egy kicsit ritkábban kapunk. Úgy, hogy ezekből a magyar tisztékből vótak nekünk ellenségeink is. Ilyen dolgok történtek, hogy hát ha zsidó vót, ha mi vót, de mellettünk fogott. Úgyhogy köszönhessük dr. Miklós Lászlónak, hogy csomagokat kaptunk mü Németországból.

Hát november 23-án mondják, hogy hajnalban mindent vinni kell ki az állomásra. Kimentünk, s onnat felpakoltunk s megindultunk hazafelé. Hát az Uralban reggel meg volt állva a szerelvényünk, s gondoltam, hogy ellépek a vécére. Leszálltam a vagonból, el is mentem, közben hát a miénk, a szerelvény indul. Én szépen lemaradtam. Me jött egy szerelvény bé, nem futhattam átal, hogy még elérjem. Így, amikor átalértem a hetedik vágányra, az utolsó vagonat láttam, no elment. Mikor szálltam le, mér nem törött el a lábam – gondoltam. Visszamegyek az állomásra, ott van a szolgálatos nő, mondom neki, az állomásfőnökkel szeretnék beszélni. Há mér? Mondom, hogy hát hadifogoly vagyok s vittek haza, de lemaradtam. Aszongya, semmi baj. Jöjjön velem, aszongya, s ide, a padra üljön le. S mikor arról lesz szó, jövök én. Hát egyszer megérkezik egy szerelvény s jön a nő. No, aszongya, üljön fel ide. Mondom, nincsen pénzöm. Nem kell semmi, aszongya, s amikor elérkezik oda, hogy ilyen embe- reket lát, mint maga, ott szálljon le.

Osztán mentem, s az oroszok körülvettek, hogy hogy s mint, s beszélgettünk, mondom nekik, figyeljétek, ha ilyen ruhásokat láttok, szóljatok, hogy tudjak leszállni. El is érkezünk, hát egyszer az állomás tele van ilyen foglyokkal, mondom az oroszoknak, jót nektek, én szállok itt le. Leszálltam az ellenkező oldalon, hogy ne vegyék észre, hogy most érkezem. Vót egy román százados, az vót a vagonparancsnok, közben a létszámot megnézte, hát hiányzok én...

Összetalálkozunk s azt mondja: Măi Piru, unde ai fost? Mondom, én átmentem a kollegákhoz, ide a másik vagonba, s ott vótam. Aszongya, hogy „én már jelentetelen az orosz kapitánynak, hogy lemaradtál”. Hogy maradtam vóna le, mondom, én nem maradtam le! Mondom, kérgye meg a kollégákat, hogy ott vótam velük. Néztük a tájat s beszélgettünk.

Közben aztán elérkeztünk Moszkvába. Ott adtak négy óra szabadidőt, hogy mehetünk és nézzük meg a várost. Ott aztán Moszkvában összejártuk, megnéztük a Kremlt, hogy néz ki. Gyönyörű város, azt el lehet mondani. Olyan állomást, mint ott van, nem láttam. A négy óra letőt, visszamentünk s jöttünk, úgyhogy megérkeztünk Ungheni-be, a romon határszélre. Azt mondják, akinek pénze van, költse el, mert akinél megtalálják, visszaviszik. Na jól van, be is mentünk, ott, nem messze vót a piac. A bort árulták, sokan úgy berúgtak, hogy úgy kellett a vagonba berakni. Jöttünk vissza, há mér nem menyünk? Aszongya a kapitány, még vannak lemaradottak, s meg kell várjuk. Akik lemaradtak, minden állomáson felpakolták s küldték utánunk...

Úgyhogy onnat má jöttünk átal Iași-ba. Ott addig nem jöttünk átal, hogy ott mindenkinek a bőröndjít át ne kutassák. Mi nagyon szerencsések vótunk, mert a mi vagonunkba a vámtisztek jöttek be s nem a katonák. Amelyikbe a katonák mentek be, mindenkinek a bőröndjiből mindent kihánytak, mindent megvizsgáltak... Iași-ban felvittek a dombon egy kaszárnyába, ott osztán osztályoztak, hogy ki milyen, melyik megyébe, hová menjen, mikor lesz szerelvénye. Hogy mint, hét aszongya akkor vót Magyar Autonóm ott nálunk, mü nem is tudtuk, no de mondták, hogy melyik hová. Hát a Magyar Autonómba másodmagammal estem belé, nem tudom, milyen Istvánnal, de az jól tudott románul. Én románul nem tudtam beszélni. Osztán vót kísérőnk, minden tartományba egy hadnagy, az vette az ételmet Iași-tól, amíg elértünk Vásárhelyre.

Jó alkalmas ember vót a hadnagy, de ez a Pista kicsit tább ember vót, no hát hogy legyen, s mint legyen... Azt mondja a hadnagy, hogyha Vásárhelyre megérkezünk, menjünk ki a szekuritátéra. Kivitt, a kapun béengedett, egy nagy udvar, oda

bémentünk. Hát egy szakaszvezető ott van, ott ül. Mit keresnek itt? Hát mondjuk: Román katona, de magyar vót. Mondom neki, hogy a kíséronk ide betett, hogy innét osztán menjünk tovább. Oroszországból jövünk. Azt mondja, hogy hát itt kényes a helyzet, ide akit betesznek, aszongya, annak leltárt csinálnak s béteszik a cellába. Hát, aszongya, még maradjanak, no de sokáig nem lehet. Mondom, hát várjuk meg, hogy a hadnagy érközzön. De a hadnagy sokáig ült, nem jött. Aszongya, nem lehet tovább, megmutassa a szobát, hogy melyikbe leszünk. S bőrdönt kell nyitani s mindenről leltárt csinálunk. Hát Pistának vót egy pár kapcája, egyéb semmi, ez hamar ment. Hát az enyémben bizony vót, Németországból három helyről, Ausztriából megint kaptam, s vót biza szépen holmi, mindenféle. Pistának mondom, met ott jött-ment egy őrmester, az örökké akart valamit elcsapni, – mondom, vigyázz Pista, hogy nehogy valamit elvigyön. Amikor félformálagon a bőrdönt átírtam, hogy mik vannak, megérkezett a hadnagy. S aszongya, hogy semmit, s pakolni vissza. Osztán szépen visszapakoltam én a bőrdöntbe. No, aszongya, a bőrdönt is bevihetik a szobába, maguk nem rabok. Hoztak matracot, megmutatta, hol a fürdő, borotválkozunk, fürödünk, ha akarunk...

Reggel hát egyszer a táskások jönnek s a hadnagy is még ott vót, no, azt mondja, ugye, hogy van szolgálat. Közben felhívtak az irodára szerre, ott a születéstől addig a napig mindent megkérdeztek, hol, merre, mindent megmondtam, no azt mondja, hogy hát most már ki, merre utazik? Én mondtam, hogy hát merre megyék, adtak egy jegyöt. Akkoriban két kocsi járt, erre a Nyikó mentén fel, s akkor Szováta felé. Én azt mondtam, hogy hát Szováta felé...

Hát el is érkeztünk, közben Korondon megálltunk, ott megvizsgáltam a bőrdönjeimet, akkor megérkeztünk ide, Szentlélek-re. Szentléleken szálltam, letettem a bőrdönt, a söfőr már tudta, hogy mi a helyzet, hogy tizenegy esztendeje odavagyok. Csak nyugodtan, aszongya, s megvárta. A szülőfalumban, mindjárt a falu végén, ott volt férjhez menve egy leánytestvérem, oda bementem, de má sötét vót. Mondom, ne gyútsál lámpát, hogy ne lássák, hogy hazaérkeztem s ne szólj senkinek. Ahogy jöttünk a falu között, elértünk a bolt elejibe, egy illető volt ott, Lakatos K. Domokos, ő is vót fogságba, má 44-ben hazajött Aszongya a testvégem, hogy „megismeröd-e?” „Ejsze csak nem Piros János?” Ez azt mondja, hogy de. Hát azt mondták, hogy ő többet soha nem kerül haza. Neki vége. Közbe vót egy halott, s ott vót a virrasztás. Ez bement a virrasztóba s elmondta, hogy hát Piros János megérkezett a fogságból. Hát amire hazaértem, akkorra a ház úgy teli vót nálunk, hogy alig tértem bé...

IVÁS ISTVÁN

TRAGIKOMIKUS ÁTVÁLTOZÁSOK

Amikor 1944. október 9-én a Keleti-Kárpátokban harcoló német és magyar egységek a szalárdi (Maros völgye) utolsó védőállásaikat feladták és megkezdődött a visszavonulás, én 19 évesen, mint levante katona az ott harcoló gyergyószentmiklósi II. Székely Határőr Zászlóaljban szolgáltam, hegységünk állományának túlnyomó része Gyergyó vidéki idős és velem egykorú fiatal székely volt, míg egy kevés része – köztük én is – felső-marosmenti ifjú. Zászlóalj-parancsnokunk Rovó Ferenc, századparancsnokunk pedig dr. Márton András tartalékos főhadnagy volt. Miközben a békás-tölgyesi előző frontvonalról Ditró irányába vonultunk vissza, nagyon sok Gyergyó-vidéki bajtársunk lemaradozott és hazament. Követve példájukat, amikor a Maros völgyén vonultunk vissza és szülőfalum közelébe érkeztem, én is lemaradtam és hazamentem a szülői házhoz. Otthon civilbe öltöztem és másnap reggel, amikor a falunk határában harcoló orosz csapatok átvonultak a falunkon, engem civilben találtak és így megszabadultam a fogságba eséstől.

Hanem a front feladása és az ott harcoló szovjet katonaság elvonulása után egy pár napra visszatértek a faluból 1940 őszén kivonult román közigazgatási és karhatalmi szervek. Rövid idő múlva, pontosan 1944. október 21-én engem és az időközben hazatért volt magyar katonákat, összesen tizenkét személyt lerendeltek a községházára és onnan lekísértek a 8 km-re levő csendőrségre. Ott találkoztunk más, hozzánk hasonló, volt magyar katonákkal, akiket szintén oda gyűjtöttek össze a környéken lévő, többségükben magyarul beszélő falvakból. Az első csoportban összesen 26-an voltunk. Mikor ez a létszám együtt volt, két fegyveres csendőr kíséretével elindítottak Marosvásárhelyre. Kérdésünkre, hogy hová visznek, csak annyit mondtak, hogy mivel nincsen civil személyazonossági igazolványunk, ott fognak adni. Nahát így kísérték fegyveres őrizettel órsről órsre tíz napon keresztül. Marosvásárhelyen szóba sem állt velünk senki. Ott még hozzánk csatoltak vagy ötven, velünk egy sorsú mezőségi és nyárádszéki magyar férfit, és vittek tovább. Megemlítem, hogy a hosszú úton kísérőink élelmet nem biztosítottak. Enni csak azt ettünk, amit az útba eső falvak magyar lakói gyűjtöttek (darab kenyér, puliszka, főtt pityóka stb.). Így érkezünk meg tíz

napi gyaloglás után Tövisre, ahol kísérőink átadtak egy 8-10 tagú katonai őrségnek.

Ott találkoztunk más, hozzánk hasonló sorsú magyarral. Onnan három nap múlva katonai őrizet mellett továbbszállítottak a Brassó melletti földvári fogolytáborba. Amíg odáig kísérték továbbra is azzal bíztattak, hogy igazolványt adnak. De mikor a szögesdrót-kerítést megláttuk, és a tábor kapuján besétáltunk, elszállt a reménységünk. Azt a tábort a román katonai szervek kezelték, de mi észrevettük, hogy a szovjet-orosz katonai szerveknek is alá volt rendelve, mert többször megfordultak benne szovjet tiszték. Három hétig tartottak ott és azalatt az idő alatt a mi falunkból egy újabb tíz tagú csoport érkezett, így egyfalusiak már 22-en voltunk. 1944. november végén már mintegy hétszáz észak-erdélyit, de főleg székelyföldi civilt gyűjtöttek össze és szállítottak Focșani-ba. Ez a tábor átmeneti gyűjtőtábor volt. Ott a román katonai szervek átadtak a szovjet táborparancsnokságnak. Amikor a Focșani-i láger kapuján kiléptünk és az orosz jelzésű vagonokat megláttuk, végképp elszállt minden addigi ábrándunk. Még aznap este a szerelvény elindult velünk a meszsi, reménytelen és kilátástalan irányba; az addigi reménykedés helyébe beköltözött a reménytelenség és félsz. Pár nap múlva megérkeztünk a Dnyeszter folyó jobb pariján lévő Tighina nevű város vasútállomására, mely Beszarábia területén van. (...)

Az állomásról bekísértek jövendőbeli szállásunkra, egy régi vár területén lévő három emeletes betonépület udvarára. Ez az épület állítólag 1940-ig a román határőrök laktanyája volt. Elhagyott börtönhöz hasonlított, mivel a közel egy méter vastag betonfalakon kívül semmiféle bútorzat, vagyis emberek elszállásolásához szükséges kellékek (priccsek, szalma, gaz stb.) nem volt biztosítva. Habár tél volt, teljességgel hiányzott a fűtéshez szükséges, legegyszerűbb eszköz (fa, szén, tőzeg stb.). Nem volt vízvezeték, de még bár egy kút sem az udvaron, illemhelyről ne is beszéljünk. Megérkezésünk napján az elcsigázott embertömeget órák hosszat tartották az udvaron a havas esőben, amíg a bennünket odaszállító őrség egyenként átadott a táborparancsnoknak. A mi tragédiánk és kálváriánk tulajdonképpen ettől a perctől kezdődött el igazából. Hogy miért? A sok átázott-átfázott, többségükben idősebb ember, amikor végre bekerült a fedél alá, nem bírta megvárni, amíg a vizes-nedves beton padozat felszárad, hanem lerogyott a nedves, hideg kőfökhelyre. Én, aki még 20 éves sem voltam, kibírtam még egynéhány órát lábon állva, amíg a padozat felszáradt. Reggel aztán, mikor már jobban lehetett tájékozódni, mi, falubeliek, akik nem hagytuk el itt

sem egymást, egy belső, védettebb szobában telepedtünk le. Habár, amint már említettem, ez az épület nem volt fogolytábornak szánva, azért elég hamar azzá változtatták, alakították, elsősorban azért, hogy már másnap odaállítottak száz munkaképes embert és bekerítették a főépülethez tartozó területet.

Enni csak egyszer kaptunk naponta, valamiféle krumplilevest, káposzta, cékla stb. lötytyöt, és néha, elvéve egy kevés árpa és halina kását. Az éhséget még bírtuk valahogy, de a szomszág elviselhetetlen volt. A tábor vezetősége próbált enyhíteni a helyzeten, mert faluból berendelt ökrös szekereken fa és fémhordókban hozták fel valamennyi vizet a Dnyeszter folyóból, de amikor behozták a táborba, és azt a több ezer szomszagos ember megrohanta, a víz több mint fele elfolyt. Olyan eset is volt, hogy a kifolyt vizet sárosán merték fel az árokból és itták meg. Így aztán nem lehetett csodálkozni azon, hogy nagyon sokan betegedtek meg vérhasban. A fürdő és fertőtlenítő késedelmes felszerelése oda vezetett, hogy nagyon rövid idő alatt elszaporodtak a tetvek, melyek tifuszt okoztak és az elhalálózások mind gyakoribbakká váltak. A tifuszhoz társult egy másik veszedelmes járványos betegség, a vérhas, később pedig a felfázás okozta vesemegbetegedés. A tifusz annyira elterjedt, hogy naponta 20-30 ember is elpusztult, később pedig ez a szám elérte a napi 40-50 főt is.

A pusztító betegségek annyira megtizedelték a tábor lakóit, hogy mire kitavaszkodott, a közel négyezer fős állomány nyolcvan százaléka elpusztult. Mikor valaki meghalt, első dolog volt, hogy lehúzták róla a ruhát, majd az udvar egyik sarkában lévő, tető nélküli romépületbe gyűjtötték össze, dobálták egymásra a sok csont-bőr, meztelen hullát. Onnan aztán két-három naponként általában szekérral, vagy kavicsbordó saroglyával kihordták a tábor és a Dnyeszter folyó közti mezőn levő lövészárkokhoz. Azok az üresen álló árkok voltak kijelölve tömegsíroknak. A hullákat nem hantolták el azonnal, csak később, amikor a föld kiengedett.

A továbbiak során arról lesz szó, hogy mintegy hatszáz fiatalabb korú katonaviselt, fogva tartott magyar civilből hogyan lett egyik napról a másikra úgynevezett „magyar vörös katona”. Az történt ugyanis, hogy 1945. január közepe táján megjelent a szovjet táborparancsnok, akit egy kárpátaljai, oroszul jól beszélő magyar alezredes kísért. A tábor lakóit összegyűjtötték az udvaron és tudomásukra hozták, hogy Magyarországon megalakult az új magyar demokratikus kormány és odahaza szervezik az új magyar vörös hadsereget, amely szövetségben a szovjet hadse-

reggel, harcolni fog a németek ellen a végső győzelemig. A szovjet kormány hozzájárult, hogy a magyar hadifoglyokból önkénteseket toborozzanak. Bejelentették, hogy aki közülünk jelentkezik, azt hazaviszik, felszerelik és egy rövid idei kiképzés után kiviszik a frontra. Ahhoz hogy katonának felvegyenek, egy saját kezűleg írt kérést kellett beadni, miszerint önként kérem felvételemet az új magyar hadseregbe, mert harcolni akarok a németek ellen. Egyetlen feltétel volt csak, éspedig, hogy katonaviselt legyen a jelentkező, ne kelljen időt tölteni a kiképzéssel. Mondanom sem kell, hogy a jelentkezők száma meghaladta a szükségeset. Senki nem gondolta komolyan, hogy újból harcolni fog, csupán csak az vezérelt mindenkit, hogy valamiképpen kiszabaduljon a pokolnál is félelmetesebb helyről. Mi, falubeliek megbeszéltük a dolgot és az idősebbek tanácsára nyolcan-tízen jelentkeztünk katonának. A toborozást, összeírást és a katonai egységekbe való szervezést az erre a célra máshonnan odahozott magyar tisztek és altisztek végezték. A fenti akció befejezésekor mintegy 560 személyből létrehoztak egy zászlóaljnyi állományt, majd beosztottak századokba, szakaszokba és rajokba. Minden egység és alegység élére tiszteket és altiszteket neveztek ki. Zászlóaljunk parancsnokának a fentebb említett kárpátaljai alvezérest neveztek ki (sajnos a nevére nem emlékszem). Mikor mindez megvolt, átköltöztettek a táboron kívül levő melléképületbe (volt lóistállók, raktárak, stb.), melyeket előzőleg úgyahogy rendbetettek. Mire a katonai alakulat megszerveződött, elkészült a fürdő és fertőtlenítő is, és elsőnek minket, az úgynevezett katonákat tettek tisztába. Így aztán az új szálláshelyünket, ahol továbbra is a csupasz kőpadozat volt a fekvőhelyünk, tetűmentesen vettük át. Az új szálláshelyen kedvezőbb életkörülménynek számított számunkra az is, hogy az úgynevezett kaszárnya épületcsoport nem volt bekerítve szögesdróttal és nem őrizték fegyveres őrök, a magyar katonatiszteinkre voltunk bízva. Ezt a nagy bizalmat látva határozottan meg voltunk győződve, hogy tényleg haza fognak vinni, és nem is szökött el senki. A feltétel csak az volt, hogy a laktanya épületét és közvetlen környékét nem szabad elhagyni. Ha valahova csoportosan kellett menni, egy magyar tiszt vezetésével mozoghattunk. Az is igaz, hogy a tábor környékéről nem vittek messze, a város csak egy pár kilométerre volt, mégsem voltam benne soha. Miután teljes létszámmal beköltöztünk az új szálláshelyre, megengedték, hogy kisebb csoportokban (20-30 ember) kimenjünk a környéki mezőre, amely tele volt méteres magasságú száraz gyomnövényekkel. Azokból szedtünk, bevittük a laktanyába és fekhelye-

inkre terítettük. Így aztán egy kissé puhább lett a derékaljunk. Itt kell megemlítenem egy számomra nagyon kedvező fordulatot, amely jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy túléltem a tifusz okozta pusztulást. Arról van szó ugyanis, hogy a fürdő és a fertőtlenítő üzembe helyezésekor a mi századunkból vezényeltek ki 40 embert, köztük engem is. Itt mindenkinek jól meghatározott feladata volt, melyet egy magyar tiszt vezetése és egy orosz egészségügyi altiszt felügyelete alatt végeztünk. A fürdő-brigád tagjaiból húsz személy állandóan csak a vizet hordta szekérrel a közeli Dnyeszter folyóból. A szekeret igavonó állatok hiányában a foglyok húzták. Ez a munka talán a legnehezebb volt, mert a fürdő épülete a folyó jobb partján egy dombon állt és állandóan fújt a szél. Engem az első naptól a fertőtlenítő kamra egyik kemencéjéhez osztottak be fűtőnek. Hacsak fűteni kellett volna, nem lett volna túl nehéz, de az én feladatomból az is, hogy a fürdőbe érkezett foglyok levetett ruháit (melyekben nyüzsögtek a tetvek) berakjam a fertőtlenítő kamrába. A ruhaberakás még tűrhető volt, de a kiszedése kész katasztrófa. Miután a kamraajtókat lezártuk, és agyaggal a réseket betapasztottuk, gyúrni kellett a tüzet, hogy 30-40 perc alatt a kamrában 160 fokos hő lehessen elérni, mert csak ennyi hőfokon pusztultak el a tetvek. Miután a fertőtlenítésre kiszabott idő lejárt és a 160 fok hő megvolt, kinyitottuk az ajtókat és be kellett menjek a kamrába, hogy kiadogassam a forró és bűzös ruhákat. Hát az volt az én egyáltalán nem irigylésre méltó munkahelyem, ahol reggel héttől este hétig dolgoztam. Elég nehéz és piszkos munka volt, de csináltam hűségesen, mert tudtam, hogy mit jelent megszabadulni az élősködők szüntelen csipéseitől. De nemcsak azért. Itt lehetőségem volt, hogy naponta tisztálkodjak, téli időben meleg hely volt, a táborba csak este jártunk be aludni és felvenni a napi kenyér adagot, mely a mi részünkre jelentősen megnövekedett, mivel a foglyok nagy többsége súlyos betegen feküdt és szinte kenyeret sem evett. Egész halom megszáradt kenyér volt lerakva egy sarokba. Mi a legfrissebbekből elvihettünk egy-egy egész kenyeret. Ezen a munkahelyen dolgoztam három és fél hónapot.

A fürdetésnek és fertőtlenítésnek csak volt némi eredménye, mert hozzájárult ahhoz, hogy az élősködők nagy része elpusztuljon és enyhítse az irtózatos és undorító tetűcsipéseket. Mindennek ellenére az elhalálozások március hónapban érték el a legnagyobb arányszámot. Ekkor kezdte szedni áldozatait a halál a legellenállóbbak az erdélyiek, a székelyek köréből. Ez alkalommal többen meghaltak az orosz személyzet közül is. Akkor pusztultak el olyan kemény és jó erőben lévő férfiak, mint a

falunkbeli 35 év körüli Fazakas Gyuri bácsi, aki amíg egészséges volt azt mondta: „Ha én meghalok és a két Varga fiú, akkor a falunkbeliekből mindenki meghal!” Sajnos, meghalt, igaz az utolsók közt. A két Varga nem, de szerencsémre én sem. Hogy az említett falustársam jóslata az én esetemben nem vált valórra, ahhoz több tényező is közrejátszott. Elsősorban az, hogy a mostoha életkörülményekhez már elég fiatalon (14 évesen) hozzászoktam, mivel apám mellett megismertem az erdőkitermelő munkások nehéz életét, a hideg füstös kalibákban való hálást és a nehéz fizikai munkát. Ehhez hozzászámítom, talán velemszületett optimizmusomat, mely hozzásegített, hogy ne essek depressziós állapotba, mint annyi sokan, hanem bizakodva tekintsek a jövőbe, bármilyen kilátástalan is az életünk. Az én bensőmben mindig azt súgta valami, hogy én nem halhatok meg, hiszen még nem is éltem. Ez az érzés arra ösztönzött, hogy több élelemhez jussak, mozoghassak, és lehetőleg higiénikusan éljek. És másik döntő tényező a túlélésemhez, hogy nem dohányoztam, sőt a cukoradagom mellé dohány ellenében pluszcukorhoz jutottam. Na meg a fürdőben való munka, ha piszkos és undorító is volt, de előnyömbre szolgált.

Fentebb már beszámoltam arról, hogyan lettünk foglyokból katonák és nagy reménykedve vártuk, hogy kivigyenek a frontra harcolni a németek ellen. Na persze, mi nem azért vártuk a hazaszállításunkat, hogy harcolni menjünk, hanem azért, hogy valamiképp hazai földre léphessünk és megszabaduljunk a fogságtól. De sajnos, nem ez történt, hanem miután megszervezték azt az úgynevezett önkéntes magyar zászlóaljbat, nemsokára tifúszjárvány miatt lezárták a tábor (karanténba tettek). Senki sem volt szabad elhagyni a tábor területét, természetesen nekünk, „katonáknak” sem; sem idegen személyekkel érintkezni, kivéve az orosz személyzetet, akik velünk közvetlen kapcsolatban voltak. Nahát mi addig vártuk a zárlat felszabadítását, amíg vége lett a háborúnak. Így aztán, már másnap (május 10-én) jött a szovjet táborparancsnok, összegyűjtöttek és bejelentette, hogy mivel a háborúnak vége és harcoló katonákra nincs szükségük, ismét úgy szerepelünk, mint hadifoglyok. Hát ezt nevezném én tragikomédiának, vagyis: 1. Lemaradsz az egységedtől, hogy nehogy orosz fogságba kerülj. 2. Ez sikerül és mint civil polgár odahaza biztonságban érzed magad. 3. Jönnek és erőszakkal fogságba hurcolnak. 4. Közben felcsillan egy halvány reménysugár a szabaduláshoz, ha újra vállalod a frontszolgálatot (ha az ellenoldalon is). 5. Amikor már majdnem célhoz értél, újra visszakerülsz orosz hadifogollyal.

Habár mi elég naivan bízunk abban, hogy tényleg visznek haza, be kellett lássuk: az oroszok nem azért vittek oda, hogy aki túlélte a pusztulást és még dolgozni is tud, hazaengedjék. Habár a tighinai tábor összlakóiból csak mintegy húsz százalék élte túl a tifuszt és más járványos betegségek pusztításait, azoknak is csak mintegy fele volt munkaképes. A többiek végelgyengült, mozgásképtelenek voltak, és kórházban még hónapokig várták felépülésüket.

Miután 1945. május 10-én katonából újból fogollyá változtattak, pár nap múlva százunkat elszállítottak a Tighina városától nem messze lévő Kisinyovba, ahol egy építkezési telepen dolgoztam mint rakodómunkás. Ezen a munkahelyen elég emberi módon éltem. Mivel ismertem a román nyelvet, a civilekkel tudtam értekezni és élelemhez, pénzhez és néha még borhoz is hozzájutottunk. Az autónál négyen dolgoztunk: a csíkmenasági Dániel Bálint, a mezőbándi Szabó Mihály, a mezőpaniti Márton György és én. Kisinyovból 1946 telén a csoportomból engem egyedül elszállítottak a Fekete-tenger parti Odessza városba, ahol szintén egy építkezésnél dolgoztam egy ukrán-zsidó bádogos mellett, mint segédbádogos. Mellette megtanultam az egyszerű veder és a csajka készítését. A csajkát fogolytársaim vették meg pénzért vagy élelemért. Itt elég jó helyem volt, de még az év augusztusában elvittek a Kijev melletti Darnicára a 7062/13 lágerbe, ahol az első nyolc hónapban egy vagonnyárban dolgoztam. Mivel időközben elég tűrhetően megtanultam oroszul, tolmács voltam a szovjet táborparancsnokság mellett, ahol egy évig egészen jó dolgom volt. Onnan tértem haza 1948. április 27-én, elég jó fizikai erőben, láttam viszont Marosmagyarón élő szüleimet és testvéreimet.

MOLNÁR JÁNOS

HÁROM ÉVIG NAGYPÉNTEK

Sajnos amikor a legjobban dúlt a háború 1943. október 5-én kellett bevonuljak katonának Köröspatakra, az állami méntelepre. A parancsnokságunk Debrecenben volt. Lovagolnom megtanulni nehéz volt; az iskolában komoly tudnivalókat kellett elsajátítani. Aki jó eredménnyel végzett, azt kihelyezték falura 2 drb. ménnel, a fedeztetési állomásra. Így kerültem 1944. tavaszán Nagyajtára. Ősszel visszamentem a laktanyába, 1944. szeptember 6-án estefelé lövöldözést hallottunk: a partizánok megtámadták a határőröket. Az alakulatunk 40 katonát adott segítségül, hogy tudják feltartóztatni a partizánokat. Azonnal nyergeltünk és indultunk. Minden maradt a laktanyában, ami rajtunk volt ruha, azzal maradtunk.

Sötét, őszi este volt, amikor kivonultunk a laktanya kapuján. Csikszereda felé mentünk, jöttek szembe a németek tankokkal, páncélcocsikkal, – a zajtól megvadultak a mének, kezdtek ugrándozni. Koromsötét volt, nem lehetett látni az úton. Olyan veszélybe kerültünk, hogy csak a jó Isten tudja, hogyan kászálódtunk ki a bajból. Reggelre Csikba érkeztünk. Nappal pihentünk, éjjel lehetett csak folytatni az utat, mert a repülőkről nappal tüzeltek. Második pihenésünk Gyergyószárhegyen volt. Éjfélkor amikor ütötte a toronyóra a tizenkettőt, Gyergyóditrón mentünk át, a szülőfalumon. Fájó szívvel tekintettem vissza a kéttornyú templomra.

Hónapokon át lovagoltunk, így értünk el Ivánra. Sok őszi, esős hideget éltünk át. Egész éjjel hullott a nyakunkba az eső. Lovaglás közben fölemeltük a lábunkat és a csizmából folyt ki a víz. Így érkeztünk a szállás helyszínére, ahol a nyeregpárnát tettük a fejünk alá. Alig tettük le a fejünket, már aludtunk is. Amikor megébredtünk, a ruhánk a testünk melegétől félig meg volt száradva. Ilyen körülmények között értünk Vas megyébe, Ivánra. Itt az utunk befejeződött. A németek lezárták a határt, más választásunk nem volt, be kellett várjuk az oroszokat, ami pár nap elteltével sajnos, bekövetkezett.

Iváncon az erdő között egy szép tisztáson voltunk. Egyszer csak arra lettünk figyelmesek, hogy a fák közül úgy ömlenek ki az orosz katonák, mint a hangyák...

1945 március 30-án (nagy-pénteken) délután 15 órakor fogtak el az oroszok Iváncon. Megjelenésük és a bánásmód nem volt

valami dicséretes. Amikor a méneket kezdték elvenni, észrevetük, hogy nehéz sors vár ránk. Tőlem, mikor elvette az orosz katonára, felült rá, de a lovam levette. Amikor fölkel a földről, pisztolyt fogott rám. Én hátráltam a kerítés felé, szerencsémre jött egy nagyrangú tiszt, valamit mondott a katonának és a pisztolyt kiütötte a kezéből. Engem megkínált cigarettával, s intette, hogy tűnjek el. Négyes sorba állítottak, megszámoztak és elindultunk. Azt mondták, hogy kísérnek a parancsnokságra, adják az igazolópapírt és mehetünk haza. A tolmács azt mondta, hogy ne próbáljon senki megszökni, mert ha elfognak igazolópapír nélkül, meglőnek. Egy pár napig meneteltünk, vittek Szöcére, onnan Sümegre, ahová sötétre érkezünk meg. Egy nagy terembe irányítottak. Szalma volt a padlóra szórva, hát lefeküdtünk. Amikor a villanyt eloltották, éreztük, hogy valami az arcunkra hull. Csak reggel láttuk meg, mikor egymásra néztünk, hogy az arcunkra dörzsölték a poloskákat.

Tisztálkodás közben megtudtuk, hogy nincs parancsnokság. Újból elindítottak és eljutottunk Ságodra. Ott a falu szélén, egy hereföldön megpihentünk. Borús, sötét éjszaka volt. Felköltöttek, sorakoztunk. Nem tudtuk, hogy merre megyünk. Sok gyaloglás után egy kapun beirányítottak. Reggel mikor megébredtünk, a szívünk összeszorult: a kétsoros drótkerítés között orosz örök jártak körbe farkaskutyákkal. A négy sarkában örbódé, erős villanyfényvel kivilágítva. Megtudtuk, hogy Jánosházán vagyunk.. Itt kezdődött a szabadságunknak és kevés tulajdonunknak az elvevése. Ahogy sorban mentünk, ki kellett mindent szedjünk a zsebünkéből és ledobálnunk a földre. Pár nap alatt egész nagy halom gyűlt össze, jött egy teherautó, lapáttal felrakták és elvitték. Sok ezren kerültünk össze. Nehéz sors kezdődött. Mikor ettünk, mikor nem. Lassan lépkedve, órákig haladtunk a konyhához. Volt amikor elfogyott, és nem kaptunk enni semmit. Nehezen teltek a napok. Azon gondolkoztunk, vajon így mi lesz velünk? 1945 április 24-én Szent György napja volt. Azon a napon raktak szerelvényre. Estefelé elindult a szerelvény. Az ablak szűrődróttal volt befonva, így nem sokat láttunk.

Május elsején és másodikán Budapesten a Dreher sörgyár hátánál volt a szerelvényünk beállva. Nagy meleg volt, meg voltunk szomjazva. Szerencsére lett egy jó eső, a vagon tetején befolyt a víz. Másnap egy szerelvény húzott mellénk, – piros, fehér, zöld szín volt a vagonok oldalára festve. Magyar katonák voltak a szerelvényen. Meghallották, hogy magyarul beszélünk, felháborodva mondták, hogy őket viszik harcolni a németekkel szemben, és

minket visznek fogságba Oroszországba. Az orosz őrökkel összeveszték, hallottuk a kiabálást. Aztán a szerelvényünk elindult.

A vagonban alig tudtunk mozogni, de amikor jöttek megszámolni, a fél felében elfértünk, mert jó fogdmeg botokkal jöttek, Így jutottunk el Focşani-ba, az elosztó lágerbe. Itt levetkőztettek meztelenre, szőrtelenítettek, sapkánkkal és egy kevés holmival a kezünkben mentünk át egy másik terembe. Az ezüstórámot sikerült megmentenem: a kenyeret késsel megvágtam és betétettem. Kiosztották a fertőtlenített ruhát és siettettek, hogy öltözzünk hamar. Felsiettetek a szerelvényre és széles vágányon indultunk tovább. Sajnos, nem tudtuk, hogy meddig visznek. Napokon-éjjeleken át zakatolt a szerelvényünk. Így értünk el 1945 május 14-én Szaratov városába. Mikor a vagonból kiszálltunk, nehezen tudtunk elindulni. Úgy mentünk, mint a kicsi gyermek, mikor tanul lépegetni. Lelkileg össze voltunk törve, mégis mikor meneteltünk a Volga melletti Szaratov városba, énekeltek velünk, hogy „Nyitva van a százados úr ablaka”. Már megkezdődött a megaláztatás. Nem tudom sosem elfelejteni, milyen keserves-nyuvasztós hang jött ki a torkomon. Az oroszok úgy néztek ránk, mint valami gyilkosra. Csak félszeg és nyomorék férfiakat láttunk, az egyik leköpött, a másik kövel dobált, a harmadik mankós bottal fenyegetett. Ez volt a fogadtatásunk.

Mivel vasas szakmám volt, egy villamoskészítő gyárba kerültem. Ott egy kovácműhelyben szerszámokat csináltam, öndező acélból, és videát forrasztottam esztergakésekre. Előre nehéz volt az értekezés, mindaddig, amíg meg nem tanultam egy kicsikét az ők nyelvükön beszélni. Nagyon mostoha sorsunk kezdődött. Első nap a hálónkat takarítottuk ki, tele volt elpusztult poloskával, irtóztunk este lefeküdni. Magunk készítettük vascsőből az ágyakat. Nem sokáig voltunk a gyár lágerében, jött egy utasítás, hogy az összes foglyokat a nagy lágerbe kell gyűjteni. Így kerültem én is a 7238/2-ös számú lágerbe. Itt nagyon sokan voltak magyarok, németek és románok. Dolgozni külön brigádokba jártunk. Egy mezőgazdasági gépalkatrészeket gyártó üzembe vittek. A műhelyben két légalapács volt, az egyik német gyártmányú, – azzal én dolgoztam. A másik orosz, – azzal az orosz mester dolgozott. A kiségitőm is orosz volt.

Sokat nem kellett gyalogolnunk, csak a lágertől az állomásig, onnan villamossal vittek és hoztak. Hatalmas nagy gyár volt. A nacselnikünk ukrainai volt, művelt és jó szándékú. Reggel mikor belépett a műhelybe, mindig köszönt. Miután meggyőződött, hogy a szakmámat ismerem, megbarátkozott velem. Sok munkadarabot készítettett velem rajz szerint, ezeket értékesítette az oroszoknál. Munkabérbe nekem élelmet és mahorkát ho-

zott. Munka közben adtak egy 10 perces cigaretteszünetet. Nehezemre esett, de én is meg kellett tanuljak cigarettázni, mert aki nem cigarettázott, az tovább kellett dolgozzon. Újságpapírból tölcser alakot formáltunk, megtöltöttük mahorkával. Meggyújtottuk, olyan erős volt, hogy fojtott meg, de kényszerből is szívtuk, hogy eközben pihenhessünk. Az oroszok, amikor fizetést kaptak, szűrős cigarettát szívtak, de ez csak egy-két hétig tartott, utána ők is mahorkát szívtak. A műhely közepében, egymásnak adogatva szívtak egy darab cigarettát...

Amint már említettem, a kisegítőm orosz származású volt. Egy bizonyos idő elteltével, ahogy megértettük egymást, elmondta, hogy 10 évre internálták, úgy került ebbe a gyárba. Amikor hazulról levelet kapott és elolvasta, úgy sírt mint egy kisgyerek. Elmondta, hogy amikor hazulról elhurcolták, akkor volt terhes a felesége. Most 9 éves a lánya, – ő írta a levelet. Alig várja, hogy megláthassa a családot. Nagyon nehezen, de valahogy már eltelik az az egy év. Meggyőződtem, hogy sok értelmes és jóakarátú ember él ott is általában az idősebb korosztályban, azonban legtöbb része rossz indulatú és műveletlen – hem ismernek sem Istent, sem embert, se szülőt, se testvért. Ezek a Sztálin növendékei voltak; nagyon sötéten és bután voltak nevelve.

Amikor a lehetőség engedte, gyűrűt készítettem. Az eladását a fogoly kollégák bonyolították, az árával pótoltuk az élelmünket. Egy másik érdekes eset: betelefonáltak a gyárba, hogy maradjak éjszakára a műhelyben és csináljak 2 drb. 12 ágú gombosvégű villát, krumplit rakni. Reggelre el is készítettem a két villát, a parancsnok várt a kapunál, örvendett a villáknak, viszont én kaptam tőle egy zacskó gyűrűt, amit azon az este szedett el a foglyoktól. Bementem a barakkba, az ágyamra kiterítettem, és mondtam a fogolytársaknak, hogy akitől gyűrűt vettem el, jöjjön ide és válaszsza ki mindenki a sajátját és vegye vissza.

Az étkezésről is sokat lehetne írni. Ősszel behordták a láger udvarára a káposztát és a krumplit. Az ég alatt volt tárolva, amikor leesett a hó, akkor került földel alá. Télen amikor hordták be a konyhára, csonttá volt fagyva, mind a káposzta, mind a krumpli. Mikor a káposztát főzték, távolról érzett az étvágygerjesztő illat, viszont a krumplit csak úgy tudtuk megenni, ha az orrunkat befogtuk, hogy ne érezzük a szagát. A színe fekete volt. Az egyszerű munkás evett amit kapott, viszont azt senki sem látta, hogy mit esznek a vezető személyek az emeleten. Este mikor mentünk enni és zenével fogadtak, tudtuk, hogy éhesen maradunk: zenével pótolták a vacsorát.

Sok lágerben ki volt téve a fényképem, mert élmunkás voltam. Megismerkedtem a minőségi ellenőrnővel, aki többször ho-

zott nekem ételt. A kovácsműhelyben, ahol én dolgoztam, sok orosz főzött levest, napraforgó pogácsából. Összetörték, egy konzerves dobozba beletették, vizet töltöttek rá és a gázkemencében megfőzték. Ezzel pótolták az ebédet. A foglyok közül is sokan főztek levest laboda burjából. Olyan volt a leve, mint a zöld tinta. A konyháról kidobott krumplihéjből is kiválogatták a javát és levest főztek.

Sajnos, részemre bekövetkezett egy veszélyes baleset. Az orosz mester légkalapáccsal egy izzó vasat vágott el, a levágott darab a lábamnak csapódott és elvágta. Ez délelőtt történt. Nyílt sebbel a lábamon estig kellett dolgoznom. Reggel már nem tudtam lábra állni, megtüzesedett, eldagadt, több mint két hétig kezeltek, – javulás nem mutatkozott. Jelentette a láger orvosnője, hogy van egy súlyos beteg, kiszállt egy orvosi komisszió, megvizsgálták a lábamat. Többféle vélemény hangzott el. Végül eldöntötték, hogy combból le kell vágják a lábamat. Én megértettem mit akarnak csinálni, elkezdtem sírni. Gondoltam magamban, most már végem van, egy lábbal maradok. Az orvosnő rám nézett, látta, hogy el vagyok keseredve – megsajnálta és vállalta a felelősséget, mindent elkövet, hogy a lábamat meggyógyítsa. A komisszió elfogadta az orvosnő javaslatát. Pillanatnyilag még a látásomat is elvesztettem, de az elhangzott szavak hallatára mintha újraszülettem volna. Hála a jó Istennek, sikerült az orvosnőnek a jó szándéka, újból egészséges lábam lett, s ha nehezen is, de tudtam dolgozni. Megköszöntem az orvosnőnek, hogy ilyen nagy felelősséget vállalt egy fogoly iránt, kértem a jó Istent, hogy áldja meg a keze munkáját továbbra is. A kezelés ideje, pár hét, olyan hosszúnak tűnt, mintha évek teltek volna el. Sok emléket el tudnék sorolni, jót és rosszat is. Egy jó emlékem az, hogy megtanultam sakkozni, még most is foglalkozom a sakkal, mert szeretem. A rossz emlékem: a Volga partja. Fogságom előtt sokszor harmonikáltam, azt az éneket, hogy „Valahol a Volga mentén, élt egyszer egy szép leány”. Felfogadtam, hogy ha a jó Isten megsegít és hazajövök, többet nem fogom ezt az éneket elharmonikálni, mert sok szenvedést kellett átélni a Volga mellett.

A beérkezett hajókról és uszályokról a foglyokkal rakatták ki a rakományt. Egy alkalommal elvittek a vasútállomásra, a vagonokból német gyártmányú Singer varrógépeket kellett kiorakni. Mi óvatosan raktuk le, nehogy meghibásodjanak. Az örök elkezdtek kiabálni – nem úgy kell dolgozni. Ők feljöttek a vagonba és kezdték ledobálni a gépeket, nem törődtek azzal, hogy hány varrógép megy tönkre, csak hamar legyen lerakva.

Igazolópapírom volt, amivel kimehettem a városba. Az üzletek, kirakatok teljesen üresek voltak. Egy év után arra lettem figyelmes, hogy az üzleteket megrakták a megszállt országokból behozott áruval, vagyis sok mindent elhordták onnan. Voltam futballmeccset nézni, egy másik alkalommal színházba, és végül elmentem a bazárba nézelődni. Sok áru volt ott is kirakva. Egyszer egy sötétkék ruhás férfi megfújta a sípot. Négyen összefutottak, s egy civil orosz férfit máris cipeltek magukkal. Ez az eset úgy felkalapálta az idegeimet, hogy többet nem kívántam kimenni a városba. A kolhozban is nagy igazságtalanságok mentek végbe. Ha egy szegény paraszt megrakta a zsebét búzával, azt képesek voltak bezárni, de az autók amikor hordták a búzát a nyomukon el lehetett menni, úgy hullattak. Azzal nem törődött senki.

A tisztálkodás aránylag tűrhető volt, de a vécénél nagyon kellett vigyázni, mert ha valaki megszédült, vagy gyengeség érte utol, könnyen beleeshetett a gödörbe. Sok nyomorúságot, megállást, keserűséget, szívszorongást kellett nap mint nap lenyelni és eltűrni.

1946 őszén írták össze a románokat azzal az ígérettel, hogy karácsonyra hazamehetnek. Egy ditrói fogolytársam feliratkozott románnak. Győzött engem is, de én nem iratkoztam fel. Azt mondtam, hogy ha a jó Isten is megsegít, akkor haza megyek én is. 1947-ben levélben kérdeztem, hogy ez és ez jött-e haza. De a válasz az volt, hogy nem.

A zsebórámat kétszeres vizsgálaton sikerült megmentenem. De végül, hogy ki árult el, azt sosem tudtam meg. A lágerparancsnok behívatott az irodába és az órámot elvette, 1948 március végén! Amikor láttam a parancsnoknál az órámot, mindig kiesett a könnyem. 1948. május 8-án mikor a vagonba beszámoltak és mindenki elhelyezkedett, elindult a szerelvény hazafelé. A vagonajtókat nyitva hagyták. Nem akartunk hinni a szemünknek, hogy szabadok vagyunk. Máramarosszigetre érkeztünk. Ott megkérdezték, hová akarunk menni: Magyarországra vagy Romániába? Mikor a papírok elkészültek, felültünk a vonatra. Zakatolt a vonat velünk hazafelé. Mikor megláttam a kéttornyú templomunkat, örömben hullani kezdett a könnyem. A ditrói állomáson leszállt egy nagybajuszú fogoly. Sokan nem ismertek rám, mert 5 év egy kicsit hosszú idő volt...

Az állandó félelem úgy belém idegződött, hogy mikor nyílt az ajtó, mindig összereztem. Az eltöltött fogsággal a fiatalságom legszebb éveit rabolták el. Nincs a földön olyan kincs vagy érték, amivel kárpótolni lehetne azokat az éveket...

ID. CSIBI GÉZA

HAZATÉRÉS VERECKE FELŐL

A táborban nagy gazdasági épületek voltak: istállók, prics-csekkel; a lakóházak egyikében az orosz parancsnokság. Megérkezésünkkor annyian voltunk, hogy nem fértünk be a táborba, mert tele volt német foglyokkal. A táboron kívül állítottak századonként sorba és az egész éjjelt ott kint állva, vagy leülve, egy helyen kellett eltölteni, körülvéve 4-5 orosz őrral, akik 5-10 percenként világító rakétákat lőttek fel, hogy lássák, nem akar-e valaki megszökni.

Egyik nap sorakoztunk, de nem az egész, hanem csak 1-2 század, hogy visznek haza. Nagyon furcsa és elszomorítónak nézett ki ez a hazafelé menő kíséret. Nem messze vittek, hanem egy közeli községbe, amelynek vasútállomása volt. Már az átkísérésnél észrevettük a félrevezetést, mert az út közepén 4-es sorban kísérték kétoldalt 4-4 kihúzott szuronnal, támadóállású fegyverrel. Ebben a táborban 3 napot voltunk.

Harmadik vagy negyedik nap rekkenő nagy melegben bevagonéoztak a közeli állomáson szögesdróttal behálózott ablakú marhaszállító vagonokba(...) Bevagonéozás után elindítottak „haza”. Amikor a bajai állomásra értünk, közel a vagonokat a magyargyűlölők (mi úgy tudtuk szerbek) úgy dobálták, hogy akik a szögesdrót ablaknál álltak, félre kellett húzódnuk. Kiabálások is hallatszottak: „Büdös magyarok”, stb. Ott történt meg, hogy a piros sapkás forgalmistát is betették a vagonba, hiába próbálta bizonygatni, hogy ő nem volt katona, nem harcolt az oroszok ellen...

Az őrség nagyon meg volt szervezve. A vagonok tetején, alján lőésre kész orosz őrok. Egyszer csak hallunk egy sorozatot: egy zászlós a másik oldalon meg akart szökni. Valósággal rostává lőtték és az ütközön egészen Focşani-ig szállították. Focşani-ba érkezve egymás mellett két nagy láger volt, melyekben több mint 12.000 német, magyar, román, olasz és más nemzetiségű hadifogoly volt. Romániából a határt Iaşi-on keresztül Vicşani-nál léptük át, tovább Kijeven át Moszkvába értünk. Onnan nem messze egy város állomásán leszállítottak és ott egy nagyobb folyó árterületére vittek, ahol a szabadban töltöttük az éjszakát. Másnap délben jött egy nagy bárka és azzal vittek egy fél napig. Aztán egy füzes mellett partra szálltunk és egy nagy erdőn át

elindítottak a kijelölt láger felé. Érdekességképpen megemlíthetem, hogy itt a víz partján egy idős asszonnyal találkoztunk, aki Miskolcra került az első világháború után ide. Akadozott a magyar nyelvben, de elég jól beszélt még magyarul. Ő is örvendett, hogy magyarokkal találkozott.

Az út a kijelölt lágerig hosszú, fárasztó és elszomorító volt. Sokan kimerültek a hosszú úton, elfáradtak, de nem tudtak menni, betegek voltak, kidőltek, összeestek. Ezeket az orosz kísérők lelőtték, minket pedig tovább kísértek. Beérkezésünk után egy teherkocsit küldtek ki és a holtakat is behozták a táborhoz. Borzalom volt látni. Nem is gondolhattunk arra, hogy valaha családunkat, gyermekeinket, otthonunkat és szülőföldünket megláthatjuk.

Ez a főláger az úgynevezett Talicin-i 165-ös láger volt. Azért „fő”, mert ennek még részlegei is voltak, pl. a 3-as és a 4-es, amelyekben később én is voltam. A főláger egy nagy erdő közepén volt. Rengeteg fogoly volt itt, de a legtöbb német és magyar. Románok és olaszok is voltak, de őket odaérkezésünk után nemsokára hazaszállították.

Itt lefűröszttettek és másnap már vittek is ki munkára, a tőzegtelepre. A mi brigádunk a leendő tőzegtelep megtisztításán dolgozott. Munkánk: fenyőfák kidöntése, megnyesése, fűrészelése, a gallyak máglyázása, égetése. A talaj az erdőben vizenyős volt, úgy hogy a nagy fákat meglógattuk, megláttuk, hogy hol vannak a gyökerei, elvágtuk és kidöntöttük. Amikor el volt égetve minden, jött a hernyótalpas szerkezet és a földben maradt gyökereket, tuskókat, bokrokat kitepte. A tőzegtelepen 3 hónapnál tovább egy brigádot sem dolgoztattak. A tőzegé, a legkisebb testsérülésnél gyógyíthatatlan, vagy nehezen gyógyuló sebeket hagyott. A kitermelt helyen halastavat hoztak létre, már volt kb. 20 ha kitermelve és hallal betelepítve.

Ez a 165-ös főláger Moszkvától észak-keletre Vologda környékén volt, nem messze Gorkij várostól. Onnan szállították az élelmet a tábor részére és a betegeket is oda vitték kórházba.

Ősszel, úgy október végén, november elején, egy gyors sorakozással elindítottak „haza” egy szerelvényen, de az egyik melléklágerben (a 3-as számúban) találtuk magunkat.

Ott is voltak magyarok úgy kb. 130-150-en. Ez a láger is erdőben, eldugott helyen volt. Itt a munkánk erdőkitermelés, talpfák kicserélése, télen a hó letakarítása a sínekről... Egy keskenyvágányú sínpáron működött egy kis vasúti szerelvény, mely az általunk kivágott gömbfákat szállította ki az erdőből. Érdekes volt számunkra, hogy a kis mozdonyok mozdonyvezetői

nők voltak. Az élelem olyan volt, mint a fölágerben: reggel és estefelé korpalevest kaptunk. A második fogás sűrűbb korpából készült, úgy nevezték: „korpatokány”. Reggel 6-kor már indulunk a munkahelyre. Egész nap rengeteget fagyoskodtunk, dolgoztunk még 45 fokos hidegben is. Többünknek megfagyott a lába, vagy az arcunk, a kezünk. Gyenge volt az öltözetünk. Éjjel a barakkban a priccseken összebújva, vacogva aludtunk. Egy nagy kemence volt beépítve a barakkba mint fűtőtest, de este 10 órán túl nem éghetett a tűz benne, pedig fáról gondoskodtunk, amikor este jöttünk az erdőből, mindenikünk hozott magával egy darab fát, de az örök már a kapu előtt elszedték. Nem hagyták, hogy lefekvés után is tüzeljünk. A kitűzött normát a vasútépítésnél már kora délutánra teljesítettük, de mindig másnapra megemelték.

Nagyon nehéz volt az erdőből a 20 méteres fák kihordása. Ezeket a gömbfákat kellett a vállunkon kihordani a gidres-gödörös területen. Két nap után a brigád 24 emberének úgy kisebesegett a válla, hogy nem tudtunk hordani. Leültünk a fenyőfák tövére a napsütötte oldalon és nem dolgoztunk. Az örök eleget „davajoztak”, de mi megmutattuk a sebes vállainkat és megmondtuk, hogy nem tudjuk ezt a munkát tovább végezni(...)

Pihenőnap, illetve tisztálkodási nap egy hónapban egyszer volt, legtöbbször a hónap utolsó csütörtökén.

1946. december 24.-én, Karácsony éjszakáján egész éjjel kint az erdőben, a nagy hidegben egy kisiklott kicsi mozdonyt próbáltunk rudakkal visszaemelni a sáncból, de nem sikerült. Gyenge, lesóványodott, kiéhezett párák voltunk. Én is le voltam fogyva 52 kg-ra. A barakkba az 5 fokú lépcsőn csak négykézláb tudtam bemenni.

Egy alkalommal egyik kicsi vagonból pityókát is szállítottunk, de ebből semmit sem fogyasztottunk. Apró pityóka volt, de már a vagonban csonttá fagyott. Életünket szomorította az a mindennapos látvány, amikor mentünk be az ebédlőnek nevezett deszkabarakkba. Az ajtó mellett egy szekérszínnek nevezett helység meg volt rakva a meghalt, meztelenre vetkőztetett fogolytársainkkal. Be voltak oda rakva 20-25-ön, mintha méteres ölfá lett volna...

Temetni minden nap a nagy fagy miatt nem lehetett. Így is javarészt a közös gödörben, hóval takarták be. Ezeket szemlélve kevés reményünk volt arra, hogy valaha is megláthatjuk szülőföldünket, hazánkat...

Innen is „Szkoro damoj”-jal elindítottak „haza”, és a fölágerben kötöttünk ki. Onnan két nap múlva, a nem messze lévő

4-es lágerbe irányítottak. Itt csak németeket találtunk. Ez is tőzegtermelő láger volt. 1947. januárjában kerültünk ide. Itteni munkánk: a 40-50 m hosszú és 2 m szélesre öszszerakott tőzegkockák körül a havat el kellett lapátolni. Nem volt könnyű, mert a szél az egész kazlat befújta és szaporátlan volt a munka, mivel nem volt hólapát, csak rendes fém lapát. Hogy azt a rengeteg havat (2 m magas) szürkületig el tudjuk takarítani, a nagy hideg ellenére is sokat izzadt a hátunk!

Iparkodtunk eleget tenni a feladatnak, mert minden este a vacsoránál egy fél barna kenyeret kaptunk, amit valamilyen vállalat adott, mert az övé volt a tőzegtelep. Azért kellett a havat mindenik kazaltól eltakarítani, hogy a markoló-rakodó daru a vagonokba ne rakjon havat a száraz tőzegkockákat ne kavarja össze hóval.

Tavasszal, hóolvadáskor házépítésnél dolgoztunk. Nem raktak se kő, se beton alapot, hanem 2 m-es fenyőgömbfa cölöpöket ástunk be a fából építendő épület négy sarkába és erre építettünk.

Ezeket nem vakolták le, hanem a hézagokat kenderkóccal tömitették. Megjegyzendő, hogy a főmester, mester dr. Tőkés József törvényszéki bírósági volt Sepsiszentgyörgyről. Merész vállalkozás volt. Néhányunkat magához vett, mint munkásokat, és az épület elkészült az ő tervei szerint. Én is szívesen mentem a brigádjába, mert ott könnyebb volt a munka.

Aztán kivittek egy szovhozba. Itt szabadon, örkíséret nélkül egy erdő közepén, több hektáros területen gazdálkodással foglalkoztunk. Tavasz lévén magunk húzta szekérral trágyáztuk a földet. Miután a traktor megszántotta a földet, beültettük pityókával, káposztával, paszullyal. A káposztalapántákat minden nap öntözte a brigádunk. Lakásunk is itt volt helyben; valami gondozói lakás lehetett a háború előtt. Itt jól voltunk, szabadon járhattunk, de még a civilek is csak engedéllyel mehettek 30 km-es körzeten kívül.

Étkezésünk jó volt, mert miután, annyira nőtt a pityóka (mi voltunk az őrizésére beosztva) kezdtük ásni. Magyarországi zsidó volt a parancsnok, kb. egy 30-35 éves férfi, katonatiszti ruhában, rang nélkül. Nagyon jó és rendes ember volt, aki gondoskodott az ételmezésünkről. A kiutalt korpamennyiségből eladta a szomszédos faluba a fölösleget, borjúért és így majdnem minden nap délben, húst ettünk pityókával. Nem messze volt a főláger, ahonnan az O.K.-sok jöttek csalánt gyűjteni, őket is el tudtuk látni, megvendégelni parázson sült pityókával. Amikor jött az ásás ideje, arra gondolva, hogy télire is itt maradunk, az erdő szélén mindenikünk elvermelt télire egy bizonyos mennyi-

ségű pityókát. A káposzta szintén jó táplálék volt. A munka a szovhozban befejeződött és vittek újra a fölágerbe. Amikor azt mondták, hogy visznek „haza”, a társaság már kiröhögte az oroszot...

Rövidesen elvittek Lettország fővárosába, Rigába. Itt nem kértek arra, hogy dolgozzunk. Körülbelül egy hónapig voltunk itt és innen is tovább vittek a Balti-tenger partján lévő Windava (Elgáve) városban lévő nagy lágerbe, ahol a németekkel együtt voltunk vagy tízezen. Itt többször gyűlést tartottak és követelték, hogy vegyük fel a munkát, de volt egy karakán százados magyar parancsnokunk, aki hadbíró százados lehetett. Bejelentette, hogy mi mától kezdve, mivel tisztak vagyunk, a nemzetközi haditörvények értelmében nem dolgozunk. Ott számtalan magyar és német törzstiszt, hadbíró, ezredes volt, akiket nem is tettek munkára. Az orosz parancsnok azt mondta, hogy a miénk nem tisztí rang, mert ez nálunk az őrnaggyal kezdődik. Vegyük le a rangjelzésünket, és vonuljunk ki munkára. A századosunk összegyűjtött és elmondta, hogy milyen parancsot kapott az orosz lágerparancsnoktól. „Én pedig szigorúan megparancsolom minden tiszt társamnak, hogy reggelig, ha nincs felvarrva a rendfokozata, szigorúan varrja fel! Ha nincs csillag, konzervdobozból ki kell vágni és felvarrni!” Reggel a brigádok felsorakoznak egymás után a kapuhoz, de indításkor senki se lépett ki a kapun. Amikor átvettek a kísérő fegyveres orosz örök, meg sem mozdultak a mieink, pedig puskatussal lökdöstek az indulásra. Nem volt mit csináljanak, nem tudtak semmire sem menni, így visszaküldték az egészet a barakkokba. De amikor a parancsnokok elmentek, a mieink a bunker ajtajáról leverték a lakatot és kiengedték bezárt bajtársainkat. Az oroszok elhallgattak, az ügynek semmi következménye nem lett, de többé nem kényeszerítettek munkára. Ez kimondottan magyar tisztitábor volt, illetve lett: legénységi állomány nem volt köztünk. Nem dolgoztunk, viszont nem töltöttük fölöslegesen az időt, mert rengeteg tehetséges ezermester, szakember (művészek, papok, kántorok, tanítók, tanárok) került össze és különböző körök: angol, német, francia, orosz, eszperantó, stb. nyelvtanfolyamok indultak, hisz mindenből volt előadó bőven. Én magam a méhészet, orosz nyelv, zeneelmélet, és gyümölcstermesztési körökön vettem részt. A zeneelméletet a budapesti evangélikus templom karnagya, Sulyok Imre vezette. Az orosz nyelvet egy szerbiai alezredes (aki az első világháborúban is hadifogoly volt és a feleségét is Oroszországból hozta) tanította. A méhészetet több nagy méhészl előadó tartotta, köztük Szöcs András református kántortanító.

1947. május hónap végén az orosz százados bejelentette, hogy visznek haza. Kiröhögtük a századost annyi sok hazame-nési hazugság után. Erre ő azt mondta: „Hát egy orosz száza-dosnak nem lehet hinni? Egész Budapestig fogom vinni”.

Másnap délelőtt felsorakoztattak. Egész nap kint álltunk a kapránál, úgy délután 5 óra körül. Mielőtt indultunk volna bejelentették, hogy mivel egy kocsival kevesebbet kaptak, negy-ven embernek vissza kell maradnia még két hétig. Így az erdélyiekből leválasztottak negyven személyt, amibe én is beleestem. Nem tudom leírni, sem elmondani azt az érzést, amit akkor éreztem! Abban reménykedtem, hogy az a két hét már csak va-lahogy eltelik. De bizony abból nem két hét lett, hanem még egy egész év és egy egész hónap! Vagyis 1948. június 28-án érkez-tem haza Csíkszeredába. Izgalmas volt az út, mert a Tatárhágó-nál kellett Máramarosba bejönni, de mielőtt megérkeztünk vol-na, az árvíz a hidakat mind elvitte, úgy hogy egy hétig a vago-nokban laktunk. Azt mondták, hogy amíg megcsinálják a hida-kat, vissza kell menni a lágerbe, ahonnan eljöttünk. Megindítot-tak visszafelé, és Lengyelországban átváltottak a Vereckei szo-ros irányába és így érkeztünk meg Munkácsra, onnan meg a máramarosszigeti lágerbe. Onnan három nap múlva indítottak haza, négy hosszú év után...

BLÉNESSY JENŐ

A DARMICAI 7062/2-ES LÁGERBEN

(...) A fogolytársadalom egyik jellemző vonása a bizalmatlanság, a reménytelenség és az elbizonytalanodás volt. Mindez érthető, mert az egykori tanítók, tanárok, mérnökök, tisztviselők, akiből a tartalékosok zöme kikerült, itthon megfelelő beosztásban naponta végezték a rájuk háruló feladatot teljes önállósággal. A hadseregben elsősorban az önállóságot nyesegették le, mindent csak parancsra kellett végrehajtani. A fogságba eséskor mindenki kizökönt eredeti egyéniségéből és végezte a rákényszerített munkát, sokszor értelmetlenül és gyakran minden logikát nélkülöző módon. Ráadásul a háború elvesztése tucatnyi okainak egyike a nagy hadvezetés sok áldozatot okozó hibája, a parancsnokok tehetetlensége, felelősségtől való menekülése, téves utakon való járása megrendítette a beosztottak bizalmát, és a lágerben az első időben nehéz volt elfogadni a zsidó munkaszolgálatosok vezetését, hisz ők is gyanakodtak, hogy a velük egysorban élő tiszték közül nincs-e olyan, aki még jobban megnehezítette a munkaszolgálatosok sokszor embertelen sorsát. Hosszú idő kellett ameddig Singer Gyurkát és társait meg tudtuk érteni és mi is meg tudtuk értetni magunkat. A jóbarátság csak a dialógus kialakulása után jött létre. Amúgy magunk között is akadtak olyan egyének, mint Novák alezredes, aki miatt a zászlósok Focșani-ból nem mehettek haza, de a fogság első szakaszában szerették volna tovább játszani a parancsnokot. A dolog annyira fajult, hogy egyidőben még ott a lágerben becsületügyi eljárásokat akart vezetni, sőt még lefokozást is javasolt. A régi vaskalapos tiszték jellegzetes figurája volt, aki még társaitól is teljesen elszigetelődött, de addig sok keserűséget okozott.

Még a karantén idején három komisszár jött a körzetünkbe, mindenkinek két ív papírt adtak át, hogy a fronton töltött időszakról önéletrajzot írjunk, feltüntetve az időt, frontszakaszt, katonai egységet, beosztást, a fogságbaesés napjait. Reggel osztották ki és délig kellett befejezni, majd összeszedték és elvitték. Csak később tudtuk meg, hogy ezek a papírok voltak a mi adatlapjaink és mindeniket tolmáccsal lefordítva kivizsgálták. Főleg olyan egyéneknél terjesztették ki a vizsgálatot, akik a háború valamelyik véres szakaszán voltak, pl. Lidice, Oradour stb., ezenkívül a hitleri lágerek, gettó stb., kémelhárítóknál, csen-

dóralakulatoknál. Igaz, hogy sok múlott a fordítón is, mert több olyan szerencsétlen idős alföldi parasztembert tettek a csendőrök közé, aki szőlőcsész volt, de a fordító ezt „zsandárnak” írta be, és így az illető a csendőrökkel egyenlő elbírálásban részesült. Ugyanezt a törzslapot vették figyelembe a hazaszállítások idején is, és sok nehézségbe került, ha valaki Magyarországra iratkozott, de később Erdélybe óhajtott hazajönni.

Rakodó mivoltunkban igen sokszor nagy mennyiségű Unra csomagot láttunk, amit a nyugatiak az európai fronton harcoló alakulatok élelmezésére szántak, de mivel a háború befejeződött, átirányították a hadifogolytáborok ellátására, viszont ezek a győztes szovjet csapatokhoz kerültek.

Így a finom sertéshús-konzervek, zöldség- és gyümölcskonzervek, csokoládék, rágógumik (és a csomagokból nem hiányzott a papírszalvéta, fogvájó, desszert sem) mind a szovjet hadsereg ellátását javították, nagy ritkán jutalmaztak meg minket egy-egy dobozzal. Ezek helyett naponta háromszor hajalt árpát, hajalt búzát, köleskását, káposztalevest, uborkalevest, stb. kaptunk. A napi étkezést 3500 kalóriára becsülték, ebből maga a meleg víz tett ki 500 kalóriát és a munkaképtelen betegek nyári időszakban még a kikórozott csalánt is összegyűjtötték, ebből 5 kg-ot átszámítottak 1 kg-nyi kölesre. Megtörtént, hogy egy alkalommal régi zsizsikos borsót főztek meg, a kazánok tetején ujjnyi vastag, a szétváló borsóból kifőtt zsizsik-réteg került elő, az orvos letiltotta az étel kiosztását, de az őrnagy elrendelte az étkezést, miután a zsizsikfőlet lemerték. Fogságunk második évében, vagyis 1946. áprilisában antifasiszta nagygyűlésen bejelentették, hogy rövidesen Vöröskeresztes válaszos levelezőlapot osztanak szét mindazoknak, akik a munkanormát 100%-on felül teljesítik. A lapokra mindössze 25 szót engedélyeztek, de nem szabadott sem a helységet, sem azt megírni, hogy kikkel vagyunk együtt. Ha valaki gyenge erőnlétre, a mosléknak való élelemre vagy egyébre panaszkodott, úgy a három cenzorvonalon levele elakadt. Minden levelezőlapot a lágerben Gruber, Lövi és Singer Gyurka ellenőriztek, utána németül vagy oroszul referáltak Pelc komisszárnak, és ezután a kijevi igazgatóságon engedték útjára vagy tartották vissza. Nagyon fájdalmas oldala volt a dolognak, hogy a később szövetségessé vált országok katonái nem kaphattak levelezőlapot, így pl. a csehszlovákok, lengyelek, franciák, lettek, litvánok, ugyanúgy a jugók sem, és mivel Franco Spanyolországa nem állott diplomáciai összeköttetésben, nem írhattak a spanyolok sem. Tulajdonképpen ezek voltak a legnyomorultabbak, mivel már a

doni harcok idején estek fogságba, az oroszok általában rossz szemmel nézték őket, fasisztáknak szidták és úgymond „kisebbségben voltak”, a legrosszabb munkahelyekre szórták szét. Ilyen szempontból a zömében német lágerben a kulcspozícióban a németek voltak, majd a sok jó munkahely századparancsnokává kerültek a magyarok is, a románokat később gyűjtöttem össze Singerék segítségével külön brigádba, majd ezt követően a kb. 20-25 főnyi spanyolt is. Itt jegyzem meg, hogy az 1947-es évben az akkori Spanyol Kommunista Párt emigrációban élő vezetője, Dolores Ibarruri (La Passionaria) Moszkvában találkozott Sztálinnal, az akkori hivatalos Komuniké szerint mindössze 20-30 spanyol hadifogoly volt a Szovjetunió területén kórházi kezelésben, ezzel a hivatalos nyilatkozattal szemben a Kijev környéki lágerben 100-on felüli létszám volt, csak a 7062-ben 30 körül, ezek között 4 tiszt. Érdekes figura volt egy emlékezetem szerint La Rocca nevezetű vezérkari repülős tiszt, a Flotta D' Azuri – Ezüst Flotta – vezérkari főnökének segédtisztje. Mondhatom, hogy kevés ilyen vakmerő embert ismertem. Kihallgatásra csak 8-10 tiszt társaságában ment. Eleve kijelentette, hogy Franco tábornoknak tudomása van az ők létezésükről és arról, hogy kiváló fizikai tulajdonságokkal rendelkeznek. Amennyiben a szovjetek elteszik láb alól, úgy minden spanyol tiszt haláláért 100 spanyol kommunistát fog Franco kivégeztetni. A tolmács kérdésére, hogy miért nem tanul meg oroszul, azt válaszolta, hogy művelt ember nem beszél olyan nyelvet, amelyen vagy hazudnak, vagy csak káromkodni tudnak. Kérte, hogy vigyék bíróság elé és ott hozzanak ítéletet, hogy mennyi ideig tartják fogságban. Amikor az orosz azt válaszolta, hogy a lerombolt város felépítéséig, a spanyol gúnyolódva mondta, hogy még nincs olyan orosz város, amelyik a spanyol foglyok életét 1000 évvel meg tudná hosszabbítani, hisz legalább ennyi idő kellene az újjáépítéshez. A tisztek nemsokára német főtisztekkel és más exponált egyénekkal a lágerből elvitték, de ezután is 20-on felül maradtak a spanyolok, akik közül egy kicsi gyerekekkel nagyon összebarátkoztunk. Santander atlanti-óceáni kikötőből való fiatal volt, Emilio Rodriguez Quitanának hívták, aki a többieknek istápolója volt, a hazatérés vagy levelezés reménye nélkül, csak csont és bőr volt többi társával együtt. Szabad esténként egymással francia-latin-orosz-román nyelven értekeztünk, sokat mesélt egykori otthoni életéről. Amikor dupla étkezést kaptam, neki is juttattam egy fél csajkával, ilyenkor gyakran láttam könnyezni. Megígértem, hogy hazatértem után itthonról értesítem, de a szekuritáté a lapomat elfogta és csak 1982-ben idelá-

totható spanyol turisták útján sikerült leveletem eljuttatni, amire egy unokaöccse rövid orosz nyelven írott választ küldött (ez most is birtokomban van), a fiú akkor Barcelonában volt katonára. E levelet is hónapokig tartogatta és firtatta a szeku.

A szovjet hatalom félrevezetéseknek – mint pl. a spanyolok ügye – megannyi jelensége, sőt dokumentuma került kezünkbe. Így pl. a Moszkvai Idegennyelvű Kiadó magyar nyelvű könyve: „Az emberirtás tábora” a foglyoknak szánt leleplező könyv volt, melyben a német haláltáborok működését írták le. Ebben többek között Leon Blum francia szocdem vezér kivégzését is mint megtörtént ténytet reprodukálták.

Ezek után hazatértemkor nem jött, hogy higgyek a szemeknek, amikor az itthoni sajtóban és a politikai hírekben Leon Blum mint élő politikus szerepelt. De a hazugságok egész sora lepelt meg, pl. 1946-ban a gyűléseken úgy állították be, hogy itthon (Magyarországon és Romániában is) a hadifoglyok nem kívánatos elemek és a kormányok nem fogadják. Ezt 1947. évben már a szárazság számlájára írták, vagyis hogy itthon nem tudnának minket élelmezni. Más: a tüskésdrótkerítés megvédelmez bennünket az orosz civilek jogos dühétől. A munka serkentésére szánt hazugság volt az is, hogy amennyiben a létfenntartásunkat meghaladó keresetből havonta kifizetnek ott 10-20 rubelt, míg az ezen felüli összeget takarékpénztáron átutalják és itthon felvehetjük. De az már nem volt félrevezetés, hogy a szabadon járó lengyel fogatost, aki lova mellett az istállóban aludt, egy éjszaka „szökés közben” meglőtték és a hullát 2-3 napig elriasztó példaképpen közszemlére tették ki. Egy másik szökés alkalmából 20-on felüli teherkocsi állott elő állig felfegyverzett orosz katonákkal, farkaskutyákkal, hogy a szökevényt üldözzék, de amikor a másik kocsis, egy finn katona perforált gyomorral feküdt, nem akadt egyetlen autó sem és mire a szerencsétlent a lovasszekérrel elindították, már a fele útról holtan kellett visszahozni. Három éven keresztül naponta hazudtak „szkoro domoj” (hamarosan haza), de már egy év után bármelyik orosz-nak a szemébe röhögtünk.

A 46-os évben rátértünk, hogy legalább havonta egy szabad vasárnapon kultúrműsort hozzunk össze. Az egyik kiváló énekesünk egy Stein-Kugler Jenő nevezetű máramarosszigeti zászlós volt, egy szimpatikus, mutatós fiú, aki a magyar fiúk szórakoztatása mellett az oroszok kedvében is akart járni és rutén-ukrán dalokat is énekelt. A komiszárok egyike, egy Eremenko nevezetű hamarosan kiderítette, hogy az énekes Stein-Kugler Jenő a honvédség keretén belül saját hazája ellen harcolt! A ki-

jevi bíróság 7 évi kényszerlakhelyre ítélte, rövidesen el is vitték a lágerből.

Miután az 1947-48-as években több szerelvényel hazahozták a munkaképtelen, beteg, használhatatlan egyéneket, megjött a bátorságunk megmondani az oroszoknak, hogy nem érdemes dolgozni, mert akkor továbbra is ott tartanak. Az oroszok ezt tagadták. Egy gyűlésen a moszkvai kiküldöttnek feltettük a kérdést, ki fog dolgozni, ha már nem lesznek foglyok? Egyszerű – volt a válasz – igyekezni fogunk több embert juttatni a börtönökbe és így a rabok átveszik a hadifoglyok feladatát.

A fogság fizikai és lelki szenvedéseit tetőzte a paraziták tömege. Feltehetően a foglyok szállítására beállított szerelvények voltak az első terjesztő tényezők, mert a Moldau partján az amerikaiak DDT porral bőségesen ellátták, ott semmilyen élőski nem létezett, akárcsak a horni és pozsonyi átmenőlagerekben is, de Focşani-ban a barakkok, priccsek és ruházatunk is tele volt poloskával. Ezek a hátzások bőrből való részét is megfonták. Éjjelente a plafonon ezerszámra mászkáltak a poloskák, az emberi test meleg párolgására nagyon érzékenyek voltak, ledobták magukat és a nyomorúságos alvókat előzönlötték. Csípésükre a foglyok nagy része felébredt, a szűrés helye hosszas viszketegséget okozott, a bűzük sokáig megmaradt és a szívás helyén fertőzések léptek fel. Nagyon kevés egyén volt, akit sós ízű vére miatt a poloskák nem bántottak. Krausz Jani mondotta, hogy ő nem ismeri a poloska csípését, azok inkább éhen pusztulnak, de őt nem bántják. Ezeket az élőskidiet ruházatunkkal és csomagjainkkal magunkkal hurcoltuk az orosz légerekbe. Nyaranta kampányszerűen védekeztünk, szabad vasárnaponként kacatjainkat kivittük az udvarra, ahol alaposan átvizsgáltunk és kitakarítottuk, a priccseket benzinlámpákkal égettük végig, majd faszesszel fertőtlenítettük a petéktől. A tétűvel már könnyen elbántunk, az oroszok az orvosi szobában osztották a DDT port és a tetveseket büntették. Mivel a légerek barakkjai nem voltak lepadolva, a nyári melegben bolhák milliója lepelt el, úgy néztünk ki, mintha mákot szórtak volna ránk. Ezeket ugyancsak a benzinlámpák tűzpásztájával irtottuk ki.

BORS LAJOS

EGY CSOMAG SZIVAR

(...) Hegedő sebeim vörösen sajognak, a Görgényi havasok fájnak. Kórház után segédszolgálatra osztottak. Így kerültem, kerültünk Szombathely környékére. Tavaszodott a természet szerint, de itt a halál s a romlás fogadta az embert... Haladtunk az utcán, remeg a föld. Egy jóindulatú légnymás odalapít az omladozó kerítés mellé. Kicsit szédülök, egyéb bajom nincs. Mészsziról hallom: jó, hogy reánk nem duvada! Ezt Tulit mondja a kerítésnek, egészen mellettem hasalva. Indulunk, futkosnak szegény civilek, ki ahogy tud. Meg-meg fekszünk, de haladunk... Nagy futkosás, ordítozás. Több német autó, rakodnak megállás nélkül. Mintha dohányszagot éreznék. Éppen a dohánygyár előtt vagyunk. Bégyúrakodunk a ledőjtött kapun. Én mászok fel a sok törmeléken. Valami raktár lehetett még a reggel...

Egy ládafélét, ami még ép, kifeszíték. Szállításra elkészítem, tízes dobozokra csomagolt szivarral van tele. Rakodom én is, minden férhető helyre. Aztán egy dobozját kibontok... Lesz ami lesz... Valami vadászgépek puskáznak alacsony repülésben, iszonyú jajgatás, ordítás. A láda mellett meghúzom magam s egy szivarat meggyúltok. Na ilyent nem pipáltam, amióta füstölök! Ide kellett jöjjek, ebbe az ősi városba szivarkülönlegességet kóstolni! Valahogy lemászok onnét. Baj van elég, sok vér, de Tulit István katona áll, néz mindenfelé utánam. Látom, hogy egy megviselt csihányzsákból hátizsák púposodik a hátán... Az udvaron kazalba prédált, előkészített dohánylevél-kötegek, ezekből rakodott Tulit, aki soha egy füstöt sem vetett még. Meglát, eldobná a gyűjtést... Hadd el Pista, ki tudja mire kell még nekünk!

Mászunk a vasúti töltés oldalán, vijjognak a muszkagépek alacsonyan, robbanó lövedékek sepernek végig... Jaj Istenem! Tulitnak vér serkent az arcán, ezt mázolta el jajongva. Mászunk keresztül a síneken, irtózatossággal robbanások, kénbűzös vastag füst. Ég a levegő is. Ez a világvége főpróbája lehelne...

Ép bőrrel kimászunk egy bombatölcsérből. A már régebben megbeszélte helyen találkozunk öten.

Felbomlott minden fegyelem, rend. Ki merre csak mehet. Egy virágoskertben, ágyásokat készíthetett valaki, ott az ásó is. Én ások tovább mélyebb gödröt. Eltemetem a pisztolyomat, ha-

láros magvait a kútba vetem... Aztán valahol Rum környékén megszámlálhatatlan tömeg közé hajtottak. Igyekeztünk mi öten együtt maradni. Elfogásunk után egy orosz vezető leültetett az út menti sánc szélére. Arcán látszott, hogy nem szláv ivadék, szomorúan nézett minket. A csíkszentsimoni Bartók István olyan oroszos ábrázatú volt. Ezt észrevette egyik játékos orosz. A Bartók fejébe nyomta a maga orosz sapkáját, hát senki nem mondaná, hogy nem testvér velük. Körültáncolták énekelve, amiből annyit értettem, hogy ruszki Iván... Ez a nagy tömegbe hajtásunk előtt történt. Az elgondolkodó tiszt valamit mondott övéinek, felültek a magyar szekérre, s elvágtattak Berlin felé. Minket három más vett gondozásba. Engem külön egy nagy fa mellé igazítottak, s nézték a gallért és a köpeny ujját. Az egyik orosz leterített egy sátorlapot s el kezdett leltározni a mi javainkból. Megtelt a sátorlap alsó ruhaneművel, melegítővel. Nekem még az összes drága szivaram! Egy csomagot visszadobott. Le voltunk szerelve. Így kerültünk aztán az említett csordába. Sorokba vertek, a tolmáccsal ordították: a szökésért halál jár! Két, félig már civilt egy reggel a kiürített csűrben találtak. Ott helyben, a szemünk előtt meglőtték. Mondta nekünk a tiszt, hogy ne vetkeződjön senki, mert partizánnak veszik és puff...

Egyik nap, ahogy menegetünk, látok egy igen ismerősforma, csuhafélébe lengedezőt, aki nagy fakeresztel lépeget. Tulit elfelejti, hogy nekünk hallgass a nevünk s kiájt: „Józsi bácsi, hallja-e, maga merre megyen, üsmer-e engem?” „Igen én Pista fiam, zsögödi énekes vagy ugye? Hát én Istenem segedelmivel a Somlyó-i Máriához eregelek. Megmondom anyádnak, hogy láttalak”. Lassan elmaradt Józsi bácsi, a Szalvator kápolna remetéje. Mintha egy kicsi erőt adott volna ez a találkozás.

(...) Székesfehérvár romos hely volt. Ott állunk egy kórház-féle épület kerítésromja mellett. A kapun számolják be az ezreket, tíz ezreket. Itthon! Kik tették ezt velünk, s miért? Istenem, adj nekem egy kicsit a Józsi bácsi hitéből... Bésorjázunk, bokáig érő sár, húsvét napja 1945-ben... szemerkélő eső... Ott a szállás mindenkinek, ahol megállott. Áron társunk ellépik, valamerről egy fél garázsajtót emel, leteszi, elfoglaljuk a sár helyett, erre most jó a köpönyeg s a pokróc. Alig alszom el, hát otthon Édesanyám süti a pánkót, érzem a sístergő zsír szagát. Olyan erősen, hogy felébredek... Második pánkós látomásomra Áron mozdul. Mi baj, nem-e vagy beteg? Mondom a bajom... Aztán két nap se víz, se étel. Vízforrás az udvaron, egy konyhai csapon folydogál, de az a konyhára sem elég. Őrség áll ott. Ütik állati mód azt, aki közel merészkedik. Minden nap sorbaállítás reggeli-

ért s ebédért, de még falás kenyér sincs. Nagy kincsünk a dohány, de nem füstöl senki. Szereztünk volt még szabad korunkban olyan 5 kg-nyi cukrot, ebből a napi adag egy evőkanálnyi. Én egy-egy dohánylapit félbevágva, szivarat siríték, s füstölöm gondjaimat. A negyedik nap jutunk az osztóhelyre. Teletöltik az edényt; nekem még sajkám sincs. Tulit erőltet, de én odaengedem az elsőbséget. Mikor végez, megyünk az én részemért. Kóstolom, valami dohos ízt érzek. Nem eszem, Pista fut, cukrot hoz, de nekem még rosszabb. Tovább lépem, elszorul a torkom. Másnap valami borsféle. Vastag föl van a tetején zsizsikból. Egy vederrel is megenne mindenki. Behunyom a szemem, s nyelem a dohos levét, zsizsikkal együtt. A gyomromban érzem, mintha mászkálna a sok lenyelt bogárhulla. Ötödik nap adnak olyan ötdekányi kenyeret. Beköltöztetnek egy fődél alá. Bár ne tettek volna! Megteltünk tetűvel, amitől eddig mentesek voltunk... Javul az ellátás, reggelre tea, olyan olajos mosogatólé. Kenyeret is rendszeresítenek, 20 dekányi egy napra. A kenyérféle egy kilós, ötfelé kellene vágni, de vágószert tilos tartani. Véres verekedések törnek ki, ahogy törmölik azt a kevés kenyeret, de jó a rendőrség, és csend...

Szereztünk olyan keménypapír darabokat, annyi számozással ahányan vagyunk. A kenyeret Áron, aki otthon mézszáros is volt, felszabta. Sorbarakva, minden darabra egy számot. A másik rend számot egy sapkába, – aki mit kihúzott, az a számú kenyér az övé. Egy-két nap volt morgás, de látták, hogy ez nem osztás, hiszen mindenki magának húz. Attól fogva eseményként vártuk a sorshúzást. Még kacagásra is adott alkalmat. Becsület illesse, mert a bicskát nem árulta el senki, pedig volt vallas, de nem volt „kenyérharc”. El-elakadt napokig a szállítás, kenyér helyett minden szakasz valami darafélét kapott. Ebből az örleményből Áron tizedes egymaroknyit adagolt mindenkinek. Néztük. Mások nyalogatták; Bíró Feri menaság-újfalvi gyűjtötte a korpás darát kenyeret sütendő. Három-négy adagot egy sajkába. Keverte. Lett erre hamarosan mozgás, kevergetés. Kinek hogy sikerült. Volt ott folyós állapotú is. Aztán jött a sütés. A kerítésromok távolabbi részén volt hulladék, ott ki-ki gyűjtött tüzelőt, két-két tégladarabot, valami rozsdás pléhet, amire kitapogatták a „tésztát”! Aztán lett füst, ami elárulta a pékségi műveleteket. Futott arrafelé az őrség is, jó kézbellel. Menekülő, véres arcú, „valamikori” emberek. Éhesen... „Füstbe ment terv”-vel. A füst most „gyászolta” a szétrugdosott „kenyeret”...

Hozzánk ragadt volt még valami külvidéki, aki egyik nap ellopott pár lapi dohányt, amiért a drótkerítésen kívüli pékség-

től kapott egy nagyobbacska, még meleg kenyeret. Ezt a szállásra hozta. A gyergyói Ferenc nyakon akaró fogni a dohány miatt, de leintettem, az pedig törmölte, amíg tartott a meleg kenyér. Aztán csendesség valameddig. Később sóhajtozó jajongás: görcei lehetek... Nem halt meg, de kihányta az igazságtalan szerzeményt. Szédelgett, de tőlünk mehetett.

A vérhas szörnyen pusztított a táborban. Egyik nap a szakasparancsnok jött a vécé felől, káromkodik, amit eddig nem hallottunk tőle. Mondja, hogy fut egy német a korhadt deszkákon guggolók közé, s úgy félig állva félkörbe spriccolt, ő is belésett a szórásba. Most ő mit csináljon? Tiszt volt, adtak neki vizet a konyhánál. Volt eset, hogy a korhadt deszka eltörött, a rajta álló a méternél mélyebb hígságba esett. Lécet nyújtottak utána, úgy húzta ki a sok ember, s a humorérzékenyek még kacagták is. Nem jó beszélni ezeknek a „kimosakodásáról”. Kísérletezések a tetűkkel. Ami úgy történt, hogy papírt szereztek, nagyobb darabot. A benevezettek előállították legszebb példányukat és indították más-más irányból. Akik közelférhettek, még kacagták is a tetűversenyt...

Az élőködők kiirtására összetakoltak valami épületfélét. Odaparancsoltak szakaszok szerint. A lábbeli kivételével minden rajtunk valót elvittek, maradtunk csórén. Az idő is siratott-forma, mert eseegett. A hosszas állingálásból arra figyeltünk, hogy igen-igen égett szag terjeng. Futkostak a rabtartók is... Elégett ruházatunk egy része... Nekiestünk a kidobált bűzös rongyoknak. Visszaparancsoltak, kihirdették, hogy mindenki jó ruhát kap. Estefelé egy járműről ledobáltak mindenfélét, amit ruhának neveztek. Nekieresztették a népet. Én az osztás végén, ahol vér is folyt, kaptam egy nagyobbacska gyereknek való, foszlósnak eredt nadrágot. Eldugtam volt egy téli alsónadrágot s egy kötött ujjast, de most sem vettem elé. Inget a jó Isten rendelt... Fel voltunk ruházva. Ezen csak kacagni lehetett.

Egyik nap „disznóoszlop” vonalba parancsoltak. Hangszóróból ordított egy tolmács, hogy civil parancsnokunk lesz, ennek tisztelegjünk. Jött is egy civil, olyan kockás pepitaféle ruhába, a vállába kicsit meghuttyantva, hosszúcska, s másraszabott kabátban. A nadrágján jó kétujjnyi piros függönyanyag, akár a főtiszteknek. Kísérte valami kiöltöztetett szlovák fogoly. Elvonultak, mi oszolhattunk. Aztán másnaptól szinte egy hétig a pepitás és kísérete, köszöntötték a népet. Órafélét, gyűrűt, mindent ami érték elszedegettek. Ami nem ment éppen simán... Egyik nap valami fényes ruhás idegen tiszték jöttek. Kiszedeget-

ték a szlovákokat. Fenyegettek, mintha mi fogdostuk volna az ő testvéreiket ebbe a rabságba!

Én szivarazva járkálgattam, ameddig lehetett, kerestem Sándor öcsémet. Itt találkoztunk, eddig nem tudva egymásról. Egy részlegen hát ott kuporognak valami öregek, nézem jobban, hát Részeg Albert, Csedő János (Cseszle), Márton Gyula, Damokos András szentgyörgyi öregek, Czikó Gergely, Halicska László, Csedő Antal idős, Csedő László, Györfi Albert menaságiak... Ezekből még csak egy ember él. Sok kiesett az én emlékezetemből is. Nincs megemlékezés, hamar felejtünk. Legalább ennyit leírek...

A nagykapu környékét zárolták. Naponta ezreket állítottak sorba. Elszedték köpenyeinket is, amiket odaadtak „hazamenőknek”. Sokan hittek a mesének... Sok ember jelentkezett romtakarítási munkára, ezeknek ahol az ör engedte, adtak egy-egy darab kenyeret. A külső világ így értesült egy-egy hozzátartozó ittlétéről. Jöttek a látogatók, rokont keresők is sokan.

Egy édesanya jött fiát látogatni, aki kiáltotta, hogy a kerítésen kívül merre menjen az anyja. Valami raktáráblak lehetett, ahol kihajolt fejével a fiú. Az anyja is odaért a járdán. Szóltak pár szót, jött az ör. Lövése fejbe találta a fiút. Az édesanyját eszméletlenül vitték el onnan a civilek... Kisebb fokú idegláztól rángatóztam a látvány után. A tiszteket a látogatókhoz kiengedték. Egyik szomszéd zászlósnak is jött a felesége... A viszontlátás öröme erős... csókolták volna meg egymást. Az asszony egy rúgástól esett a földre, a fogoly korbácsveréstől véresen jött „haza”... Igen a hazánkban, ahol még számot sem kapott a fogoly. Naponta társzekérrel jöttek a halottakért, sok volt a német is közöttük. Jeltelenül eltűntek sokasága... és nem Szibériában! Hetek után kezdték név szerint összeírni a foglyokat. Nem fér több ide, ennyi is sok. Hágában nem így tudják...

Alig vagyunk ezernél többen. A selejt... Pedig volt orvos, aki a szédülve lézengőt nézegetve nem látott szervi bajt és ajánlotta a végelgyengülőnek, „igyon tejet”...

Feloszlatták a székesfehérvári fogolytábort! – jött a suttogó hír. „Meggyalázták Alba-Regia emlékét”... Hajnalban sorakozó. Osztottak valami avasolajos, langyos levet... Én nem kértem. Nagyszámú fegyveres őriz. Ki a nagy kapun. Földél lehet, mikor indítanak. Ma van Piros Pünkösöd napja! Józsi bácsi eddig imádkozik Somlyó hegyén... értünk is... Van akikért. Sokan kiesnek a sorból... Nincs itt Antal Áron, sem Tulit István. Őket talán elszállították „haza”. Keserves nap volt az is. Nem sírtunk,

de hullottak a nagy kövér könnyecseppek arcunkról... Égetően süt a nap, de menni kell, amíg bírja a láb.

Egy tisztavízű patakon alacsony a híd. Több sorral előbb valaki vizet merít a sajkával. Orosz tisztek állnak a hídon. Egyik megragadja a sajkát, önti ki a vizet... Rúgna. A másik elkapja a sajkát, meríti a vizet. Haladunk, de látjuk, hogy azok veszekednek... Aztán késő délutánra megtudjuk, hogy Hajmáskér lesz a következő üdültető. Ki gondolta volna, hogy az árvalányhaj ilyen hitvány helyet keresett magának. Fél halott estére mindenki, az őrségtől világgá futhatna a rabnép, de nincs aki mozduljon feküvő helyéről... Az itteni Jutason nevelt őrmesterek itt kaphatták a mániákus idegbajt a katonák üldözésére...

Aztán körülkerítettük magunkat 4 soros szúrósdróttal. Nekem a nadrágom szinte térdig rojtos, egészibe reménytelenül szakadozott. Eltelt július fele. Otthon aratnak... Ősémmelel együtt vagyok, ő sokat szaglászik hírek után, beférközött a konyhára, így valami sűrűbb is kerül...

Egy nap jött az orosz tiszt. Jól törte a magyart. Öltözzön jó ruhába mindenki, mentek haza... Előveszem a jó kötött alsónadrágot, a gyapjú szvettert is. Tű s cérna kellene, hogy a gatyá hasítékját „illendően” megférceljem. Került cérna is, tű is... Oszítja a cédulákat a muszka mosolyogva.

Sorbaállítás. Jónásék zengetik a Rákóczi indulót. Rémségek sora, az utazás vonattetőn. Bakancsomat szinte elveszik a határnál. Madéfalván lekergettek. Át a mezőn, keresztül Somlyó felé. Ott egy helyen darab szalonnát és tanácsot adtak, hogy a falukat kerüljük... Így értem haza.

LADÓ DÉNES

HAZAFELÉ

Augusztus 7-ig minden munkát elvégeztünk és visszavittek a táborba. Ez alatt az idő alatt nem őrizett senki, ha valaki el akart volna szökni, nyugodtan mehetett volna akár éjjel, akár nappal is. Éjszaka egy különálló épületben aludtunk, nyitott ajtó mellett, minden őrizet nélkül.

Augusztus 7-én, mikor visszavittek a táborba s beléptünk a barakkba, szemünk-szánk tátva maradt, mert minden fogolynak 4-5 db. egy kilogramm körüli kenyér volt egymásra rakva. Nem tudtuk elképzelni, mi is történt, hogy a barakk kenyérraktárnak nézett ki, mert a magunk készítette fekvőhelyen, egymás mellett szorososan aludtunk, így a sok kenyér egymást érte a fejek fölötti polcokon. Kérdésünkre elmondták, amikor mi elmentünk a munkára, utána rövidesen felemelték a kenyér-fejadagot, és az addigi 1/3 kenyér helyett naponta egy kenyeret kapunk, mit nem tudunk megenni. Ennek a bőségnek nem sok hasznát vettük, mert a visszatérésünk után egy pár napra magas rangú amerikai katonai csoport látogatta meg a táborunkat, s látván a sok kenyeret, megkérdezte: miért van ez? Erre a válasz az volt, hogy nem tudják megenni a foglyok. Ennek eredményeképpen megszűnt az egész kenyér, felére csökkentették a kenyér-fejadagot. Különbösen az ételmezés is feljavult rövidesen és így kiegyenlítőddött a kenyéradag csökkentése. Továbbra is járt munkára, aki akart, s aki nem, az a táborban tétlenkedett, de ilyen kevés volt, ha csak nem betegeskedett.

Így telt az idő 1945. november 20-ig, amikor is gyalogmenetben egy nagy csoport SS fogoly katonát hoztak a táborba és ezen a napon minket, akik az első csoportot alkottuk, értesítettek, készüljünk fel, mert a tábort el kell hagyjuk. Ugyanis a fenti időpontig a mi barakkunkban már ácsolták a két emeletes ágyakat, ami az SS-nek a számára készült téli szálláshelyül, így amikor ők megérkeztek, nekünk menni kellett. Én egy kis csoporttal az Ingolstadt-tól nem messze fekvő Baar nevű faluba kerültem, ahol egyenként német családokhoz osztottak szét. Én Lippert Jakab nevű ember családjához kerültem, aki szívélyesen, sóval és kenyérral fogadott.

Itt amolyan súlytalansági állapotban éreztük magunkat, mert szabadok voltunk, ételmeztek rendszeren, dolgozni nem na-

gyon volt amit. A polgármesteri hivataltól kikaptuk az amerikaiak által kiállított és aláírt ujjlenyomatos igazolványt, amivel már az útra kelés minden akadálya elhárult. Itt is tovább foglalkoztatott a hazatérés kérdése, de a hazai rossz hírek az oroszok magatartását illetően nem lelkesítettek túlságosan.

November 19-én nyakunkba vettük a világot. Hallottuk, hogy a Landshutban lévő tábortól szállítanak haza menekülteket és hadifoglyokat, így mi is arra irányítottuk a szekerünk rúdját. Itt 28-ig vártunk a hazatérésre, de mivel semmi kilátás nem ígérkezett, tovább indultunk. Végül Münchenben kötötünk ki, ahol létezett egy Unra tábor s minket is felvettek sorai közé. Itt igencsak fejedelmi ellátásban volt részünk két hétig, amíg ki nem derítették, hogy mi csatlós ország polgárai vagyunk s itt csak a győzőknek van megengedve a jólét. Két hét múlva vonatra raktak és Dachauba szállítottak, ahol egy elhanyagolt menekülttábor volt a mező közepén. Odaérkezésünk pillanatában csak egy pár ember szédelgett a telepen.

Az Unra táborbeli létünk után itt túlságosan gyarló helyzetbe kerültünk, mind szállás, mind élelmezés terén. Szerencsénkre egy hatalmas pincében lévő pityókával pótoltuk a külfönbözetet. Ez a pince a tábor területéhez tartozott.

Nem akartunk soká ilyen körülmények között tartózkodni, de a hideg és a pénztelenség miatt várnunk kellett.

1946. január hatodikán néhányad magammal Passauba indultam, ahol mint hallottuk, rendszeresen szállítanak haza menekülteket és hadifoglyokat.

E nap délutánján, mikor odaértünk, éppen folyt egy szerelvény berakodása, melyet egy magyar százados irányított. Mi is érdeklődtünk, nem lehetne-e ezzel a szerelvénnel nekünk is hazamenni?

Ő elmondta, hogy ezzel a szerelvénnel nem mehetünk, mivel a táborból kijövet nyilvántartásba vették az elmenőket, és a berakás befejezése után ellen fogják őrizni az amerikaiak és minket le fognak rakni.

Mivel csak öten voltunk, elhatároztuk, megvárjuk a sötétedést és akkor a nyitott kocsikon lévő szekér alá bújva fogunk hazaindulni. Míg így tárgyaljuk a dolgot, odajön egy román fiú, s mikor megtudja mit akarunk, kérdezte, nem jöhetne-e velünk? Mi beleegyeztünk, de megmondtuk, milyen lehetetlen kilátás van az utazást illetően, de ő nem ijedt meg s kitarított velünk hazáig.

Miután besötétedett, egy nyitott vasúti kocsin lévő szekér alá húzódtunk, mely szénával volt megrakva. Itt szénát téptünk

le és benne összebújva úgy elaludtunk mint a bunda, mert a sok ide-oda utazgatás, gyenge élelmezés miatt fáradtak voltunk. Csak mikor már a vonat mozgásban volt, akkor ébredtünk fel, s nemsokára az amerikai-angol zóna határán rövid időre megálltunk.

Reggelre már Velsbe érkeztünk, ahol sokat időzött a szerelvény, mert előttünk valahol baleset történt és meg kellett várni amíg a vonalat rendbe hozzák.

Idáig még nem is gondoltunk arra, hogy miként fogjuk az ételment beszerezni az utazás alatt, hisz egyikünknek sem volt élelmentartaléka. Induláskor azt is hittük, mire megéhezünk, már Magyarországon leszünk és ott megoldódik ez a probléma. Nem gondoltuk, hogy itt Velsben az állomáson fogjuk tölteni az időt estig. Az állomást nem mertük elhagyni, hogy a vonat ne-hogy elinduljon nálunk nélkül. Gondoltam, elmegyek ahhoz a századoshoz, aki a berakodást irányította. Mikor meglátott, megismert, s már kérdezte is, hogy mi a baj. Mikor az élelmiszerhiányunkról szóló siralmat elmondtam, megígérte, hogy kenyéret és zsírt ad. Megkért, menjek végig a szerelvény mellett és írjam össze az olyan potyautasokat mint mi is vagyunk, s jöjjünk pokróccal a kenyérért és a zsírért. Én végigjártam a szerelvényt, de nem sokan iratkoztak fel, mert nem tudták, milyen célt szolgál az összeírás, nem-e valami csapda. Így ahányan iratkoztak, azoknak kenyéret és zsírt osztottunk szét. Ekkor jelentkeztek volna mások is, de már késő volt. Ezek után aztán türelmesen vártuk a vonat indulását, ami csak sötétben történt meg.

Reggel már az ausztriai Fürstenfeld nevű város állomásán voltunk, ahol az illetékesek kihirdették: minden Németországból küldött levelet el kell égetni, mert ha a motozásnál az oroszok megtalálják, abból baj lesz. Így sok levél égett el ott, amit az odakint lévők hozzátartozóiknak akartak eljuttatni. Így jártak a térképek és más hasonló természetű nyomtatványok is.

Innen már gyalog kellett megtennünk azt a 15-20 km-es utat Szentgotthárdig, mivel az amerikaiak a szerelvényt nem engedték be Magyarországra, ugyanis megtörtént azelőtt, hogy az oroszok emberestől kivitték Oroszországba és vissza sem adták. Ebben az évben fekete volt a föld, így a gyaloglás nem is tűnt túlságosan fárasztónak.

Mikor az angol-orosz zóna határához értünk Ausztriába, az út felett két díszkapu volt felállítva, egymástól nem nagy távolságra – na nem a mi fogadtatásunkra. Az angol díszkapu egyszerű, semmi rendkívüli rajta, csak az angol lobogó a csúcán, valamint sorompó az úton keresztül. Átellenben pár méter távol-

ságra egy hatalmas, vörösre feldíszített díszkapu, jelvényekkel s tetejében vörös lobogó, nem is egy. Először az angol kapu alatt mentünk át, ami nem jelentett számunkra semmi különöset, de mikor a hatalmas vörös orosz kapu alá kerültünk, úgy éreztük, mintha egy kemencébe mennénk be, melyben ég a tűz.

Estére érkeztünk Szentgotthárdra, ahol egy ideiglenes tábor fogadta az érkezőket s a bejárati kapu felett ez a felirat díszelgett „Szűrő” ami semmi jót nem ígért. Ez volt a külföldről hazatérő személyek múltját kinyomozó hivatal.

Megjegyzem, ebben a hazatérő csoportban minden rendűrangú ember volt: katonák, rendőrségi személyek és menekültek.

Említésre érdemesnek tartom megírni, hogy egy rendőralakulat a fogságbaesés után eldugva megőrizte fegyverét a fogságban is, és most szénásszekerekben elrejtve hazahozta Magyarországra.

Másnap megkezdődött a szűrés, ahol mindenki egy irodában fel kellett diktálja személyi adatait, szolgálati rendfokozatát, valamint szolgálati helyét. Utána egy másik irodában az ott lévő nyilvántartásokban megkeresték, szerepel-e a neve? Ha szerepelt, azt azonnal le is kaptak.

Mikor a második irodába kellett egyenként bemenni, én a román kollégával egyszerre mentem, mert ő egy szót sem tudott magyarul. Itt hamar végeztünk, mert sem az én nevem nem szerepelt a nyilvántartásukban, sem az övé.

Kézhez kaptuk az igazolásokat, melyek alapján díjtalanul utazhatunk vasúton az ország egész területén. Elindultunk Budapest felé, mivel ott a Vöröskeresztnél is jelentkezni kellett. Innen Szolnok felé indultunk, vonattal Törökszentmiklósig eljutva, onnan alkalmi kocsikkal indultunk tovább, s ahol nem volt alkalmi jármű, gyalog folytattuk az utat. Az utunk vonalán minden nagyobb helységben segélyező konyhák voltak felállítva, ahol ellátták étellel a hozzánk hasonló személyeket.

1946. január 26-án érkeztünk meg Ártánd nevű faluba, a borsi határállomás közelébe, ahol éjszakáztunk. Szállást kértünk az ottani lakosoktól, de azt mondták, van itt egy katonai parancsnokság, s ha az engedélyt ad, csak akkor lehet. Elmentünk a parancsnokságra, ahol szívélyesen fogadtak és felajánlották, hogy ott hálhatunk, mert van elég üres ágy, mivel a szolgálatot nem tevő katonák éjszakára hazamentek. Így melegben töltöttük az éjszakát, ahonnan reggel gyalog mentünk ki a borsi határállomásra, ahol elkezdődött a kálváriánk. A magyar vámsoknál hamar végeztünk, utána a román vámnál jelentkezünk. Itt várni kellett, de nem volt egy fűtött helyiség, hanem egy ajtó

és ablak nélküli helyiségben húztuk meg magunkat. A hidegen kívül még erős szél is fúj.

A hideg annyira megsanyargatott, alig vártuk a továbbmenést, de nem engedtek, mondván, várjuk meg a járőrbe ment katonát, az majd bekísér Nagyváradra a Vöröskereszthez, ahová minden határátlépőnek be kell mennie.

Amíg ott álltunk és fáztunk, odajöttek a határőr katonák, s kínáltak pálinkával. Cserébe adtunk nekik ezt-azt. Csak telt az idő s velünk senki sem törődött.

Mikor már a járőr is hazaérkezett, akkor a vámtiszt és a fuvaros ismét hozzánk jött és ismét ajánlották a fuvarossal való szállításunkat azzal a kifogással, hogy nem kívánhatjuk, hogy a fáradt katona gyalog megtegyen 13 kilométert, jóllehet a járőrön kívül még voltak katonák az őrsön, akikkel beküldhettek volna már reggel. Mi felajánlottuk: a katona menjen a szekéren és mi gyalog, de nem fizetünk, mert nincs pénzünk.

Erre aztán ismét vita támadt, s felhányták, hogy pálinkára volt pénzünk, de fuvarra nem akarunk fizetni. Annyira elmérgesedett a vita, hogy a román kolléga odakiabálta: látszik, hogy Romániába értünk, mert már megkezdődött a határon a gazemberiség. Magyarországon végigutaztunk ingyen, és mindenhol ingyen élmeztek és szállást adtak. A vita eredményeképpen a román kollégát elvitték s bezárták. Látva, hogy ha nem fizetünk, az éjszaka is itt fogunk állni az ég alatt, felajánlottuk a vámósoknak: kifizetjük az ő részét is, csak engedjék szabadon. Erre el is engedték, de nem kellett helyette fizessünk, mert a ráeső részt fizette ő is. Végül szekéren „vonultunk” be Nagyváradra.

Ezt a fiút D. Constantin Alex Bercenarunak hívták, Ilfov megye Progresu-budesti-i illetőségű volt, amint a címét akkor nekem ideadta.

Este sötétben érkeztünk a Vöröskereszthez. Azzal fogadtak az ott lévők, hogy ha nem adunk valamit a felelősnek, három napig ott fognak tartani. Felvettük tehát a kapcsolatot, egy vendéglőben megtiszteltük az illetőt, s másnap már kaptuk is a papírt, amivel a fürdőbe kellett jelentkezni. Itt ismét adtunk valamit a felelősnek, hogy minél hamarább szabadulhassunk s kezünkbe kaphassuk a fertőtlenítési igazolást. Ezzel mentünk azonnal tovább a laktanyába, hol az útleveleket fogják megadni. Szerencsénk volt a határon eladott holmik árával, mert másképp nem lett volna mivel fizessünk.

Eljutva a laktanyába, ott akikkel találkoztunk, javasolták: ha nem akarunk három nap itt ülni, adjunk valamit a formaságokat intéző tisztnek. Vele is rendeztük a dolgokat, de mire a

papírok kész lettek, a parancsnok eltávozott az irodájából. Így másnap, 1946. január 28-án kaptuk kézbe a papírokat és mentünk ki a vasútállomásra, ahol aztán egyik erre, másik arra a vonatra szállt, vagy akart szállni. Én Csekme László zabolapávai és Vitos Lajos kászoni kollégával szándékoztam együtt utazni, de Vitosnak valami ismerőse vagy rokona volt Váradon, s nem indult azzal a vonattal, amivel mi. A román fiú szintén egy más vonatra szállt, Józsa János kolozsvári fiú is elmaradt tőlünk. Mi ketten Csekmével az akkori éppen indulni készülő aradi vonatra szálltunk fel.

1946. január 29-én szálltam le a vonatról és indultam haza gyalog.

Sötétben értem a faluba, bemenne az udvarra a konyhában égett a lámpa, kopogtam az ajtón kétszer is, de senki sem válaszolt. Erre az ablakhoz mentem, benéztem, de senki sem volt benn. Hátramentem az udvaron, de sehol senki. Gondolva, a szomszédban van édesanyám, ahová el szokott járni, s mint gondoltam, úgy is lett. Tényleg ott találtam. Örömmel csókoltuk meg egymást másfél évvel az utolsó találkozás után.

RUSZ GERGELY

AZ ESZÜNK IDEHAZA JÁRT

1940. december 2-án rukkoltam be rendes standbéli katonának a magyar hadseregbe, ahonnan leszereltem 1943. október 10-én. Alig voltam négy hónapig civil, újra behívót kaptam és akkor irány Nagyilva, ahol újra kiképzésben részesültünk. Mire berendezkedtünk jó erődítményeinkkel, ott kellett hagynuk, mert az orosz hadsereg bekerített. A századnak egy teherkocsija volt, azt megpakoltuk és a civilektől elvettük a lovakat szeke-restől s vonultunk visszafelé, addig amíg a Tiszán túl voltunk. Ott átvettük a németektől a frontot, és ők vonultak visszafelé helyettünk. Elszökni nem volt mersz, mert mikor vonultunk Szent István falun keresztül, 3 honvéd fel volt akasztva három telefonfára, mivel szökést kíséreltek meg. Majdnem minden nap támadásba mentünk két hétig. A vasúti töltésen volt a menedékhelyünk, addig támadtunk, míg a századnak csak fele maradt. Aztán egy szép napon már beleuntunk mindenbe és egy kukoricaföldön megadtuk magunkat kilencen. A puskát letettük, jöttek az orosz katonák, elszedték mindenünket és elkísértek vissza a rajvonaltól. Ott volt 4 orosz sebesült és azokat kellett vigyük a kompra. Áttettük és mi is átálltunk és mikor onnan leléptünk, azonnal kihallgatott a parancsnokság. Átvittek egy helységbe, ahol sok fogoly volt. Valami nagy uradalom lehetett, mert sok épület, sok szoba, nagy raktárhelyiség volt. Itt addig tartottak, amíg 2000-en lettünk, majd elkísértek Debrecenbe. Egy éjszaka a hortobágyi csárdában aludtunk, mert megsötétedtünk. A szobák, az istállók megteltek. Debrecenben három napot voltunk, orvosi vizsgát tartottak. Kurta László kászonyújfali barátom megbetegedett. Akik nem voltunk betegek, az állomásra kísértek és bevagóniroztak. Irány Focşani. Útközben adtak valami száraz cibakot, de vizet semmit. Harmadnap reggel mikor kinyitották a vagon ajtóját, leszálltunk, a sáncból vizet ittunk, majd kiszívtuk a vizet belőle. Az örök löttek, de mi nem törődtünk, nagyon szomjasok voltunk. Elértünk Focşani-ba. Vagonüríteni vittek. Itt jegyzem meg, ha tudtuk volna, hogy milyen helyzetbe kerülünk, könnyen el tudtunk volna szökni. Civil ruhában voltam, addig vetkőztettek, míg majdnem csórén maradtam. Ezután következett a haddelhadd! Tíz nap elteltével sorakoztunk a láger udvarán négyes sorba, ott kiosztották az

ebédet. Egy 5 tagú bizottság megnézte kinek milyen ruhája van. Négy fogolynak adtak egy pokrócot, mert már december eleje volt. Mikor befejezték, megszámláltak, kivittek a vasútállomásra. A szerelvény még nem volt készen, beállítottak a sáncba, s ott megvirradtunk. Egész éjjel esett, másnap estefelé szálltunk vagonba. Egy vagonba 50 fogolyt szorítottak be. Aztán harmadik nap reggel elindult a szerelvény az állomásról. Marhaszállító vagon volt, ajtó, ablak beszegezve, mi meg bőrig voltunk ázva, reszkettünk, mint a kocsonya. Naponta adtak valami locsot, de vizet egyszer sem. A vagon közepén lyuk volt, ott végeztük el dolgunkat, azon lenyúltunk és egy konzerves dobozzal mertük fel a havat, hogy enyhítsük a szomjunkat. Így utaztunk az orosz fővárosig, ahol egész éjjel állott a szerelvény. Reggel kinyitották a vagon ajtaját, kiszálltunk, visszafelé mentünk, a nyolcadik vagonnál megálltunk, kinyitották a vagon ajtaját, uram, teremtóm, 70 halott egymásra hajigálva, mint valami fatuskók! Szörnyű volt ránézni. Ledobálták a havas földre. A többiek ki kellett hordják a vasúttól kb. 150 méterre, egy gödörbe. Utána visszamentünk a vagonba. Délután a Vöröskereszt nagyon jó laskalevest osztott. A személyezettől megtudtuk, hogy karácsony van és, hogy visznek az Ural-hegység felé. Megtetvesedtünk, ettek meg a tetvek, szörnyű rá gondolni is. Hosszú volt az utazás, mikor kiszálltunk a vagonból, nem ismertük meg egymást, pedig 34 napig egymás mellett ültünk, feküdtünk. Kiszálltunk, ott állt egy teherkocsi. Aki nem tudott 3 km-t gyalogolni, felült, a többi gyalog ment a lágerig. Az udvaron sátrak voltak, adtak egy-egy konzervet és egy negyed kenyeret, utána megfürödtünk. Itt szabadultunk meg a tetűtől, s mikor lejárt az a bizonyos idő, felöltöztünk és beengedtek egy nagy barakkba. Bent emeletes priccsek voltak és egy nagy csempekályha, a priccseken se szalma, se pokróc. Reggelre 5-ön meghaltak. Azután minden éjjel haltak meg, nem is tudom, merre vitték, hol temették el. Másnap vittek munkára. A gyengébbeket visszatartották vizet hordani a konyhára. Én is köztük voltam. Egy szekérre rá volt szerelve egy hordó, négyet tértünk minden nap. A szemétdombon káposzta-torzását szedtünk, pityókahéjat, beleraktuk egy-egy konzerves dobozba, tüzet raktunk a szabadban, megfőztük és megettük, mert a kaja nagyon kevés volt. Ez így ment egy hétig. Nem messze a lágertől volt egy fűrésztelep. Én is oda voltam beosztva. Egyszer éjjel váltásban voltunk, s amikor kiürítettük a korpát, megálltunk egy kicsit pihenni. Nem láttuk, hogy honnan jött az orosz, csak amikor egyet nyakon ütött, akkor vettük észre. Szidott, hogy miért nem dolgozunk, de nekünk az eszünk

idehaza járt, arra gondoltam, hogy édesanyám milyen jó ételt adott a disznónak, milyen jó volna abból egy sajkával megenni. Aztán a gáternél dolgoztam egy hétig, deszkaosztályozni tettem. Jó lett volna, csak hideg volt. Egyik éjszaka jött az igazgató és kérdezte fázom-e. Én azt feleltem, hogy a lábam meg van meredve (magyarul jól beszélt). Azt mondja, menjünk be a gépházba. Leültettek egy csutakra, s a gépészt kiküldte, hogy hozzon két veder havat. Lehúzta a teveszőrcsizmát a lábamról (már rá volt fagyva a lábamra) s addig dörzsölte, míg megmelegedett. Akkor mondta nekem, hogy magyar ember, az első világháborúban esett fogságba és nem tért haza többet. Szerencsémre, mert én láb nélkül maradtam volna! Még egy hétig jártam gyári munkára. Akkor úgy legyengültem, hogy nem tudtam többet menni. Bent maradtam a barakkban, gondoltam nemsokára én is kikészülök. (...)

Mikor a szentsimoni állomáson leszálltam, keresztet vetettem és hálát adtam Istennek, hogy hazasegített. Elindultam Csíkbánkfalva felé. A faluban lakott a nagybátyám. Mérlegre állított: 45 kg voltam. Ott aludtam és másnap mentem Csinódba, a szülői házhoz. Nem ismertek meg, amíg nem mondtam meg ki vagyok. Édesanyám megölelt, s csak sírt, nem tudott szóhoz jutni...

GYÖRGY JÓZSEF

EGY ZACSKÓ PITYÓKA

(...) A silány táplálékot tetőzte a szibériai nagy hideg, ami legalább hat hónapot tartott. Amikor a hőmérő higanyszála 40 fok alá süllyedt, nem vittek ki munkára, de volt eset, hogy a 7 km távolságon jött egy hideghullám, a hőmérő higanyszála le-süllyedt 42 fokra, s feleúton megfordítottak a láger felé. Amíg visszatértünk a lágerbe, mindannyiunknak megfagyott az orra meg az arca, egymásnak hóval súroltuk helyre, de sokaknak kihólyagzott. Ami a ruhát illeti, volt pufajkakabát, nadrág, juh-bőrsuba, teveszőrcsizma, hókapison, csak az nem volt, ami belülről melegítsen. Ahogy kitavaszkodott, 1946-ban építkezéshez vittek dolgozni, ahol előléptettek ácsnak. A társam egy pesti villamoskalauz volt; kofrázsolással foglalkoztunk. Meg kell említenem, hogy fogoly részről voltak kinevezve a század meg a brigád parancsnokai, akik nem dolgoztak, csak az orosz munkavezető által kiadott munkát igyekeztek végrehajtani. Ezek a kenyér kivételével mindenből duplát kaptak. Még ilyen dupla élvezők voltak a foglyok közül kinevezett háborús örök, akik szintén nem dolgoztak, csak segítettek az orosz öröknek vigyázni a foglyokra. Az orosz örök persze géppisztollyal teljesítették a szolgálatot. Itt az építkezésnél egyszer elhaladt két orosz nő, az egyiknél két egész kenyér, a másikinál másfél kenyér volt. Azt aki a másfél kenyeret vitte, megszólítottam oroszul, hogy a kenyeret nem-e adja el. Amire ő azt válaszolta, hogy ő is úgy vette. Én erre azt mondtam, hogy pénzt adok. Megállít, gondolkozott és a fél kenyeret kivette s azt mondta oroszul, hogy nem kell semmi érte. Én erre elkaptam a kezét – szerencsére az ör nem volt közeibe – és kezét csókoltam neki. Erre kivette a másik kenyeret is, és azt is nekem adta ingyen. Ez volt a legszebb élményem Oroszországban. A kenyérből megrészeltettem a fogolytársaimat is.

A lágerben ezer hadifogoly volt. Egy barakkban 250-en voltunk elhelyezve, volt még egy ugyanakkora kórházbarakk is. A barakkban széldeszakából ácsolt fekhelyek voltak. Ezekben egy évig nem volt semmi egy rossz pokrócon kívül. Ha a pokrócot magunk alá tettük, akkor nem volt mivel takarózzunk, ha meg azzal takaróztunk, akkor a deszkák csupaszon billegtek és ahogy fordultunk, a csipőnkön a bőrt becsípték. Ezért nagy szá-

zalékunknak mind a két csípője sebes volt. Egy év múlva kaptunk valami szalmazsáknak nevezett alkalmatosságot, ami gyaluforgáccsal volt megtömve. Ez egy kicsit mégis embersége-sebb volt. A párnánk is ugyanolyan volt. A barakkban egyéb nem volt, csak néhány rakottkályha, a tüzelőt nekünk kellett beszereznünk munkából jövet, amit legtöbbször úgy loptunk. Éjjel nem sokat aludtunk, mert ahogy a villany lealudt, a poloskák ejtőernyősökként vetették ránk magukat. Szerencsénk volt azzal, hogy hetente egyszer fürödtünk.

A láger három soros szűrődrót-kerítéssel volt körülvéve, aminek a közeit nyáron minden nap fel kellett gereblyézni és a drótkerítés mellett körös-körül emelvényen géppisztolyos őrk álltak éjjel-nappal. A nyolc órai külső munka után két órai lágeri munka volt kötelező, amit fogolyrészről a brigád – meg a századparancsnok irányítottak. A lágeri munkával épült az egyik 250 személyes barakk, valamint különböző munkákat, mint pl. karbantartás, télen hótakarítás stb. kellett elvégezni. A vasút be volt építve a láger mellé. Egyszer hoztak két vagon pityókát a láger részére, amit mi, foglyok kellett behordjunk egy erre a célra készített drótkerítés közé. Ezt az alkalmat próbáltuk kihasználni pityókaszerezésre. Nekem is sikerült egy hóbuckába szám szerint 80 darab pityókát elrejtetni. Mikor vége lett a hordásnak, kb. olyan éjfél felé, a szajréval boldogan bevonultam a barakkba és négy samottkályhának a hamuhullójában szerre sütogettük. Ahogy sült, úgy fogyasztottuk hajastól. Én pl. a sütés alatt megettem 70 darab tojásnagyságú és 10 darabot meghagytam, hogy majd reggel a levesbe fogom aprítani. Ezt megőrzés miatt nem mertem a fejem alá tenni, nehogy ellopják, míg alszom, hanem beleraktam egy zacskóba, amit ráhurkoltam a lábam szárára, azzal a tudattal, hogy ha hozzányúl valaki, akkor megébredek. Hát amikor megébredtem, a zacskó a lábamon volt, de üresen! Valaki kivágta, és a pityókát kiszedte belőle.

Közeledett 1946. karácsonya és fogolyrészről a lágerparancsnokság csinált egy gyűlést, s ismertette ezt az elhatározást: „Emberek! Ahhoz, hogy egy kicsivel emberségesebb karácsonyt töltsünk, elhatároztuk, hogy a napi adagokból egy keveset megspórolunk és így a szent ünnepen egy kicsivel több ételt fogunk kapni, ha egyetértenek velünk!” Ebbe mi mindnyájan beleegyeztünk. Ezt az orosz vezetőség nélkül nem lehetett véghezvinni. Mi történt karácsony előtt két nappal? Az erdőről behoztak 80 magyar hadifoglyot, akik szintén hozzánk tartoztak, de nem adtak élelemből vételezést. Ekkor újból gyűlést hívtak

össze, és azt mondta a lágerparancsnok: Bajtársak, az oroszok 80 bajtársunknak nem adtak vételezést! Mi egy kicsivel együnk többet az ünnepen és ők éhezzenek?! Amire mi egyhangúlag megszavaztuk, hogy a többletet osszák szét nekik. Tehát így ünnepeltük mi meg 46 karácsonyát.

A lágeréletből még meg szeretném említeni, hogy az éhes ember nem félt a haláltól, ami megtörtént velem is. A lágerbe hoztak egy kocsí pityókát, a kocsí elromlott bent az udvaron, az egyik őrbódéval szemben, és oda a sofőr lebaszkuálta a rakományt. Én elhatároztam, hogy az éjszaka abból a pityókából fogok szerezni. Föl is ébresztettem az ágyastársamat és elindultam a barakkból a pityóka felé, azzal az ürüggyel, hogy megkérdezem hány óra. Amire az ör megmondta, hogy 11 óra, de én haladtam a pityóka felé. Ekkor rám fogta a géppisztolyt és kiáltotta: sztoj! A barátom a barakkajtóból kiabál, Jóska gyere vissza, mert meglő. Én ekkorra odaértem a pityókáig. Mondtam az örnek, hogy csak két pityókát veszek, de ebből a kettőből annyi lett, amennyit be tudtam rakni a pufajka alá. Az ör kiabált, hogy menjek el, de megsajnál, mert nem lőtt. Amikor a rakománnyal visszaértem a barakkba, a társam jobban meg volt ijedve mint én. Utána a szerzeményt megsütöttük és ketten megettük. (...)

LUKÁCS ANDRÁS

HORDOZTAK ÖSSZE-VISSZA

Alighogy átléptünk az orosz zónába, mentünk vagy száz métert, megláttunk egy kis völgyön bevezető ösvényt. Mondom a barátomnak: no, itten térjünk le az útról, mert a járőr biztosan itten cirkál és nehogy találkozzunk velük. A szerencsének örvendezve, ugrándozva mentünk a falu felé az ösvényen, amikor egyszer csak egy kanyarban szembe találtuk magunkat egy szuronyos orosz katonával. Az jött kifelé az ösvényen, kezében csomagot hozott, a szuronyos puska a nyakába volt akasztva. Nem is tett semmi olyan mozdulatot mintha használni akarná, mi viszont amikor megláttuk őt, azonnal leültünk. Ő sem lepődött meg, nyugodtan jött felénk. Mi, akik több mint egy-két évet voltunk orosz fronton, valamiket már tudtunk oroszul, ukránul. Mindjárt oroszul köszöntünk neki, kezdtünk beszélgetni, ahogy tudtunk, ő is leült mellénk. Mondtuk, hogy szeretnénk hazamenni, már két éve nem jártunk haza. A barátom előveszi a fényképet a családjáról. Felesége és két gyermeke. Az orosz szintén nyúl a zsebébe, ő is hasonló képet vesz elő: feleség és három gyermek. Mi ha egy szóval is mondjuk, hogy erresszen, el is engedett volna. De mi kerestük a parancsnokot, hogy adjon nekünk papírt. Erre ő a vállát vonogatta és azt mondta, gyertek.

Alig értünk vissza a zónába, jött a járőr. Azok ránk kiáltottak, a csomagot letették, mindent ki kellett pakolni, és ami nekik kellett, elszedték. Elérkeztünk az őrházhoz. Ötön-haton heverték a priccsen. Mind aludtak. Ez felköltötte az őrmestert, jelentette, hogy hozott két foglyot. Az őrmester nagyot nyújtózott, egy hosszú asztal volt a teremben, rajta mosdótál, egy téglalaalú kenyér volt az asztalon, azt odalökte ellőnkbe és azt mondta: egyétek! Alig telt el egy fél óra, hát a többi csapat is oda érkezett hozzánk az őrházhoz. Az őrház mellett volt egy erdészlak, oda irányítottak be és megmondták, hogy kijönni nem szabad, mert azonnal lőnek. Reggelre már 79-en voltunk. Reggel újra sorba állítottak, mindenkinek a csomagját megvizsgálták, ami nekik tetszett elszedték. Akkor sorakoztattak és két kozák katona kíséretében elindítottak: irány a falu. Ott volt a parancsnokság. Ott felvették az adatainkat, hogy ki hol született, hova való, hová akar hazamenni. Éjszakára bezártak egy nagy iskola pincéjébe. Másnap újból meneteltünk, valami kisebb városba értünk

estére. Ottan bekísértek egy fegyház udvarára, betettek a rabok közé. Reggelre valami ételfélét adtak, aztán kísértek tovább. Estére érkezünk be egy nagyobb városba, amit úgy hívnak, hogy Grác. Itt újból betettek a fegyházba.

Megyek az örökhöz és mondom, mutassák meg, hol van a komándánt, melyik ajtón kell bemenni. Kérdik, mit akarok a komándánttól? Mondom azt, hogy ezeket a fiatal gyermekeket engedjék el, mert nem katonák. Igazad van, mondják az örök. Be is mentem a komandanthoz abban a reményben, hogy hátha engem is elenged, hiszen én is olyan vékonyszájú vagyok, még semmi bajszom nincs. Az egyik őr jött velem, egy orosz őrnagy volt a komandant. Mindjárt generálnak szólítottam, és ahogy tudtam elmondtam, hogy mit akarok. Ki is jött az udvarra, megnézte a gyerekeket, hívatta az írnot, és felírta a nevüket. De engem már nem engedett felírni. A névsort aláírtá, lepecsételték, a gyerekeket elengedték. Minket újból betettek a fogházba. Itt voltunk vagy három napig. Egy reggel mind kizavarnak az udvarra, hát ott annyi nép volt, a jó Isten tudja hányán voltunk. Rendőrgyűrűbe vettek és kísértek ki az állomásra. Minket 72-öt magyarokul külön vagonba tettek. Mikor beérkeztünk Magyarországra, Körmendre, leszállítottak és két orosz géppisztolyos kísért. Körmendről megindultunk gyalog Vasvárra, de már dél is lemult, nagyon éhesek és fáradtak voltunk. Vacsorát, reggelit sem kaptunk, alig tudtunk menni. A két géppisztolyos orosz is csak éppen cammogott utánunk. Mire Vasvárra érkezünk, ott valami laktanya elé vittek, ahol megengedték, hogy leüljünk, míg az egyik orosz bement a parancsnokságra. Egy fél óra múlva jön vissza, nagyon felháborodva, káromkodik, hogy itten nem vesznek átal, vigyenek Szombathelyre. Sorokpolányban van a fogolytábor. Nohát ez rémségesen felháborított, amikor fogolytáborról kezdtek beszélgetni. Hát eddig azt mondták, hogy adják a papírt és eresztenek haza! Nem volt mit tenni, megfordulni és indulni Szombathely felé. Voltak köztünk a környékről valók, akik megmutatták az utat, hogy merre kell menni. Szörnyű fáradtak voltunk és nagyon éhesek. Már csak cammogni tudtunk. A két orosz is alig tudott jönni utánunk. Az egyik faluban kihozott egy öregasszony egy egész kenyeret. Előnkbe állt és kezdte osztani, mindenkinek egy darabot. Még felét sem osztotta szét, odaugrott hozzánk egy nagy marcona alak, aki addig szakaszvezetőnek adta ki magát. Elkapta a kenyeret az öregasszonytól, hogy mi majd elosztjuk. Azazal vagy háromfelé törte és a barátainak elosztotta, míg az orosz rá nem fogta a fegyvert, hogy ad

jön másnak is. De nem sokat törődött. Szegény asszony majdnem sírva ment vissza. Hát még felének sem jutott. Én még a közelébe sem jutottam. Lassan mentünk tovább, a nap már lenyugovóban volt, akkor értünk egy Rábahídvég nevű faluba. A falu közepén volt egy uradalmi épület, egy emelettel, oda a két orosz bezavart, üres szobák teli szalmával. Itt fogjuk tölteni az éjszakát. A két orosz kiadta a parancsot, hogy mindenki menjen be a szobába, feküdjön le. Ők ott maradtak az előszobában. Ki ne merjen jönni senki, mert lőnek. Akkor kezdték ők is keresgélni a tarisnyájukban, hogy valamit egyenek. Én a körülöttem lévőktől elkértem a kulacsokat és kértem az oroszokat, hogy engedjenek vízért. Az egyik felpattant, hogy szó sem lehet róla, de a másik leintette, hogy engedd, hozzon nekünk is vizet. Az udvar közepén volt egy pumpáson járó kút. Mentem a kúthoz, leraktam a kulacsokat, onnan mindjárt vagy tíz méterre volt egy földszintes ház, az ajtó nyitva, ott állt egy fiatal asszony. Intette, hogy menjek oda. Lerogytam egy kicsi padra és mondtam, hogy hamar egy kicsi ételt, mert éhes vagyok. Az asszony hozott kenyéret, szalonnát, vaját, úgy ettem mint egy állat. Azt mondja, hogy egyem nyugodtan, ne idegeskedjek, ő figyelni az öröket. Mondta mindjárt, hogy szökjek, mert ő ad civil ruhát. A férje itt az ispán, nálunk el lehet. Mondom neki, hogy van egy barátom is. Nem baj, mondja, ketten is jöhetnek és mutatta az ablakot, hogy melyiket kopogtassam, ha elszökünk. Nagy boldogan visszamegyek, hát a két orosz már úgy aludt, mint a bunda. Nem kellett azoknak semmi. Mondom a barátomnak, hogy az éjjel szökünk meg, megvan a hely. Hát az azt mondja, hogy meg vagy bolondulva, nem akarom, hogy a mieinket föbe lőjék. Kimentem az előszobába, az örök mellé feküdtem, de úgy elaludtam, hogy a nap fel volt kelve mire felébredtem és az örök is. Sorakoztatnak az udvaron, hát a 72-ből 31-en vagyunk. Mondom a barátomnak, hogy látod-e, más el mert menni. Az oroszok káromkodtak kegyetlenül, de nem volt mit tegyenek. Amikor indulnánk ki, valaki megfogja a karom. Hát a fiatalasszony és mondja, hogy egész éjjel várta, hogy jöjjünk. Mondtam, hogy hagyja, mert úgylis megszököm útközben. Még tanított, hogy hogyan kell megszökni. Ha félre áll, guggoljon le és maradjon úgy, amíg elmennek! Jöjjön vissza, itt várjuk, a hely megvan magának... Na, de nem volt többet alkalom a szökésre. Elértünk Sorokpolányhoz, beértünk egy erdőségbe s hát ott van egy dróttal bekerített táborhely. Tiszta üres. Az örök újra káromkodnak, hogy mit csináljanak velünk. Szerencsétlenségünkre oda került egy civil és megmutatta, hogy hol a másik tábor. No, ak-

kor irányítottak arra. Közben egy cédulát írtam, elcímeztem Ajkára a házigazdámhoz, hogy küldje el a szüleimnek, hogy tudják meg, hol vagyok. Nagyon elszomorodtam, amikor megláttam az ottani helyzetet. Ez július első napjaiban volt. A sok fogoly csóréra vetkőzve, mint a juhok a karámban. Az udvar közepén egy épületforma belécezve, az volt a WC. Minket vittek orvosi vizsgára. Megvizsgáltak, osztályoztak, hogy milyen bőrben vagyunk. Én a 2-es osztályba kerültem. Valami pattanások voltak a lábamon, jelentettem, hogy viszket, betettek a beteg osztályra. Itt alig pár napot voltam, jönnek, hogy aki jobban érzi magát, kellene egy pár ember munkára. Én azonnal jelentkeztem, számítva arra, hogy megszököm. Felraktak egy teherautóra, vittek a vasútállomásra, hát egy nagy szerelvény elé volt állva, 20 ember hiányzott, oda kellettünk. Mikor kész volt a rakodás, jött egy orosz tiszt, aki beszédet tartott, a tolmács szerint arról volt szó, visznek Budapestre, ott kapjuk a dokumentet és mehetünk haza. Minden vagonban 40 ember volt, egy benzineshordó kettébe vágva víznek, a vagon közepén egy 15 cm-es lyuk, rajta tölcser, WC-nek. Reggelire kaptunk egy kis szárított kenyeret és kockacukrot. Ebéd búzákorpaleves, vacsora semmi. Felérkeztünk Budapestre, ahol kitették a szerelvényünket a perempályaudvarra. Itt álltunk négy-öt napig. Óriási meleg volt, a vagonban főttünk meg. Addig könyörögtünk amíg az örök egy kicsit megnyitottak az ajtókat. Tőlünk a harmadik vágányon állott egy orosz szerelvény. Az orosz katonák mulattak rajta, részegek voltak. Közülünk valamelyik elnevette magát, hogy mit csinálnak azok túlfelől. Erre rögtön egy géppisztolysorozat érkezett a vagonunkra. Egyet eltaláltak, megsebesült, elvitték. Az örök összeszaladtak, bezárták az ajtókat, másnap reggel újra jött egy orosz tiszt, újból beszédet tartott, hogy itt nincsen hely, visznek tovább Temesvárra. Így hordoztak össze-vissza Románián keresztül, Temesvár, Focșani.

Egyik nap egy állomáson nagyon sokat kellett álljunk, az örök kinyitották a vagonajtókat, hogy szellőzzön. Hát azért kellett állni, mert nagy volt a szerelvény, egy mozdony nem bírta, valami emelkedő következett. Az örök is elszéledtek, s nem vették észre, hogy a másik mozdonyt hátulról rákapcsolták. Az ajtók nyitva voltak, és a vonat lassan elindult. Akkor lett kapkodás, az ajtókat nem tudták becsukni. Nagyon lassan, de ment a vonat. Egy szép erdős, bokros helyen kapaszkodott felfelé. Na, gondoltam, én most megszököm, akárhol vagyunk. Engem nem visznek Oroszországba, mert már rájöttünk, hogy hazugság az egész. Az ajtónál ültem, felöltöztem, hogy most már leugrok. A

szívem a torkomban vert. Gondoltam, hogy ugrok, de a földön ott volt egy orosz, a dolgát végezve, pont az én vagonomba ült fel, úgy menet közben, olyan lassan ment a vonat. Azonközben kiértünk a tetőre. A vonat megállott és az ajtókat becsukták. Na aztán napnyugatra beérkeztünk egy nagyobb városba, ahol azt mondták, hogy ez Iași. Végre kiszálltunk, egyeseket le kellett szedni, 27 napig voltunk vagonban. Július első napjától augusztus 13-ig hogy telt el, azt leírni nem lehet. Soha senki elosztani nem tudta azt a két veder ételt amit adtak, állandó veszekedés volt. Szóval Iași-ban vagyunk. Egy négyszögű nagy épületbe tereltek be a boltíves kapun. Azt mondják zárda lehetett, a pincét beleszámítva az udvar elég nagy volt, de annyi volt a fogoly, német, magyar és más nemzetiségű, az udvaron a tömegben csak ösvényszerű nyílások voltak, ahol az orosz tisztek tartották a rendet, korbáccsal az oldalukon. Az épület mindenütt tele volt foglyokkal. Éjjel-nappal osztották az ételt, kire ahogy sor került. Négyen kaptunk egy egykilós kenyeret naponta, olyan volt mint a téglá, a leves valamilyen sárga porból volt főzve. Az emberek fel voltak osztva századokra, megszámlálva. Minden félórán kiáltották, hogy melyik század menjen. Sokszor éjfélkor került sor reánk, hogy megkapjuk az ebédet! Egy sarokba voltunk beszorulva mi magyarok. Legtöbb fiatal levante. Sokan voltak akik Bukovinából telepedtek le Bácskába és onnan hozták el. Szerencsére az idő kedvezett, nem volt eső, ott háltunk az udvaron. Augusztus 20 körül kezdték a román foglyokat kiválogatni. Ekkor sokan szerettek volna románok lenni. Egy keveset tárgult a hely. Jött augusztus 23, kellett a propaganda. De mi lesz velünk? Valami reménység, hírek szivárogtak be, hogy szeptemberben Magyarországon választások lesznek és hátha minket is hazaengednek? Augusztus 22-én egy orosz tiszt felolvasott valamit, melyet a tolmács azonnal fordított: a magyarok, akik a magyar hadseregben szolgáltak, egy helyre gyülekezzenek! Hát ezt örömmel teljesítettük. Ötös oszlopokba sorakoztunk, elindítanak ki a város szélére. Ottan egy tisztáson letelepedtek, lovas szekerek hozták az anyagot, drótot, fát és mi be kellett kerteljük magunkat. Na, gondoltuk, ezek jól kitollak velünk. Másnap jött a parancs, hogy mindenki megyék szerint gyülekezzen. Volt nagy bonyodalom, gyorsan emelkedtek a táblák. Egy helyről azt olvasom, hogy Székelyudvarhely megye. Nagyot dobbant a szívem, odamentem a táblához, jött a kérdezősködés, ki hová való, melyik falusi. Így összejöttünk négyen sófalviak, két felsői, két alsósófalvi. Szeptember első napjaiban lehetett, amikor egy orosz tiszt azt mondja, hogy parancsolják a

népet oda közelébe; tartott egy hosszú beszédet oroszul és azzal fejezte be, hogy Éljen a demokratikus Magyarország. Erre óriási hurrázás lett, a tisztek elmentek, a tolmács kihirdette, hogy mindenki helyezze magát készenlétbe, mert rövid időn belül indulunk az állomásra. Óriási volt az öröm. Fél órán belül sorba állt a nép. A konyha mellett kellett elvonulni egyes sorban. Mindenki kapott egy darab kenyeret s egy darab sós halat. Megvolt a tarisnyálás.

Nem tudom, honnan került oda a tábor kapujába egy cigányzenekar. Mikor a kapuhoz értünk, rázendítettek.

Végre vonaton vagyunk. De senki nem akar beülni a vagonokba, most sem hisszük el, hogy hazamegyünk. Mikor aztán látjuk, hogy nem csukják be a vagonajtókat, kezdünk beülni. És 1945. szeptember 12-én elértem egy falu végére, ahol egy táblára az volt írva nagybetűvel: Alsósófalva. Aztán magamhoz szorítottam egy öregasszonyt, akit úgy szólítottam, hogy: édesanyám...

PÉTER JÓZSEF

ÖRÖMÉBEN MEGZAVARODOTT...

1944. február másodikán hívtak be a II. hadtesthez Maros-hévízre, hegyivadásznak. Az indulás előtti este beszélgettünk, lehangolt volt mindenki. Az egyik társunk azt mondta: na, úgy hiszem, mi befejeztük az életet, amire én azt válaszoltam, hogy talán nem mind. Lefeküdtünk és én azt álmodtam, hogy Jézus mellettem fekszik. Álmomban felültem és Jézus is felült s azt mondta, hogy most ti mentek a frontra, de nem kell félni, mert nem hal meg mindenki. Erre ébresztőt fújtak. Elmondtam a társaimnak az álmomat és nagyon csodálkoztak. Én, mint optimista, ezt az álmot mindig eszembe tartottam...

1944. október 27-én estem fogságba, Ungvártól nem messze egy kis község mellett bekerítettek. Amikor láttuk, hogy nincs kiút, amit tudtunk magunkhoz ragadtunk, konzerv, cukor, szalámi... Négyes sorba állítottak és bekísértek Ungvárra. Voltunk pár százan. Beszorítottak valami pincébe. Reggel sorba állítottak és négy kísérőt állítottak mellénk. És azt hazudták, hogy pár nap múlva kapjuk a papírt és mehetünk haza. De figyelmeztettek, hogy akik megpróbálnak szökni és elfogják, azt azonnal lelövik. Amit be is tartottak. Mentünk vagy öt kilométert, amikor megengedték, hogy leüljünk. Kinek mi volt, ettük. Jöttek szembe az oroszok, néhány tiszt odajött, meglátták a szép, bürgeli csizmát a lábamon, egy mutatta, hogy húzzam le. Nem volt mit tennem, kaptam helyette egy pár bakancsot. Mentünk megint pár kilométert, akkor jött egy munkásszázad civilben, azok beszorítottak egy kertbe és az örökkel egyetértve elszedték tőlünk a jó köpenyeket és a lábbeliket. Elvették tőlem is a bakancsokat és kaptam egy pár tót bocskort. Olyat, hogy kötővel köttem fel a talpát. Mentünk vagy két hétig, vagy talán több is lehetett... Ami élelem volt nálunk, elfogyott. Voltak köztünk, akik tudtak oroszul, megkértük, tolmácsolják, hogy amit kapunk a mezőn, káposztatorzsát, céklát, ritkán pityókát, engedjék felszedni. Őt nap múlva egy tiszt felállított, adtak valami levest és cibakot egy marokkal. Egy este olyan helyre hajtottak, ahol nagy épületek voltak. Egy disznópajta-féleség tetején megláttam valami karós száraz faszulykát, megtöltöttem a kebelemet s a zsebeimet. A társaim meg voltak ijedve, hogy hol vagyok ilyen sokáig, de sikerült visszalopóznom. Az örök megengedték, hogy rakjunk tüzet s a paszulyt megfőztük. Éjjelre, ha csak lehetett mindig felgyúrtak a házak hídjába, hogy könnyebb legyen az őrizetünk. Ilyen napok voltak addig amíg

Szamborba nem értünk. Ez egy gyűjtőláger volt, ahol főztek is. Körülbelül ötezren voltunk. Reggel kezdték osztani a levest s az egy szelet kenyeret, s ez eltartott estig. Tehát minden nap egyszer ha sikerült enni. Mondták a bajtársak, hogy itt pusztulunk el, de én akkor is azt mondtam: de nem mind!

A lágerben volt egy nagy épület és négy istálló, amelyeknek a hídjába gyúrtak be minket. Este beadtak egy csebet, mert nem engedtek ki a vécére. Egy társammal az istállóban egy csempe tetején aludtunk, mert a földön még rosszabb volt. Aztán bevagonióztak. Egy kicsi vagonba negyvenkettőnket beszorítottak, beadtak egy veder paszulylevest, néha cibakot, vagy kenyeret, aminek az elosztása nagyon nehéz volt, mivel sokszor verekedéssel végződött. Állandóan kértük a vizet, amit még nehezebb volt elosztani. Hanem amíg Dobru városába értünk, a mi vagonunkban négyen haltak meg vérhasban. S közben a tetvek is szaporodtak. Ahogy megérkeztünk, már sokan betegek voltunk. Én már csak úgy tudtam enni, hogy kétfelől fogtak...

Közeledett karácsony és már kezdtem meggyógyulni. Szépen havazott, néztünk ki az ablakon, mondtuk, be jó is volna ott-hon. Mindenkit vigasztaltam, ne búsuljatok, haza megyünk. Egy fiú megzavarodott, mindig az anyját és a menyasszonyát kiabálta, el kellett vigyék tőlünk. Egy másik derék fiú, aki mellettem aludt, ismerősétől vizet kért. Amikor megláttam, hogy inni kezdte, ki akartam venni a kezéből, de ő erősebb volt és megitta. Reggel mozgattam és nem mozdult. Meg volt halva.

Akik jobban voltunk, áttettek egy másik barakkba. Minden reggel egy szekér meg volt rakva halottakkal, s mi kellett a szekeret kihúzzuk a városon kívül egy hegyoldalba. A szekérben körülbelül 10-15 hulla volt s mi is talán ennyien, a nyakunkba akasztott drótokkal húztuk halott társainkat, mint jó lovak. Nagy hó volt, fagyos a föld, lapát és csákány volt feltéve a sírhelyet ásni, de csak a havat tudtuk ellapátolni. Senki sem akart a szekérré fellépni, hogy lerakja a halottakat. Én meg Szász Feri léptünk fel, de még kellett volna valaki. Kaptunk egy-egy gyűrűt, amit alig tudtunk lehúzni, s amit a lágerben eladtunk egy vagy két adag kenyérért. Amikor jöttünk vissza, egy anyaországi a szekér alá esett és eltörött a lába. Feltettük a szekérbe, de azon éjjel meg is halt...

1945. januárjában nagy tél volt. A barakkban háromemeletes fekhelyek voltak, én mindig a felsőre igyekeztem, mert ott melegebb volt. De olyan sokan voltunk, hogy csak oldalra tudtunk feküdni. Velem nagy baj volt, mert talán rövidebb a nyakam a rendesnél, így egész nap egy fél téglát a hónom alatt kellett hordozzak, amit este a fejem alá tettem. Ez volt a párnám. A sok oldalfekvéstől soknak megeredt a csípőcsontja...

Reggelenként hozták a téglalakú kenyeret, egyet tizenkét embernek. A kenyér két vége értékesebb volt, azt szerre kaptuk. Csináltunk egy komponát, hogy egyformán kapjon mindenki. Mindenkinek száma volt, például egyikünk háttal állott a kenyérnek, én az egyik kenyérré rátettem a kezemet és kérdeztem, hogy ez hányasé lesz, ő mondta, hogy melyiké... Kétszer kaptunk naponta enni, reggel tea vagy kávé, a levesben valami húsféle is levegetett, de ebből ritkán került a csajkába. Esténként mi erdélyiek mondogattuk, hogy milyen jó lenne most egy lábas túróspuliszka, egy fazék töltelékes káposzta vagy székelygulyás.

Január vége felé kaptunk néhány pokrócot. Ebben a lágerben ötezren voltunk, ebből 1200 magyar. Tavaszra hétszázán maradtunk. Ez a tél volt a legrosszabb, tetű, poloska, betegség, éhség. Akit lehetett, vitték dolgozni. Talán két hétig én is jártam romeltakarításhoz. Egy reggel bejön a lágerparancsnok-helyettes s megkérdezte, hogy ki milyen mesterséghez ért. Inkább suszterre meg szabóra volt szükség, de kovácsra és asztalosra is. Azt mondta, hogy olyan suszter kell, aki egész lábbelit tud készíteni. Én és még egy társam jelentkezünk. Erre elővett egy pénzérmét, az írásos fele az enyém volt. Feldobta és én nyertem. Másnap mentünk a műhelybe, jött a lágerparancsnok is. Azt kérdezte, hogy tudok-e neki egy pár kacsaurú félcipőt csinálni. Megmértem a lábát, de kaptafa nem volt. De mondtam, hogy azt is csinálom. Másnap látta, hogy erőlködöm, s azt mondta, hogy mivel ez nehéz munka, adjanak nekem minden napra két adag ételmezt. Két nap múlva jött és már készen volt a kaptafa. Behozták az anyagot és a gépet. Elkészült a cipő s tetszett is neki. Azt kérdezte, hogy van-e még a lágerben ilyen mester bárkettő. Mondom van. Egy olyan műhely alakult ki, hogy a civileknek is dolgoztunk és valami fizetést is kaptunk...

1945. május 9-én arra ébredtünk, hogy nagy a zúgás és a világozás. Színes rakéta, díszlövés az egész város felett, mert a háború véget ért. Öröm a mi részünkre is, mert nemsokára hazamegyünk Három hónap? Hat hónap? Ezen vitatkoztunk. Amiből végül két év is lett. Egy másik lágerből pár száz foglyot hoztak hozzánk, gyorsan mentünk megnézni, hogy nincs-e köztük ismerős vagy falubeli. Volt egy falubeli, aki olyan állapotban volt, hogy éppen csak élt. Hívtam a műhelybe s a dupla ételadagból juttattam neki is. Pár nap múlva úgy helyrejött, hogy már ki kezdték vinni munkára. Egyszerre jöttünk haza, még ma is köszöni nekem, amit tettem. Azt mondja, nem biztos, hogy életben maradt volna, ha nem vagyok én ott.

1946. tavaszán ebből a lágerből elvittek egy másikba, ahol mindenki téglagyárba járt dolgozni. Itt olyan nehéz volt a munka, hogy innen csak kórházba jutni, vagy meghalni lehetett. Nagy volt a norma, nem lehetett azt megcsinálni. De rövidesen

ismét jóra fordult a sorsom, elvittek egy kisebb lágerbe, ahol szintén volt suszter- és szabóműhely. Már az első nap megkérdezték, ki milyen mesterséghez ért, és másnap már a műhelyben voltam. Itt a tisztek feleségeinek dolgoztunk. Nagy szerencsém volt a mesterségem után, mert jött a nagy tél és -45 fokos hidegek voltak. Közeledett 1946 karácsonya. Németek is voltak a műhelyben. Egy tiszt, aki be szokott járni, mindig azzal jött be, hogy itt pusztulunk el, mire én mondtam: csak nem mind! Összebeszéltünk a németekkel, hogy karácsonyra hozassunk lisztet, tejet, lekvárt és kávé. Itt a műhelyben kaptunk egy kicsi pénzt, amivel sikerült ezeket beszerezni, de karácsonyi fenyőt is. Az asztalosműhelyben dolgozók is társultak velünk, ők csinálták a betlehem-i istállót, abba a jászlat, benne a kifaragott Jézussal, aki mellett ott térdelt Mária és ott volt a bárány is, az ajtóban pedig Szent József bottal a kezében, mellette a számmal. A karácsonyfán vagy húsz darab körte, és színes szalagok. A németekkel közösen csináltuk a gombócot, a nudlit és a tejeskávé. Én a két falumbelit behívtam, a németek is az ők ismerőseiket, a közelállókat. A karácsonyi éneket elsőnek mi énekeltük el, utánunk a németek. Természetesen sírással végződött. Az ének után kézfogással köszöntöttük egymást és kértük az Istent, hogy a következő karácsonyt otthon tölthessük. Éppen amikor asztalt terítettünk, bejöttek az orosz tisztek. Nagyon csodálkoztak, nézték a betlehem-i istállót, a Megváltó születését. Egyik tiszt viccesen, de azért megilletődve mondta: Istenem, Istenem (Bozseme, Bozseme) és vette a keresztet s mondtotta, hogy gyermekkorára emlékezik, amikor a nagyapjánál ilyen szentély volt csinálva. A fehér papírral megterített asztalra az elkészített díszes vacsora után a kávé került. A vacsora előtt elmondtuk az asztali áldást, azután mindenki elmesélte az otthoni karácsonyi emlékeit. Aztán jóéjszakát kívántunk egymásnak és nyugovóra tértünk.

Reggelente az volt az első dolgunk, hogy mindenki elmondta, mit álmódott. Általában én voltam az álmofejtő, s mert optimista voltam, mindig jókat mondtam, de nem mind hittek nekem. Igazuk is volt, mert hiába jósoltam én a jót, mert tavasszal aki gyengébb volt, elkapta a maláriát. Az egyik fiú mindig mondogatta, hogy itt pusztulunk el és rövidesen meg is halt.

Kitavaszkodott. Április elején nagy orvosi vizsga volt. A kijáró munkások nagy része elkapta a maláriát. Reggelenként hozták a kinint, amit az orvosnő előtt be kellett falni. Még este is keserű volt a szánk.

Aztán egyszer az a tiszt, aki be szokott járni, hozta a hírt, hogy Rákosi Mátyás tiszteletére kétezer fogoly haza lesz engedve. Ez 1947 áprilisi vége felé volt. Újból orvosi vizsga, osztályoztak és csak a legjobb

állapotban lévők mehettek haza, vagyis az 1-esek Akkor már mindenki tudta, hogy ki megy haza. Már nem volt kedve senkinek beszélgetni az öröm vagy a bánat miatt. Hiába vigasztaltuk az elkeseredetteket, hogy hátha ti is rövidesen jöttök... Másnap átvizsgálták kinek milyen ruhája van és új ruhákat adtak. Sorakoztunk az udvaron, búcsúzkodtunk. Egy része sírt, a többi azt mondta, hogy most se higgyétek, hogy hazamentek. Az állomásra gyalog mentünk, teherszállító vagonokba raktak, adtak egy-egy pokrócot, hideg élelmet. Ahol a vonat megállt, ott megengedték, hogy kiszálljunk. Már nem féltek, hogy megszökünk, de meg volt mondva, hogy messzire ne menjünk.

Egy pár nap múlva megérkeztünk Máramarosszigetre. Egy anyaországi fogoly örömeiben megzavarodott. A kétezer fogolyból száznolcvanketten erdélyiek voltunk, a magyarországiakat pár nap múlva elvitték, nekünk meg azt mondták, hogy lehet, visszavisznek. Hát mi szinte megzavarodtunk! Három hétig ott tartottak, de ez kitett három évet. Egy reggel mondják, hogy kiegyeztek és hazamennek. Az útra adtak egy darabocská kolbászt és egy konzervet. A legközelebbi állomásra személygépkocsival vittek ki és onnan ki ahogy tudott indult hazafelé a vonattal. Az állomáson vártak valami ebéddel és egy szelet kenyeret is kaptunk. Na de itt mi történik?! Egy fiatalasszony szalad felém, és kiabálja, hogy megjött a férjem, – ölel, csókol. Én meglepődve állok és már kérem is a bocsánatot... Jaj, éppen olyan mint a férjem, mondja a fiatalasszony s a szomszédasszonyokkal is bizonyította, hogy csak annyi a különbség, hogy a férjének volt egy aranyfoga, ami viszont nekem nem volt. Volt egy kislánya is, erősen sírni kezdett, de a fiatalasszony rögtön megkérdezett, hogy mit óhajtok, nem lakik messze, az ételt hamar elkészíti. Mondom, ha már ennyire kedves, készítsen nekem túróspuliszkát. El is ment egy másik asszonnyal, de ezalatt már osztották az ebédet az állomáson s aki akart kétszer is vehetett. Én a magam részéről vártam a túróspuliszkát, mondtam is a falumbelinek, de ő háromszor is visszament a levesért... Már hozták is a puliszkát, a villákat. Kiosztottam, de el lehet képzelni, hogy milyen volt ez az evés. Amikor fele elfogyott, mondom, álljunk meg, adjuk át a villákat. De a falumbeli nem akarta meghallgatni. Én figyelmeztettem, hogy a levesből is sokat ettél és beteg leszel. Azt mondja, ne féltsem, mert ő még a szappant is megette s nem lett semmi baja. Megköszöntük az ételt, s az asszonyka még csomagot is készített nekem az útra, és a címét is leírta, hogy írjak, ha szerencsésen hazaérek.

Nekünk estefelé volt vonatunk Gyergyó felé. Ezalatt a falumbeli társunk olyan beteg lett a sok ételtől, hogy orvost hívtunk. Beszállították Kolozsvárra, de nem tudtak segíteni rajta, pár nap múlva itthon meghalt. Én 1947. június 28-án láttam viszont a szülőfalumat, szerencsére épen és egészségesen...

SZENTES DÓNÁT

„MAGYAROK, MOST ÉNEKELJETEK...”

(...) Civilruhát akartunk szerezni. Volt bőven, mert az elmenekült százszok mindenüket otthagyták. Beszaladtunk egy jobb módú házhoz. Lemaradt oroszok voltak bent és a kezükbe szaladtunk. Így kezdődött a fogságom.

Átkísértek egy nagyobb házhoz, ahol meglepődve láttuk viszont többi kollegáinkat. Másnap elkísértek az orosz parancsnokságra, itt körülbelül két hét alatt összegyűjtöttek 1800 foglyot. Fegyveres őrizet alatt kísérgettek hol előre, hol hátra. Ez alatt számtalan lehetőség lett volna megszökni, de nem mertünk, mert a fegyveres civil lakosság, főleg suhancok, nagyon veszélyesek voltak. Ha egyedüli katonát találtak valahol, könyörtelenül lelőtték. Felügyelet alatt legalább biztonságban éreztük magunkat.

Két hét után menetoszlopba állítottak, irány Brassó. Pár napig maradtunk itt, amíg a menetben résztvevőket fertőtlenítették. Sajnos, amire a sor ránk került volna, megérkeztek a marhavagonok, elkezdődött a bevagonírozás. Negyvenen kerülünk egy vagonba, kaptunk fél kilónyi köleskását, ami nagyon sós volt és csak 5 liter vízzel felhígítva szabadott volna fogyasztani. Mi víz híján megettük. Bár ne ettük volna, mert már indulástól kínozni kezdett a szomjúság, vizet pedig csak háromnapként adtak. Brassóból a vonat elindult velünk a nagy ismeretlenségbe.

Megérkeztünk Focşani-ba, itt már sejtettük merre visznek, főleg miután átraktak orosz vagonokba. Az átmenés alatt nagyon sokan megrohanták az esővízzel telt árkokat s ittak a szennyvízből. Ők voltak az elsők, akik hasmenést kaptak, ők lettek az első áldozatok.

Október 30-án indítottak el Focşani-ból, 40 ember volt minden vagonban. Az ajtót ránk zárták, de hagytak egy kicsi nyílást szellőzni. Az orosz kísérők minden reggel megszámozták, ha nem jött ki a negyven vagy elszámolták, átverték a vagon másik felébe és újrakezdték. Ezek után nem csoda, hogy a második orosz szó, amit megtanítottak kellőképpen a „szorok” (40) volt.

Az első három nap még kaptunk a Focşani-ban vételezett kenyérből, először nyolcnak, azután tíznek, végül már csak 12-

nek jutott egy két kilós kenyér. Ezután két, háromnapos koplalások következtek, majd kaptunk sós halat, „második fogásnak” hozzá egy veder vizet. A szomjúság mindnyájunkat annyira kínozott, hogy a vedret megrohantuk, hamar fel is borítottuk. Saját bőrünkön hamar megtanultuk, hogy mindent meg kell szervezni, a vízosztást, kenyérfeldarabolást, ha életben akarunk maradni. Itt tapasztaltam, hogy sok emberben még annyi kitartás sincs, mint egy állatban, hihetetlen, de igaz.

A mi vagonunkban volt nyolc szerb fogoly, akiket mivel a nyelvet tudták, az oroszok kiválasztották segítségnek. Minden megállóban ők járták végig a vagonokat, számbavették a halottakat és az utolsó kocsiba gyűjtötték össze őket. Így érkeztünk Moszkvába. Itt hátrahagytuk a halottakat, minket, élőket, vittek tovább.

Mindeddig a szomjúságtól, éhségtől szenvedtünk leginkább, ezután már a tetűktől is. Eddig naponta kiirtottunk a fehérmünkéből két-háromszázat, de Moszkva után a nagy hideg miatt ezt nem tudtuk folytatni. Úgy elszaporodtak, hogy a szemöldökünk, bajuszunk is tele volt velük.

Így haladtunk az Ural felé. Moszkva után már hó is volt, néha havazott. A szellőző nyíláson egy V-alakú deszka volt kivezetve, itt végeztük szükségessé dolgainkat.

Moszkva után a vagonokba beszereltek egy-egy vaskályhát. Kőszén is volt hozzá, de nagyon rossz minőségű, nem nagyon égett. A kályhát pedig nagyon hamar összetörtük, amikor indulásnál vagy megállásnál a fékezés miatt ráestünk.

November 26-án megérkeztünk Magnitogorszkba, itt ekkor már 40 fok körüli hidegek voltak. Kitolattak egy mellékvágányra, itt a kocsikban egész éjjel táncoltunk, hogy meg ne fagyjunk. Akik annyira le voltak gyengülve, hogy nem nagyon bírták, azokat is felhúztuk, kellett mozogjanak, ha nem akartak reggelig megfagyni. Mivel nótá nélkül nem megy a tánc, kitaláltunk egyet, az alkalomnak megfelelőt, belőle már csak ennyire emlékszem: „Ezt azt isten nekünk adta, szegény fogoly mulat rajta, ott az anyja hadd sirassa.”

Reggel kiengedtek a vagonokból, a gyengélkedőket kocsira rakták, a többiek gyalog mentünk a nagy hidegben a 6 kilométerre lévő lágérba.

A lágérnek voltak már lakói, előttünk egy héttel érkeztek. Minket az egyes lágérben szállásoltak el. Ez egy hatalmas nagy ház volt, két helyiségre felosztva. Az egyikben 1800-an, a másikban 2000-en voltunk.

Falumbeliekkel négyen voltunk együtt: Olti Árpád (Középtízből), Olti Árpád (Alszegeből), Olti Félix és jómagam, Szentés Dónát. Az évek során elszakadtunk egymástól, közülünk csak Olti Félix nem érte meg a hazajövet.

Az egyik este amikor már alig szédelegettünk az éhségtől, elindultam káposztát lopni az egyik épületből. Addig tapogatóztam a sötétségbe, amíg beléestem a káposztás verembe. Segítségért kiabáltam, amikor valakik odakerültek, két jó nagy káposztafejet a kezemben fogtam, felnyújtottam a kezemet, hogy húzzanak ki. A segítségek, amikor megéreztek az ételmet, elvették és gyorsan elfutottak. Nagy nehezen kikászálódtam, az egyik sarokban találtam egy tárgyat, arra másztam fel. Sikerült négy fej káposztát szerezniem. Nagy volt az öröm, még az oldalam se fájt, ahol pedig nagyon megütöttem. Csak a hasunk tele lehetett!

Az egyre nagyobb hidegekben nem tudtak kivinni mindenkit munkára. Kitalálták azt is, hogy a munkaképeseknek feléről leszedték a kabátokat, felöltöztették a másik felét, úgy is dolgoztattak. Januárban végre felöltöztettek, nemezcsiszma, puffajka, orosz sapkába. Ekkor 40 fokos hidegbe is kivittek az építkezésekhez, 4-5 emeletes blokkokat építettünk.

A gyengélkedőket benntartották, de 30-40 foglyot minden nap kivezényeltek gödröket ásni a halottaknak. A fagyos földbe felkapargattak néhány centit minden nap. A szél állandóan fúj, hordta a havat, ezt mindig kirakták a gödör szélére, így nőtt a gödör felfelé. Naponta 40-50 halottunk is volt, ennyit temettek egy gödörbe. Tavasszal olvadás után a föld tetején maradt halottakat újratemették.

Ősszel, amikor beérkeztünk, 6000-en voltunk a lágérben, húsvét utánra 4000-en maradtunk, ennyien haltak meg az első télen. (...)

Az első télen még volt egy próbatételem, amely befolyásolta a további magatartásomat. Építkezésnél dolgoztunk, fundamentumot ástunk. Láttam, hogy akinek kisebb fagyási sebe van, az pár napra a meleg lágérbe maradhat. Elhatároztam, hagyom megfagyni a lábamat. Amikor már éreztem, hogy dől el a lábam sorsa, meggondoltam magam, addig kínlódtam, amíg ismét kezdett melegedni a lábam. Rugdostam a fagyos földet, a csákány nyelvélvel ütögettem a csizmámat, amíg éreztem, nincs már baj. Ezután döntöttem úgy, hogy többé hitvány dologra nem vete-medek, megpróbálok másként életben maradni.

Lassan telt az idő, március hónapba kerültünk. Az időjárás megenyhült, szédelegettünk az udvaron, mint a tavaszi legyek.

Egyszer csak megszólít valaki. Te vagy-e, Szentes Dónát? Nagyon megörvendtem a régebbi ismerősnek: André Ábel volt, Csíkszentkirályról.

Együtt szenvedtük végig a fogságot, mindketten túléltek és az ott kialakult barátság a mai napig is tart. Meggyengülve, megöregedve, de minden évben bár egyszer találkoztunk, elbeszélgettünk és pár órára megifjodtunk.

A nyár folyamán és az ősz elején a mezőgazdaságban dolgoztunk. 1946 februárjában továbbvittek Ázsiába, ahol egy téglagyárban dolgoztunk, hihetetlenül rossz körülmények közt. Sokan kaptak tüdőgyulladást, ebbe haltak bele. A nehéz munka, a gyenge étkezés végett nagyon lesoványodtunk, elgyengültünk. Orvosi bizottság jött, a foglyokat megvizsgálták. Engem „ókás”-nak (gyengélkedőnek) nyilvánítottak. Nem jártunk dolgozni, az élelem is valamivel jobb volt.

Az egyik nap a lágerparancsnok érdeklődött, van-e valaki, aki ért a kaskötéshez? Házi cigányok voltak hárman, akik örmest jelentkeztek, de nem volt elég a létszám. Minket az iskolában tanítottak egy néhány órát, gondoltam megpróbálom. Ha elfogadnak, a munka után nagyobb volt a porció. Márpedig, a kicsivel több sokszor az életben maradást jelentette.

Megkaptuk a megrendelést is: kosarakat kötöttünk és 16 darab varsát kért a parancsnok. A bandából én voltam az egyetlen, aki látott valaha és tudta, mi a varsa. Háromnapos étellel kimentünk az Ural mellé veszőt szedni. Felügyelet nélkül. Nagy dolog volt ez. Három nap múlva utánunk jött egy orosz katona, aki elkísért a közeli kolhozba. Útközben egy domboldalon elhagyott, de még könnyen felismerhető temető mellett mentünk el. A kísérőnk kérdezetlenül mondta, hogy ide az 1916-os háborúból való magyar hadifoglyok vannak eltemetve. A dombocskák között szétnéztünk, elérzékenyülve egy kicsit.

Kerülő úton mentünk vissza a lágerba. A folyó mentén, mintha éppen a mi kedvünkért lett volna odarendelve, egy nagyon öreg halással találkoztunk. Nála megnézhattuk az igazi varsát, jól szemügyre vettük, azután már nem volt nagyon nehéz kivitelezni. Ezek után pedig a kosárfonást gyakoroltam, meg is tanultam annyira, hogy idehaza még cigányok is jártak hozzám tanulni.

1947 szeptemberben általános orvosi ellenőrzést tartottak a lágerben. Engemet is, az akkori 49 kg-mal „alkalmasnak” találtak a feljavító lágerre, amit mi viccesen hizlaldának nevezünk. Itt nem dolgoztunk, az ételmezés is sokkal jobb volt, azonkívül naponta orvosi vizsgálat, amit fogolyorvosok biztosí-

tottak. Az egyik alkalommal, amikor röntgenezni vittek, a sötétben belevertem a fejemet valamibe, s biztosan ezért a vizsgálat alatt a szívem egy kicsit gyorsabban vert, mert utána egy román orvos azt mondta nekem: magának a szívével baj van. Ettől a perctől kezdve én mindig a szívemet fájtattam. Vizsgálat előtt még egy-két mahorkát is elszívtam, így a szívem kiverte a 120-130-at. Így sikerült, vagy az orvosok jóindulata is közrejátszott, hogy három hónapot bent maradtam.

Február hónapban nagy havazások voltak, mindenkinek ki kellett járni havat takarítani, vagy a városba, 10 km-re eljárni dolgozni. Ez a tél is elég sok elhalálozással járt, főleg a leggyengébbek között. Most éreztem igazán, mit is jelentett a feljavítóban töltött három hónap! A mindennapi gyaloglás sem volt könnyű, nekem is feltörte a csizma a lábamat, így néhány hétre ismét a kórházba kerültem.

Ahogy az idő enyhülni kezdett a zöldségesben dolgoztunk, palántákat neveltünk, később pedig kiültettük. Mindannyian reméltük, hogy ebből a káposztából a következő télen már nem eszünk...

1948 úniusában elterjedt a hír, hogy a románokat, valamint a magyarországi magyarokat engedik haza, minket erdélyieket csak más lágerbe szállítanak és csak később mehetünk mi is. Mindnyájunkat bevagonéroztak, minket, erdélyieket pedig Cseljabinszkban visszatartottak. Három hónapon keresztül különböző gyárakban dolgoztattak.

Szeptemberben egy orvosi komisszió Zuha főorvosnő vezetésével mindenkit megvizsgált, 14-én és 15-én mindenkinek lehetőleg új, melegebb ruhát osztottak ki. Ekkor mi is kezdtünk reménykedni a hazamenésben. 16-án reggel felsorakoztattak a kapunál. Már akkor láttuk, minden másként megy, mint eddig. Mindenkit kétszer is név szerint ellenőriztek, azután odajött hozzánk a lágerparancsnok és azt mondta: Magyarok, most énekeljétek amit akartok (mindig nagyon szerette hallgatni a magyar énekeket), de úgy búcsúzóul, mert most biztosan indultok haza. Mindannyian nagyon boldogan, de könnyekkel a szemünkben énekelünk: Ha majd egykor vége lesz a sok-sok szenvedésnek, Nézzétek el bakának, ha egy kicsit részeg. Megszabadult a haláltól, hazafelé visz az útja, Kifelé áll a lágerből a szekere rúdja. Nem a hideg, havas árok, más lesz a párnája, Odahaza száz forró csók, ölelő kar várja, Nem fittyül a füle mellett, csak az őszi szellő. Azt fittyüli, a csatában ő volt a legelső...

Felsorakozva elindítottak az állomásra, ahol már előkészített vagonok vártak, emeletes priccsekkel, a vagon közepén pedig

melegítőkályhával felszerelve. Miután a környező lágerekből is beértek a foglyok, bevagoníroztak és elindultunk hazafelé.

Ahogy közeledtünk Európához, az idő is egyre melegebb lett, a kedvünk is egyre jobb. Megszakítás nélkül utaztunk Focșani-ig. Itt mindenkinek kiadták az igazolványt a hadifogságról, majd névsor szerint engedték haza a foglyokat. Innen már mindenki kíséret nélkül, szabadon mehetett hazafelé. A szállítmányból az utolsó 200-at (névsor szerint) visszatartották lágerek karbantartására. Én is bekerültem ebbe a csoportba, el sem hiszik mennyire rosszul esett, de szerencsém volt, mert a következő szállítmány két nap múlva befutott. Én is indulhattam hazafelé. A pár nappal hamarabb érkezők már értesítették hozzátartozóimat arról, hogy legkésőbb egy hét múlva nekem is érkezni kell. Feleségem és két leánytestvérem minden nap kijöttek az állomásra, amíg végre 1948. szeptember 26-án reggel 7 órakor megérkeztem szülőfalumba, amelytől 16 nap híjával, négy esztendő telt távol.

Nagy volt az öröm a találkozáskor, amit még az is fokozott, hogy feleségemet, szüleimet jó egészségben találtam. Napokig jöttek a látogatók, rokonok, ismerősök. Még távolabbi falvakból is került, aki eljött, érdeklődtek gyerekeikről, férjeikről, akiket eleddig hiába vártak.

MÓZES ENDRE

HAZAHOZTAM A LYUKAS FOGAMAT...

(...) Hát én persze Erdélyről és főleg Székelyföldről meséltem, a székelyek életéről, szokásairól stb. Ezt a magyar orvos fordította, persze én még Nyíró József Uz Bencéjét is elmeséltem, és még más írásait is, amit nagyon élvezett, persze a magyar orvos kacagta, tudta, hogy én ezeket honnan szedem, volt mikor próbára tett az orosz és ő kérdezett bizonyos részeket vissza, de én ugyanúgy mondtam el mint előzőleg. Ha korábban végeztek a munkával, már küldötte a német mindenesüket, hogy hívjon be kötözésre. Mindenesetre, a 7 naptól kerekén 15 nap lett, kb. ötször kötözték újra a sebet, mert gyorsan és szépen gyógyult. A 15. napon mondja nekem az orosz orvos, megteszi azt, hogy napi 4 órát dolgozzam, megköszöntem és kértem a magyar orvoson keresztül, hogy délelőtti munkára osszanak be, mire ő meglepődött, hisz reggel borzasztó hideg van, kérdi, miért, mikor délután nincsen olyan hideg. A válaszom az volt, ha délután megyek dolgozni, akkor a németek úgyis kitesznek lágermunkára, vagyis a napi 4 órai kedvezmény nem ér semmit. Ezt mikor a magyar orvos lefordította, előbb meglepődött és utána szívből kezdett kacagni. Így lettem délelőtti munkás egy darabig.

Egyik nap még kezelése alatt egy alkalommal mondja, vetkezzen le, hogy vizsgáljon meg, nincs-e valami szervi bajom, hogy olyan sovány vagyok. Hát kopogtat itt, kopogtat túl, hallgatja a szívemet, mindenesetre nem észlelt semmit, mondja tátsam ki a szájamat és ki is tátottam, de meg is ijedtem, hogy az egyetlen lyukas fogamat meglátta. Mondja, hogy ki kell húzni. Én erre megkértem a magyar orvost, hogy beszélje le erről a szándékáról, hisz nem fáj és még lehet, hogy hasznát fogom venni. Ők akkor nem is kérdezték, hogy egy lyukas fognak hogy lehet hasznát venni, de később a magyar orvos csak kiszedte belőlem, megígérve, hogy az orosz orvosnak nem mondja meg. De bizony elmondotta és az orosz bármikor meglátott már kacagott is. Mindenesetre a lyukas fogammal jöttem haza jóval később.

A 3 év alatt ha sikerült egy oroszot valamivel átejteni, valószínűleg jól éreztem magam.

Hát a napok ha lassan is de teltek, mindenütt, akármerre hányódtam, iparkodtam, hogy legyen nekem barátom, volt is magyar, német, román, de legjobban a székelyföldiekkel szerettem lenni. Valahogy a székelyek másabbak, ez a faj, ha akar dolgozni tud, a hideget is jobban bírta, nem csüggedt olyan könnyen el, és más volt a gondolkodása is. Én sokszor magamban azon gondolkoztam, hogy lehet ez és arra a következtetésre jutottam, hogy a sok sanyargatás ősidők óta, mindenféle uralom által, talán megedzette szívósságunkat és a sok munka a megélhetésért nem engedett eltunyulni.

Én ebben a lágerben csak megmaradtam, habár a németek többször próbálkoztak különböző munkahelyre áttenni, de a jótevőim nem engedték. 1946 október közepén lehetett, amikor a magyar orvos hivat, megyek, lám mit akar, azzal fogadnak a kollégájával, hogy áttesznek egy kisebb olajfinomító gyárba, ahol csupán 25 fogoly van és ne nyugtalankodjak, mert jobban lesz dolgom. Én megköszöntem és elbúcsúztam. Már délután egynéhányad magammal ott is voltunk, persze nekem a többi papírokkal az orvosi vélemény is jött, így hát ott is 4 órás voltam egészségesen, ha soványan is (55 kg-os voltam és 176 magas). Az orvosoknak igazuk volt, 25 fogoly volt egy szobában elhelyezve, külön ágy, ágyneművel ellátva, amit két-három hetenként cseréltek. Fürdő, amit mi is használhattunk bármikor, hetente tiszta fehérneműt adtak és napi háromszori ételt, ami jobbacska volt még a kórházinál is, ahol estére csak egy evőkanál kása jutott. Itt emberibb körülmények közt voltunk.

Én már másnap járdaseprő voltam. Itt is 4 órát kellett dolgoznom, no de ezt a munkát nem sokáig gyakorolhattam, mert adtak egy főnöknőt, vagy őr szerepe volt, nem tudom, mindenesetre gyűlölte a foglyokat. Én tisztességes, rendes munkát végeztem, de a baj az volt, hogy a járda egyik végénél volt a villamosmegálló, ahol mindig sok utas volt. A legtöbbet azt a részt kellett seperni, mert az utasok várás közben állandóan rágták a tőkés napraforgómagot és köpködték ki. Ehhez nagy gyakorlatuk volt, a szájuk egyik szélén bedobták és a másik szélén már köpték is ki a héját. Én is megpróbáltam, de nekem sehogy sem ment. Én szívesen tisztítottam azt a részt, mert az utasok látták, hogy fogoly vagyok és mindig adtak valamit. A férfiak dohányt, a nők kekszet, kenyeret vagy ami volt nekik is, hisz szegények voltak ők is. Már nagyon jól belejöttem a mesterségbe, amikor egy napon borzasztóan kezdett szidni és piszkoskodni a főnöknő, pedig a járda tiszta volt, de rájöttem mi a baja. Egyik várakozó férfi odajön hozzam és kérdi, milyen nemzetiségű va-

gyok, mondom magyar, erre ő dohányt és papírt vett elő, hogy gyűjtsunk rá. Erre odaszokik a csúnya boszorka és a dohányt kiverte a kezemből, az oroszral is kezdett veszekedni, én pedig mérgembe magyarul mondtam, hogy bűdös kurva, nem tudván, hogy így hívják oroszul is ezeket a nőszemélyeket. De mindenesetre megértette és már mentünk is be egyenesen az igazgatóhoz. Ő elmondotta a panaszát nagy dühében, én pedig tolmács által, hogy mi történt. Persze azt is elmondottam őszintén, amit mondtam és hozzátettem, ha tudom, hogy oroszul is valahogy így mondják, akkor más jelzőt mondtam volna. Az igazgató egy idős úriember volt, láttam, hogy a kacagását alig tudja visszatartani, ezért a nőt elküldte és miután kikacagta magát, engem figyelmeztetett és tanácsot adott, hogy az ember jobb ha amit gondol mindjárt nem mondja ki.

A jó munkahelytől elestem és mivel hogy ipari szakmám nem volt, hát minden nap más helyt dolgoztam. Így a napok gyorsabban teltek. Mondhatom, hogy mivel emberibb körülmények között voltunk mint a lágerben, mindenkin meglátszott, javultunk, erősödünk valamit. Jött egy komisszió, a foglyokat osztályozták és így én is 8 órai munkára lettem besorolva, hát ezért nem búsultam, mert nem kínoztak a munkával.

Kezdett eltelni a tél, eljött március, de még mindig nagyon hideg volt. Kezdem gondolkodni azon, hogy jó volna már hazakerülni, de hogyan? Az oroszok akikkel dolgoztunk vigasztaltak, hogy nemsokára elengednek, nem is hazudtak, mert közben szállításra is haza, de csak betegetek és gyengéket. Elhátároztam, hogy újból beteg leszek. Kezdem sántálni a bal lábammal, az orosz, akivel dolgoztam, kérdi, miért sántálok. Magyaráztam neki, hogy fáj az egész bal lábam. Na ez baj, és mondja, hogy menjek orvoshoz. Volt egy elég idős orvosnő, aki az oroszokat és a foglyokat egyaránt ellátta. En még nem mentem az orvoshoz, hanem napról-napra jobban sántáltam mindaddig, amíg az orosz egy szép napon megharagszik és káromkodva megfog és visz az orvosnőhöz és mondja, hogy ez a bolond magyar még fájós lábbal is dolgozni akar. Mondtam, ahogy tudtam, hogy a magyar mind ilyen. Közben az irodából áthívják a tolmácsot és ő kezdett tolmácsolni. Kérdi az orvosnő aki amúgy jóindulatú volt, hogy hol fáj. Mondom, hogy csipőtől lefelé az egész lábam. Kérdi mióta, erre az orosz felelt is már, hogy van vagy tíz napja. S miért nem jöttem hamarabb? Mondom, hogy nem akarok visszakерülni a lágerbe, itt jól érzem magamat és ha beteg is a lábam, inkább dolgozom amíg lehet. Ne félj, mondja az orvosnő, én ki gyógyítalak. Gondoltam magamban, erre nagyon kí-

váncsi vagyok. Hozzá is fogott a kezeléshez. Eleinte kenőcsöket adott, amit én a kanálisba dobtam egy kivételével, aminek elég erős szaga volt. Ezt azért nem dobtam el, hogy mikor megyek kezelésre a szagát érezze. Ebből egy-egy keveset kentem a lábamra mindig. Minden nap mentem a rendelőbe, dolgozni egyáltalán nem kellett, még udvarseperni sem szabadott küldjenek amiért a németek orroltak is rám nagyon. Így teltek a napok és vártam, hogy mikor indulhatok hazafelé, mert elhatároztam, hogy a lábam nem fog meggyógyulni. Nem is gyógyult, inkább romlott. Magamnak egy botot készítettem, amivel még jobban tudtam sántálni. Egy napon kezelés után hívat vissza az orvosnő. Visszamegyek és látom, ott van még egy fehér köpenyes nagytestű nő, mondják vetkezzem le, és feküdjek le a padlóra hasra. Én megteszem, amire az idegen nő nekem térdepel és a lábamat csipőtől le végig kezdi masszírozni, de olyan erősen, hogy ha eddig fájdalmat nem is éreztem, most igen. Egy idő után kiadják a parancsot, hogy hanyatt feküdjek és kezdődött a művelet elülről. Félttem, ha véletlenül meg talál szédülni, és rám esik, a nagy teste alatt rögtön meghalok. Már kezdtem bánni, hogy ebbe a betegségbe belementem, de végig kellett szimulálni. Ilyen masszírozást vagy négyet kaptam hasztalan. Minden este 1947. május 10-ig beteg voltam. Ugyanis akkor tettek fel a vagonba, hogy hazaszállítsanak. Akkor már két botom volt. Ott a gyárban velem volt egy anyaországi fiú is, akit szintén hazaküldtek, de ő szegény tényleg beteg volt, teljesen le volt gyengülve. Amikor Szaratov városát elhagytuk és már egy éjjel vonatoztunk, én a botjaimat kidobtam az ajtón. Ezt meglátja a barátom és kérdi, mire fogok támaszkodni. Mondom neki, hogy úgy érzem, hogy gyorsan javul a lábam. Ő el volt képedve, hogy lehet ez. Miután a határon Tatárhágónál áthoztak, Máramarosszigetig neki megmagyaráztam, hogy mitől javult meg, de miután rájött, hogy szimuláltam, csak annyit mondott, ezért kár volt több mint 2 hónapig sajnálkozzunk rajtad. Én erre azt mondtam, én sántán is sajnáltalak téged. Sajnállak és őszintén kívánom, hogy mielőbb feljavulj és egészséges légy életed végéig.

Máramarosszigeten kivagoníroztak és megkezdődött az oroszok által az átadás a magyar bizottságnak. Volt egy hosszú asztal, melynek egyik felén ültek az orosz átadók és a másik felén a magyar átvevők. Mikor sorra jutottam, kérdezték, hogy hová megyek. Mondom Székelyudvarhelyre. Nézte a térképet, hát nem kapja. A magyarok mosolyogták. Mondja nekem, mondjak egy közelebbi nagyobb várost. Mondom Brassó és Vásárhely között. Erre egyet nagyot köp és azt mondja, ez Romániában van.

Mondom, nem tudom, mikor bevonultam katonának, akkor Magyarországhoz tartoztunk. Mi nagyon jól tudtuk, de csak a magyarországiakat szállították és mi is úgy jöttünk, hogy oda menyünk és ezért azt mondtuk, hogy nem tudjuk. A magyarországiak biztattak, hogy menjünk, mert onnan is haza tudunk jönni, vagy ha kedvünk van, le is telepedhetünk. De mi nem mentünk, azt mondtuk, hogy mi már itthon vagyunk és nekünk Erdély a hazánk. Volt aki elment, de nem sokan.

Minket erdélyieket bevittek egy laktanyába, ahol már sokan voltak erdélyiek, felvidéki, délvidéki foglyok. Voltak már ismerősök többen, akiket már előttünk kihoztak Oroszországból. A foglyok hazaszállításának kötelességeit az illető államok kellett fizessék, így Románia, Szerbia és Csehország azzal a kifogással éltek, hogy mi a magyar hadseregben szolgáltunk. Magyarország arra hivatkozott, hogy tőlünk ezeket a területeket visszacsatolták és így mi egész nyáron Máramarosszigeten voltunk. Minket erdélyieket munkára nem vittek, mert ahogy a lágerparancsnok mondotta, ti erdélyiek itthon vagytok és mind elszöktök. Hát mi nyaraltunk a nagy bizonytalanságban.

Eljött valahogy szeptember is, lehetett 10 körül, amikor a civilek kezdték bekiabálni nekünk, hogy vigyázzunk, mert a vagonokat készítik, amivel minket visznek vissza Oroszországba. Kitört a pánik és egy éjszaka éhségstrájkot vállaltunk, amit papíron ügyesen meg is fogalmaztak az intellektüelek, akik köztünk mint foglyok voltak. Ez még azon az éjjel meg is történt a személy szerinti aláírással, de már reggelre el voltunk árulva. Hát ebből baj nagyobb nem lett, hanem a reggeli osztáskor elrendelték, hogy evés után sorakozó az udvaron. Ki is sorakoztunk, és jött a parancsnok és a tolmács. A parancsnok elmondotta amit megtudott a hajnali órákban és felkért, hogy a rendet tartsuk meg, s tiszti becsületszavát adta, hogy vissza nem visznek, hanem Románia területére más lágerbe kell vigyenek, mindaddig, míg a sorsunk eldől. Mert erre a lágerra szükség van a hazaszállítandó szász és sváb nők végett. Ekkor tudtam meg, hogy ezek nemcsak katonákat, hanem még ártatlan, védtelen nőket is összeszedtek és kivittek Oroszországba, ahol szénbányákban és ólomhányákban dolgoztatták, amit nekem egy pár napra rá egyik tasnádi barátom húga mondott el, aki már az első szállítmánnyal meg is érkezett. Mi kimentünk amikor megláttuk, hogy a kapun nőket kísérek be. A barátom egynéhányat meg is ismert és közben a húgával is összetalálkozott. Én hiába vállalkoznék arra, hogy ezt a találkozást leírjam, mert ehhez író ember szükséges. Mindenesetre, amikor egymást meglátták, szo-

borrá váltak, szólni nem tudtak, csak sírtak. Mikor egymás karjába borultak, még a kísérő katonák is csodálkoztak és nem bántották. Alig tudtuk lecsillapítani őket. Másnap aztán a lány mindent elmesélt, elmesélte, hogy a falujukban csak az öregek és gyermekek maradtak, a többi összeszedték és kiszállították. Az állapotukról csak annyit említ meg, hogy az egész úgy nézett ki, mintha a sírból jöttek volna vissza.

Közben a mi sorsunk is, erdélyieké, rendeződött a „Groza-kormány” jóvoltából.

Szeptember 16-án az első csoportot már elvitték Focşani-ba, ahol átadták a románoknak. Én a második csoportba estem és így szeptember 19-én este megérkeztem szülőfalumba, Sükőbe. Nehéz kifejezni azt az érzést, amit éreztem a családi kisházunk küszöbét átlépve. Végre itthon vagyok a szüleimnél, hét év távollét után.

MIHÁLY IGNÁC

ÖTVENEGY NYARÁN SZABADULTAM

1945. februárjában mintegy nyolcvankétezren tartózkodtunk a budai várban. Február 11-én este megkaptuk a kitörési parancsot az oroszok ellen, a Kamara erdő irányába. Alakulatunk kivonulására este 11 órakor került sor. Nagyjából mindegyikünkénél volt valamilyen fegyver. A várból kiérve láttuk, hogy az úttestet teljesen ellepte az embertömeg. Az oroszok tankokkal hajtottak közéjük...

Éjjel három óra körül néhányunknak sikerült visszatérnünk a várba, ahol nem sok jóval biztathattuk a rengeteg magyar és német sebesültet. Lehetséges, mondtuk, hogy az oroszok már reggel bent lesznek a várban.

S valóban, másnap reggel ezrével rontottak be a vár oroszlán kapuján, kíméletlenül rúgták, taposták a folyosókon fekvő sebesülteket, gyűrüiket tépték le ujjajkról, lázasan forgatták ki zsebeiket, újabb értékek után kutatva. Minket, akik nem voltunk megsebesülve, összetoloncoltak és lehajtottak a Vármezőre. Ott ötösével felsorakoztatva megszámoztak, majd elindítottak fel a Citadellára. Itt tőlünk is elszedték még meglévő értékes tárgyainkat, végre elindultunk lefele a Duna mentén, de hogy hova, egyikünk sem tudta.

Előbb Ráckevére, aztán Soltra érkeztünk. Solton egy tanyára vittek be éjszakára. Az udvaron szalmakazlakon és kukoricakocsányon aludhattunk. Fegyveres őrök őriztek. Az elkobzás elől sikerült megmentenem egy ezüstláncú órát, ami még az édesapámé volt. Ezt az órát ajánlottam fel cserébe a tanyai intézőnek egy kenyérért, mert két napja egy falást sem ettünk. Az intéző nem akarta elfogadni, de én azt mondtam, fogadja el, mert előbb-utóbb úgyis elveszik az oroszok. Ekkor felajánlotta, hogy megőrzi szabadulásomig. Aztán adott egy háromkilós búzakenyeret. Ezt két bajtársammal elosztottuk, s közben azon tanakodtunk, hogyan lehetne megszökni. Úgy határoztunk, hogy én elmegyek szétnézni. Felmentem a tanyán lévő ház padlására nézelődni. A kémény mellé leülve gondolkodtam, hogy mit csinálhatnék, de a hosszú gyaloglástól kimerülve nem vettem észre mikor nyomott el az álom. Reggel puskaropogásra ébredtem. Lent nagy kavarodást láttam, egy őr idegesen toloncolt maga előtt egy öregot, Hermán Jóska bácsit. A komiszár ordított valamilyen, majd habozás nélkül tarkón lőtte. Tudtam már, szökni akart... Hallom egyszer, hogy valaki jön fel a létrán. Azt sem tudtam mit csinálhatnék, ijedtemben a kémény mögé szöktem. Jól sejtettem, egyik őr volt. Leadott egy sorozatot. Várt. Tudtam, hogy észre fog venni, s ilyen esetben nincs irgalom. Járásához iga-

zodva kerültem a kéményt. Megneszelhetett valamit, mert elindult a kémény felé. Az ezüstóra láncát megmarkoltam, s mikor már hallani véltem szuszogását, azért, hogy reflexből meg ne lőhessen, a láncot mutatva a nyakába szöktem. Meglepedt, de a lánc láttán szemlátomást megenyhült. Ne félj, mondta oroszul, s intett, hogy induljak. Mindenre elkészülve indultam el előtte. Lent a komiszár nekem ugrott. Szökni akart a fasiszta? – kérdezte kísérőmtől. Az azt válaszolta, hogy nem, csak elaludt a padláson. A komiszár lovával a sárba taszított, majd rám rivallt, álljak a többiek közé. Utólag tudtam meg, ezen az éjszakán 58 fogolynak sikerült nyomtalanul eltűnnie...

Menet közben a mezőn dolgozó férfiakat szedték össze s állították a sorba. Később is mindig így pótolták a hiányt... Ezekről az emberektől tudtuk meg, hogy Bajára visznek, mert ott van a gyűjtőláger.

Sok volt még odáig. A sok gyaloglástól és éhezéstől teljesen kimerültünk. Volt már olyan társunk, aki nem bírta az iramot, lelassult, vánszorgott. A komiszár ahogy észrevette az ilyen embert, rögtön kiállította a sorból, s irgalom nélkül lőtte tarkón a sáncszéleken. Ekkor már mi is megértettük, hogy mi vár ránk.

Kalocsára érve bezsúfoltak a város szélén álló barakkba. Itt kaptunk – három nap után először – egy levest és egy kevés kenyeret; 140 kilométert tettünk meg idáig.

1945. február 16-án este értünk Bajára. A városon áthaladva többen kiáltoztak távolról: szökjetez meg, visznek Oroszországba! De erre semmi lehetőség nem volt, bár az ember esze folyton a menekülésen és az ennivalón járt.

A lágerhez érve az oroszok köpködései és fenyegetései között beszámoltak a már ott lévő 57 ezer fogoly közé.

A láger öt hektár területen feküdt. Deszkából épült barakkok álltak egymás mellett. Egy 150-200 méter hosszú és három méter mély sánc volt a láger illemhelye. Sintéreknek hívtuk a gödör szélén álló öröket, alak egy másfél méteres rúddal gyömösölték az ürülékbe a véletlenül vagy a gyengeségtől beleszédülőket...

Minden reggel első dolgunk volt, hogy kirázzuk ingünkből, nadrágünkből a tetveket. Pár nap múlva egy ötezer főből álló transzportba raktak, s átvittek lenyírtak, leborotváltak mindenütt, ruháinkat gőzkamrában fertőtlenítették. Hideg ételt osztottak ki, ami egy darab puliszkából és szárított halból állt. Délután bevagonérozta marhaszállító vagonokba.

1945. február 23-án a Focşani-i gyűjtőlágerbe értünk, ahol megtudtuk, hegy utunk nem hazafelé, hanem Oroszországba vezet.

Április elsején újra bevagonérozta s éjjel elindultunk ki, az orosz földre. 5700-an indultunk ebben a transzportban. Az orosz földre kiérve, a Don folyó innenső partján megállt a vonat,

a vagonajtókat kinyitották, összeszedték a halottakat, s a megürített hátsó vagonokba rakták. Adtak valami kenyeret, s vagonként egy-egy vedert vizet. Tizenhárom napig mentünk. Az éhezést még úgy-ahogy elviseltük, de a szomjazás borzasztó volt.

Április 13-án egy Mardvesz nevű város mellé értünk. 5137-en éltünk, 563-an haltak meg a tizenhárom nap alatt.

A szűrősróttal körbevett láger területén 15 pince volt: ez lett a szállásunk hosszú időre. Nyárfából emeletes pricscsek voltak összetákolva; éjszaka ezeken a csupasz, girbe-görbe faágakon aludtunk. Egy pincehelyiségben nyolcszázan laktunk.

Az első nap gödröt ásattak, ahova a halottakat temették el velünk. Mivelhogy gazdasági láger voltunk, minden reggel kivittek egy nagy pusztaságra, ahol délután négy óráig fel kellett ásnunk egy kijelölt parcellát. Csak így adtak kenyeret. Ha nem volt meg a norma, nem volt evés sem.

Rövidesen tifuszcikázás ütött ki lágerünkben. 1945. május 27-én az ötezer fogolyból már csak kilencszázan éltünk. Ekkor halt meg egyik jó barátom, a csikcsatószegei Kászoni Alajos is, április 27-én.

Az éhezés mellett a szomjazás is állandóan kínozott. Hét kilométerről hordták a vizet. Ahogy meghozták a ciszternákkal, mindegyikbe belevettek egy-egy lapát klórmeszetet, de olyan szomjasak voltunk, hogy csak örvendeni tudtunk ennek is.

Évekig ment így, már teljesen reménytelenül éltünk. Sok mindennel nem törődve, apróbb dolgokat nem is számítva, rengeteget dolgozva éltük napjainkat. De az éhezés hiába volt mindennapos, csak nem tudtuk megszokni. Minden nap keményen dolgoztattak, este pedig a káposztát, a kevéske krumplit úgy kellett kihalászni a csészényi léből. Napközben mindenféle növényt, az ásáskor kikerülő gyökereket, füveket is megettük.

Egy alkalommal szemétdombon hajtottak keresztül, ahova krumplihéj volt kiürítve. A civil kolhozból vitték oda. Ahogy megláttuk nekiestünk, lövöldözhetnek, káromkodhatott az orosz, amíg fel nem szedtük, nem érdekelt semmi. A lágerben bádogból reszelőt készítettünk s belereszeltük a csajkába. Erre töltöttük rá a levest, hogy ezzel is sűrűbb legyen.

Egy alkalommal új transzportot hoztak lágerünkbe. Ezek nagy része ókás volt. Így hívták a legyengült foglyokat. E transzportban voltak Ambrus Jenő, Bezsán Szilárd, Barabás József csíkszeredai származásúak és Albert Balázs csíkszépvízi lakos. Nekik már 48-ban sikerült hazajönniük, 700 foglyot hoztak el akkor lágerünkéből. A többi maradt. Igaz, ezt megelőzően hét napig éhségstrájkolt a lágerünk, aminek az eredménye az lett, hogy 700 embert elhoztak. Azon a délutánon, mikor fogolytársainkat bevagonérozták, minket is kivittek a vasúthoz. 1948. december harmadika volt; a kemény orosz tél már javában tombolt.

A vasút mellé 20 vagon sín volt lerakva. Őreink megparancsolták, rakjuk át a síneket a túloldalra. Fatalpú bakancsokban, kesztyű nélkül raktuk át a 28 fokos hidegben a síneket a vasút túlsó oldalára. Délután négy óra lehetett, mikorra elvégeztük. Ekkor megparancsolták, hogy rakjuk vissza az egészet eredeti helyükre...

Sok fogolytársamnak megfagyott keze-lába azon a délutánon. Olyan is volt, aki nem bírta már, elesett vagy beleszédült a hóba, de nem volt szabad velük foglalkoznunk.

Még ebben a hónapban áthelyeztek a sztalinogorszki szénbányalágerbe, ahol huszonhét hónapot dolgoztam. Civil emberek is dolgoztak ott. Én egy öreg orosz ember mellé kerültem lapátosnak. A bányában nagy meleg volt, ingre vetkezve dolgoztunk. Ez az öregember felfigyelt arra, hogy rajtam az ing darabokban, szurtosan lógott. Másnap egy új inget hozott nekem, szalonnát, túrót. Szünetben elbeszélgettünk, ő vigasztalt, ne búsuljak, már nem lehet sok hátra, csak haza kell engedjenek minket is. Mindennap megosztotta velem ennivalóját. Nem sokáig dolgozhattunk együtt, engem egy másik részlegre tettek fűrósnak. Társamul egy Nánai Feri nevezetű fogolytársamat nevezték ki. Ő lapátolta és fuvarozta a szenet. Egy alkalommal lapátosom húzatta ki a megrakott csillét az oldalfolyosóból, ahol dolgoztunk, de a drótkötél elszakadt, s a csille megindult visszafelé a kissé lejtős oldalfolyosón, kiverve az oszlopokat. Szerencsém az volt hogy mielőtt bezúdult volna hozzám, leszakadt a mennyezet. A folyosó megtelt 15 méter magas futóhomokkal. 72 órát voltam az elzárt folyosóban. Áldott szerencsére a cső, ahol a levegőt kaptam, nem hibásodott meg. Egyedül, a sötétben, volt időm gondolkozni. Mindenre elkészülve, nem sok reménységgel itt gondoltam el, hogy ha az Isten velem lesz és ki tudnak szabadítani, akkor talán valamikor hazasegít.

1949 nyarán háromezrűnket lehoztak Nikolajevbe, ahol építkezési munkálatokat végeztek velünk. A civil munkások akikkel itt együtt dolgoztunk, adták tudunkra, hogy az újságok azt írják, nincs már hadifogoly a Szovjetunióban. Ekkor döb-bentünk meg mi is. Aztán három napig nem vittek dolgozni. Utólag azt hallottuk, hogy külföldi komisszió jött, hogy felülvizsgálja az állításokat. Meggyőződhetek, hogy igenis, még sok hadifogoly van Oroszországban.

1951 január másodikán Máramarosszigetre hoztak. A végleges szabadulásra még várnunk kellett. 1951 június 6.-án volt szabadulásunk. Útravalóul azt mondták: most már szabad emberek vagyunk, és felejtünk el mindent. Alig hittem, hogy most már tényleg szabad vagyok, hogy mehetek haza.

AMBRUS KÁROLY

ILYEN AZ EMBER...

A 14. nap megérkeztünk a Volga menti Ribinszk városába. A városon kívül, egy iparvágányra tolták a szerelvényünket és kinyitották az ajtókat. Nagyon sokan annyira el voltak gyengülve, hogy lemászni sem tudtak a vagonból, csak legurultak. A töltés melletti árokban, szennyes, békanyálas víz volt. Sokan nem bírták tovább túrni a szomjúságot, nekihasáltak és teleszívták magukat a poshadt vízből. Ezek legtöbbször tífuszt vagy vérhast kaptak, ami pár nap alatt végzett velük.

Miután nagy nehezen összesorakoztattak, elvittek a városi gőzfürdőbe, ott a ruhákat fertőtlenítőbe tettük, mindenkit szőrtelenítettek, jól megfürödtünk és úgy kísérték be a táborba, amely ötsoros szűrősróttal volt bekerítve, minden sarkában egy-egy óratorony, ahonnan géppisztolyos örök árgus szemekkel figyelték minden mozdulatunkat. A fürdést és ruhafertőtlenítést minden 10 napban megismételtük, így megszabadultunk a kellemetlen útítársainktól, amelyek menetközben gondoskodtak a szórakoztatásunkról.

A táborunk száma 276/1 volt, amelyben egyemeletes faépületek voltak, 4-4 szobával mind a földszinten, mind az emeleten. Minden szobában 30-40 embert helyeztek el emeletes priccseken, amelyeken sem szalma, sem ágynemű nem volt. Még szerencse, hogy a priccseket puhafadeszkából készítették. Felöltözve aludtunk és a köpenyünkkel takaróztunk. A csipőnk kisebesedett, mint a rühös lóé.

Kétheti karantén után, munkacsoportokat szerveztek és kezdtünk kijárni a lebombázott gyárakba, romeltakarítani. Ennek örvendtünk, mert az idő is jobban telt és tüzelőt is tudtunk szerezni.

A munkaképességet a következőképpen állapították meg: a meztelenül sorakozó foglyok mögött végigment az orvosnő és mindenkinek a fenekén megfogta a bőrt. Ha rugalmas volt a bőr, az illető mehetett dolgozni...

A háborús években, minden parkban és minden ház előtt kötelesek voltak a polgárok zöldségfélét termelni, így munkába menet, jövet tudtunk egy-egy káposztatorzsát vagy répát szerezni. Előbbit nyersen, utóbbit pedig sültve vagy főzve fogyasztottuk. Egyszer egy fészterben egy fél zsák korpára akadtunk,

amiből megraktuk a tarisznyánkat. Amikor kikaptuk a forró levest, egy-egy félmarékkal belekevertünk a korpából és úgy ettük meg, hogy valamit tartson a gyomrunkban.

Úgy november közepén, amikor már nagyon mardosta gyomrunkat az éhség, azt mondja Anti barátom: Te komám, meg kéne próbálnunk, hogy a zsebórámat, amit a motozások alkalmával megmentettem, adnók el a civil munkásoknak, hátha adnának érte egy-két kenyeret... Én erre azt válaszoltam: Testvér, a kenyér amit kapnánk, egy-két nap alatt elfogy s akkor óra sem lesz, minket pedig az éhség tovább kínoz, ez így nem lesz jó, hanem, próbáljuk meg az orosz konyhafőnökkel megegyezni, neki adjuk az órát, ha betesz a konyhára dolgozni.

Úgy is lett, az orosz megörvendett az órának, mi pedig a konyhának. Azonnal vitt a német főszakácshoz és megparancsolta, hogy mától fogva ez a két csolovek (ember) itt fog dolgozni. Persze nem tettek mindjárt főzni, csak zöldség- és pityóka mosni, mosogatni, padlót súrolni, de mi szívesen csináltuk, mert ezután nem éhezünk és a legelső, legnehezebb telet itt átészeltük. A tábor orvosa minden nap ellenőrizte a konyhát, sorra vizsgálta az edényeket, merőkanalakat, üstöket és ha a legkisebb piszkot is felfedezte valahol, csúnyán lehordta a főszakácsot, az pedig minket. Még a padlódeszkák közé is benyúlt késhegyével. Mi azonban lelkiismeretesen végeztük a munkánkat. Minden ételosztás után felsúroltuk a padlót gumikefével és késhegygel kipiszkáltuk a deszkák közül minden piszkot. Mire mindennel végeztünk éjfél is letelt és mi holtfáradtan mentünk be a szobánkba, ahol Péter Imre bácsi meleg téglával várt, amit a lábunkhoz rakott és éjjel is takargatott, mintha gyermekei lettünk volna. Persze, mi is gondoskodtunk az öregről, amivel tudtunk.

Egy szomorú eseményről kell megemlékezniem. 1944. december 31-én Anti barátomnak az édesapját egy betegszállítómánnyal elvitték Kurszkba, ahol nemsokára meg is halt. Eleget kértük az orvosokat, hogy ne válasszák el a fiától, nem tudtunk semmire menni. Mindannyiunknak kiesett a könny a szemünkből, amikor búcsút vettünk szegény Károly bácsitól, mintha éreztük volna, hogy többé nem találkozunk vele. Ugyanakkor vitték el a 64 éves Marti Ferenc bácsit is, aki már nem volt katonaköteles. A két harcvonaltól legeltette a teheneit és onnan hurcolták el az oroszok. A ház kulcsa fel volt kötve a harisnya szíjára, mert a felesége éppen templomban volt és mindig azt búsulta, hogy szegény felesége vajon be tudott-e menni a lakásba? Az orosz tiszték amikor bejöttek a szobába, mindig

megkérdezték: Sztári, gye klucs (öreg, hol van a kulcs). Feri bácsi húzta elő a harisnyája szíját és mutatta a kulcsot, az oroszok pedig nevettek szegényt.

Meg kell említsem az 5 cigányfogoly esetét, akik 3 nappal a Ribinszkbe való érkezésünk előtt megszöktek a vagonból, de még aznap elfogták és utánunk hozták. Az volt a büntetésük, hogy reggeltől estig, minden nap, a latrinából merték az ürüléket és egy lovas szekérrel hordták ki a mezőre.

Ugyanazzal a szekérrel hordták ki a halottakat; rendszerint éjjel volt a temetés. 15-20 holttestet tettek egy közös sírba, anyaszült meztelen, mert az ing és a gatyka kellett az élőknek. Egy éjjel engemet is kivittek sírt ásni, de amikor beleraktuk a holttesteket, a gödör kicsinek bizonyult. Látva ezt, az örök megparancsolták, hogy tapossuk meg rajtuk a földet. Hát ennyi értéke volt egy halott fogolynak, még egy rongyos vászoninget sem érdemelt meg.

Így jött el 1945 tavasza. Én március közepén kikerültem a konyháról, mert sárgaságba estem és betettek a gyengélkedőbe, ahol egy hónapot töltöttem. Itt, mivel semmi elfoglaltságom nem volt, rengeteget gondoltam a szülőföldre, szüleimre, testvéreimre, jó barátokra. Eszembe jutott a felperzselt ukrán és orosz faluk szomorú látványa. Vajon az én szülőfalum is így néz ki?

(...)1945. októberében, egy reggel sorakozót rendeltek el, kikísértek a Volga parti hajóállomásra, behajóztak és mi búcsút vettünk Ribinszk városától, amely egy évig kényszerotthonunk volt. A hajón elkezdtek énekelni a „Volga, Volga, öreg Volga” című népszerű orosz dalt, az oroszok először csodálkoztak, hogy honnan ismerjük a kedvenc nótájukat, majd ők is velünk énekeltek, persze ők oroszul, mi pedig magyarul.

Pár órai hajóút után, megérkeztünk Jaroszlav városába, ahol egy templomban helyeztek el. A németek Kirchenlagernek mondták. Itt már minden fogoly gyapothulladékkal töltött matracot és takarót kapott.

Egy munkásnegyed építésénél dolgoztunk. Kátránnyal impregnált, földbeásott 2 méteres cölöpökre épültek a két lakrészes, földszintes faházak. A cölöpök végére téglalap alakú csapokat vágunk, ezekbe kellett belevésni az alsó sor gerendát. Ezek gyárilag elő voltak készítve, legyalulva, leszámozva, csak szám szerint össze kellett illeszteni, villanyfuruval átfúrni és 30 cm hosszú, gömbölyű faszegekkel összeszegezni. Sem gerezdet, sem farkasfogat nem kellett vágni, minden sor rögzítette az alatta lévőket. Amikor a tetőszerkezet is kész volt, jött a bádogos mester és ágyúlövedék – hüvelyből, cserép alakúra préselt lemezekkel

födte be, amit utólag olajfestékkel lefestettünk. A hézagokat, kenderkóccal tömítette a „konopácsik”. Az ácsot „plotnyik”-nak, a kőművest „kámenycsik”-nak nevezték.

Az orosz mesterek nagyon rendesek voltak velünk. Minden órában 10 perc pihenő volt, akkor maguk mellé ültettek, „anu segyim, zakurim”, vagyis ülünk le, gyújtunk rá. Vették elő a mahorkás zacskót, hasítottak egy jó darab újságpapírt, összesodorták kúp alakúra, megtöltötték mahorkával, a hegyes végét lecsípték és jóízűen pöfékeltek. Közben mesélték a háborús élményeiket. Nagyon sokan közülük jártak Magyarországon és egyre hangoztatták, hogy ott sokkal jobb az élet. Nem egyszer, borpincékbe is kerültek és ott megszívták magukat a híres magyar borokkal. Azt is elmesélték, hogy amíg Lenin élt, egész más volt az élet, de ahogy Sztálin vette át a hatalmat, mindent a nehéziparra áldoztak, a parasztságot kolhozokba kényszerítették, a legcsekélyebb vétségekért is deportálták az embereket Szibériába, a hírhedt „Gulágok”-ba. A NEP-korszak, az új gazdasági milliók életébe került.

Sokszor elgondolkoztam azon: Imre, mi székely és magyar honvédekből lett hadifoglyok, milyen jól megértjük egymást, milyen jól összeférünk ezekkel az egyszerű orosz munkásemberekkel. Együtt dolgozunk, együtt pihenünk, elbeszéljük egymásnak a gondjainkat, nehézségeinket és pár hónappal ezelőtt lőttük, pusztítottuk egymást! Miért? Kinek volt érdeke összeuszítani a népeket, annyi millió életet elpusztítani, annyi árvát, özvegyet hagyni hátra, meleg családi otthonok tízezreit feldúlni, felporzselni, annyi értéket amit évtizedekig alkot az emberiség, tönkretenni máról holnapra? Sok, sok ezer embert a hazájából elhurcolni, évekre szögesdróttal körülkerített táborokba zárni, minden emberi mivoltából kivetkeztetni! Miért? Kiért? Egy-egy idióta, világalomra törekvő, gögös vezető kedvéért? Meddig tűri még az emberiség, hogy a Hitlerek, Sztálinok parancsára milliók pusztuljanak el, tíz- és százezrek sínylődjenek évekig a lágerek poklában, hazájuktól, szeretteiktől elszakítva? Sok-sok ezer embert kaparjanak el anyaszült meztelen, minden végtisztesség nélkül, jeltelen sírokba, amelyekre soha senki egy szál virágot nem ültet, soha senki egy szál gyertyát nem éget el?

Mit vétettek ezek az emberek az emberi nemnek? Mi volt a bűnük, hogy életükkel fizettek azért, mert lelkiismeretlen politikusok odadobták őket ágyútöteléknek egy értelmetlen, bűnös háborúnak?

Mit vétett az én édesanyám, aki hét gyermeket szült és felnevelt és egyszerre hat fiát kellett sirassa, mert mind a fronton

voltunk? Akkor még nem tudtam, hogy a hat közül kettő már nincs az élők sorában, az egyik a Tisza mellett fekszik közös sírban, a másik pedig valahol Lemberg körül esett el a harcokban, a harmadik pedig valahol Karagandában robotol egy lágerben, mint jómagam.

Akik kitervelték a háborút, jól szigetelt, bombamentes, kényelmes óvóhelyeken vészelték át a nagy bombázásokat. Gyóni Géza szavaival: „Csak egy éjszakára küldjétek el őket”, ki az első vonalba, ahol: „Titokzatos magja kél a ködnek s gyilkos ólomfeskék szanaszét röpködnek”. Tudom, még az egérlyukba is bebújtak volna. Jöjjenek el ezek az urak, ide az orosz légerekbe, nézzék meg mivé lett Isten legcsodálatosabb teremtvénye? Mi lett az elegáns, művelt, fess, a fegyelmezett, a gögös német katonákból? Íme az ember, aki este a priccsen szájharmonikán Beethovent játszik, aki félelmetes hadi gépein végigszáguldozta Európát, Észak-Afrikát, rombolva, pusztítva emberi életeteket, fényes palotákat, templomokat, műkincseket. Íme az ember, aki családi otthonok tízezreit perzselte fel lángszórójával! Íme az ember, aki uralma alá akarta tiporni a félvilágot a hitleri jelszó jogán: Deutschland, über alles!, Németország mindenki fölött!

(...) Íme az ember, aki ragadozó módjára, sanda szemmel lesi, hogy hol csaphat agyon egy kutyát, macskát vagy varjút, hogy megfőzze és megegye! Íme az ember, aki éjszaka bevizel vagy nagy dolgát is elvégzi a sajkájába, reggel kiönti és úgy, mosatlan megy vele kivenni a reggelit! Íme az ember, aki tegnap még atlétatermetű volt és fél Európa rettegett tőle, ma negyven kilósra lefogyva lézeng a láger udvarán! Íme az ember, akit a tífusz és a vérhas megtizedelt és ha meghal, még egy rongyos vászoninget sem érdemel, anyaszült meztelen kaparják el a fagyos orosz földbe és hollók énekelik fölötte a rekviemet! Íme az ember, aki ártatlan emberek millióit kísérte a haláltáborokba, a gázkamrákba, most lehajtott fejjel kullog az orosz géppisztolyosoktól kísérve...

Küldjétek el ide a politikusokat, hadvezéreket, hogy legalább egy hónapig egyék a fagyos káposztából, répalevéből, bűdös marhapacalból, marhafejből, romlott halból főzött ételeket!

Mikor érik már meg az emberiség esze, hogy drága fegyverek, tankok, ágyúk, repülő, hadihajók helyett olcsó, közszükségleti cikkeket gyártson és a vitás ügyeket tárgyalások útján rendezze, hogy többé ne legyen ember az embernek farkasa, a gyűlölet helyett a szeretet vezérelje az emberek tetteit!

ZSOMBORI KÁROLY

EGY EMBER KÉT FIÁVAL

(...) Egy hónap múlva, egyszer csak egy terepjáró kocsival kijöttek a lágerbeli orosz tiszték és egy szlovák tolmács reggeli sorakozó után azt mondta előttünk: „Egy ember itt van két fiával, kik azok, lépjenek ki a sorból”. Kiléptünk, megálltunk a tiszték előtt. Édesapámnak akkora bajusza volt mint az araszom, 52 évesen teljesen meg volt őszülve. Úgy szólították meg, hogy „sztári”, ami annyit jelent, hogy öreg.

Végignézték rajtunk és azt mondták: „egyet közületek haza eresztünk, ki legyen az?” Rám mutatott. Te akarsz-e legelőbb hazamenni? Én is szeretnék, de ha már tényleg egyet eresztének haza közülünk, hát eresszék Apámat. Ekkor a bátyámhoz lépett, tőle is ilyesmit kérdezett. Ő is azt felelte, hogy menjen édesapánk. Erre megszólították újra az öreget és beküldték a barakkba, hogy szedje össze ami csomagja, holmija van és jöjjön vissza, mert küldik haza. Magukkal vitték a központi lágerbe, betették az okások közé (azok közé, akik betegek voltak, nagyon le voltak gyengülve) és két hét múlva hazaeresztették. Sokáig nem tudtam semmit sem róla, mert otthonról senki nem kapott levelet.

Minket is visszavittek nemsokára a központi lágerbe és egy alkalommal sorakoztatták az egész fogolytábort és azt mondták: „Aki katona volt amikor elfogták álljon balra”. 110-en vallották magukat civilnek, annyian kerültünk össze.

Nem sokat kérdezősködtek, hogy hogy kerültél ide, illetve fogságba. Az volt a fontos, hogy egészséges legyen mindenki. Jó erős, hogy dolgoztatni lehessen őket. Ekkor már nagyon vigyáztak a tisztaságra, a rendesebb ellátásra, hiszen fel kellett újra építeni a lerombolt, tönkrement Oroszországot.

Innen minket az Ural folyó mellé, egy vízi erőmű mellé vittek, egy elhagyatott repülő kaszárnyába, ami valamikor kiképző táboruk lehetett. Azt mondták rólunk, hogy ti „internáltak” vagytok. Kiválogattak szakmánként mindenkit és igyekeztek olyan munkára tenni, amilyen szakmánk volt. Kórházat kellett építeni, illetve azzá kellett alakítani, hogy lehessen gyógyítani. Elekor láttam 35-40 kg-os lesóványodott embereket ezrével.

Körülbelül 6 hónap múlva újra orvosi vizsgára kellett menjünk, nem tudom hányadik ígéretés után azt mondták, hogy mentek haza, ügyesek voltatok, jól dolgoztatok, mehettek haza.

Az orvosi vizsga abból állt, hogy egy komisszió előtt meztenül, felemelt kézzel el kellett menjünk (a komisszióban nők is voltak), majdnem mindegyikünkről azt mondták hárásó (szóval, hogy jó), a kezünket pedig azért kellett felemelnünk, hogy milyen jó húspan vagyunk, milyen jól meg vagyunk hívva. Tényleg egészen helyre voltunk jöve, de vesztünkre innen egyenesen a szénbányákhoz vittek dolgozni. Először azt hittük, tényleg hazavisznek, de hamar rájöttünk: valami nincs rendben. A vonatunk össze-vissza szaladgált, a Nap hol itt, hol ott kelt fel és nekünk fogalmunk sem volt, hogy merre járunk, csak annyit vetünk észre, hogy az út nem hazafelé visz.

Fogságom egyik szakasza lezárult. Megérkeztünk Cseljabinszkba és onnan Kopejkszbe, egy hatalmas szénbányavidékre. Olyan egyenes volt a hely mint az asztal teteje, de volt legalább vagy negyven működő szénbánya. Amerre az ember nézett és ellátott, mindenütt felvonótornyot és mellette hatalmas kúp alakú szén meg pala halmazokat látott, füst és bányaszag, ami az égő szén és gázak jellegzetes szaga volt. Ebben a városban is több fogoly- és internálótábor működött.

Minket egy olyan lágerba vittek, ahol 400 német származású fiatal nő volt már, hallottunk olyant is, hogy temesváriak is vannak ott.

Legelőször egy téglagyár igazgató jött emberekért. Engem is a téglagyárba vittek dolgozni, egy olyan téglapréshez, aminek a normája 8000 darab téglá volt 8 óra alatt. A téglaprésből a téglá olyan gyorsan jött, hogy kettesével kellett levágni és elszedni a prés nyílásától és egy fél fordulattal egy polcos csillére rakni. Engem pontosan ide tettek, ami annyira fárasztó volt, hogy alig bírtam szuszogni is. Két darab nyerstéglának a súlya 8 kg-nál is több volt. Ha utánaszámolok akkor kiderül, hogy 8 óra alatt 32.000 kg-ot kellett felemeljek és tovább vigyem, ott pedig szépen letegyem, nehogy a téglá formája elferdüljön. Nem bírtam csinálni, ahhoz még túl fiatal és gyenge voltam, hogy ezt el tudjam végezni. Így hát kértem, hogy tegyenek el onnan máshová dolgozni, de nem tettek. Éreztem, hogy végem van, ha nem csinállok valamit. Egy hét után a gyár vezetője nem jött arrafelé, én pedig ahelyett, hogy a téglákat szépen felemeljem és úgy tegyem le – erőm is fogytán volt – az ujjaim jól belé eresztettem, hogy fel bírjam emelni, ne csússzon ki a kezeim közül és a csillére eresztettem, persze, hogy ferde lett az egész. 3-4 nap múlva

25.000 db. selejtet gyártottunk, amit amikor meglátott az igazgató elkezdett ordítózni, káromkodni, de tettelegességre nem került a dolog. Akkor már nem verhették a foglyokat. Amikor rám támadt, csak annyit tudtam mondani „Kusát nyet, rabot nyet” (ami annyit jelent, hogy enivaló nincs, munka sincs).

Aztán elhelyeztek onnan más munkára, fásnak a szénbányába. De ez a hely még borzasztóbb volt. Olyan volt, mintha a pokolban lettem volna. Az alacsony szénréteg miatt a tárna is alacsony volt, csak térden és fenéken lehetett dolgozni. Jární pedig csak négykézláb, vagy hason csúszni. A tárna egy évnél is idősebb volt, így a járat is, ahol a fát húztam le, hát régi volt, ami állandóan ereszkedett lejjebb, s a végén csak hason csúszva lehetett közlekedni rajta. Itt 25 db. másfél méteres nyers fenyőfa volt a norma, tehát naponta 25-ször kellett lemenjek a tárnába és visszacsúszzak az újabb fáért, mert a vájárok állandóan sürgették és kiáltoztak érte. Ezek a tárnák állandóan resecgtek-ropogtak, az úgynevezett stíjkik (gerendák, fenyőfatörzsek) gyufaszálként törtek össze, félelmetes volt. Sokszor, akkora darab kövek csúsztak le a plafonból, mint egy szék vagy éppen egy asztal. Nem egyet szét kellett robbantsanak, mert teljesen elzárta az utat. A légkalapácsok állandóan működtek s így a sűrített levegő állandóan sziszegett. Mivel nagyon finom szén volt, karcolni lehetett vele, hát lámpafénytől úgy csillogott mintha a pokolban lettem volna. Innen is el akartam menni, de nem engedtek. Lesoványodva, 176 centiméteres, gyenge fiatal csóróként nem bírtam. Megszöktem. Felültem egy szenes vagonba és utaztam vagy 400 km-t éhesen, agyonfázva, mert időközben tél és nagy hideg lett.

Félig megfagyva, betegen, legyengülve szépen visszamentem egy szembejövő vonattal a lágérbe. Már kerestek, keresett mindenki, a társaim, a lágér őrei, stb. Amikor megkaptak pontosan azon gondolkoztam, hogy megfogjam-e a magasfeszültséget vagy sem. Nagyon alacsonyan volt a vezeték. Egy dróttal nagyon könnyen elérhettem volna.

Egy félkarú kapitány, volt partizán, akinek a kezét az ukrajnai partizánharcokban a magyarok lőtték el, volt a lágérpáncsnok, aki haragudott a magyarokra. Ijesztgetett, hogy így csinál, meg úgy csinál, pisztolyt fogott rám, többször föbe csapott a tusájával és közben szitkozódott, valahogy így, hogy rohadt kurva magyar, meg rohadt fasiszta, agyon lölek, stb., de a végén csak elhelyeztek onnan egy tárnába, ahol már emberiesebb körülmények közt tudtam dolgozni és persze keresni, mert ekkora már pénzért dolgoztunk. Rubelért, 48 rubel volt egy

norma teljesítése és egy kiló kenyérnek, persze fekete kenyérnek az ára 3,60 rubel volt. Szóval már nem éhezünk. Amit ke-restünk, megettük. Én még a repülő kaszárnyából hoztam magammal egy repülőmotor kúpot, ami hüvelykujnyi vastag alumíniumöntvény volt és 3 literes. Azt megtöltöttem krumplival és hússal és egyszerre megettem.

De amíg ide került a dolog, szóval, hogy jóllakhattam, addig még sok minden történt velem. Állandóan éhes voltam, zöldeket láttam az éhségtől. Akármire képes lettem volna az ételért s így történhetett meg, hogy én is eljárógattam krumplilopni a szénbányák vidékére. Rengeteg kisebb-nagyobb pityókaföldje volt szerteszt a civil lakosságnak és mert lopták, érés előtt kiszedték és kibogyózták.

Nyírfabokrok közt, besüllyedt bányagödrök mellett vitt el az ösvényünk a bányához, csak egyet kellett lépni és már a pityókában voltunk, tehát nagy volt a kísértés. Hiába figyelmeztettek a lágerbeli örök, hogy ne lopjunk, mert a lakosság akit megfog, azt agyonüti.

Egyik alkalommal magammal vittem az ácsoláshoz használt rövid nyelvű fejszemet is, beléptem a pityókásba és kezdtem szedni a vászonszárú bányászcsizmám szárába a krumplit. Egyszer csak egy nagy árnyék vetődik rám, megrémülök és felnézek, hát láttam, hogy egy 2 méteres orosz felkapja a saját fejszemet és felemeli, hogy sújtson le. Ő is meglátott, szembenézett velem, bizonyára látta, hogy milyen sovány, elesett fogollyal van dolga, egyet káromkodott, sarkon fordult és elment, elvitte a fejszemet is. De én az alatt az idő alatt, 3-4 másodperc töredéke alatt, ami az életemben történt velem, ami kedves volt nekem, anyám, apám, nővérem, szülőfalum, mindent és mindenkit megláttam. Ez csak egy pillanat műve volt, mert azt hittem, hogy az orosz a fejem ketté fogja hasítani, olyan dühös volt, de nem tette. Az ijedtségtől indíttatott búcsú az élettől csak egy pillanatig tartott, de meg sem tudtam mozdulni. Becsukott szemmel minden szép és hazai emléket újraéltem és láttam, amikor kinyitottam újra, a nap vörös szibériai színben ragyogott és én alig bírtam elhinni, hogy élek és talán még haza is mehetek.

Amikor felálltam, lélekben összetörten, de megerősödve mély Istenhitben, bizalom fogott el, hogy haza fogok menni, a jó Isten hazasegít szülőföldemre, megszabadít minden veszedelemtől és a szüleimmel is találkozhatok még.

Talán ismert dolog, hogy a bányászok tudnak a legcsúnyábban káromkodni, de én nem tudtam Istent káromló szót,

egyszerűen nem tudtam kimondani, pedig nem egyszer kerültem olyan helyzetbe, hogy egy jó káromkodással könnyíthettem volna magamon, de nem tettem.

Az emberi élet, az emberi erő pazarlása lassan megfűkeződött, normalizálódni kezdett az élet, de az orosz gazdaság, a kereskedelem, az ellátás szervezetlen, rudimentális eszközökkel, tunya hanyagsággal folyt, pláné a foglyok felé.

Sok minden eszembe jut, talán érdekes lehet, ha elmondom azt is, hogy egyszer két 50 tonnás nyitott vagon krumplit kaptunk vasúton valahonnan, ami szállítás alatt úgy megfagyott, mint a szikla. Vasrúddal, csákánnyal próbáltuk meglazítani, de a csákány, vasrúd visszapattant a fagyott krumpliról, aztán valahogy csak ki tudtuk rakni, s vagy 3-4 hónapig azt ettük, de mi megettük volna a felhőt is, ha az ennivaló lett volna.

Szibériának annak a részén sárgarépa, káposzta és krumpli terem csak. A káposztát egy hatalmas betonsilóba silózzák, amit úgy kellett kicsákányoljunk, vasrudakkal kifeszítsünk és lágerbe szállítsunk. Mentközben a 25-30 cm-es hóban, a lágerhez már közel, a villanypóznák közelében, egy-egy darabot letaszítottunk a szánról és éjjel, sötétben kilopóztunk érte. Éjjeleken át főztük kenyérral összekeverve a káposztát.

De ezek az idők elmúltak és mi életben maradtunk, alkalmasak szénbányába. Még élmunkás brigádot is csináltak a brigádunkból. 15-en kerültünk egy brigádba és nekünk akármekkora normát szabtak ki, hát megcsináltuk. A végén még az oroszoknak is mi voltunk a példakép. Normájukat a miénkhez mérték.

Nekünk internáltaknak orosz brigádosunk és csapatfőnökünk volt. Kopejszk kb. egy 100.000 lakosú város volt, majdnem mind internáltakkal, kényszermunkásokkal, Oroszország mindenféle nemzetiségéből, népéből. Olyan kárpátaljaiak is voltak, akik nem akartak kollektívbe lépni, ezért egy éjjel a katonaság körbefogta és az egészet internálta egy-egy 20 kg-os csomaggal. Vagy olyanok is voltak, akik a háború folyamán német fogságba estek és kik valamilyen módon nem tudták igazolni a fogságbaesést, arra ráfogták, hogy áruló, mert megadta magát és kiszabadulása után a szénbányákhoz internálták.

Ez a város máskülönben tele volt hadifoglyokkal, féllábú és félkarú, csonka emberekkel, egy csomó elhagyott árva gyermekkel, rongyossal, mocskossal, akiknek a szülei nem tudni hol és mikor pusztultak el. Ezek a gyermekek bandába verődve loptak, nem dolgoztak sehol. Ezek képesek voltak nappal a nyílt utcán lopni, rabolni. Egyszer a szememmel láttam, hogy a város egyik nagy üzletében a gyermekek valósággal nyúlkálnak a vá-

sárlók zsebeiben és a civil lakosság ezt látja, nézi, de nem szól egy szót sem. Elállták a forgó-lengő ajtóban a vásárló útját, kettő-három megállt az ajtó előtt, elakasztották a be és kijárást, ezalatt 3-4-en nekinyomultak kívülről az embernek és szabály szerűen vágkáltak az ember zsebében.

A városban egy nagy bazár működött, ahol kelet és nyugat minden terméke, áruja forgalomban volt. A háborúban összerabolt holmik, kabátok, nadrágok, órák, edények, kitüntetések, mindent árultak és a tolvaj bandák pedig dolgoztak. A rendőrség nem bírt velük, mert ahogy feltűnt egy rendőr, megszervezett emberek rögtön jelt adtak és úgy eltűntek mint a kámfor, átvedlettek szerény eladókká vagy vevőkké, a szerencsejátékosokkal együtt, akiből volt legalább vagy 10 féle. Ezek környékén kifosztották az embert. Nagyon ügyesek és nagy szélhámosok voltak, órákig figyeltem, néztem őket, de nem tudtam rájönni, hogy hogy csinálják.

Négy és fél évi fogság után, október 17-én jöttem haza az országba Máramarosszigeten keresztül, 20 évesen és én hiába jártam meg az orosz fogságot, itthon a standbéliekkel együtt besoroztak katonának és a 2 évi sorkatonaságot is le kellett töltssem...

BENEDEK VENCEL

KACAGTUNK A NYOMORÚSÁGUNKON

1944. szeptember elején indult el nehéz fogságom útja. Borszékra hívtak be katonának. Amikor vonultunk vissza, Ároktőn estünk fogságba. Jött három orosz katona és közülük az egyik rám fogta a puskát. Meg akart löni. A társa felütte a puskát és megszólalt románul: ne féljek, mert ez nem normális. Ők elmentek és érkezett az orosz hadsereg. Minket összeszedtek, Balmazújvárosba szállítottak, ahol már őrizetbe vettek. Másnap Debrecenbe vittek és pár hét után Focșani-ba szállítottak. Bevagonoztak a tehervonatba, ahol 40-50-en lehettünk és Kurszkba szállítottak. Itt találkoztam Szabó Józseffel, aki suszter volt és szintén Gyergyószentmiklósról. A telet itt kihúztuk, és március végén vittek Balotára. Befogtak itt dolgozni a cukorgyárban. Hordtuk zsákokkal a cukorrépat, a mosatóba. Itt találkoztam egy idős oroszral, aki perfekt magyarsággal szólt hozzám. Megkérdezte: magyarok vagyunk? Elmesélte, hogy a 14-es háborúban az osztrák-magyar ezredesének parádés kocsisa volt Szatmárnémetiben. Közben míg velünk beszélgetett, vigyázkodott, hogy nem látja-e valaki. Mesélte: ott jó világ volt, araszos szalonna és még annál magasabb kenyér. Befejeződött a répahordás. Tőzegkitermelésnek fogtunk. Csillével szállítottuk. Mikor kiszáradt, tüzelni felhasználták a cukorgyárban.

Egy vasárnap csihánért vittek, amit nekünk főztek meg enni. A foglyok részéről Kulcsár István budapesti mérnök volt a parancsnok. Mikor mentünk csihánért, egy kisebb domboldal volt. Kifelé menet a domb bal oldalán másfél méter magasságban vagy 4 méteres szélességben embercsontok voltak, melynek hosszát nem lehetett tudni. Ekkor elgondolkoztam, hogy hányán halhattak meg. A doboldal tetején egy templomrom volt, mely körül volt kőkerítéssel véve, és vaskapu volt rajta. Bekérekedtünk. Egy orosz jött a kapuhoz, megkérdezte mit akarunk, milyen nemzetiségűek vagyunk. Kulcsár István perfekt oroszul válaszolta, hogy magyarok vagyunk és csihánt akarunk szedni. Az orosz nem hitte, hogy magyarok vagyunk, mert azok nagy bajuszt viselnek és mutatta is. Közben elmagyarázta, milyen nagy partizánharc volt, megölték a fiát, leányát. Beengedett.

1945. október 2-án elvittek Facesti-be. Itt földbunkerés láger volt. Mikor megérkeztünk mindenünket elvették, egy szál ru-

hában hagytak. Kopott deszkapriccsen aludtunk és úgy telelünk ki. Egy nap kétszer adtak ennünk: délben fél tizenkettőkor és éjjel tizenkettőkor. Voltunk vagy 15 ezren. A ruha 7 hónapig nem járt le a testünkről. Megtetvesedtünk. Se nem mosakodtunk, se nem borotválkoztunk, a hajunkat sem vágták le. Éhesek voltunk nagyon. A szemétből kiszedtük a pityókahéjat, felfűztük drótra, beleengedtük a konyha kéményébe, hátha a füst melegétől valamennyire megkéskül. Olyan sokat beraktunk, hogy elzárta a füstjáratot és a tűz nem égett. Megkapták és elvették tőlünk. Volt aki megsiratta ezt a pityókahaját. Ez idő alatt csak egyszer láttam a lágerparancsnokot. Nagy, kemény ember volt. Január derekán bejött egy ápolónővel a lágerbe. Csúnyán nézett ránk, nagyon mocskosak voltunk. Megszólalt a szesztra (nővér) és a parancsnokkal veszekedett, hogyan nézünk ki, milyen mocskosok vagyunk. A parancsnok megharagudott. Mutatott az ajtóra, hogy mi foglyok menjünk ki. Nagyon le voltunk gyengülve. Volt aki közlünk ki sem tudott menni. Azok bent a bunker sarkában végezték el a dolgukat. Mikor kimentünk, mutatott a hóra és káromkodott. Mondta vegyünk fel havat és mossuk meg vele az arcunkat. Amennyire tudtuk, megmostuk, de nem volt amivel megtörölközzünk. A kabát ujjában törölköztünk meg és még mocskosabbak lettünk. Egymást alig ismertük meg, kacagtuk a nyomorúságunkat. Közben vakaróztunk mint a rühösek, mert csíptek a tetvek.

Megláttam szemben velem Szentirmai Elemért, aki 1942-ben a Magyar Futárban ki volt tüntetve. Megkérdeztem, hogyan került fogságba. Elmesélte, hogy Sztálingrád közelében a nagy harcból menekült, úgy esett fogságba. Március lett. Jött a poloskainvázió. Annyi volt, hogy százasával jöttek. Úgy összecsíptek, mint-ha himlősek lennének, úgy néztünk ki. Nyugalmunk nem volt. A tetvek, a poloskák ettek meg.

Egyfolytában temettünk, még karácsony napján is. Egy kicsi lóval egy zordarcú, kecskeszakállas öreg hordta ki a halottakat. Egy pinchelyiségben a halottak össze voltak rakva, és össze voltak fagyva. Az öreg Grigories József volt, ki Komáromban született. Munkájáért még egy kopejkát sem kapott. Szidta Sztálint.

Május 20-án jött egy doktornő. OK-sok – munkaképtelenek – lettünk. Most megfűrösztöttek, megberetváltak és más ruhát adtak. A Kuszki lágerbe vittek. Itt már háromszor adtak ennünk. Magyarok, németek voltak a foglyok. Itt volt, amikor a németek beszélgettek és közülük az egyik suszter cérnával felakasztotta magát. Társai mire észrevették, késő volt.

Kellett hordani az ürüléket a WC-ből. Embereket kerestek, ahová én is jelentkeztem. Hartmann Emil segesvári, Voicu Aurél fogarasi kovács, Cakula Ion román cigány volt, velük dolgoztam. Két lóval egy rongyos ruhában egy öreg hordta az ürüléket. Hozzánk jött és magyarul megszólalt. Rapi Andrásnak hívták. A 14-es háborúban 18 éves korában besorozták.

1946 szeptemberében jött a hír, hogy visznek haza. Sanche majd Orelbe vittek. Itt hallottam először harangszót, fogságom ideje alatt. Két autóra raktak, az egyikén 27-en, a másikon még többen voltunk. Podorszkba vittek. Útközben a nagy autó elromlott, a transzport elment és mi ott maradtunk 1948-ig. Itt sem hagytak nyugton, kőhordani vittek. Több mint 500 nő dolgozott a kőhordásnál, ugyanúgy mint mi. Közöttünk örök voltak, hogy ne tudjunk szót váltani. Elvittek Marsánskibe. Nagy láger volt. 25 ezer japán volt ott. Itt voltak nyomorékok. Kinek a keze, kinek a lába, kinek a szeme hiányzott.

Itt láttam Kállai Miklós fiát, Kállai Kristóf főhadnagyot. El volt egyedül különítve.

1948. májusában ismét sorakoztunk, kivittek az állomásra. Akik maradtak, azoknak integettünk, ők is vissza. Az állomáson bevagonoztak. Az élelmet amit feltettek, mind lerekatták velünk. Focșani-ba érkeztünk. Senki sem fogadott. Még egy pár napot a lágerben töltöttünk és adtak 200 lejt. Volt egy szentdomokosi Szabó Gergely nevű társam, aki harangozó volt. Az állomáson bementünk a kocsmába. Egy deci pálinkáért 160 lejt fizettünk. Hazaindultunk. Szentdomokoson elbúcsúztunk egymástól és mentem haza Gyergyószentmiklóásra. Mikor hazaérkeztem, itthon mindenünk leégett. Kezdhattuk előlről a munkát.

MÁRTON DOMOKOS

HOSSZÚ ÚT KEZDETÉN

1944. december 27-én éjszaka fogtak el. Hát löttek az oroszok kegyetlenül, állandó tűz alatt tartottak, aztán karácsony szombatján megszűnt a tűz. Azt mondja nekem az alfalusi bajtársam, hallod-e te, énekszó hallatszík. Karácsonyi énekszó hallatszott, de úgy tűnt, hogy patefonból. Úgy látszik, hogy ezek is tartják a karácsonyt, mondta. Mondom, ennek a beköszöntője nem lesz jó, Mihály! Csend volt, elcsendesült minden. Hát egyszer csak úgy kezdenek löni! Karácsony napján, másodnapján és harmadnapján megállás nélkül. A lovaink egy nagy csürben voltak, a széna is bent volt, szerencsétlenek nyakig voltak a szénában, de víz nem volt. Éjszaka s hajnalban kimentem, hogy itassam meg, de olyan szomjasak voltak, hogy a vedret kiverték a kezemből. Közben löttek keményen, s már nem is találtam érdemesnek, hogy elinduljak vízért.

Egyszer jön egy szakaszvezető és azt mondja, Márton bácsi be kell fogni, van két sebesült és azokat be kell vinni Füredre. Hát szakaszvezető úr, mondom, nincsen egy legényember akit küldjenek, csak én?! Azt mondja, hogy maga van kijelölve. De én a legutolsó voltam akit küldhettek, hiába is próbáltam volna megszabadulni. Nem volt más. Mondom, a hámok is itt vannak, most cipeljem vissza? Nem volt kiút. Mondom a falumbelinek, na Mihály én megyek, s ha nem találkozunk az életben, akkor otthon mondd meg, hogy itt még láttál. Azt mondja, én tőled nem maradok el. Ez kész öngyilkosság, mondom. Azt mondja nem baj, ő egyedül nem marad. Elmentünk, hogy a lovakat fogjuk bé. A szekerek el voltak álcázva, hát amikor odavezetjük a lovakat, kezdnek löni. Löttek úgy, mint a veszedelem. Közben a németek vonultak vissza. Egy német tiszt egy sűrke lóval elvágatott a főúton. Mi is valahogy bevergődtünk a szekérral, s mentünk egy darabig. De úgy kezdtek löni, hogy egyik sáncból a másikba szökdöstünk. Azt mondja a falumbeli, hogy én elmegeyek ahhoz a házhoz ahol a sebesültek vannak. Hát a sebesülteket elvitték. Az a német tiszt vitte el a szekérral. Hát jó, akkor nem kell mi vigyük, térhetünk meg a szekérral. Igen ám, de a két lovat nem tudtuk megfordítani. Most mit csináljunk? Mondom, fogjuk le a lovakot s hagyjuk ott a szekeret. S mi lesz a szekérral, kérdi a falumbeli. Mondom neki, nekünk

arra szükségünk már nem lesz. Kifogjuk hát a lovakat, s akarunk visszamenni a csűrhez, de ismét elkezdenek löni. Én bebuskázom az oldalon, kiáltom Mihályt, hogy él-e, s mondom, gyere, mert végünk van. Azt mondja, hogy a lovakkal mi lesz? Mondom, ne sajnáld a lovakat, mert azokra nekünk szükségünk már nem lesz! Gyere, védjük az életünket! Hamar beme gyünk a bunkerbe. Erősen ki voltunk fáradva, s már sötétedett. Beültünk oda s két kincstári pokrócba belécsavartam magamot s rágyújtottam egy borszivarra. Aztán a csikket pipába tettem, s azt is elfüstöltem. Úgy ahogy ki voltunk merülve, hát elaludtunk. S egyszer hát olyant csattant a fejünk felett! Egy kézi gránátot vágta oda. Én kezdek kifelé leskelődni. Azt mondja társam, hogy a németek vannak itt, azok jönnek-mennek az udvaron. Hallgatózunk, s mondom neki, ezek nem németek, mert oroszok. S jöttek neki a bunkernek s verték a bunker ajtaját, amelyen kilincs csak belül volt. Azt kérdi a kollégám, hogy kinyissuk-e? Mondom, nyissuk ki. Kinyitom az ajtót, s ott van két orosz. Azok kezdték mondani, hogy szoldát, szoldát, szoldat, s intették, hogy emeljük fel a kezünket. S azzal kezdtek kísérni ki a hegyoldalba, s hát egy százados jön velünk szembe. Kérdezi oroszul tőlem, hogy magyar? De a másik mellettem szőke volt, azt hitte német, s nekiszökött s kezdte nyakonverni s ütni. Én is jettemben kérdezem „nu sti românește”, s erre megállott. Kiáltott s hát jön egy alak s azt kérdezi tőlem, hogy tudok-e románul. Mondom, kicsit tudok. S elmondom, hogy a szőke is magyar, nem német. Aztán mondom románul, hogy kísérjenek vissza, mert a hátizsák bent maradt a házban s legalább a benne lévő tartalék élelmet együk meg. Vissza is kísérnek, s hát amikor a hegyről lemegyünk és az udvarra beérünk, a ház ajtaja nyitva van; a gazda visszajött. Vettük a hátizsákot s indulunk vissza. Közben gondoltam, hogy minket elfogtak s a többi megszabadult. Hát mikor visszaérünk, látom, hogy ott van az egész. Kis idő múlva a németek a másik hegyoldalból két géppuskával úgy kezdtek löni reánk, hogy szakadt össze minden. Ordítja az orosz, hogy „feküdj”, s innen is kezdtek aknavetővel tüzelni. Amikor hármat odalóttek a géppuskák elnémultak. Amikor megszűnt a tűz, kezdtek kísérni egy erdei úton. Egyszer azt mondják, hogy álljunk meg, s térdeljünk le. Hát kettőt megfognak előlről s viszik bé az erdő közé. Az a gondolat futotta végig az agyamban, hogy itt most kettesével kivégeznek. S várd meg, amíg reád kerül a sor! Hát csend van, nem hallatszik lövés. S egyszer csak jönnek vissza az erdőből és hoznak valamit.

Egy orosz tiszt volt meghalva, s azt hozták pokrócba csavarva. Aztán a testet kellett vinni vagy hat kilométeren át...

Beérkeztünk Balogfalvára, ott volt az oroszok főhadiszállása. Hideg volt és éhesek is voltunk. Amikor kijöttek az orosz tisztek, jött egy civil ruhás is, s magyarul vigyáztt vezényelt. Aztán kezdett ordítani, hogy miféle magyar katonák vagyunk, visszakozz, újból vigyázz, hogy csattanjon a boka! S azt mondta: most hazamennek három hétig pihenőre, aztán visszajönnek, és közösen levetjük a német fasisztákat. Én Istenem – gondoltam – csak még egyszer betehetném a lábamat Gyergyóba, ti osztán üssétek a fasisztákat. Na de ezután kezdtek motozni. Akkor jutott hirtelen eszembe, hogy a hátizsákomban van két gránát. Fel voltam készülve, hogy most már végem van. Meg is kapták a két gránátot, az orosz az egyikkel megtámasztotta az orromat, a másikkal megütte. Ennyivel megúsztam...

Harsányba értünk. A Szilveszter éjszakát ott töltöttük. Másnap indultunk tovább. Az úton egy postás kérdi, merre visznek? Mondják, megyünk Miskolcra, ott kapjuk a papírt s megyünk haza. Nekem nincs papírom mondja a postás, s azzal be akar állni a sorba. Az orosz vagy háromszor taszította fére, de ő csak beállt. Ott is maradt, később már hiába próbálkozott kilépni. Jött velünk tovább Nagy Oroszország felé...

FERENCZI JÓZSEF

MAROSHÉVÍZTŐL ARHANGELSZKIG

Berokultam 1940-ben Gyergyótölgyesre a 21. zászlóaljhoz. Három évet szolgáltam, 1943 őszén leszereltem, majd '44 tavaszán újra behívtak, de akkor már harcba vetettek. Szeptember 7-én Gyergyóremete határában próbáltunk menekülni, az ott vonuló oroszok elől. Behúzódtunk egy bokorba azt remélve titkon, hogy nem vesznek észre. Lehet, hogy meg is ússzuk, ha az egyik orosznak nem akad a szemébe egy közelben futó nyúl. Célzott, lőtt s erre a nyúl pont a mi bokrunkat szemelte ki menedéknek, de ahogy be akart ugrani, tőlünk megijedt s rögtön irányt változtatott. Az ártatlan állat elárult, s az orosz egyenesen ránk jött. Onnan négyünket bekísértek az oszlopparancsnokságra, ahol voltak román katonák is. Az egyik kérte is a parancsnokot, hogy lőhessen meg minket, de nem kapott engedélyt. Mellénk rendelt két lovas kozákot, azok bekísértek Remetére, a parancsnokságra, s onnan másnap Ditróba vittek. Este bezártak egy szobába s hajnalban arra ébredtünk, hogy nagy mondás van az udvaron. Kizárták az ajtót és „deváj” kifelé. Akkor láttuk, hogy az udvar tele van katonákkal. Az egészünket behajtottak a csűrbe, mint a juhokat, reggel sorakoztattak és felkísértek Gyergyószentmiklóstra mivelhogy ott volt a főparancsnokság. Az ígéret úgy szólt, hogy elkönyvelnek, felveszik az adatainkat s mindenkit hazaengednek. Titokban még reméltük is, hiszen mindössze néhány kilométerre voltam én magam is a szülőfalumtól.

Az éjszakát megint egy istállóban töltöttük 72 társammal együtt, reggel újból sorakoztunk és visszavittek Maroshévízre. Ott már remény nem volt hazatérésre, mivel betettek a gyűjtőlágerbe. Reggel láttuk meg, hogy mennyien vagyunk. Hát szép számban összekerültünk, 760-an voltunk. Leszereltek rólunk mindent, még a bakancsot is kicserélték, hogy könnyebben tudjunk gyalogolni. Bizony sokan már félúton mezítláb maradtak.

Hévízről elindulva aznap Borszékre értünk, az éjszakát a gyűjtőlágerben töltöttük. Reggel sorakozó, megszámoztak, de kettő hiányzott. Legalább tízszer újrászámoltak, aztán megunták, elindítottak, de két orosz ott maradt, hogy az eltűnteket kerítse elő. Sajnos, sikerült is nekik, s puskatussal addig ütötték őket, amíg minket utol nem értek. Akkor megállítottak, a kapitány kiállí-

totta őket, hogy lője meg. Azok letérdeltek eléje, vetették a keresztét, könyörögtek, hogy bocsásson meg nekik. Megbocsátott.

A következő állomásozó helyünk Tölgyes volt. Tölgyesről kiindulva körülbelül 200 métert mehettünk, amikor Pojánán az egyik kapuban megpillantunk egy embert, aki azt mondja, minket látván, hogy „No most van-e «Zeng az induló?»” Erre az egyik orosz oda lépett, megfogta s beállította mellénk a sorba s aztán egész Roman-ig velünk jött a „Zeng az induló”-ra. Eleget magyarázkodott, nem törődtek vele.

Egy éjszakát töltöttünk Békáson is. Ott a gyűjtőláger egy vendéglőhelyiségnél volt. A reggeli számbavételkor négyen hiányoztak. Egy óra hosszánál többet keresték őket, közben annyiszor megszámláltak, hogy már ott megtanultunk oroszul számolni, de még mindig nem kerültek elő. Végül behívtak a szomszédból egy idős embert, hogy ő kell ismerje az épület minden zegzugát, s ha nem segít megkeresni az eltűnteket, őt is állítják be a sorba. Nem telt el egy negyedóra, kihozták őket az épületből, kiállították a sánc szélére, arccal a Beszterce felé. Három német volt s egy román. A kapitány meglőtte a három németet, a románt nem, de amikor a harmadik németet lőtte s a román következett volna, az elesett magától, úgy kellett felvenni. Ezután kilátásba helyezte a kapitány, hogy ha valaki még szökéssel próbálkozik, megtizedeli az egészünket.

A következő éjszakát egy réten töltöttük, ott az oroszok körülvettek, nem lehetett sehová elbújni. A következő napon Piatra-ra értünk, aztán egy kicsi falu templomában éjszakáztunk s a rákövetkező napon, délután érkezünk meg Romanba. Érdekes lenne tudni, hogy vajon hányat léptünk elindulásunk óta? S miközben így gyalogoltunk, minden nap ettünk egyszer s az borsóleves volt. Nem lehetett összetéveszteni, hogy vajon melyik nap mit ettünk, mert minden nap ugyanazzal szereztek örömet nekünk, sőt Romanban is azzal vártak. Romanban két napot időztünk, a harmadikon bevagoníroztak, 45 személyt tettek egy-egy vagonba. Alig fértünk, felváltva tudtunk lefeküdni, fele feküdt, a másik fele állt vagy ült s aztán cseréltünk. Ez így ment 16 napon és 16 éjjelen át. Az étrend annyit változott, hogy egyszer kaptunk borsólevest és egyszer szárított kenyeret, csak éppen vizet nem adtak, pedig nagyon kellett volna. Volt a vagonban egy kályha, annak csövét szétbontottuk, s amikor esett az eső, az ablakon, a drót között kidugtuk. Ami víz folyt a tetőről, azt fogtuk ki konzerves dobozba. Koromlé volt, de jó volt.

Minden reggel két orosz feljött a vagonba s a vagon egyik feléből átszámláltak a másikba, miközben puskatussal kit hol

érték, ott ütöttek. Ilyenkor jól elfértünk a vagon felében is, ugyanis igyekeztünk minél szebb húzódni, hogy lehetőleg minél kevesebbet kapjunk.

Egyik éjjel megállott a vonat, az előttünk levő vagonból kitértek és ki merre látott, ment vizet keresni. Az örök észrevették, verték az ajtókat és kérdezték, hogy valaki tud-e oroszul? A vagonunkban volt egy idősebb ember, aki az első világháborúban is orosz fogságban volt és így tudott oroszul. Kinyitották az ajtót és mondták neki, hogy kiáltsa az embereknek, hogy jöjjenek vissza, mert hoznak vizet, amennyi csak kell és különben sem megyünk tovább. Az emberek visszajöttek, hozták is a vizet, de mi úgy mentünk a vízre, mint a juhok az itatóra. Ebből lett aztán a sok vérhas, ami sok embert elvitt. Itatás után megkaptuk a leszállási parancsot. Tehát megérkeztünk Arhangelszkbe, Oroszország legészakibb részébe.

Hajóra szálltunk, az átvitt a szigetre, ott még átmentünk egy árkász hídon, onnan pedig még jó két kilométert gyalogoltunk és odaértünk a lágerhez. Ott aztán egyesével mindenkit elkönyvelték, mire a végére értünk, akkorra este lett. Sorba állítottak, elvittek az étkezdébe, minden tíz embernek egy helyre adták a vacsorát, egy bocskába. Jöttek a régebbi foglyok, hogy ők már jobban tudják, hogy mit kell csinálni. Kettő ajánlkozott is, hogy tízünknek kiveszi a vacsorát. Mi örvendtünk, hogy milyen jó ember. Az egyik kivette a levest, a másik a kenyeret. Megyünk utánuk, hát odalettek, mint szamar a ködben. Így az első vacsora elúszott, nemcsak nekünk, hanem még sok másnak is. Akkor megtanultuk, hogy többet ne bízunk másra és ne bízunk még fogolytársainkban sem.

Következett az elszállásolás, 200-an kerültünk egy barakkba, az ágynemű egy katonaköpenyből állt. Másnap már vittek is munkába. Káposztahulladékot gyűjtöttünk, hogy legyen mit főzni. Ez volt a legfőbb eledel, egy-két káposztalevél úszkált a lében.

A sziget, ahol a láger volt, posványos, mocsaras terület volt, mindenféle deszkautak voltak, az épületek cölöpökre voltak építve. Így a mi barakkjaink is, az aljuk teljesen üres, a tél kezdetekor felfagy. A benti hőmérséklet annyiban különbözik a kintitől, hogy bent nem fúj a szél, de mínusz 25-30 fok hideg volt, pedig négy kályha volt téglából rakva. Felváltva háltunk a kályhák mellett, ebbe már volt gyakorlatunk, hiszen a vagonokban is így aludtunk, csak ott a helyszűke miatt, itt pedig a hideg miatt.

Ahhoz a hideghez nem volt sem megfelelő ruházat, sem lábbeli! A hajcsárok, akik nem jártak ki a lágerből, csak a ba-

rakktól a konyháig és onnan vissza, bezzeg fel voltak öltözve úgy, hogy alig tudtak mozogni. Csak a mi századparancsnokunkat említtem meg, a gyergyószentmiklósi Koszti Jánost, aki cseber-rúddal verte ki az embereket a barakkból a mínusz 50-60 fokos hidegbe. Emlékszem, nagy hó volt, fagy és kizavart a barakkból, hogy kell menni munkába. Mire a kapuig értünk már félig meg voltunk fagyva. Akkor érkezett a kapuhoz egy román foglyokból álló brigád, de azok fel voltak öltözve: bokáig érő bunda és teveszőr csizma volt mindegyiken, ők a mészégető kemencéhez mentek dolgozni. A brigádparancsnokuk végignézett rajtunk s azt kérdezte, hogy hova akarunk menni ilyen öltözetben? Azonnal menjünk vissza a barakkba, mert itt fagyunk meg. Mi meg is indultunk visszafelé, de meglátta Koszti az őrszobából, gyorsan jött és kezdett taszigálni, hogy de igenis, kell menni munkába. Erre a román brigádos olyan pofont lezavart neki, hogy a nagy hóban eltűnt, minket pedig visszaküldött a barakkba. Jobb lélek volt benne velünk szembe, mint egy földinkben! Akkor erősen megérezttük, hogy nem számít, hogy magyar, román, német vagy orosz az illető, az számít, hogy ember-e vagy nem.

Ettől az esettől kezdve kaptunk pufajkát, csizmát s úgy vittek dolgozni. Jártunk a papírgyárhoz, a fűrészgyárhoz, a kikötőbe hajót lerakni, tavasztól őszig utakat padolni s vittek mindenhová, ahol szükség volt a munkaerőre.

Elmesélek egy történetet. Soha nem lehet elfelejteni azt a látványt, amikor a hajóról rakodtunk le s az egyik társunk csak áll, nem mozdul, nem szól. Szólítjuk, hogy mozduljon, mozogjon, mert másképpen ott fagy meg a nagy hidegben. Nem is mozdul, nem is válaszol, megyünk oda hozzá s hát úgy, ahogy állt a lábán, csonttá volt fagyva, eldőlt, mint egy fadarab. Es nem ő volt az egyedüli!

Hát amikor felfedeztük, hogy annak a helyiségnek az ablaka, amelyben esténként szeletelték a másnapi kenyéradagokat, nyitva van. Kívülről rács volt az ablakra szerelve, s a kenyerek elég távol voltak az ablaktól, kézzel nem lehetett volna elérni. Csábított nagyon, hogy olyan közel van az a nagy kenyér halom s nekünk milyen kicsi darabka jut a mindennapokra. Szinte minden este vacsora előtt vagy után elsétáltam az ablak mellett s azon képzelődtem, hogy juthatnék hozzá bár egy darabkához? Aztán kitaláltam. Vágtam egy faágot, egyik végét kihegyeztem s odaosontam az ablakhoz. Bent égett a lámpa, hallatszott a beszéd, de látni csak a nagy kenyérrakást láttam, amiből valahogy nagyon óvatosan ki kellett volna emelni egy darabot s még a veszőly is fennállt, hogy valaki hátból észrevesz. Végül elszántam

magam és bedugtam a rácsok között a faágot. Beleszúrtam egy darab kenyérbe s próbáltam nagyon óvatosan mozgatni, hogy tudjam csendben kiemelni a többi közül. Leizzadtam, de sikerült. Bedugtam a katonaköpenyembe és felültem. Semmi zaj, semmi mozgás. Gondoltam, Isten neki, még egyet próbálok. Megint bedugtam a botot, de mikor akartam kiemelni, a kenyérdarabok megmozdultak, leborultak, én a botot kikaptam s azzal futás, felmásztam egy közeli kazal tetejére és onnan figyeltem. Nagy beszéd volt, kijöttek az épületet körüljárták, aztán mit gondoltak, mit nem, az ablakot becsukták. Többet soha nem láttam nyitva. Ott, akkor a kazal tetején olyan jóízűt ettem abból a fekete kenyérből, hogy soha el nem felejem. Ennyi bosszúállást én is elkövettem rajtuk, megkárosítottam egy adag kenyérral őket. Ez így most csak utólag jut eszembe, ott csak az éhség hajtott.

Aztán volt olyan is, hogy cukros zsákokat raktunk le a hájóról s az egyik társunk véletlenül vagy akarattal leejtette, az kiszakadt, mi pedig percek alatt a zsebbe, ki hova tudta. Egy másik esetben egy boroskorsó törött el, a szép piros bor szétfolyt a jégen, de messze nem jutott. Hasracsaptuk magunkat a jégen s egy szentperc alatt felszippantottuk a piros levet. Milyen jólesett!

Szóval így telegetett az életünk a fogságban. 1944 őszén, amikor odaérkeztünk, 3600-an voltunk s a következő tavaszra 1700-ra csappant a számunk, a többi egy asszony egy lovas szekérral kihordta a lágerből a hosszú, kemény tél alatt.

Eltelt a tavasz, eltelt a nyár s hát szeptember 2-án (1945) reggel általános sorakozó, névsorszólítás. Azt mondták, hogy akit szólítanak, az álljon külön. Így 180-an külön álltunk és akkor megmondták, hogy engednek haza. Nem hittük, mert elindulás előtt is annyit ígértek, de 4-én reggel tényleg összehívtak, adták az igazolványokat és valamennyi rubelt is melléje, aztán este kivittek az állomásra. Akkor már kezdtük hinni, hogy hazafelé az irány. Onnan csak egy kapitány jött velünk. Éjjel-nappal ment a vonat a kiterjedt, óriási orosz tájakon. Egyszer megállt egy kicsi állomáson, gondoltam körülnézek egy kicsit, hátha kapnék valamit a rubelért. Valami erősen rossz pálinkát kaptam, azt fel is hajtottam egy szuszra, de a vonat már mozgásban volt. Éppen csak fél tudtam kapaszkodni az ütközőre. Aztán ma sem értem, hogy hogy nem estem le a hidegtől s a fáradságtól. Egyszer lassított, de alig állt egy pillanatig, leszöktem és előbbre futottam, de megint csak két vagon közé tudtam felkapaszkodni. Azt hiszem egy teljes napba telt, amíg egy nagyobb állomás-

ra értünk s ott aztán végre visszajutottam a vagonunkba. Nem szóltam én senkinek, hogy mi történt, hol voltam, felfeküdtem a csomagtartóra, a pufajkát magamra húztam s 3 napot s 3 éjt egyfolytában aludtam. A kollégák már bele voltak nyugodva, hogy végem van s akkor kinyitottam a szememet. Akkor lett annyi erőm, hogy el tudjam mondani a történeteket.

Aztán '45 szeptember 25-re hazaérkeztünk Madéfalvára. Onnan a kapitány elengedte a csíkiakat, az udvarhelyieket és a gyergyóiakat s a többiekkel ment a vonat Máramarosszigetre, onnan engedhették haza.

Hát szóval hosszú volt az út odáig, hosszú volt hazáig, de az ember élete nem elég hosszú ahhoz, hogy mindezeket elfelejtse. Ezért jó, hogy elmesélhettük, hogy leírhattuk, hátha az utánunk következő nemzedékek okulnak belőle s úgy próbálják alakítani a világot, hogy soha többé ilyesmikre ne kerüljön sor!

LUKÁCS BÉLA

A ZÖLD FARSANG ÚJ RÜGYEKET FAKASZTOTT

(...) Novemberben a tél már teljes ütegevel megindította a foglyok elleni offenzíváját. A Szibériából előretörő kegyetlen tél ki akarta nyírni a tábor valamennyi foglyát. A foglyok egy része minden cuccot magára öltött éjszakára, hogy a hideg ellen védekezessen. De a hideg erejét nem sikerült megingatni, s így sokan közülük a halállal kezét fogtak, reggelre megdermedtek, olyanok lettek mint egy darab fatönk. Már a cuccokat is alig tudtuk lecibálni róluk, mert csak ruha nélkül szabadott eltemetni a halottakat. Csak úgy anyaszült meztelenül lehetett kivinni a hullakerthez hasonló temetőbe.

Nekem támadt egy jó ötletem, negyedmagammal, Portik Dénessel, Derzsi Domokossal és Jánosi Bercivel levetkőztünk alsóneműbe, két köpenyt magunk alá terítettünk, a kenyérzsákjainkat fejpárnaként használtuk. Jó szorosan egymás mellé simulva lefeküdtünk, s a fennmaradt ruhaneműnkkel betakaróztunk. Ha az egyik felünket igen megnyomtuk, egyszerre fordultunk a másik oldalunkra, így álltunk ellent a hideg kegyetlenségének s nem fagyunk meg, mint azok, akik mindent magukra szedtek. A szovjet nép a nagy októberi forradalom megünneplésének mámorában a németek feletti győzelem dicsőségével felhevítve nem érezte annyira a tél ostromát, mint a meggyötört, legyengült foglyok. Fájó szívvel gondoltunk a meghitt, meleg otthoni családi fészekünkre, melyet olyan rég el kellett hagynunk. Már itt olyan szárközépig érő hó takarta a táj betonná fagyott talaját, de minden nap ki kellett vonulnunk munkára.

A fogoly számára nem volt ünnep, csak minden 10. tisztálkodási nap. Ezeken a napokon elkísértek a fürdőbe, fehérneműt cseréltünk, a ruháinkat kifertőtlenítették a tetvektől a forró, száraz gőzkemencékben. Mi kint a szabad ég alatt a hidegben levetkőztünk pucérra, ruháinkat összekötöttük s úgy adtuk be a fertőtlenítő kemencébe, és azután mehettünk a jó meleg fürdőbe, ahová több zuhanyozó volt felszerelve, a víz is kellemes meleg volt, jól megfürödtünk. Egy fél óra volt adva a fürdésre. S az alatt a ruhák is fertőtlenítődtek, kiszedték onnan s dobták a szabad ég alá, nekünk a meleg fürdőből utána kellett szaladnunk, s kint a szabad ég alatt felöltöznünk. Utána visszakísér-

tek a lágerbe. Ezt a műveletet minden tíz napban meg kellett ismételnünk, télen, nyáron.

1945. november 7. a Nagy Októberi Forradalom győzelmének ünnepe, ezen a napon is vagonürítésre vezéreltek. Ez alkalommal hatalmas konténereket kellett leüríteni a vagonokból, s óriási gépvázakat, melyeket úgy szájréztak Magyarországról. Nem tudom milyen üzemet szerelhettek le, minden esetre valami vegyi üzem lehetett, mert a nagy gépvázakon csövek voltak, s abból alig észrevehetően valami szeszillatú permetlé szivárgott, s ha megszívtuk, alkohol ízű folyadék jött a szájunkba, s ha hamar nem nyeltük le, kaucsukszerű vékony réteg tapadt a nyelvünkre. Én is megszívtam a csövet s egyszerűen rosszul lettem. Remegni kezdett az inam, elhomályosodott a szemem, kirázott a hideg, fájta a fejem, alig álltam a lábamon, azt hittem míg a lágerbe érünk meghalok. A hányingertől vacsorázni sem tudtam, odaadtam részemet Somogyi Gyuri barátomnak. Vacsora után elkísért az infermeriára, az orvos azt mondta, gyomormérgezésem van, ki kell mossanak. Utána jobban éreztem magam, visszamentünk a barakkba. Levetköztem és lefeküdtem. Alig nyújtózkodtam ki, máris megjelent a konvoj, s kérte a nadrágszíjamat, cipőfüzőimet, s azt mondta, menjek vele. Kérem, miért, hova? Azt mondta, a zárkába, 5 napi fogsára vagyok ítélve, azonnal kövessem őt. Nem volt mit tennem, pisztolyát rámszegezve kísért a fogdáig, ott az őr be volt csiccsentve, alig állt a lábán. A konvoj betuszkolt a fogdába. A fogda zsúfolásig tömve volt fogoly elítéltekkel. Annyi hely sem volt, hogy le tudjunk ülni, többségben lengyel nemzetiségűek, azok szitkozódtak, veszekedtek, nem tudtam miért büntették meg őket. Minden órában meglátogatta a fogdát egy részeg tiszt. Azt hittem, nem érem meg a reggelt, olyan hosszúnak tűnt az éjszaka. Virradatkor meglátogatott a lágerparancsnok s mindenik elítélttől megkérdezte, mit tett, hogy fogdabüntetésre ítélték. Kinek van kifogása az ítélet ellen? Reggel a proverkán álljon kihallgatásra s mondja el a panaszát. Én jelentkeztem. Azt mondta, hárásó. Alig vártam, hogy eljőjön, jelentettem, hogy nem érzem bűnösnek magam, nem tettem semmi rosszat, elmondtam mi történt velem. Az infermerián azt mondták megmérgeztem magam. A lágerparancsnok azt mondta, jól van. A proverka után konzultál az egészségügyiekkel, s majd megmondja a választ. Itt említem meg, hogyan kosztolták a fogdára ítélteteket. Egyik napra kapott 400 g kenyeret, s egy pohár vizet egész napra, másik nap 400 g levest, s egyebet semmit. Délután jött a lágerparancsnok s értésemre adta, hogy a nagy októberi évforduló tiszteletére az öt napi büntetést lecsökkenti 3 napra, s ezután jobban vigyázzak az egészségemre, ne zabáljak

össze-vissza minden szemetet. A 3 napi büntetés letöltése örök-kévalóságnak tűnt.

Itt Vladimirben munkaközben szóba elegyedtem néhány sztárral (öreg emberrel) s megkérdeztem, nem halottak Jézus születéséről, nem ünneplik a karácsonyt? A fiatalok csak azt tudták, hogy volt nekük egy Leninjük s van egy hadvezérük, Sztálinnak hívják, s van bolsevik pártjuk. Vladimirben volt hét templom, de még egyben sem tartottak istentiszteletet. Harangjaikat valahova eltüntették. A templomokból raktárokat, lóistállókat csináltak. A megkérdezett öregeket elfogta a sírás, s elmondták, hogy a nagy forradalom előtt nem így volt. Mind a hét templomban harang volt, ünnepeken és a szent estéken harangoztak, istentiszteletet tartottak, s zsúfolásig tele voltak a templomok. Imádkoztak és zsoltárokat énekeltek, de a forradalom után betiltották a vallási szertartásokat, sőt, aki vallásról, Istenről beszél, megbírságot vagy börtönbüntetéssel sújtják. Ezek után lelkileg kétségbeesve elmondtam fogolytársaimnak, hogy az ilyen rendszertől s ifjúságtól semmi jót nem várhatunk. Magunkba szállva elmondtunk egy-egy imádságot, felelevenítettük az otthoni karácsony ünnepi hangulatát, s magunk elé képzelünk egy gyertyákkal kivilágított és gazdagon feldíszített karácsonyfát. Hálát adtunk a jó Istennek, hogy a halálos veszedelemtől megőrzött, s hogy Jézust, mint megváltót elküldte a tékozlók s a tévelygők megváltására és bűneik megbocsátására. Lassan cammogtak egymás után a téli napok, s amint haladtak előre, annál jobban fokozódott a hideg ereje. S a foglyoké? Minden nap jobban és jobban marcangolta testünk s lelkünk. De a hit ereje, s a Jézus szeretete fel-felmelegített.

1946 január elsején, új év napján átszervezték a munkakerőt, elosztották erő és szakma szerint. Én hat fogolytársammal az építkezési brigádba kaptam beosztást, mint ácsmunkás. Nehéz munka a kiszipolyozott fogoly számára. Vastag rönkfákat kellett kifaragni, a kőművesek részére állványokat felszerelni s a tetőszerkezeteket elkészíteni és azt az épületre felépíteni.

E szakmánál sem lehetett a kiszabott normát teljesíteni, ha véletlenül teljesítettük másnapra megemelték annyira, hogy képzelenség volt teljesíteni. Somogyi Gyuri fogolytársammal szinte ennek lettem az áldozata, mert a csontvelőig hatoló hidegben rönkfákat faragtunk gerendáknak. A napi normát húsz folyóméterben szabták meg, négy oldal kifaragására személyenként. Megállás nélkül dolgoztunk, s a hideg ellenére is megizzadtunk, még a pufajkánkat is levettük, hogy könnyebben tudjunk dolgozni. A nagy fáradtságtól elcsigázva, megizzadva 5 percre leültünk a fára, úgy ahogy voltunk. Rázni kezdett a hideg, kocogott a fogunk, a kiszabott normát nem tudtuk teljesíteni. Estére már köhögni kezdtünk.

Alig tudtunk a lágerbe bevánszorogni. Vacsora nélkül feküdtünk. A fekvőhelyén is rázott a hideg, bajtársaink elcipeltek a gyengélkedőbe, ott egy szanitéc megmérte a lázunkat. Csak azt ismerték el betegnek, akinek 38-39 fok körül volt a láza. Amikor kivette a lázmérőt, elképedve azt mondta, nagy baj van veletek. 42 fok lázatok van, be kell feküdni a kórházba. Mire a kórházba kerültünk, már félrebeszéltünk. A főorvosnő megállapította, hogy kétoldali száraz mellhártyagyulladásban szenvedünk. Lázcsillapítót adott, hidegvizes borogatást tetetett a mellünkre és injekciót is beadott. Igen ám, de annyira elfogott a hányinger, hogy forgott a föld velünk. Két nap múlva csökkent a lázunk, hat óránként injekcióztak. Mondhatom, elég lelkiismeretesen kezeltek, a negyedik nap a lázam 39 fok alá esett, de a Gyuri barátomé még mindig 40 körül ingadozott. Egy hét múlva olyan nyilallást éreztem, mintha késsel döftek volna. Újabb kezelést állítottak be, a lapockám közé szeszes vattával megkent és meggyújtott poharakat tettek. A poharak alatt pánkó nagyságú dudorodás keletkezett. A kezelés után reménykedni kezdtem az életben maradásban. Életre kaptam, de a betegségből szövődmény maradt vissza. Még a mai napig is hátfájós vagyok köhécselek és mindegyre tüdőgyulladást kapok. Szegény Gyuri barátom sohasem gyógyult meg, belepusztult a normahajszolásba. Én 4 hetet töltöttem a kórházban, utána egy hónapig harmadik kategóriába soroltak, 6 órai munkaidővel, legtöbbit a konyhán dolgoztam.

Amíg én a kórházban feküdtem, a lágerben a foglyok gyenge ereje felett győzött az egyre fokozódó hideg. Sok foglyot kitesékeltek a lágerből a temetőnek csúfolt hullakertbe. Hogy csökkentsék az elhalálozást, minden fogoly kapott egy matracot és egy pokrócot. A munkahelyen azonban a hideg tél mind több és több áldozatot követelt. Ezért sokan önként vetettek véget életüknek vagy elcserélték napi szűkös kenyерüket is dohányra, dohányteát ittak hogy hamarabb haljanak meg, ne kelljen szenvedniük a nagy hidegben.

Én fogságom ideje alatt nem dohányoztam, a dohányrészemet szétosztottam a bajtársaimnak. De a németek kértek, hogy adjam nekik s ők a kenyér részüket nekem adták. Tiltakoztam az ilyen cserétől, de meggyőztek, hogy milyen jól fog nekem a kenyér, ha úgysem dohányzom. Egy némettel megejtettük a cserét, aki hálálkodott, hogy így hamarabb disztrófiás lesz és nem kell kimenjen a hidegbe dolgozni.

Visszahelyeztek az ácsokhoz 10 órai munkaidőre. Néha szóba elegyedtem a polgári személyzettel. Ők is nehéz körülmények között éltek. Nem volt tüzelőanyagjuk, az élelmük is elég szűkös volt. A munkahelyre egy fahídon kellett átkelnünk, amelyet fegyveres őrzött, mégis minden éjjel ellopták a hídlást, reggelenként alig

tudtunk átjutni a gerendákon. Amikor jöttünk vissza, lehidaltak, s másik reggel mégsem volt hídlás, így ment az egész télen.

A munkahelyen megismerkedtem egy középkorú, gyenge fizikumú nővel, Kátyával, és 16 éves kislányával, Natasával. Ok kértek, hogy szerezzek egy kötés forgácsot, mert ha nem, megfagynak éjszakánként a fűtetlen barakkban. Én megsajnáltam őket, s szereztem nekik egy köteggel. Nagyon hálálkodtak érte. Kenyérrel akarták meghonorálni szívességemet, azt mondták, inkább nélkülözik a kenyeret, mint a tüzelőanyagot.

A láger vezetősége is felfigyelt, hogy túl nagy létszámú fogoly hal meg, cukor fejadagot utaltak ki, naponta 30 grammnyit. A németek közül sokan a cukrot is elcserélték cigarettáért. A cigarettá fejadag kevés volt, 6 darab. Én a cigarettarészemet elcseréltem cukorral, így sikerült a tüdő- és mellhártyagyulladás következtében elveszített erőmet visszaszerezni.

Polgári elítélt foglyok is dolgoztak mellettünk. Nehezen lehetett megkülönböztetni a hadifoglyoktól, egyforma egyenruha volt rajtuk. Mi annyiban különböztünk tőlük, hogy a köpeny vagy pufajka ujjára egy fehér szalagon V/P jel volt. Ez azt jelentette, vojná pléni. Az elítélt polgári foglyok olyanok voltak mint a szarkák. Még a szerszámainkat is ellopták, ha felügyelet nélkül hagytuk.

Hazaszállításról nem reménykedhettünk, csak a tavaszt vártuk, és hálát adtunk Istennek, hogy életben maradtunk.

1946 február 24, Mátyás napja. Felénk azt mondják, jégtörő Mátyás, hajeget kap elviszi, ha nem, akkor csinál. Hát itt Vladimírban bőségesen talált, de elballagott mellette. Úgy látszik, hogy Őkeme is rosszul telet, mint mi, hadifoglyok. Nem volt ereje, hogy a jeget megtörje. Már március is élénk totyogott az ő Sándor-József-Benedekjével, de zsákjukat az egerek szétrágták, s mind elpárolgott belőle a meleg. Aztán megcseppent az eresz is, s az én lelkületem is kezdte a remény rügyeit bontogatni. Húsvétra szerettem volna hazarepülni úrvacsora-vételre, s a lányok locsolására. De ez egyelőre csak vágyálom maradt. Tovább kellett élnem a kalitkába zárt fogolymadár életét.

Húsvét napján, mint a fogolymadarak a kalitkában, munka után összedugtuk a fejünket és az ünnep jelentőségéről csiriboltunk. Elfecsegtük, hogy is volt otthon, s most milyen nyomorúságban élünk. Itt nem ünnepelték a Húsvétot, de mi legalább lélekben megünnepeltük. Legalább magunkba szállva elmondtunk egy imát, s egy csendes órácskát szenteltünk Jézus feltámadásának a tiszteletére...

A Húsvét csonka hetét már bizakodóbban töltöttem el, a zöld farsang új rügyeket fakasztott a lelkem sudár ágaira. Hisz már kezdett tarkulni a táj, a hómezőkön szürkés, barnás foltok keletkeztek, a napos oldalakon előbújt a csihány zsenge zöld levelecskéje: a fogolynépség egyik legfontosabb eledele. (...)

HOBAJ JÓZSEF

NEM ISMERTÜNK EGYMÁSRA

A bánffyhungyadi hegyekben voltunk 1944. október 13-ig, amikor jött az orosz hadsereg és minket elfogtak. Bevittek Bánffy-hunyadra, ott voltunk egy napig és azt ígérték, hogy egy-két nap elteltével adnak zapiszkát és haza engednek. De miután nagyon sokan voltunk összegyűjtve, felsorakoztattak és gyalog bekísértek Kolozsvárra. Ott tartottak két napig és onnan szintén gyalog kísérték Aranyosgyéresre. Menetközben többen lemaradtak és elszöktek. Helyükbe, akik hiányoztak a létszámból, az örök az utcán bámészkodó civilekből fogtak meg és lökdöstek be a sorba a létszám pótlására.

Aranyosgyéresen bevagoníroztak teherszállító vagonokba. Egy vagonba betettek 40-50 foglyot és elvittek a Focșani-i gyűjtőtáborba, ahol össze voltunk gyűjtve vagy 30.000 fogoly. Mivelhogy olyan sokan voltunk, naponta nagy ügyességgel sikerült egyszer egy kis híg leveshez jutni. Éjszakára nagy épületekbe zártak be és mivel nagyon sokan voltunk, nem volt hely hová lefeküdjünk, hol állva, vagy ülve telt el az éjszaka. Személyesen láttam azokat a civileket, akiket az örök az utcáról menetközben besoroltak közénk... Nem volt evőedényük, kályhacsódarabokkal mentek a konyhára levesért.

A Focșani-i gyűjtőtáborban voltunk október végéig. Akkor jött egy teherszállító szerelvény és bevagoníroztak. Egy vagonba betettek 45 foglyot. Az ablakok leszegezve, az oblonok lezárva. A vagonban sötétség, a padlózat közepén egy kis lyuk volt csinálva. Így indultunk el Focșani-ból, de nem mondták meg, merre megyünk. Minden nap egyszer felnyitották a vagon ajtaját és ennünk adtak. Legtöbbször halat és kétszersült kenyeret kaptunk, amelyre nagyon kívántuk a vizet. Azt is adtak egy-két vederrel, de annyira szomjasak voltunk, hogy mindnyájan nekirohantunk a teli veder víznek. Legtöbbször a víz a vederből a földre ömlött, azután egy jó verekedés történt mindnyájunk között és aznapon több vizet nem kaptunk.

Elég gyakran felszállt a vagonba két ór és átvizsgáltak, hogy mi van nálunk. A vagon egyik sarkába szorítottak és egyenként tetőtől-talpig átvizsgáltak. Nekem megvolt a karika arany jegygyűrűm, amelyet valahányszor a vizsgálás ideje alatt a szájamban tartottam.

Időközben meg halott is volt, azt levették és mi mentünk tovább. Menetközben, szerencsére az ablakon volt egy kis lyuk, és mivel eső volt, evőcsajkánkat kinyújtottuk és a vagonfedélzetről belefolyt kormos vízzel szomjúságunkat oltottuk, nem beszélve arról, hogy utazásunk ideje alatt egyáltalán nem volt lehetőségünk arra, hogy megmosakodjunk.

1944. november 16-án megérkeztünk az Ural hegységbe. A helység nevére nem emlékszem. 16 nap voltunk és 16 éjszaka a vagonban, ahol egy kis kényelmes pihenés nem volt, legtöbbit állva és ülve utaztunk. Kivagoníroztak és arcban olyan piszkosak voltunk, hogy nem ismertünk egymásra. Annyira tetvesek voltunk, hogy ettek meg a tetük. Ami után kiszálltunk a vagonból, sorakoztattak és elindítottak. Nagyon sokan voltak, akik nem tudtak a lábukon megállni.

Akik még menetképesek voltunk, kísérték vagy 15 kilométert. Miután megérkeztünk az Asa-i lágerbe, amely szintén az Ural hegységben van, körülbelül voltunk vagy 250-en. Megérkezésünk után két hétig a lágerben tartottak, nem vittek munkára. Szükséges volt a ruhák fertőtlenítése, tiszta fehérneműt kaptunk és fertőtlenítettek a tetőktől és megtisztálgodtunk a fürdőben.

Minden nap kétszer sorakoztattak az udvarban, hogy számoljanak meg. 40 fokos hideg volt, amihez mi nem voltunk szokva. Többször megtörtént, hogy az orosz őr tévedett a számlálásban. Miután bementünk, újból kizavartak, hogy számoljanak újra.

Akik még munkaképesek voltunk, dolgozni jártunk az erdőbe. Méterfát vágunk. Már tél volt, a hóréteg vastagsága több mint egy méter volt, a fa törzsét ki kellett pucolni a hótól, mert az erdészeti személyzet megkövetelte, nem volt szabad csutakot hagyni a fa ledöntésekor. Mivel elég gyengék voltunk, társammal együtt, naponta nem tudtunk egy-két méternél többet csinálni.

A lágerbarakkokban dupla priccsek voltak, ágynemű nélkül. Ruhásán aludtunk éjszaka és a kopott orosz katonaköpenyvel takaróztunk.

Nagyon sokan annyira le voltak gyengülve, hogy járni sem tudtak a lágerban. Egyesek dohánylevet, vagy szappanlevet ittak, vagy sok sót tettek a levesbe, mások azt a kevés kenyér-adagot is, amit adtak, eladták cigarettáért. Akik így cselekedtek, rövidesen mind meghaltak. Én ezektől a rossz cselekedetektől mindig óvakodtam, a reményemet nem veszítettem el és minden nap imádkoztam a jó Istenhez, hogy egykor segítsen haza a családomhoz... Elég gyakran volt temetés. Nagy sírgödör volt ásva, és a holttesteket egymásra dobták és úgy földelték el... Még az is megtörtént, hogy mivel a föld fagyos volt, nem lehetett

jól eltakarni és a halottak kezei és lábai kilátszottak. Mindnyájan nagyon gyengék voltunk. A testsúlyom nem volt több, mint 45 kiló, de szervezetenként egészséges voltam.

1945 tavaszáig minden nap kijártunk az erdőbe őrksírért, tűzifát termeltünk ki. 1945 tavaszán kiadtak vagy 20 fogolyt a kolhozba mezőgazdasági munkára. Igaz, miután egy kicsit helyrejtöttünk, nagyon sokat dolgoztunk. Még 15-16 órát is. A kolhoz vezetősége nagyon kedvelt mindnyájunkat. Abban a kolhozban, ahol voltunk, a vezetők mind női személyek voltak. Férfi alig volt vagy 4-5 személy, azok is mind a háborúban megsebesültek és félszegek voltak. A többi férfi mind elesett a háborúban.

Volt egy magyarországi fogolytársam – nevére már nem emlékszem – mindig biztatott, hogy szökjünk meg, de én nem egyeztem bele. Mindig mondtam neki, hogy ilyen cselekedettel ne foglalkozzunk, mert hamar elfognak és még rosszabbat csinálnak magunknak. Ruházatunk elárulta, hogy foglyok vagyunk és oroszul sem tudtunk beszélni.

1945 őszén, miután a kolhozban elvégeztük a mezőgazdasági munkát, elvitték a csernikovkai lágerbe, amely sokkal nagyobb volt mint az Asa-i láger. Nagyon sok német fogoly volt ebben a lágerben, de rövid időn belül elvitték őket és csak a magyar foglyok maradtak. Ebben a lágerben többen voltak csíkiak, Újfaluból Sólyom Ignác és Bajkó József, Salamásról Gidró István, aki brigádosa volt 25 fogolynak. Én is az ő brigádjába kerültem és hazajövetelemig az ő brigádjában dolgoztam. Két gyárban dolgoztunk. Először egy nagy vasgyárban és aztán egy furnírgyárban. Már 1946-ban egyes brigádok nem őrksírért jártak a lágerből munkára, a lágerőrszobán, vagyis a kapunál a brigádos aláírta, hogy hány fogoly megy munkába és ő felelt mindnyájunkért, ameddig visszakérültünk a lágerbe. Három váltásban dolgoztunk.

Ebben a lágerben is nagyon sok volt a teljesen legyengült és beteg fogoly. Minden nap volt halottunk. Itt is volt egy fogolycsoport, akik ásták a sírokat és temették a halottakat ömlesztve – oltatlan meszet szórtak rájuk és úgy takarták be. Sokan voltak a foglyok közül, akik a szemétdombról minden piszkot összeszedtek és megették. Azokból egy sem jött haza.

Az egész fogságom alatt minden nap eszemben volt a szabadulás és a hazajövetel, valamint az, hogy egyszer jóllakhatnék jó étellel.

Az egész fogsági idő alatt, mind a lágerben, mind a munkahelyen azzal vigasztaltak, hogy rövidesen hazaengednek. Sőt, még dátumot is mondtak, de ez mind hazugság volt.

Már az 1947. évben azok a foglyok, akik szorgalmasan dolgoztak 10 napi pihenőszabadságot kaptak. Ebben én is részesültem 1948 február hónapjában. Egy külön szobában töltöttem a szabadságot, jobb kalóriás ételt kaptam és könyveket is adtak, hogy ne unatkozzam.

1948. év első hónapjában nagyon hangoztatták, hogy engednek haza, amit már mi is kezdtünk elhinni. Ez bekövetkezett május hónap végén. Már nem vittek dolgozni. Június első napjaiban a Csernikovka lágerből átvittek az Ufa város gyűjtőlágerébe, ahol két hétig tartottak, míg annyit összegyűjtöttek, hogy legyen egy szerelvényre való fogoly.

A nagyon várt napot a jó Isten elhozta 1948. június 12-én. Délelőtt sorakoztattak és a vasútállomáshoz mentünk, ahol már a szerelvény be volt állva az állomásra. Minden vagonba deszkából priccsek voltak csinálva és minden vagonba 20 személy szállt fel.

Mielőtt felszálltunk volna a vagonba, egyhangúlag meg egyeztünk, hogy amikor a mozdony indul és sípol, mindenik vagonban a következő ének csendüljön fel: Ez a vonat most van indulóban, az eleje fel van virágozva, a belseje sárgára, a leszerelő öreg foglyok számára, mennek haza végleges szabadságra...

ILYÉS FERENC

A HALOTTAKAT TETTÜK...

(...) Közben amíg kísérték, hatalmas nagy sár volt, a harcokocsik felvágták. Ahogy mentünk, szembejött vagy 25 harckocsi, s mi a nagy sárba belementünk. Sorba voltunk és a harckocsi ránkhúzott és 25-öt lenyomott, ott helyben meghaltak. Kísérték tovább, amíg elértük a lágert. Ott tartottak 5 napig, amíg nagyon sokan összegyűltünk. Ottan adtak ennünk egy kulacs dekni búzakását naponta. Öt nap után sorakozó, vittek ki az állomásra és ott vagonba tettek, vittek Debrecenbe a kaszárnyába. Ottan voltunk szintén öt napot, aztán vittek Focşani-ba, ott már sok ezren voltunk. Bunkerláger volt, priccsen aludtunk úgy, ahogy voltunk, ott még minden tíz embernek adtak 2 kilós kenyeret, egyebet semmit. Tizen összeálltunk és fogtuk egymást. A legelsónél volt a kenyér és el kellett osztani, és a végén az utolsónak nem maradt semmi. Hat napot voltunk itt is, akkor december 6-án sorakozó és újból vagonba tettek és neki Oroszországnak. Nagyon keserű volt Oroszorszáig az út. Fűtetlen vagon az alján volt egy kis lyuk, ahol a dolgunkat végeztük. Az ablakon hatalmas nagy rács, 50-en voltunk egy vagonban, 16 nap után értünk a rendeltetési helyre. Amíg mentünk, lett vagy hat halott a vagonban, ennünk 36 óra után adtak, egy zsák szárított kenyeret csak úgy felöntöttek. Amikor vizet adtak, akkor azt elvertük egymás kezéből, el lehet képzelni, amikor ötven ember akar inni két veder vízből.

A halottakat tettük a fejünk alá, amíg aztán valamelyik nagyvárosban le nem vették. Végre kijutottunk a lágerbe, Kurszkba. Ottan félrelöktek a szélső vágányra, a gép elment a kocsik elől. Másnap reggel jött egy 25 főből álló komisszió, azt kérdezték, van-e beteg ember. Aki erőst súlyos volt, kocsival bevitték a lágerbe. A többit úgy gyalog, hatosával összefogantozva vittek a városi fürdőbe, százanként fürösztöttek le. Én a fürdés után nagyon beteg lettem, amíg bejutottunk a lágerbarakkba, hatalmas gynomormenést kaptam, nagy lázam volt, mondták, hogy mennyi, de nem érttem. Ottan kínoztak 3 napot, amíg nagyon sokan össze nem gyűltünk, és akkor kivittek a lágerből egy kórházi helyiségbe, ahol még nagyon sokan voltak. Nagyon sok időbe került, amíg megjavultam, annyira legyengültem, hogy 45 kg voltam. Az orvosnó, aki engem kezelt, tányér mosni

tett a konyhára. Volt egy öregecske asszony, aki széjjelosztotta az ételeket és nekem, amíg gyűltek össze a tányérok, adogatott egy-egy tányér ételt. Eljött 1945 májusa és engem visszavittek a lágerbe, beosztottak brigádba dolgozni. Jártunk ki a városba, 100 ember. Nagyon kevés volt a teljesítmény, a norma 136 százalék volt és nem írtak csak 87 százalékot, ezért nem kaptuk meg a százalék-kenyeret, cukrot és kását. Újra csak bevágott a gyengeség, legyengültem, hármaskategóriás lettem, így nem kellett kimenni a városba építeni, a gyengéket bent tartották a lágerben. Egy kicsit jobb ételt adtak és így keveset helyrejöttem. Összeállítottak 150 embert, kivittek 200 km-re Dorogimára, itt volt a fiókláger, a 145/3-as láger, ahol erdővágással kellett foglalkozni. Ott egy ügyes magyar szakács volt és maga mellé hívott, ott voltam három hónapot és az Úrnak hála, helyrejöttem, de aztán én is kellett menjek ki a lágererdőbe favágni. Került egy jó román fiú, beszercei volt és ketten összefogtunk, vágtuk a lágernek a fát. Hat úrméter volt a norma, betermeltünk 10 hektár erdőt az állomásra, vagonba kellett rakni. Ez nagyon nehéz volt, hatalmas nagy, nehéz tölgyfák és azt követelték, hogy 8-an rakjunk meg egy vagon, no még egyet, azt is megraktuk és no még egyet. Az állomáson voltunk egy nap, egy éjjel és másnap reggel még nem akartak bevinni a lágerbe, étlen és szomjan nagyon sokan összeestek. Kijött az orvosnő és kezdte szidni az oroszokat, hogy engedjenek el, de az volt a baj, hogy sok vagon volt és fekbér alá esett. Végre az erdő letermelődött és a fa bekerült a városba. Jött aztán egy másik menet, azt mondja a lágerparancsnok, hogy menni kell hat kilométert Usztyinkba, egy nagy búzaraktárt újra kell építeni. 40 méter deszka volt a norma hosszúságban, 3 orosz, 3 német és 3 magyar vágtuk a deszkát a nagy fűrészsel és 6 kilométer utat este, reggel meg kellett tenni gyalog. A búzaraktárt az állomáson építettük, 50 méter hosszú és 30 méter széles volt. Amikor befejeztük a raktár építését, akkor kellett a sántierra 100 ember barakk építeni. Hát mi történik, nincsen kocsi az állomásról elszállítani a téglát, hát adtak drótot és kettőt össze kellett kötni és egy kilométer hosszát vinni. Azt mondták, tizenötöt kell térti, de hála a Fennvalónak, fele se sikerült, nem adtak csak 50 százalékot és akkor nem volt csak napi 40 deka kenyér. Olyan éhesek voltunk, mint a farkas, de nem volt mit tenni, csak dolgozni kellett, ünnepről szó sem lehetett, csak devaj, devaj.

Nagy nehezen telt el nekem a 43 hónap szovjet kenyérrel, hallevessel és fagyos pityókával. A 145/3-as lágerből bevittek a főllágerbe, Kurszkba. A németek váltottak le. Eljött 1947 szept-

tember hónapja, akkor az esti parancshirdetéskor azt mondja az orosz lágerparancsnok, no, magyar emberek, mentek haza. Adtak egy kicsit jobb ruhát és jobb lábbelit, hát reggel magyarokul nem menyünk munkába. Jó két nap nagyon szép idő volt, olyan szabadságos volt a hangulat, hát egyszer azt mondják, hogy a magyarok mind nem mennek haza. Nagyon elszomorodtunk, mondtam én, emberek, azok mi leszünk, az erdélyi magyarok, hát úgy is lett!

Másnap a magyarországi magyarok mentek haza, mi meg mentünk munkába. Este bejöttünk a munkából, alig ültünk le mosakodni, jön egy kicsi orosz őrmester, mivel én voltam az ajtóhoz a legközelebb, vigyázt kiáltok, kellett neki 80 ember, visznek erdővágni Csotkinára, most nem kell több, csak 30 ember, egyszer szállást kell csinálni, priccseket, aztán elhozza a többit is, legelsőnek én iratkoztam föl, három nap múlva indulunk, két kocsival volt, no megkaptuk a munkát, megcsináltuk a szállást és hozta is a másik 50 embert. Vágassuk az erdőt januárban, februárban és márciusban. Egyszer beszalad két vagon, de közben kocsival szállították a fát is, no emberek, 20 ember vagonrakni kell az állomásra, béme gyünk, megrakjuk a két vagon, leültünk, hogy egy kicsit pihenjünk meg, ottan szivarazunk és hát érkezik egy kocsival német fogoly. Leszállnak, mi felülünk a kocsira és be a szállásra, onnan indulunk be a főlágerbe, de amikor beérkeztünk, mondják, hamar, hamar, visznek gyűjtőlágerbe Orelbe.

El is vittek Őreibe, ott még volt 500 magyar, dolgoztunk ott még egy hónapot...

1948. június 13-án fogtam meg a kapu kilincsét, hazajöttem a szülői házhoz Gyergyóújfaluba. Csak van egy nagy baj, a sok gyenge étel és az éhezés úgy kikészítette a gyomromat, hogy a gyergyói kórházat 15-ször feküdtem meg, még közben meg is műtöttek. Ezt örökölttem a Szovjetunióból...

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

A HÍRES DONBÁSZBAN

(...) Ökölvívás, labdarúgás már volt, most elhatározták atlétikai versenyt szerveznek. Nagy készülődés lett. A versenyszámok: magas- és távugrás, gerelyvetés, súlylökés és 100 méteres síkfutás.

Mind a három nemzet fiai beneveztek a versenyre. Én valamikor a távol- és magasugrásban elég jól mozogtam. Még a verseny előtt megpróbáltam a magasugrást, de beláttam, itt nincs mit keressek az izmok berozsdásodtak. Egy maradt csupán, a 100 méteres síkfutás. A start után tíz méterig vezettem és ha nem szégyelltem volna, az ötvenedik méternél kiálltam volna a sorból. Nem emlékszem a nyertesekre, csak egy magyar fiú 175 cm-es eredményére a magasugrásban.

Egy nap az a hír járta be a lágert, hogy egy szomszédos foglytábor látogat el hozzánk műsorrall. Mi is készüljünk fel. Izgatottan vártuk őket hátha, ismerős lesz majd közöttük, vagy valamilyen hírt hallunk tőlük. Megjöttek a vendégek. Úgy fogadtuk, mint testvéreinket. Sajnos ismerőse senkinek sem akadt. Náluk is ugyanaz volt a helyzet, mint minálunk. Hazamenetelről ők sem tudtak semmit, tőlük is csak a betegeket engedték haza. Egy kis, rövid műsorrall be is zárult a két láger találkozója. Ez volt az utolsó találkozás, mi el sem mentünk hozzájuk.

Egy elég furcsa eset borzolta fel a kedélyeket. Néha éjjelenként hívták a foglyokat a politikai tiszt szobájába, kihallgatásra. Nem lehetett tudni, hogy miről faggatóztak, mert a kihallgatók a kérdésünkre kitérő választ adtak, vagy nem nyilatkoztak. A mi szobánkból hárman estek át ilyen éjszakai valla-táson. Hát bizony, ez nem volt valami megnyugtató. Azokban a napokban, ha éjjel valaki ránk nyitotta az ajtót, abban a pillanatban mindenki felült.

Egy a városon kívüli házba vittek ki általános javításra és festésre, ami valóságos nyaralásnak számított. A ház körül nagy kert, veteményes, gyümölcsfák tele gyümölcssel. A ház ura tudományos kutató volt, a feleségével együtt élt ott. Nem foglyként, hanem emberként kezeltek. Ez végtelenül jól esett. Kéthes munká után, fájó szívvel hagytuk ott ezt a kedves helyet és a házaspárt.

Augusztus közepe volt, de már szorongva gondoltunk az eljövendő télre. Éreztem, vissza fogok esni abba a kétségbeesett állapotba, amit az első hónapokban éreztem megérkezésünk után.

Tudtam, hogy valamit tennem kell, valamivel le kell kössem magam. Ezt a hangulatot észre lehetett venni a többiekén is. Az olyan nyugodt ember is mint Horváth Jóska, a hóna alatt a láger egyetlen magyar könyvével, egy fokos Ady kötettel, szótlanul jött-ment az udvaron. A nekifogott szindarab írása abba maradt, hiába kértem sohasem fejezte be. A lelket megint Szántó verte belénk. El kellett kezdeni valamit, mert erre nemcsak nekünk, másoknak is szüksége volt.

Így jött össze egy kabaré. Morovik és Mackó most egy légiós jelenetet mutatott be. A legsikerültebb szám a Fehérvári Jancsié. Egy hindu fakírt alakított. A beesett arcú fiú, turbánnal a fején tökéletes volt. Csíkos, a faragó egy kobrát faragott ki. A kígyó teste ízekből tevődött össze, spárgán felfűzve hajladozott erre-arra, mint egy valódi kígyó. A színpadon misztikus fény derengett, csak gyengén megvilágítva a fakírt. A földön ült törökülésben, egy kosár volt előtte. Keleti dallamra kezdett furulyázni s a dallamra megjelent a kobra feje, majd himbálózva szép lassan kezdett a kosárból felemelkedni. A teremben halálos csend, az első sorokban ülő oroszok dermedten figyeltek. A furulya mind halkabban és halkabban szólt, s a kobra szép lassan eltűnt a kosárba. A függöny lement, a villanyok kigyúltak a teremben és a közönség tombolt. Trükk volt az egész. A kígyó fejébe egy szeget ütöttek, a szegre fekete cernát kötöttek és a kosárból felvezették a mennyezetig, onnan hátra a színpal mögé. Ez az előadás kissé visszabillentett a régi kerékvágásba.

Volt egy német fiú, akivel nagyon összebarátkoztam. A szimpátia kölcsönös volt. Herbach Vilinek hívták, a háború előtt Kölnben lakott a szüleivel és a testvéreivel. A német nyelvet valamikor tanultam s itt most felfrissítve elég tűrhetően kezdtem beszélni. Vili jó tanítómesternek bizonyult. Oroszul nem tanultam meg, mert keveset, mozogtam az oroszok között, nem úgy mint a bányászok, akik évekig együtt dolgoztak velük. Kint dolgoztunk a városban és egy idősebb orosz férfi odajött hozzánk. Az első világháborúban, mint fogoly Magyarországon volt. Akadozva mondott egy-egy szót, de megértettem, hogy Orosházán egy gazdaságban dolgozott. Sárga cipő, paprikás szalonna, fehér kenyér, szép ruha, magyar lányok – mondogatta.

Az oroszok nagyon szerették a sakkot. A klubba gyakran feljöttek partnert keresni a foglyok közül. Végignézttem az egyik sakkparti befejezését s amikor az orosz felállt, sportszerűen ke-

zet fogott a fogoly partnerrel és megköszönte a játékot – szép gesztus volt.

Október 6-án megemlékeztünk az aradi vértanúkról.

Láttam orosz brigádokat felső építkezésnél dolgozni, meglepett, hogy a pazarlás milyen nagy. Ha egy családi házat építettek, abból az anyagból amit elpazaroltak, még egy olyant felhúzhattak volna. Vagy például, ha az oroszoknak szüksége volt egy 30 cm-es deszkára, ami ott volt három méterre tőle inkább levágta a négy méteresből, mert az ott volt mellette. Ott láttam életemben először cementet ömlesztve. Amikor az állomásra befutott öt-tíz vagon cement, a foglyokat vitték a kirakodáshoz, s az egészet lehányták a földre. Jött a szél, az eső. A cementre egy vastagon megkötött réteg képződött, fele a cementnek hasznavehetetlenné vált. A szél az egész utcát bevonta szürke cementporral, de mindez nem számított, senkit sem vontak felelőségre ezért a hanyagságért. Novemberben már érezni lehetett a tél közeledtét. A klub mind látogatottabb lett. Az aznapi eseményeket itt tárgyaltuk meg. Egyik este egy német fiú került elő egy gitárral. Béla azonnal elővette a hegedűt és a szép dallamok egymást követték. Ha nem is tudtak beszélgetni, a muzsikában megértették egymást. Úgy döntöttünk abban az évben már nem csinálunk semmi olyant, ami több időt vesz igénybe. Egy-egy nótaestre azért sor került. Egy ilyen alkalommal énekelte el Fehérvári Jancsi, Béla édesanyjának írt nótáját, szép sikerrel.

Hiába vártuk, hogy a Mikulás hozzon valamit úgy látszik messzinek találta az utat s üresen maradtak csizmáink.

Megint karácsony este a lágerben. A szokásos fenyőfa már ott díszelgett a klubban. Az egész lágert valami különös hangulat járta át. A szobákban szinte lábujjhegyen jártak az emberek, halkán beszélgettek. Kint az udvaron alig-alig lézengett valaki, pedig a csillogó fehér hó meghittebbé, ünnepélyesebbé tehetné volna az estét. Ezen a napon, valahol az emberek éjféle misére készülődnek, hogy utána az asztalra kerüljön a töltött káposzta, s a sok finomság. Ilyenkor valahol a fiatalok társasjátékot az öregek pedig reggelig tartó kártyapartit játszanak dióba vagy mogyoróba. Most itt mindenki, ezer és ezer kilométeres távolságból gondol az otthonra. Hányadik karácsony is ez, hogy távol vagyok a szeretet ünnepén? 1947, 1946, 1945 évben itt Szvedlovkán, 1944-ben Németországban, 1943-ban Kárpátalján, ez eddig öt kerek esztendő és ki tudja hány lehet még hátra? Idekint mindig nagyon féltem az ünnepektől. Ez a karácsony volt azt hiszem, amit a legnehezebben vészelttem át. Másnap mégis elmentünk a szobákba és elénekeltük a Mennyből az an-

gyalt. Délután elvittek a városi kórházba, ahol néhány fogoly is volt, nekik is elénekeltük a karácsonyi énekeket s ezzel vége is lett az ünnepnek.

A szilveszter sem telt sokkal jobb hangulatban, felmentünk a klubba valahogy megvártuk az éjfélt, elénekeltük a himnusokat és egy boldogabb új év reményében mindenki visszatért szálláshelyére. A hosszú téli estéken több időnk jutott a beszélgetésekre, emlékezésekre. Havlin Jancsival beszélgetve közös udvarhelyi ismerősre akadtunk. Valamikor a négy év egyikén Jancsi Udvarhelyen járt és megismerkedett egy kedves és szép lánnyal, Szabó Ibolyával, akire még mindig nagy szeretettel gondolt. Én is elmeséltem, hogy 1945-ben alkalmam adódott volna szökésre, de én nem használtam ki. Németországban történt. Egy alkalommal, április elején a szekerünk kereke összetört s lemaradva az egységtől igyekeztünk a megadott helyre 8-10 fiúval. Az egyik városon keresztül menve légitámadás ért. Félrehúztunk a szekérral egy udvarra s néztük az alacsonyan szálló gépeket. Az ég tele pamaccsal, de találat nem érte őket, olyan hirtelen és gyorsan szálltak. Szerencsére csak két-három bomba hullt le, s az is elég messze tőlünk. Elvonultak. Az utca megtelt menekülőkkal, rendetlen sorokban, ahogy az úton elfértek vonultak nyugat felé. Egyszer a sorból szabatos magyarsággal odakiált egy ember: Hé, magyarok, hova mennek? Hisz az oroszok itt vannak a nyomunkban. A szekéren ott volt a civil ruha, csak fel kellett volna vennem és beállnom közéjük. Jobb lett volna-e, vagy rosszabb, csak az Isten tudja!

A koszt gyengült az előbbi évekhez viszonyítva. Az amerikai konzervek elfogytak, húsféle csak ritkán került az ételbe. Sok kellemetlen dolog is előfordult a fogolytáborban. Ha például krumplit hoztak s a foglyok megpróbálták valamilyen módon hozzájutni – s ha ezt az oroszok észrevették – az elkapott fogoly zárkába került. Csak nyáron, amikor a friss zöldség megjelent, lett jobb a fogoly kosztja.

Nehezen bár, valamit mégiscsak összehoztunk. Két kocsmajelenetet állítottunk össze. Petőfi Falu végén kurta kocsmá című versére és az Esik eső sűrű cseppje című betyárnótára. A falu végi csárdában ugyancsak mulattak a legények, csak akkor hagyták abba, amikor kopogtak az ajtón: Csendesebben vigadjanak, Isten áldja meg kenteket, szegény édesanyám beteg. Véget vetettek a zenének és hazamentek a legények. A nótánál a betyár öblös hangon, ordítva követelte a megszeppent csaplárosnétól a Száz icce bort, száz szál gyertyát ide az asztalra. Ezen az estén Arany Családi kör című verse aratott szép sikert.

A lapok jövegettek otthonról havonta, bár édesanyám panaszkodott, hogy nincs miről írnia. Így voltam vele én is. Csak az volt a lényeg, hogy tudassuk egymással, hogy élünk.

Március 15-én Fehérvári elszavalta a Talpra magyart – Rabok legyünk, vagy szabadok – mi bizony választottunk volna, ha reánk bízzák.

A legnagyobb öröm a tavasz közeledte volt s ez némi vigaszt adott mindenkinek. A festés még szünetelt, hol ide hol oda küldözgettek, de sohasem nagy csoportokban. Elvittek krumplit ültetni egy kolhozba. Kapát adtak, már akinek jutott, én nemigen kapkodtam utána, s megkezdődött a munka. Kivágták a lyukat és mi szépen a fészekbe raktuk a pityókát. Ment ahogy ment az elején, de a népség kezdett ráunni és a fészkek mind távolabb és távolabb kerültek egymástól. A vége az lett, hogy egy-egy fészekbe sok került – alig lehetett beföldelni és mikor kezdett kikelni egyes helyeken egész bokor, máshol pedig jóformán semmi. Igazi fogoly munka volt. Hazafele menet mindig vágyakozva néztünk a vasúti síneket.

Mint már többször is írtam, több orosz emberrel találkoztunk, mind vallásosak voltak, minden házban ikon volt. Ezek az emberek barátságosan kezelték a foglyot. Hát voltak olyanok is kik ellenszenvvel viseltettek irántunk. Például az őrségben azok a katonák, akiket az állam nevelt fel, tehát árvák, lehetek férfiak vagy nők, olyanok voltak mint a janicsárok. Vadak és gorbák, ha véletlenül női kísérőt kaptunk az Isten örizzen.

Május hónap virágbá borította a vidékét, de mi egyre nyugtalanabbak és idegesebbek lettünk. Mind sűrűbbek lettek az incidensek, civakodások. Elég sokáig nógattuk egymást, míg végül megszületett a zenélő malom. Ez elég rövid szám volt, s hogy az estét kitöltse, a tervbe vett Hófehérke és a hét törpe mesejátékot hoztuk színre. Hófehérke megvolt Stromaier Marci személyében, csak a törpéket kellett kiválogatni. A sok kosztüm is gondot okozott, hét kicsi ruha, sapkák, szakállak, jó nagy orrok. Össze kellett hozni a zeneszámokat, ez meg is történt nagy ügyelbajjal. A díszleteket leegyszerűsítettük mindössze kétszer kellett átrendezni a színpadot. Elkészült a plakát: Részletek a Zenélő malomból, valamint a Hófehérke és az öt törpe mesejátékból. De miért csak ötön, mikor ezek heten voltak? – kérdezték. Egyszerű volt az egész, ötnél több törpét sehonnan sem tudtunk előteremteni. Gáborházi most sem hazudtolta meg magát. A függöny széthúzásakor egy ici-pici erdei házacska volt a színpadon, erdei tisztás, hátul az erdő nagy vastag fatörzsekkel a törzseken odú, a fákon egy-egy mókus, bagoly, a fűben nyuszi, özike, pillangó.

Valaki nagyszerűen utánozta a kakukkot szóval mesés környezetet varázsoltak a színpadra. Egy pár pillanatig sehol semmi, majd a Hajhó, hajhó pattogó muzsikára bevonult a törpehadsereg. Vastaps. A törpék igazán akkor voltak törpék, amikor Marci a koporsóban feküdt a maga 192 cm magasságával, igazi óriásnak tűnt a sok apró ember mellett. Jó volt, szép volt, sikerült. Annak örültünk a legjobban, hogy a sok elkeseredett embert újra fel tudtuk egy pár órára rázni.

Kintlétünk alatt meg lehetett állapítani, hogy ez a három náció hogyan viszonyul egymáshoz. A németek zárkóztak voltak, sem az egyikkel sem a másikkal nemigen vegyültek össze. A magyar és a román talán jobban megértette egymást, voltak vegyes brigádok, együtt dolgoztak már több éven keresztül. Sohasem hallottuk, hogy bármilyen nemzetiségi ellentét robbant volna ki. Itt végeredményben mindenki egyforma volt: hadifogoly.

SÓOS VILMOS

ODAVÁGTAM SZTÁLIN KÉPE ALÁ...

1944. november 7-én estem fogságba. Ködös, esős idő volt, úgy 5-6 óra között este. Úgy elfogyott a nép, hogy a rajban csupán ketten voltunk, Torr Péter tizedes rajparancsnok és én, a rajparancsnok-helyettes. Alighogy este lett, kaptam a parancsot: menjek és a közeli boglyából hozzak szénát, mert le kell ássuk magunkat és a lövészgödörbe jó lesz a széna. De a sötétben megtévesztettem az irányt és bementem az orosz vonalba. Egyszer csak csendes beszédet hallok, megállok és hallgatózom. Hát két alak jön felém. Pillanatok alatt rám szöktek, leszereltek a puskától, gránáttól, és a zsebemből mindent kiszedtek. A könnyem hullott, hogy most mi lesz velem. De nem bántottak. Az egyik egy darab kenyeret és egy darab sültet nyomott a kezembe. Másik adta a korsót, amelyben rum volt. Így a szívdobogás megcsendesedett. Ez történt a Tisza partján.

Bevittek egy sátorba, ott gyertyát gyújtottak és szerre mind megnéztek. Elég sokan voltak. Kompra tettek és átvittek még azon az éjjel Tiszafüredre. E pillanattól kezdődött a szenvedés, éhség és szomjúság.

Parancsot kaptunk sorakozásra. Kikísértek az állomásra és vagonokba tömörítettek. Így értünk el Focşani-ba. Itt voltunk egy pár napig, a nagy Isten tudja, hogy hány ezren lehettünk.(...)

December 13-án Harkov nevű városba érkeztünk, ahol kaptunk egy konzerves dobozban levest (serke leves) a Vöröskelesztől. Na és azután adtak naponta mikor szárított kenyeret, mikor valami korpálé-szerűséget és egy veder vizet hatvanunknak. Egy részét ellocsoltuk a kapzsiságért.

Egyre fokozódott a hideg, az éhség és szomjúság. Ketten, Tamás László fálumbelimmel, nadrágszíjat toltunk össze, konzervesdobozt kötöttünk rá. Vonatinduláskor szedtük fel a havat. Máskor a vagon vaszatáról lekapartuk a zúzmarát és azzal próbáltuk oltani szomjúságunkat. Szerre jártak a WC-lyukhoz havat szedni. Egyre fokozottabb lett a hideg. Így volt 1945. január 9-ig, azaz egy hónapig. Ez volt a pokol mélységes feneke. Ekkor érkeztünk ki Ázsiába. Amikor kihulltunk a vagonból, két hónapos szőrös arc, tele porral, tetűvel. A szőrtől, a mocsoktól nem ismertünk egymásra. Az orosz tudomány az

volt, hogy az ember majomtól származik. De én ezt megcáfoltam: majomból ember nem lesz, de emberből majom tud lenni.

Itt volt egy bányaváros, aminek a neve *Azbesztbánya*. Amikor kihullottunk a vagonból, aki tudott menni, az ment gyalog, aki pedig nem, azt szállították gépkocsin, be egy erdőbe, a 84-es körzet 1. számú lágerébe. Nagy német láger volt. Úgy napnyugta volt. Jött a fürdés, fertőtlenítés. Ott elmondtam a körüllevőknek, hogy most egy éve nagy muri volt nálam, mert tartottam nevem napját, Vilmos napját. (Január 10-e volt, egy évben kétszer van Vilmos napja: január 10. és június 25.). Aztán megkaptuk az új szállást, hatalmas nagy barakk, dupla priccselel, 6-8 cm-es gömbölyű nyírfából.

Egy pár nap múlva kellett kimenni munkára. Kiadták a meleg ruhát. Trikóinget, lábravalót, teveszőr-csizmát, vattanadrágot, bekecset, subát, amely földig ért, fülessapkát és kesztyűt. Alig tudtunk menni a vastag felszerelésben, de menni kellett a munkába, erdőkitermelésre. Elképzelik-e, 40-42 fokos hidegben dolgozni az erdőben, ebben az öltözetben? Kiszámoltak bennünket hatosával. Azt mondta az orosz, hogy minden csoport válasszon brigádost. A mi csoportunkból engem választottak meg, mivel én voltam gyakorolt az erdőkitermelésben. Brigádunk érte el a legnagyobb teljesítményt. Így telt el 1945 tele. Borzasztó hideg és éhség volt. Amikor a tetű kimaradt, jött a poloska, ami csak éjjel csípett. Megértük a tavaszt. El kellett égetni a télen összerakott gallyat. Egyszer csak rátalálok egy madárfészekre, volt benne négy madárfióka. Alig csak tollasodni kezdtek. Hívom a mellettem levő Korodi Imre (tusnádi) bajtársamat és azonnal húztuk nyársra, nem bírtuk, hogy megsüljön rendesen, elnyeltük. Undor mondani is és leírni, de ez így volt.

Egyszer csak szólít Ambrus Pista (dobói): – Sóos, kaptam egy zacskó zabot, mit csináljunk vele? Mit? Megpergелjük. Megpergeltük jól. Azt mondják a tehéntartó gazdák, amelyik tehén nem üzethetnék, annak pergelt zabot kell adni és akkor rájön. Mi bizony megettük a pergelt zabot Pistával, de nem volt semmi hatása. Aztán jött a tavasz. Egy orosz elvitt minket az erdő szélére. Kinek ásót, kinek lapátot, kapát nyomott a kezébe és megmagyarázta, hogy ezt a részt ássuk fel. Én, mint itthon ahogy szoktuk csinálni, „na fiúk, jó mélyre ássuk le és jól aprítsuk meg a földet”. Munkaidő után jön az orosz és elkezd: „Jobfaju maty Kibeni maty zautra nye bugyet hleba”.

Akkor még nem értettem, hogy mit mond. Az orosz hozta a normapapírt és egybe jelentette, hogy nem csináltunk elég normát. Ezért csak 20 dkg kenyér jár.

A lágerparancsnok megszidott, hogy a Sóos brigád nem ilyen teljesítményt szokott behozni. A fejemet lesütöttem és hallgattam. Másnap ugyanaz a munka volt. Na mondom, fiúk, amennyit csak fel lehet venni ásóval és csákánnyal, azt a másik jól aprítsa össze és a gyepen terítse el. Azon a napon sokat, de sokat csináltunk. Este jött az a hülye és megveregette a vállamat és mondta: „Vották nádá”. A hülye nem nézte, hogy mit csinálunk, csak munkateljesítmény legyen.

A munkahelyek változtak. Virágvasárnapján pityókahéj. 1945 július havában kivettek harminc egynéhányunkat a munkából és beosztottak fegyveres őr mellé kisegítőnek. A feladatunk az volt, ha valaki megpróbál átmenni a zónán, pl. gombászni vagy csalánt szedni, akkor jelezzünk a síppal, de erre nem került sor. Valami keveset enyhült a sorsunk. A szörnyű éhség megvolt, amíg csak haza nem értünk. Egy alkalommal olyan kenyeret kaptunk, hogy a disznó sem ette volna meg. Idegességemben káromkodva odavágtam Sztálin képe alá, mondván: engedj haza te disznó, hogy ne szenvedjünk itt étlen. Aztán Ambrus Pista vette le a falról a fekete csirizt.

1945. május 10-én reggel sorakozó volt munkára. Egyszer csak mondja az orosz tiszt: Dáváj obrátná (gyerünk vissza). Persze, vége a háborúnak. Örömmünkben ugráltunk. Azt mondja Fehérvári Béla és Tihanyi Ferenc (mindkettő budapesti): Ne búsulj Sóos, mert 6 hónapra hazaenged Sztálin! Én erre azt mondtam, hej fiúk, ilyen messze Ázsiába nem hozott ki ilyen rövid időre! És igazam is lett.

Aztán telt az idő. Egy alkalommal ácsorgok a láger udvarán, rátaláltam Lukács Mihályra, falunkbeli, hát vágja a fekete nádály levelét. Na, kérdem, maga récéknek vágja-e, hallja? Azt mondja nekem, te, a németektől láttam, beleteszem a forró korpálébe, egy kicsit sűrűsíti és egy kicsit megtelek vele. Adott nekem is egy marékkal. Én is beletettem, jó volt. Ahol a fogoly járt, ott nem maradt vadlaboda, csalán, nádály, gomba. (...)

1946 telén lefagyott mind a tíz ujjam begye észrevétlenül. Jártam kezelésre, úgy meghámlott, mint a főtt pityóka. Azóta sem bírja a hideget a kezem. Ahogy aztán örkisegítő lettem, egy alkalommal egy mongol katonához tettem, az arra kért engem, hogy szereljek neki tükröt... Az elmondta oroszul is, és németül is, hogy értsem meg. Sikerült is szerezzek egyet egy némettől. Másnap aztán kivittem, odaadtam a tükröt. Az egyebet nem csinált egész nap, csak magát nézte, hol jobbról, hol balról. Ő addig tükörbe nem nézett soha. Mindenképpen nézte magát, hol komoly volt, hol nevetett. Én is nevettem magamban, hogy mi-

lyen kultúra van idehátra az Ural hegységben. Eközben egy német int, hogy menjek oda, odamegyek és ide ad nékem két gyűrűt. Megkért, hogy valahogy adjam el és adjak neki belőle belátásom szerint. Dohány kellett neki (mohárka). Én át is vettem a két gyűrűt és azonnal elkezdtem kérezni a tükrös mongol katonától. Örömeben azt mondta: iggi, daváj, elengedett. Ahogy elértem az első házhoz, mentem is be. Egy idős néni volt otthon, kértem oroszul, veszen-e gyűrűt. A néni kapott is az alkalmon, mert volt neki egy leánya. Mondja nekem, hogy megveszi a gyűrűt, de csak úgy, ha arany, na aztán megegyeztünk, igen-igen jól. Az egyik gyűrűmért kenyeret és dohányt adott és rubelt fizetett. Amikor jöttem ki a kapun az öröm emelt fel, mondtam magamban, na Vilmos, vagy két hétig van utánpótlás. Tudom pótolni a korpalé adagomat. Visszamentem az őrhelyemre, megköszöntem a tükrös mongol katonának, aki még akkor is nézte magát a tükörben. A németnek meg adtam bőségesen, a gyűrű árából maradt nekem is bőven.

Jött másnap ugyanaz a munkahely és ugyanaz a katona. Ugyancsak elkéreztem, hogy adjam el a másik gyűrűt is. Bementem oda, ahol a tegnap voltam, aztán jött a hadd el hadd. A nénike feltette a két kezét a fejére, jobbra, balra lógatta, mondván, hogy a leánya azt mondta, hogy a gyűrű nem arany. Én gondoltam magamban, hogy igaza van. Aztán nagy alázatos pozával mondtam, hogy én nem vagyok hibás, mert a német fogoly adta nekem és ő azt mondta, hogy arany. Én odaadtam neki mindent és most nem tudom visszaadni amit adott a gyűrűért. Aztán azt mondta, hogy nem kell neki semmi, itt a gyűrű, visszaadom ezt is csak ide ne jöjjön semmivel sem. Nagy alázattal a gyűrűt elfogadtam. Amikor a kapun kijöttem, egy nagyot röhögtem magamba és mentem tovább. Újra eladtam, persze nem olyan magas árba.

Egy másik alkalommal kint voltam a brigáddal egy munkahelyen a vasútállomás felett. Ősszel volt, a civilek ürítették ki a vagonokat pityókától, káposztától és muroktól. Úgy 150-200 méterre lehetett. Azt mondja a fegyveres őr nekem, hogy menjek és lopjak pityókát. Hát bizony nekem se kellett kétszer mondani! El is mentem. Úgy beoltam magam a vagonok alá, hogy nem láttak meg, aztán megszédtem magam elég bőven. Figyelmesen elindultam vissza. Na de nem sikerült, mert megláttak, utánam lépett egy orosz, megragadta a nyakamon a kabátot és visszavonszolt. Ki kellett ürítkezzem, aztán körülvettek. Arra beszéltek, hogy ott tartanak estig és este bekísérnek a lágerbe. Na, Vilmos, ez kell csak neked is, akkor majd bevetnek a büntetett

brigádba, az pedig rossz volt. Mit találjak én ki most? Gondoltam, hátha megsajnálnak. Kiugrottam közülük, kaptam egy fej káposztát és kezdtem rágni, mint egy kecske. Be is vállott a furfang. Az egyik elment a murokrakáshoz, hozott nekem egy nagy murkot. Kivette a kezemből a káposztát és ide adta a murkot. Inti nekem, a hátsó részemre mutatott, hogy a káposzta nem jó a gyomornak, osztán mondják egymásnak, hogy lássátok a szerencsétlent, milyen éhes, engedjük vissza. Egy nagy kő esett le a májmról. Aztán az egyik mondja, na menj, és szedj pityókat és menj vissza a helyedre, de ide többet ne gyere, mert nem engedünk el. Én bizony még többet szedtem, mint azelőtt és nagy boldogan mentem vissza a helyemre. Úgy általánosságban nem voltak rosszak. A tűz javában égett, aztán a katona egy jó párat betett a parázsba. Hát éppen nem sült meg a legjobban, hozzáláttunk a kiszedéséhez, de bizony az ő szája még kormosabb volt, mint az enyém.

1947 nyarán egy napon ácsorgok a láger udvarán, egyszerre autómorgás és hát egy kamion tele foglyokkal. Közvetlen a drótkerítésen túl volt a fürdő. Ott kiszálltak, oda szaladok, hogy maguk magyarok? Azt mondja, hogy az. Kérdem, hogy van-e erdélyi maguk közt? Azt mondja, hogy én is az vagyok. Melyik megyéből és jön a válasz: Udvarhely megyei. Melyik faluból? Válasz: zetelaki. Erre a szóra könnyes lett a szemem, s mondom, hogy én is az vagyok. Hát akkor ki az? A hegybe Nagy János szabó! No aztán lejárt a fürdés, bejöttek hozzánk, aztán összeöleleztünk könnyes szemekkel, hogy hát találkoztunk mind falubeliek. Akik ezt átéltük, még van bennünk, magyar embertársunkat tisztelő. De a mai generációban úgy mondván nem sok, vagy nincs is.

Aztán jött nemsokára szeptember 8. Kisboldogasszony napja nálunk Zetelakán búcsú. Volt egy kevés pityókatartalékom, aztán megfőztem, a kanállal összetörtem pirészerűségnek, lett egy halmozott sajkával. Elmentem János bácsihoz, persze jóval idősebb volt nálamnál, a priccsen be volt fordulva, szundikált, megmozdítom, kifordult és mondom, János bácsi hoztam egy kis falnivalót, ehelyt fogyasszuk el. El is fogyasztottuk. Végül azt mondta, nagy köszönet után, na te Vilmos, soha, de soha így nem esett a kisasszonyi vacsora!

1948 május havában Azbesztből, a német lágerből átvittek Gyektárkára, egy román lágerbe. Elhangzott, hogy talán ide gyűjtenek össze erdélyi magyarokat és innen visznek haza a románokkal. Az is elhangzott, hogy a priccseket már szerelik a vagonokban az állomáson. Mind jó hír volt. Egyszer csak ütött a

boldog óra. Június 6-án reggel sorakozó a kapuhoz. Az orosz tiszt elmondta, hogy senki meg ne próbáljon magának semmi iratot, semmi tárgyat elrejtetni, mert ha megtalálják azonnal visszatartják. No aztán jött a szólítás abc-sorrendben. Én persze messze hátul vagyok, egyszer csak szólítanak. Oda álltam, moztosítás közben alig álltam az izgalomtól. Nemsokára vége lett ennek a cécónak. Aztán a kapun kívül is sorakozó. Irány az állomás, de bizony senki sem ment száraz szemmel.

Mindenki elfoglalta a helyét. Úgy napnyugta felé kiadták a hideg élelmet vacsorára. Egyszer csak sípol a vonat és megindul nyugatnak, éjjel-nappal csak jött, reggel megállt, míg kiadták a reggelit és a vizet. Délben és este ugyancsak úgy. (...)

Beérkeztünk Focșani-ba, ez volt június 21-én. Itt tartottak 24-ig. 24-én reggel adták a szabadságos levelet, valami kevés hideg élelmet és 200 lejt. Azt mondta a tiszt amikor adta át a papírt, hogy a kapun kívül már nem lesz az őr a hátunk mögött, menjünk ki az állomásra és aki mivel tud, azzal mehet haza, lehet az rapid, személy vagy akármelyik.

Aztán Ploiești-től Segesvárig gyorsal jöttünk. Jött a kontroll és felmutattuk az igazolást, de nem szólt semmit. Amikor jöttünk át Segesváron, a Küküllő hídján újra megtelt a szemünk könnyel. Nemsokára indult velünk a székely vonat hazafelé.

Feljöttünk Nagyalambfalváig. Azt mondja Kecseti Gyuri, hogy Sóos szállj le nálam, megvacsorázol és holnap hazamész. Gyuri köszönöm szépen a meghívást, de máma június 25, nevem napja és megyek haza! 25-én este érkeztem haza, nem lehet leírni azt az érzést, amikor megfogtam a kapu kilincsét.

Édesapám, nyugtassa az Isten, már le volt pihenve. Én ráborultam és percekig nem tudtunk egymáshoz szólni.

JAKAB JÓZSEF

A NAGY BIZONYTALANBA...

(...) 1944 szeptember hónapban katonai behívót kaptam a volt csíkszeredai 79-es bevonulási központhoz, ezen alakulat irodai állományának és a hozzá tartozó felszerelések elszállítására. Különvonaton menekültünk a parancsnoksággal együtt Magyarország területére Balatonederics helységbe. Később innen tovább kellett menekülni a háború közeledte miatt. Vas megye területén egyik községben elért az orosz katonaság. Elfogtak és bekísértek az ottani parancsnokságra, ahol azt ígérték, hogy olyan igazolványt adnak, aminek alapján hazamehetnek. Nagyon szoros őrizet alatt, nagyon sok férfit összetoborozva, elkísértek a Jánosházán lévő gyűjtőtáborba. Itt nagyon sokan vártuk a szabadulást, de eredménytelenül. Innen 1945. április 24-én átkísértek Celdömölk vasútállomásra, ahol egy külön vasúti szerelvényvel, teherszállító vagonban, csupasz deszkán ülve, állva, úgy, ahogy lehetett, elszállítottak Focşani városba. Itt minden civil ruhát elszedtek és minden egyebet, amit kaptak. Két nap múlva bevagoníroztak, egy teherszállító vagonba 90 személyt. Egy egész szerelvény, hadifoglyokkal, elindult a nagy bizonytalanba. Napokon át haladtunk a Szovjetunió területén. Egy-két nap közben adtak valami híg levet, egy kevés kenyeret. Ami csak éppen éltetett. 1945. május 9-én, a kapitulálás napján érkezett a szerelvény Kijev város állomására. Itt 2-3 órát vesztegelve, az elhaladó civil személyek örömeinkben kiabáltak: Hitler kaput!, amiből megértettem, hogy a háborúnak vége. Azt reméltem, hogy hamarosan hazaengednek. Tovább vittek, napokon át. Az indulástól számítva, a megérkezésig 24 napi utazás után egy ismeretlen, új világba, egy Moszkva várostól 112 kilométerre lévő végállomásra. Le voltunk gyengülve, a vagonból úgy szedtek le. Egymást átkarolva, támogatva, lassú lépésben a Mozsajszk nevű lágerbe értünk. Itt 6 hosszú földbe épített bunkerszerű barakkban helyeztek el. A bunkerbe hosszan, két oldalt, fenyőgerendából, deszkából ácsolt emeletes fekvőhely volt a pihenőhely. Az egyik bunkerben magyarok, a másikban románok, a többiben pedig németek voltak, mintegy 12 ezren. A magyar bunkerben annyira zsúfoltan voltunk, hogy éjjel feküdve nem tudtam megfordulni. Ez a láger, körülkerítve háromszoros szűrődróttal, melynek a négy sarkán magas emelvényen őr vigyázott a

foglyokra. Itt tartottak három hétig, mely idő alatt valamelyest javult egészségi állapotom, de a legszükségesebb tisztálkodási lehetőség sem volt biztosítva.

Innen elszállítottak Moszkva város környékére, a Tumilino nevű lágerbe, ahonnan különböző mezei munkákra vittek, a cári időből megmaradt gazdaságba. A gazdaságnak szarvasmarhatenyésztő istállója, zöldségese, nagy területen káposztása volt, ahova kapálni, gyomlálni vittek. Utána zöld bükkönyt 25 napig kaszáltunk, majd rozs begyűjtését kellett végezni: kaszálni, kazalba rakni és kicsépelni. A krumpliszedésnél lehetőség adódott krumplit főzni, sütni, ami pótolta a gyenge napi kosztot.

Megemlítem, hogy egy nap, mikor visszatértem a napi munkából, a bejáratnál zene fogadott. Németország Köln városa rádióstúdiójának teljes zenekarát, hangszereivel együtt kihozták ebbe a lágerbe. Naponta zenéltek. Elérkezett újév éjszakája, amikor a zenekar egy csoportja a magyar barakkban levő foglyokat zenével köszöntötte. Váratlanul a zenekar magyar nótát kezdett játszani: Kék nefelejcs virágzik a tó partján. Ennek halatán rendkívüli fájó érzés hatott át, könnyeim hulltak, elsötétült előttem minden. Elveszítettem az emlékező képességemet, amit később nyertem vissza. Így kezdődött az új év.

Új évet ünnepelet Moszkva lakossága. A város parkjában a fákat színes égők díszítették. A bejáratnál négy méter magas, piros, fehér szakállas Télapó fogadta az arra járókat. Az alsó részen nagy betűvel felírva: Novi godom. Így kezdődött szomorúan egy év. 1947-ben ünnepelte Moszkva város fennállásának 700 éves évfordulóját. Nagy ünnep volt az egész városban. A Kreml falára többszáz égő felszerelve, világította az épületet. Este fény-szórós tűzijáték, kivilágított sétahajózás a Moszkva folyón, ami három nap tartott. Ez idő alatt nem vittek munkára.

A tél folyamán mintegy 600 foglyot elszállítottak Moszkvától 40 kilométer távolságra erdővágni egy kietlen erdőbe, ahol még a madár sem járt. Nagy hideg és egy méternél nagyobb hó borította a tájat. Itt egy földbe épített bunkerbe szállásoltak, ahol még ember addig nem tartózkodott. A padlózat, a falak betonkeményre fagyva a nagy hidegtől. Az építmény közepén téglából melegítőkályha-féle volt, amibe akkor tettünk tüzet. Három nap csak helyben topogtam, hogy meg ne fagyjak, mert az, aki fáradtan leült és elaludt, az megfagyott. Dolgoztam legyengülve, ahogy erőm engedte. A nagy hó és hideg miatt az ellátás szállítása elakadt, három nap nem adtak semmi ennivalót. Nagyon legyengültem, mint munkaképtelen beteget szállítottak vissza az előző lágerbe. A 600-ból alig maradtunk élve 200-an.

A csodával határos módon maradtam élve és menekültem meg a háláltól. Naponta vittek a Moszkva folyóra, különféle áruk kirakásához. A városban akkor építés alatt levő modern emeletes épület befejezési munkálatait kellett végezni a foglyoknak. Így teltek nehezen fogságom napjai. A polgári lakosság, kikkel érintkeztem, mindig azzal bíztatott, hogy hamarosan haza fognak vinni. De nem lehetett tudni, meddig tart... Akit elítélnek, az tudja, hogy ha a büntetése lejár, megszabadul és szabad ember lesz.

Egyéni megállapításom, hogy a jelenlegi modern technika nem rendelkezik olyan megfelelő felvevő készülékkel, mely élet-hűen rögzíteni tudná azt a sok szenvedést, fájdalmat, honvágyat, éhezést, melyet átéltem fogságom ideje alatt!

1948 tavasza, április hónap. Egy rendkívüli napon nem vittek munkára. Különös izgalommal vártam a fejleményeket. Sorakoztattak a kijárat kapunál, névsor alapján kivittek egyenként az ottani vasútállomásra, ahol előkészített vagonok vártak. Elhelyezkedtünk, a vagon ajtaja nyitva maradt. Így indult a szerelvény hazafelé. Azt az örömrzést leírni, szóban kifejezni nem tudom.

Pár napi utazás után elérkeztem Máramarosszigetre, ahol az elosztó parancsnokság a bemondás alapján kiállította a szabadulási igazolványt. Egy kimutatás szerint 37-en jöttünk Csík, Gyergyó vidékére. 1948. május 9-én, vasárnap, 10 órakor érkeztem a csíkszeredai vasútállomásra. Leszálltam a vonatról, hazai földre érve szabadnak éreztem magam.

DR. KÁKONYI KÁLMÁN

A DON-KANYARON TÚL

1944. január 22-én, vasárnap délelőtt 10 órakor, a kolozsvári egyetem dísztermében, telített diákhallgatóság előtt hangzottak el Dr. Búza László, az egyetem rektorának szavai: Doktorrá fogadom!

A meleg kézszorítás után nem volt időm hazamenni sem, mert zsebemben már ott volt a SAS-behívó. Másnap jelentkeztem a katonai parancsnokságon, irány Kárpátalja, Havasmező, ahol a 226-os műszaki törzs élrelmező tisztje lettem...

Öt munkás-zászlóalj ellátásáról gondoskodtunk 1944. november 15-ig, amikor felénk közeledett a visszavonuló front. A parancsnok, a segédje és a műszaki tiszt autóval Budapestre utazott, engem Cselényivel és a legénységgel, öt lovasszekérrel otthagytak. Másnap mi is elindultunk és végigvándoroltunk Észak-Magyarországon, egészen a Balassagyarmattól 12 km-re levő uradalmi tanyáig, ahol megszálltunk és 1944. december 9-én reggel az oroszok elfogtak. Onnan Hatvanig kísérték minden ellátás nélkül, megfosztott ruházattal, havas-esős időben.

Hatvanban bevagoníroztak és bevittek Focşani-ba, ahol már sok ezer magyar és német hadifogoly volt összezsúfolva.

Focşani-ban csoportokat szerveztek táboron kívüli munkára, tűzifahordásra, barakképítésre, sírásásra, stb. 1945 január-februárjában, főleg a német hadifoglyok estek áldozatul, mivel ők jobb ellátáshoz voltak szokva és nem bírták a tábori gyenge kosztot. A magyarok szívósabbak voltak, jártak ki a táborból dolgozni és még szereztek egyet-mást a helybeli lakosságtól.

Nagyon nehéz körülmények között kezdődött és telt el az 1945-ös tél. 1945 április elején összeállítottak egy magyar és német tisztekből álló szerelvényt és egy egész hónapra keresztül marhavagonokban utaztunk a nagy Don-kanyaron túl, hogy április végére megérkezzünk a Voronezstól kb. 60-70 kilométerre fekvő 381 számú uszmári hadifogolytáborba, ahová 1500 magyar és 2000 német fiatal tisztet szállásoltak el barakkokba. Az idősebb, magasabb rangú tiszteket Leningrád felé vezényelték.

A tábori napirendben a következő program szerepelt:

Reggel 6-7 óra között kivonulás jelentésadásra, legtöbbször mínusz 25-35 °C hidegben, utána sorbaállítás a napi 20 deka kenyéret és kölesért (kása).

A délelőtt folyamán barakkonként osztották a 3 dekányi cukrot, vaját és tojásport, 3 db. cigarettát.

Ez a kevés kalóriát tartalmazó eledel tartotta bennünk a lelket!

Az ebéd rendszerint káposzta- vagy kölesleves és köleskása. Ünnepeken a levesben valami húsfoszlányok is úszkáltak, de hogy mik voltak azok, azt csak a konyhások és a konyhához közelállók tudták. Vacsora köleskása.

Az első időben teljesen el voltunk zárva a külvilágtól. A világeseményekről csak szórványosan értesültünk: a háború befejezéséről, az amerikai elnökválasztásról, a teheráni, jáltai stb. eseményekről. Később megindult a postai levelezés is a Vörös-kereszt útján. Én 1945 novemberében kaptam egy levelezőlapot a szüleimtől.

1946 tele nagyon nehéz tél volt. Január végén-február elején több napon keresztül 40-50 mínusz fokon mozgott a hőmérő higanyszála és a közös illemhely a baraktól kb. 150 méterre volt. Még szerencse, hogy a -50 fokos hidegben, pár napig nem tartottak jelentésgyülekezőt.

1946 márciusában egy orosz tábornoki látogatás volt a táborban, amikor bejelentették, hogy a tisztek nem dolgozhatnak, nem végezhetnek táboron kívül munkát. Erre külön legénységi állományú hadifoglyokat vezényeltek. Ez nagyon lehangolta főleg a magyar, fiatal, munkába járó, jobb fizikai erőben lévő tiszteket, de a parancs, az parancs maradt és a napok, hetek, hónapok teltek, múltak, csak a mi szabadulásunk nem akart eljönni.

Lassan kitavaszkodott és a hangulat még nyomasztóbb, még fájdalmasabb lett. A vitaminhiány is kezdett megnyilvánulni az emberek arcán, főleg a nyári és őszi időben, annyira, hogy az orvos savanyított káposztát volt kénytelen adagoltatni a napi étkezésbe.

1946 őszén megalakítottunk egy kis erdélyi csoportot. Voltunk vagy 15-en: Holbach Sándor, Nagy István – marosvásárhelyiek, Gál Jenő – csíkszentdomokosi tanító, Ferencz Géza Szatmárból Csíkba telepedett, Cselényi Béla kolozsvári tanár, Gidó Bálint székelyudvarhelyi. Ezekre a nevekre emlékszem még az elmúlt fél évszázad távlatából. Cselényi Béla kerített magának egy orosz-francia szótárt és naphosszat azzal foglalkozott, tanult oroszul és hasznát is vette, mert miután az első

tiszti csoportot 1947 augusztusában vitték, és amikor hazajött, egyetemi katedrát kapott. Románia középkor-történetét adta elő. Jómagam pedig egy orosz nyelvtan könyvet vásároltam cigarettával egy német tisztől és abból sajtótírtam el az orosz nyelvtant, akkor még jól beszéltem a német nyelvet.

1946-47 tele nagyon nehéz volt. Lassan kitavaszkodott, de a táborban a hangulat, a türelmetlenség nyomasztó volt. Az orosz parancsnokság ráébredt, hogy tenni kell valamit: kultúr-megnyilvánulást kell beiktatni ebbe a nehéz, lehangolt tábori életbe.

Kiderült, hogy a fiatal magyar tisztek között sok tehetséges művész, zenész, színész van. Zeneeszközök kerültek a táborba, elkezdődött egy kultúrélet, zeneesték, színjátás. Amelyeken az orosz tisztek és családtagjaik is szívesen részt vettek, s amelyekbe a német gárda is belekapcsolódott.

Mindezek ellenére a gyenge ellátás, a zaklatott türelmetlen bizonytalanság tovább emésztette az embereket.

Így kezdődött meg 1947 augusztusában egy 300 fős legénygűlt, idegileg összetört csoport összeállítása és ismeretlen helyre való szállítása, amelybe én is belekerültem. 173 cm magas voltam, a súlyom 48 kg.

Uzmánból elkerültünk Georgievszkbe, az Elbrusz hóborította csúcs vidékére. Ott vesztegeltünk vagy két hétig egy újabb táborban, ahonnan Máramarosszigetre szállítottak.

Egy szeptemberi napon jelentkeztem egy Budapestre induló magyar hadifogoly szállítmánynál, a parancsnok befogadott s így megérkeztünk 1947 szeptember végén a magyar fővárosba. A katonai ellenőrző bizottság és a Vörös kereszt fogadott. Leigazoltak és még aznap leutaztam Szentesre, ahol élt édesapám. Ott voltam két hétig. Ott akartak marasztani, de kaptam egy levelezőlapot édesanyámtól Gyimesbükről. Vonatra ültem és nekivágtam a nagy útnak. Nagyváradon 10 napig karanténban tartottak, majd amikor onnan elengedtek, 1947. október 28-án hazaérkeztem a keserves nagy útról...

Hosszú, keserves, göröngyös út volt 1947. október 28-ig, amikor a front és hadifogság Gulágjából szabadultam.

ANTÓNIA LAJOS

OTT VÓTAM NÉGY ESZTENDEIG*

K: – Mikor vitték el katonának?

A.L.: – Március negyedikén, negyvennégybe, elvittek a hatodik elődszázadhoz Szalárdtelepre. Képöztek, tudod-e, képöztek, de nem tudtuk, hogy mire képöznek, hónap menyünk-e haza... Hát elég a, hogy eltőtt osztán az üdő, ott vótunk egész nyáron.

Eccer elein nem es vót amit együnk sem, mert kértem a csomagot hazulról es, de eltőtt, na. Osztán későbben bévágódtam a tisztikarba annyira, hogy nem vótam én ki tudja mi, csak hogy méges ott vótam, jól vótam erősen, na! Október tízig! Október tizedikén kivittek a harctérre osztán, mert jöttek az oroszok s ki kellett menjünk a marosvásárhelyi határöröknek a visszanyomulására. Kivittek osztán a Kelemön havasok aljába, Gyulaházára s ott megütköztünk az oroszokkal, s akkor osztán vissza kellett vonuljunk Dornavátrára. Dornavátrán osztán felvagoníroztak, s lehoztak Kisilva s Nagyilva... s kivittek osztán onnat a Radnai havasok teteire münköt.

A Radnai havasok tetein esszeütköztünk az oroszokkal s széjjelverték. Osztán egyik jobbra s másik balra, elszéjjedtünk, de Beke Gyula – vót ennek a Beke Józsefnek egy testvére – ott hótt meg a Radnai havasok tetein.

Osztán elszéjjedtünk, bėjöttünk ide Borgóbesztercére, ott vótunk négy-öt nap. Vissza akartunk jőni, hogy jőjjünk átal az oroszokhoz, osztán addig tótt az üdő, hogy békerültünk osztán Dédára. Dédán ott vótak az orosz csapatok, s akkor a szalárdi erőd megroppant – ott vótunk négy-öt nap, a szalárdi erődöt, amit csináltunk, hát azt felrobbantották. Feljöttünk Maroshévízre. Maroshévízön azt mondták, hogy adnak dokumentet, hogy menjünk haza, tudod-e.

* *Antónia Lajos (sz. 1909) homoródalmási lakos 1990 februárjában mondta hangszalagra a fogságról szóló emlékezését. Előzetes megegyezés után otthonában kerestem fel. A hangfelvételt szó szerint jegyeztem le, a zárójelkben a beszédet kísérő gesztusokból próbáltam néhányat rögzíteni. Természetesen az élő beszéd másféle törvények szerint lesz valóságfeltáró alkotás, mint a papírra írt emlékezés. A hangfelvétel anyagát a beszélő utólagos beleegyezésével küldtem a pályázatra.*

A kérdező (K): **OLÁH SÁNDOR**

K: – Sokan voltak?

A.L.: – Sokan, hogyne! Ahajt Maroshévízön bétessékeltek egy herré s reggelig ott tartottak az oroszok. Ekkor má az oroszok kezibe vótunk. Felhoztak Gyergyóújfaluba. Ott még adtak neköm a kezembe egy seprút s egy vedret, hogy a vécét pucoljam le – el tudtam volna szökni, de nem szöktem el. Felvittek Gyergyóditróba. Ditróba esszegyültünk osztán vagy háromezören. S akkor megindítottak s bévittek osztán Románba, gyalog, hatvan s hetven kilométeres sebösséggel mentünk naponta, mezítláb.

Két-három némöt kiállt, hogy valami almák vótak a földön s szedjék fel s ahajt a géppisztolyokkal legéppisztolyozták s ottmaradtak. Akkor osztán elfogtak valami románokot, hogy legyen meg a létszám. Bévittek osztán Románba s Románba esszekerültünk almásiak, tizenegyen vótunk, s osztán egyik részit elhozták hamarább, s münköt osztán felvagonírozta másnap. S közben kivittek az állomásra, hogy pakoljuk fel a vonatot fával. Az orosz vonat fával es ment, tudod-e? Osztán bétettek egy hatvan tonnás kocsiba százhuszat! Így álltunk, mint az ujjom, esszeszorulva!

Osztán megindítottak Oroszország télét. Huszonegy nap vittek! Gondolod-e, le sem tudtunk ülni, s egyebet sem kiálltottak nekünk, csak azt, hogy „Szkojko kaput?“, asztmondja: hány hótt meg? Még Szorotovig adtak ennünk, no, nem mondom, mert egy nap egyszer valamit adtak s egy kicsi vizet, de Szorotovon túl, ott nem. Ott mentünk át a Volgán.

Két orosz feljő s nezik, hogy milyen lábbelink van – jó bokkancsom vót, ugye nem azé mondom, de élelmesebb vótam – abba a helybe a bokkancsot el, s maradtam tiszta mezítláb s mentem Szibériába!

No, osztán átalmentünk a Volgán, akkor azután öt napig csak azt kérdözték, hogy „szkojko kaput” – hány hótt meg? – Ennünk sem vizet sem semmit! Gondold el!

Elértünk osztán Orzba – eccer Novitroszkba lekapcsoltak három vagon, abba mentek az almásiak, haton-heten abba vótak, meg es hótt sok abból. Átalmentünk Orzba s ahogy megérköztünk, ugye nem tudtuk, hogy mit akarnak, hát a vagonba hátranyitották az oroszok az ajtót, két ekkora vassal (*mutatja*) feljött az egyik orosz erről s a másik túl, s aztmondják: Igyi la ulica, s kezdtek hátulról ütni, tudod-e. Amelyik ott vót az ajtónál – háttal es vótak s így es, úgy es – azok kiestek, met hátulról megnyomták. Míg leszállottunk legalább a mű vagonunkból tizen meghaltak, abba a helybe. Tizen!

Akkor osztán a melyikök megéltünk, hát osztán „jākō pityi-sasty” ötösével sorbaállítottak. Esszefogóztunk s hajtottak ki. Akkorra sár vót s akkora jégodor az úton, me egy fagyhullám eljött vót, de

az el es ment vót. Kihajtottak osztán a lágerba, s mondom a kollégámnak, legalább itt víz lesz, met egy bárkából a vízcsap kijött s folydogált jó frissen a víz. Na, bétettek a barakkokba münköt, elszállásoltak. De én nem vótam osztán mezítláb, me két hitván bocskort kaptam vót. Kinek nem vót jó lábbelije, annak bocskort adtak, olyan ipicsöt né. Elmentünk a lágerba, s látom, hogy ott azelőtt olyan zakacsinyök vótak, orosz foglyok, felinél több orosz fogoly vót Oroszországba. Saját foglyok! Nem akarták az elvet!

Kaptam egy szőracsizmát a jobblábamba s egy bokkancsot a más lábamba, s osztón abba teletem ki végig, nem vót semmi más lábbelim.

K: – Nagy volt az a láger?

A.L.: – Nagy! Hát ezörháromszázan vótunk benne. Este hajtottak ki proverkára, népszámlálásra. S amíg kimentünk, minden este legalább ötöt-hatot a hideg megölt! Katonaruhába, lábbali sem vót, sapka sem vót, hitvány gúnyába, met ugye abba fogtak vót el, ez első esztendőbe vót. Akkor osztán béhozták azt, hogy bent csinálják meg a számolást.

De elég az, hogy eljött osztán egy másik vihar, met tetünk annyi vót, hogy így bényóltunk (*benyúl a hóna alá*) ... Hát gondold el, hogy október tizedikén elfogtak s március tizedikén fűrösztöttek meg. Sem meg nem beretválkoztunk, sem meg nem mosakodtunk, sohase mosakodtunk, víz nem vót mosakodni, hát vajegy csepp, amit megigyunk. Negyvennégy októberibe elfogtak s negyvenöt márciusába fűrösztöttek meg. Ilyen szakállam vót ne! (*mutatja*). Ha béjött vóna az asszony, hát nem üsmert vóna meg! (Nevet) Akkor fűrösztöttek meg, de arra oda kerültünk, hogy nem vót szinte, kit megfűrösszenek, met ezörháromszázan bémentünk a lágerba, kórházba es vittek el, de hetvenketten vótunk abból. Minden áldott éjjel négy-öt kocs halottat vittek ki felboncolva... A hastífusz s az élelöm. Hát nem vót élelöm, nem adtak ennünk.

Elég az, hogy a hetvenkettőbe én es benne vótam! Eccer jó egy kicsi némöt s azt mondja, melyik beteg – némötül, hát egy kicsit értöttem némötül es – odatartom a kezemet, megvizsgálja, azt mondja „kák familia?”, mondom, s felír, hogy hogy hívnak. Másnap hát jönnek, keresnek, hogy én vagyok-e, s azt mondják, hogy na jöjjön. Egy barakk el vót kerítve két felé a lágerbe, hátravíttek a halálbarakkba engömöt... oda hátravíttek... (*A beszélő és a felesége sírnak.*) Oda behajítottak s eccer azt mondja egy szentpétöri szomszéd – vót két némöt szanitéc egy kicsike s egy nagyobb, a kicsike örökké rakta bé a fejem alá a gyógyszer, a nagy állandóan szedte ki s elvitte!

Eccer jó a kicsike s azt mondja némötül neköm, hogy „éjszön zi csáj”, azt mondja, innék-e egy teát. A szemem kinyílott vót, s osztán mondom, hogy da. Osztán hozott két-három kalán teát s annyi cukrot, hogy a kalánba úgy elütték a tetejin s amennyi benne maradt. S néztem széjjel, hogy hol vagyok, de akkor ébredtem fel, hogy hol vagyok.

Teli vót a barakk mind olyan emberükkel mind én, s még betegebbekkel mind én, s aval eccer hát hozzák a délebédöt, s felemeltem a fejemöt annyira, amennyire tudtam, de hát a kezemöt se tudtam, harminchét kilós vótam!

Akkor hát kiadják az ebédöt s a kicsi némöt – a jóisten még a fődet es nyugtassa meg ahol van, hát beadogadta az ebédöt, akkor má adtak tudod-e, a báránt kezdték vót vágni s a bárán lábakból olyan szörösököt, de csak amit itthon elhajítunk, s hát ennem adott abból s esment s esment... Mikor eltött három-négy nap, hát én magamtól kezdtem osztán ellegetni s eccer érzöm, hogy többet es meg tudnék enni, akkor a mellettem való betegösködött s reggelre osztán meg es hótt. De mosakodás, vagy kézmosás? Nem es vót divat, tudod-e. Megfogtam s annyira felülttem a másikat, hogy a feje fent vót s a sajkáját letettem az interválra s tettek neki es ételt s tizenöt deka kenyeret, s mentek tovább, nem foglalkoztak ezök az ételhordók...

Megellegettem, annyira kerültem, hogy fel tudtam ültetni, met osztán a betegségöm megtért, s az erő kezdött osztán visszajöni, akkor felköttem s olyan herré mentem, ahol kettő hótt meg, de azt sem tudtam feltámasztani csak a fejit, nem tudtam felültetni, s avval ott ültünk hárman... Ej, csupa tréfálni való az egész (nevet), hát elég a, hogy annyira lettem vót, hogy eccer azt mondják menjek eléfelé – annyira má megélepödtem vót – elmentem vagy háromszor-néccör, de ebbe belétött két hónap es tudod-e.

Eccer jó a komiszió – me minden tíz napba komiszió vót tudod-e, – Anna Pólának hitták – egy fehémp vót ott. Így a seggömöt megcsippenti – egy kicsi hús má kezdött vót lenni – azt mondja tretyij grupa, harmadik osztály, ki kellett menni munkára!

Abba a helybe osztán a halálbarakból kihoztak s elvittek osztán a többi közö. Ott osztán vót szörcsizma s suba s aval fűrész-korpával meg vót a szalmazsák s megvót a fejpárna, vót két lepödő s egy pokróc, s osztán a borsubával bétakaroztunk, fütötték es no azt a barakot, ott vótunk két nap, s eccer csengetnek s azt mondják, hogy a harmadik osztályosoknak ki kell menni munkára. Osztán ki kellett menni, mese nem vót, nem lehetött felesölni.

Osztán elmentünk munkára a kőbányához, hát azt mondja a csoportfelelős, hogy ne üljötök le me megfagytok, hát negyven fo-

kos hidegbe az a gyenge embör hát, mind apipék olyanok vótunk.

Nem ültem le hálistennek, me a mellettem való leült s megfagyott. Akkor bejöttünk osztán, letött a nyóc óra, egy orosz kocsi kövel jött bé örökké utánunk, s osztán mikor húszat-tizenötöt léptünk, hát fődhözöttem magamot, éroztem, hogy nem tudok bémenni úgy sem, nem létezik, nem tudok, – megfogyott két orosz, s mint egy fadarabot felhajított a kocsi tetejire, béhoztak s a láger kapujánál levettek, a többivel bészámoltak s azon a télön osztán nem vótam munkába – azon a télön látták, hogy belöj cselovek, e nem numerál...

Így kiteleltünk osztán negyvenötre. De osztán bétettek egy olyan barakba münkö, akik nem mentünk dógozni, hogy adtak két kosolya – két olyan kicsi kosolya vót – met szurokkal tüzeltek – a füttönél ott vótak az erőssek, s mü gyengébbek ott hátul. Bizenisten ilyen zúzmara vót mindenütt, még az ajtón es a lehölettől. Ott osztán valahogy kiteleltünk. Ennünk adtak egy kicsi levest, s osztán adták akkor a húsz deka kenyeret. A tartott, az a húsz deka kenyér. Olyan kenyeret adtak mind itt a mútkorokba, az őszön, az a fekete, de olyan lágy vót, hogyha felhajítottad vóna a falra, hát odaragadt vóna. Egy papír vót mindegyiknek előtte, s ha vaegy morzsa leszakadt, azt osztán nyalta es bé. Ne félj, nem ment kárba semmi.

Na, osztán akkor eltött negyvenöt, na! Negyvenöt után az a sok halott osztán elment tudod-e, nem vót annyi halott, egy kicsitt jobban kezdtek kurálni, de...

Hát osztán felvettük a kapcsolatot az oroszokkal, az asszonyokkal. Adtak tíz deka szappant fürödni, s tíz dekát adtak mosakodni. Essze-vissza vette aki élelmes vót, s megolvasztottuk, s egy darab fát beléreszeltünk abba a szappanba, s az körülvette s kitettük az ablakba s megfagyott, olyan száraz szappan lett, hogy nem vót annál különb, azt osztán adtuk el az asszonyoknak, a civilöknek. Nem vót szappan a civilöknek.

K: – Tudtak érintkezni a civilekkel?

A.L.: – Igen, me mikor mentünk ki egy rubelt adtam az örnek, egy rubelt, hogy eresszön el engömöt.

K: – Pénze honnan volt?

A.L.: – Örökké került valahonnat, tudod-e, me a kenyeret, az vót három rubel benn s künn öt rubellel megvették a civilök. Osztán ilyenből egy-egy rubel került. Akkor az örnek adtam egy rubelt s eleröszöt s mikor visszamentem, hát azt mondja, mit kaptál – má jött az ör – kaptam pityókát, s kaptamilyent, s kaptam olyant s ketten megegyeztünk. S akkor egy hónapig ez az ör vót s akkor letették s akkor jött a másik ör, me nem hagyták, hogy ez az

őr mindörökké jöjjön velünk. Osztán így tángáltam osztán én magamot. Osztán béosztottak egy némöt brigádba s a némöt brigádba vót egy öreg mecsálnyik, egy orosz. Mü ketten vótunk egy nyárúdkarácsonyfalfival. Eccer levetközünk – egy májusban vót ez –, levetközünk s hát az öreg mecsálnyik olyan hitván ingöt vet le tudod-e, s mondom neki, hogy más ingöd nincsen, nyet, nyet azt mondja, neköm tudod-e tiszta új ingöm vót, odadtam neki – vedd fel mondom – s elment haza, s én a hitvánál bé, s vacsorálni nem vacsoráltam, s a némöt örökkel elcseréltem, tiszta új ingöt adtak egy vacsoráétt, én nem ettem semmit akkor s az orosz neköm hozta a szalonnát vaj az odasült kását, vaj ezt vaj azt, még mahorkát, még kenyeret es hozott. Így osztán, így élögettem egy nyáron, az öregtől annyi mindent kihoztam mind a franc. Hát ő mecsálnyik vót kijárt a városba a rokonaihoz, osztán így eltött tudod-e.

K: – Város volt ott ahol voltak?

A.L.: – Város, akkor épült vót, Orz, akkor azt mondták, tíz évvel azelőtt ott a vadak uralkodtak s osztán Némötországból kihordtak, gyáratot hoztak, olyan gyáratot hoztak, hogy az ágyúcsöveket ott öntötték, abba a gyárakba.

Osztán így örökké addig s addig, hogy én kideszcurkáltam magamot hálistennek, de mondom, hogy hitván élet elég vót abba.

Ej te, még mit akartam elmondani, – ezt elmondom, na: Mikor aztán negyvenhétbe azt mondták, hogy a magyarokat eresztik haza, s ott Taskentból, s ott mindenünnét esszeszedték a magyarokat, csak magyar láger vót, osztán örökké kellett mennyünk dógozni, tudod-e, olyan hideg vót, hogy elmentünk földválni, met fundámentumot ástunk, bizenisten ezt a két csizmát s a széköt nem lehetött vóna belétenni, amennyit mü kivágtunk, hát olyan hideg vót, hogy fagyunk meg s ott kénoztak. S akkor azt mondták – melegödő vót s oda bé kellett menni – s az ment bé csak aki szivarazik, másnak nem hagyták – úgy reakptam vót a szivarra mind a franc, kellett reagyjítani, me hanem nem hagyták, hogy bémenj melegödni, anélkül nem lehetött. Osztán negyvennyóig ment no, ment me az embörnek az esze es kinyílott s a nyelvet es egy kicsitt próbálta s minden... Elmentünk egy herré dógozni, s aval láttam, hogy egy néma asszony örökké ott – akkor má a kenyeret ök es kilóra kapták – levágtak egy kilót... Az a néma leán örökké ott állott s azt a darabocskákat örökké szedte el. Azokkal osztán esszekaptam, vót egy öreg anyja, szappant vittem neki s nem tudom még miköt, hát osztán azokat a darabocskákat örökké neköm adták, úgy osztán, hogy én magamot traktáltam ahogy tudtam, hát mindenki... Nekünk egyéb gondunk nem vót, csak,

hogy mit együnk meg. Osztán negyvenhétbe nem eresztöttek haza. Negyvennyócba osztán kikerültem én egy kolhozba. Egy olyan kolhozba kerültem két hónapra, hogy az egész városnak a gabona elraktározása ott vót, egy nagy korpusznak hitták, hozták bé a búzát nyessen a korpuszba, a vagonba tettük belé s a vitte el, négy-öt restán vitte ki, s akkor vitték malomba a búzát.

Eccer azt mondja a mecsálnyik, hogy le kell menjünk a malomba. Elmentünk le négyen a malomba, hogy a zsákokot kubikoljuk essze. Eccer jó egy fehémp s azt mondja, – én vótam a legközelebb hezza – hát azt mondja: szkoljko cselávek, hányán vagyunk. Mondom, csetöre, négyen vagyunk. Elment az asszon – te Sanyi, el meröm mondani neköd, hogy én életömbé, te ha megláttad vóna, hogy mü mit müveltünk akkor! Hozott egy nagy vüdör laskát, ilyen tíz literes vaj tizenegy literes. Megfőzték úgy a levibe, nem vót cukor, vaj dió, vaj... letette, a kalányunk örökké ott vót a zsebünkbe. Az asszon nem ment annyira mind a kert ide, má a laska meg vót éve értöd-e. Azt mondja, boj-boj, jaj, a kezit esszecsapta, hogy ezök hogy esznek. Így vót, ilyen éhösök vótunk fiam.

Elmondhatom, hogy ott vótam négy esztendeig, de úgy, hogy én jóllakjam, hogy még nem tudtam vóna enni eccer sem vót! Adtak, adtak, me a hatvan deka kenyeret azt mindennap megadták, nem es tagadnám el még a nemtudom ki előtt sem. Negyvenöt után, addig nem, de negyvenöt után azt kiadták, de egyéb nem vót semmi. Az ételbe semmi kalória nem vót, hát uram tavasszal kimentek s gyüttötték a labodát, ötven embör, s azt főzték meg nekünk, többieknek, a labodát. S osztán olajféle? Azt mondták négy liter olajat kaptok egy napra s abból háromszor főztek, s abból mi lett ezör kéccáz-ezörháromszáz embörnek!

(Jelenlevő felesége közbeszól): – Mikor hazajött örökké nézte hogy mi van a ganyén, tyúkot öltem s a fejit örökké szotyogtatta bé neköm, hogy ezt mé hajítottam el. A hitván káposzta lapikot szedte essze a ganyé töviről s hozza bé neköm, hogy az ilyent nem hányják el! Má úgy megszokta vót azt a hitván életöt.

– Azt mondtam Sanyi, hogy ha a jóisten adná, hogy haza tudnék én innét menni még eccer, mikor a kocsány bészabadul a mezőn nem kéne féltsenek, me én onnat megélnék a kocsányból a mezőn.

Eccer hallgasd meg, kivittek egy munkára, osztán elszakadt vót a subám, met subánk vót s hócsizma – növembörbe küldtek aratni, búzát arattunk, olyan csórók vótak mind itt most né! Mondom a brigádosnak, hogy eresszön el, hogy menjek, keressek egy cérnát varják meg. Elmeek elé, egy jó ügyes fiatal asszon vót, mondom, hogy mi kéne neköm s azt mondja, hogy nyeto. Mondom van-e egy kicsi ennivaló, nyicsevo nyeto,

azt mondja, semmim sincs. Ej, gondoltam, a jóistenit! Elmeek tovább s aval bé egy herré, koppantok, köszönök illedelmesön oroszul, hát értötöd-e, azt a sárga disznyótököt, amit mü a disznyóknak adunk, azt... meg vót főve s mindegyiknek egy fél tök a kezibe s egy-egy kanállal eszik tudod-e. A család. Egy nagy darabot neköm es idead az asszon s ellegetöm, ellegetöm, megettem na feleformát, s há mondom bolsoj nye nádo, mondom több nem kell belőle. Egy fiatal embör vót s kinyiccsa a kuferját s adott neköm egy harminc dekányi barna kenyeret. Az az embör.

Elmenyek egy másik házhoz s hát ott azt mondja, hogy nincsen semmi, amit adjak enned, azt mondja. No, gondolom, hogy elmeek, – oztán mentem tovább – cérnát kaptam osztán, hogy a ruhát varjam meg, csak nem vót tőjök. Gondoltam kapok a románál, me ketten vótunk magyarok s a többi román vót abba a brigádba ahova vittek. Elmentem, s hát nezem, hogy az úton túl van egy világ gondolom oda még bémenyek, tudod-e olyan szökött, szökevényforma vótam me én a brigádból elkéreztem, csak nem szabadott vóna.

Megkoppantom az ajtót, az ajtó úgy van náluk, hogy az út felől van a ház, s ott vannak a marhák, s azon hátul van a lakások. Hát értöd-e egy férfi szól a kutyának, egy kutya ugatott, bémeek s mondom Zdrásztvujtye tovaris, zdrásztvujtye, azt mondja, igyi la dam, azt mondja, hogy menjek bé a házba. Nézőm értötöd-e, hogy hát főhadnagyi rangban van, tudod-e. A sapka nem vót a fejibe.

Ej, gondoltam, most! Most Laji! Rossz herré jöttem. Bémeek... s há eccer azt mondja üljek le, s leülök, s azt mondja szivarazom, igen, mondom, eléveszi az – az oroszoknak van a Pravda, esze vót túrve, na hasítsak újságot s gyűjtsak reá, met a mahorkájok itt van a zsebökbe az orosz tisztöknek es, nem tárcába vagy szivar – lofasz. – Hasítsak egy kicsit azt mondja, hasítottam osztán, három szivar lett belőle. Azt mondja, ehennél-e, de tököt es ettem vót s még egyebet es, osztán pityókatokánt csinált az orosz olyant, hogy ilyent életömbe itthon sem ettem s ott sem. Tiszta zsírba a pityóka meg vót rotyogva s azt mondja, moloko, tej kell-e, s azt es egy fél csiporral megittam tudod-e, szakának mondják ök, s azt mondja a főhadnagy hova való vagyok, – Pest, ugye heába mondok egyebet. – S milyen nádó, mondom vengri, met úgy híjják vengri a magyart. Ej, azt mondja! Hegyeshalomnál mentem ki Némötországba, milyen leányok vannak s milyen bor van s milyen kenyér van, ez az egész ország hujová – tudod-e az orosz fasszal beszél, ugye a román pizdával beszél – de hujová tozse, hujová az egész ország.

Nektök erőssen rossz itt azt mondja, hogy es tudtok élni. Osztón felit magyarul s felit némötül s felit oroszul osztán jól beszélgetünk. Azt mondja neköm, hogy hónap el kell menjek, megmondta, hogy hova de nem értöttem, hónapután gyere nálunk, azt mondja esment, még beszélgetünk. De többet nem tudtam elmenni met nem erőstöttek el.

Eltött, valahogy osztán az a három-négy esztendő. Negyvennégy októbertől negyvennyóc szeptembör huszonhatodikáig.

K: – Hallatszott-e már előre, hogy mikor engedik haza?

A.L.: – Azt örökké mondták, hogy mentek haza. Utaján má nem es törödtünk...

De tudod-e, milyen kultúraszok vótak azok a némötök. Azok respektáltak még az örvezetőnek es, mü senkinek sem, még a századosnak sem semmit. Mikor azt mondta, hogy vigyázz! akkor azok mind vigyázba álltak még az örvezetőnek es. Mü? Le vagytok baszva, mondtuk a magyaroknak.

K: – Az egyenruhát megtartották bent a lágerben?

A.L.: – Nem, nem tartották csak a mivoltjuk, egyenruha nem vót.

Osztón azonba elkülönítettek münköt a némötöktől, a némötökbe többfajta alakulat vót, vótak azok az essösök, bé vót süteve a honyok alja. Azokat osztón ott tartották több üdég, hét esztendeig es tartották, felépítötték Oroszországot.

Eccer eleresztötték a franciákat, s osztón a fmnököt, eresztötték a románokat s úgy osztán münköt. Ha román katonák lettünk vóna, eleresztöttek vóna mikor Románia kapitulált negyvennégybe, akkor má a román foglyokat szedték esze s hozták, de mü magyar katonák vótunk.

Osztón ott es milyen kálvária vót te Sanyi! Bérokultunk a magyarokhoz, tudod-e, áldott szerencsére, nem azé mondom, de a jóistennek van egy kicsi béléltása es, hát március negyedikén bémentünk s engömöt nem vittek bé igyenösen a harctérre, hát a hatodik erődszázadba bérokultam Szalárdtelepre, még az aszszon es járt oda.

K: – Maguk akkor már össze voltak házasodva?

A.L.: – Essze, hogyne, megvót a két gyermek.

K: – Maga tudott-e valamit a fogság alatt?

A.L.-né: – Másfél esztendeig nem, osztán azután kaptam egy levelezőlapot, hogy él s egészségbe van, ennél egyéb nem jött. Osztán azután akkor kezdött írni, de a levelet írta meg, azt mondja, s tette fel a postára s sohase jött meg, nem hozták el.

A.L.: – Írtunk vóna, de nem adtak semmit, mire írjunk. Másfél esztendő múlva osztán kezdtek adni a papírt, hogy erre írjon s a többit küldje haza, hogy onnat válaszoljanak.

K: – A hazajövés a fogságból hogy volt?

A.L.: – Szeptembőr nyócadikán, negyvennyócba, azt mondják, hogy menyünk haza. Nem mentünk munkára, nem vittek el, öt-hat nap, öztettek. Adtak nadrágot s zseböm vót neköm – egy fiatal asszon vót s belényúl a zsebömbe – s azt mondja bolsoj ermán (*nevet*). Más nadrágot adtak.

Felültünk a vonatra, bėjöttünk az állomásra, de azelőtt má vagonírozták, számolták fel a légert. Na, hónap reggel menyünk, mondta a lágerparancsnok.

Vót egy Pógár Jóska nevű oláhfalvi, ez es az orosz nyelvet jól megtanólta vót, két nyelvet bírt amikor mentünk el, úgy felszedte az orosz, egy perc alatt oroszul es beszélt.

S há szállítanak. Ambrus János, Antónia Lajos, nyomtak egy nagy fehér zászlót a kezembe, szeptembőr nyócadikán vót, osztán kisorakoztatták az egészet, tudod-e. Azt mongja Pógár add oda a zászlót egy fiatalabbnak, erősebbnek. Hátrébb léptem vagy hárommal s megindultunk s azt mondja, most belékezdünk a nótába: „Százados úr előre, előre...” ej, mi vót ott, a könny folyt mindegyikünknek, mind sírtunk.

K: – Többen voltak magyarok?

A.L.: – Többen, többen vótunk met esszeszedtek, körülbelől vótunk ezömécázan, annyian magyarok összekerültünk, me mindenünnen esszeszedték.

Azt mondja Pógár, hogy a páratlan szakaszok énekölnek s a párosok hallgatnak, mikor azok kifáradnak hát a más kezdi előlről. Osztán... ej, nem es jó arról beszélni, mit éréztünk akkor...

A gyárakba, ahol dolgoztunk, hát vótak fehérnépek es, met fehérnép sok vót, inkább fehérnépek vótak, hánták a virágot elejünkbe, hogy a magyarok mennek haza. Me a magyar munkás vót tudod-e, szerettek na, akkárhova mentünk, szerettek...

Kimeünk az állomásra, s jönnek valami fejesök s azt mondják nincsen vagon, vaj vagon van, csak nincs mozdony ami esszeszedje, esszerakja. Ej, nem baj, neki, egy perc alatt a személyvonatot esszeállítottuk. Hol vannak a priccsök? Ki a raktárból s felszereltük, akkor tettek fel a vagonba hatvanat de priccsel, úgy, hogy lehetött ott aludni.

Tizenhat nap osztán hoztak az orosz határig visszafelé. Át-hoztak a román határnál az oroszok, de tudod-e, hogy megvizsgáltak, az anyjok mindenit.

Négy granicserral, kettő a kocsikot vizsgálta s a másik kettő a tetejit, hogy vajegyvet nem hozunk-e el.

K: – Oroszt?

A.L.: – Oroszt hogyne, az orosz civilök közül, vaj foglyot vaj valamit nem hozunk-e. Osztán mikor a vonatot átalvizsgálták

akkor azt mondták, na mindenki menjen a helyire s akkor a mozdony hátul állt s a Pruton keresztül taszított Jasiba. S ott vót osztán a román vonat, ott felültünk a vonatra de mennyit különbözött te Sanyi, me úgy dőcögtünk Oroszországba... igaz, hogy széjősebb s hosszabb kocsik vannak s még es úgy dőcögött. Átalúltunk s hát úgy menyen mind a franc, osztán béhoztak Foksánba. Foksánba vót a rezesbanda tudod-e, ej, vágta a darabot. Mikor béérköztünk, hát bémeünk a többiek közi, s kérdöm egyet, hogy vajegy almási van-e. Van azt mondja, egy abásfalit találtam megkérődzni, Sorbán Miska s Bodor Gábor s Gothárd Vilmos. Osztán kezdtem keresni s Sorbán Miska ott álldogált s nekimentem. Kezdtünk osztán beszélgetni na, s ők osztán másnap el es mentek me ők annyit vótak ott, elmentek.

Reggel felkeltünk s ők eljöttek, s azt mondja – egy oláhfali vót nekünk a parancsnok – mindenkinek ki kell menni munkára, ide s oda, lehet itt ülünk két nap, lehet három nap.

Abba a helybe mentem egy társsal, hát osztán tízen lemaradtunk mü, vót tíz invalidus, rokkant, félszeg, aval na osztán a többiek elmentek s azt mondja Földvári, a parancsnok, szedd esze a bandát azt mondja, mentek a pékségbe s ott dőgoztok valamit, a sáncokat ki kellett takarítani, ott osztán én vótam a főnök.

Mikor estére kerültünk azt mondja egy férfi, hogy menjek vissza mikor szedik ki a kenyeret s akkor ad neköm egy muhánkát, me úgy mondták muhánka.

K: – Ez Foksányba volt?

A.L.: – Foksányba, má oda hazajöttünk vót, má oda eljöttünk vót. Elmenyek bé s aval hát nem eresztenek bé, ott pityókát hántottak a mü foglyaink, azt mondja az egyik, hogy Antonyát eresszék bé, ő es a mü kutyánk kölyke (nevet). Bémentem s kaptam két esszetört kenyeret, ügye nem sikerült mindegyik olyan jól. No, osztán mondom eccer most már jól laktam, akkor jól laktam vót. Osztán mikor reggelre kerültünk, azt mondják, no menyünk haza most. Jó az ezredös, tartott egy nagy beszédöt, hogy: úgy mondjátok fiaim ahogy vótatok Oroszországba. Senki se tagadjon le semmit, azt mondja. Ezt az orosz ezredös mondta, eljött vót Foksányig, a román fordította le nekünk osztán. Azt mondja a román ezredös, hogy a gyorsvonat érközik, ebbe s ebbe a szomszéd faluba kerulte el a másikat. Senki se menjen a gyorsvonattal, jó a személyvonat s aval osztán élményünk. Megéljőnőztük az ezredöst s aval osztán elment.

Eccer há fütyöl a vonat s megérközik, hát minden lépcsőn annyi embör mind az oroszok, de mü egy perc alatt felültünk.

Ej, a románok akik benn vótak hogy mü miért... Állj meg az annya istenit, az ablakon ebbe a helybe mennék ki...

Egy perc alatt lejöttünk osztán Plojestire, azt mondja az állomásfőnök, hogy a foglyok még ne menjenek, jó egy vonat Bukarestből melyik menyen Brassóba, de arra ne üljön fel senki se, hanem jó egy másik személyvonat s arra. Nem es hallgatunk reá, ültünk fel amelyik hamarabb jött arra. Eleget a főnök, hogy ne menjenek, de a vihar elől, az árvíz elől nem lehet fére állni. (...)

Osztán egy perc alatt bėjöttünk Brassóba, vótunk még ketten hárman, én üsmerös vótam Brassóba s menyünk a járdán s találkozunk egy vargyasi komámmal. Ej, komám! Azt mondja, hát hogy vagytok? Hát mondom koma, még élünk. Abba a hejbe adott száz-száz lejt, Csiki Istvánnal vótunk. Nincs üdöm azt mondja, hogy veletök menjek, hát ezt a pénzt fogadjátok el. Osztán el es fogadtuk mü jószüvel. Négy esztendőre kétszáz lejt adtak, mikor visszajöttünk akkor feljövünk a piacra, hát ott vannak valami almásiak s ennünk adnak. Hát eccer egy sofőr ott nyelögeti a túró – de vót olyan húsz-harminc deka körüli – s kérdi hogy honnan jőnek maguk? Mondjuk, Oroszországból. Csombolyította esse. – Ehetnék-e? – Igen, mondom, s ideadta a túró.

Osztán így hálistennek valahogy-valahogy...de tudod-e attól kezdve, hogy münköt ott a Kárpátokba széjjelverte s attól errefelé mikön mentünk mü keresztül... Reánk lövödöztek s el búttunk s... Élig tudtunk osztán valahogy hazavergödni. Osztán eltött. Hogyha az embör előlről kezdené az élettyit, azé egy kicsi rigmust, egy kicsi regényt lehetne írni.

Osztán hazajöttünk na, hálistennek, az asszon még meg vöt, me nem ment férhöz, de gondoltam ejsze férhöz es menyen ha esse van, de nem vót elég esse, én attól férhöz mentem vóna. De megvárt na, s osztán újrakezdtük az életöt.

UTÓSZÓ

A Hargita Népe napilap első alkalommal az 1992. október 28-i lapszámában írta ki a Fogságom története című pályázatát. Idézzük a szöveget:

„Sok ezer ember számára jelent megbecsülést és gondoskodást a magyar kárpótlási törvény, azok számára, akik a második világháború után kerültek szovjet fogságba. A kárpótlási törvény, az igazoló iratok előkeresése, a jelentkezés sok-sok idős embert hozott izgalomba, s bár az évtizedek folyamán sokszor felidéztek a fogságban szerzett élményeiket, az ottani megpróbáltatásokat, talán sosem volt időszerűbb ezeknek megörökítése, lejegyzése. Idős emberek katonaságának-fogságának történeteivel talán maga a történelem is teljesebb lenne, évtizedek óta megszakadt emberi kapcsolatokra is fény derülne, ezek közül sok talán felújulna, felújulhatna. A Hargita Népe napilap szerkesztősége éppen ezért pályázatot hirdet *Fogságom története* címmel. A beküldött anyagból lapunk majd rendszeres válogatást közöl és a legjobb, legérdemesebb pályamunkákat díjazza. (...) Beküldési határidő 1993. június 30.

Lévéen, hogy jórészt olyan idős emberekről van szó, akik közül nem mindenki képes leírni emlékeit, gyermekeik, unokáik stb. segítségével, közreműködésével is elkészíthető a szöveg, amit lehetőleg gépelve kérünk beküldeni.”

A felhívás után rövidesen kezdtek érkezni az emlékezések: változatos terjedelemben, legépelve vagy kéziratban. Az 1992. december 12-i lapszámában már a következő felhívást közölhettük:

„Lapunknak a Fogságom története címmel meghirdetett pályázatára sorra-rendre érkezni kezdtek a pályamunkák, s bizonyára az ezekből közölt válogatások, részletek újabb ösztönzést adnak mindazoknak, akik a maguk nevében és a már nem élő sok-sok bajtársuk helyett is vallomást tesznek. Vannak, akik maguk róják papírra meghurcoltatásuk történetét, másokat hozzátartozók, családtagok, diákok stb. segítenek, hisz egy történelmi korszak képét ezáltal is árnyaltabbá, ismertebbé tenni valamennyiünk célja.

Mai lapszámunk 6. oldalán íme az első történet, amellyel megkezdjük a sorozatot. A következő hetekben-hónapokban rendszeres és izgalmas olvasmányként ajánljuk tehát olvasóinknak a Fogságom történetét.”

Végül is a Fogságom története sorozatos megjelenése a szerkesztési munka függvényében történt. A maximum egy oldalnyi teijedelem a nagyobb, terjedelmesebb pályamunkák esetében csupán egy-egy részlet kiragadását tette lehetővé, viszont a kisebb terjedelmű elbeszélések, közlések esetén két-három történet került egymás mellé egy oldalon. A szerkesztésnél érvényesült a beküldési sorrend is, de szempont volt az is, hogy a „következő” közlés elmoz-

dúljon az előbbitől, valamint új mozzanatot ecseteljen. Így van, aki a fogság kezdetét, az érkezést vázolja, másnál a hazatérés, a fogság vége a kiragadott részlet.

A pályamunkák beküldési határideje után 1993. december 15-én, a közlés egy éves évfordulóján sor került a pályázók találkozója-ra és a díjkiosztásra. Igazi eseménynek számított a rendezvény, támogatók közreműködésével mondhatni mindenki kapott díjat, ajándékot. Az ünnepi pillanatok a helyi tévéstúdiók is megörökítették, a Hargita Népe pedig egy egész oldalas beszámolót közölt.

Ebből idézzük a sorozat szerkesztőjének észrevételeit:

„A pályázat nem szabott ki egy egységes szempontot, így volt aki papírra vetette, más legépelte a kéziratot. A stílus és nyelvi pallérozottság a különböző kategóriájú embereknél mutatkozik, hisz egyszerű falusi gazdák és nyugdíjas tanárok, ügyvédek stb. vannak itt, de függetlenül az iskolázottságtól, eredetiség és az elbeszélőkészség különböző szinteket mutat. A szerkesztés során nem volt szándékában a szerkesztőnek durván átírni a szövegeket, a nyelvi pallérozást, a nyelvhelyesség követelményeit, a stilizálást úgy próbáltam érvényesíteni, hogy az ne „lúgozza” ki a sajátos nyelvi ízeket, fordulatokat, a szóhasználatot. Akadnak tömör, szemléletes beszámolók és nehezkesebb, körülményeskedőbb elbeszélések, de hát mindenki a saját egyéniségét érvényesítette, mindenki közvetlenül vagy közvetve élményszerűen, a saját történetét mondta fel. Természetesen a saját történetek végül is variációk ugyanarra témára, egy kollektív műfajjá állnak össze a szövegrészek.

Mutatóban, néprajzi szempontból a homoródalmási Antónia Lajos visszaemlékezését említhetjük, hisz a gyűjtést szakember végezte.

A gyűjtemény elsősorban egy sajtóakció végeredményének tekinthető, s mert egy megyei lap közölte a Pályázati felhívást, egy szűkebb tájegységről jelentkeztek a pályázók.

Egy éve, hogy a Hargita Népe olvasói rendszeresen olvashatják a Fogságom története pályázatra beérkezett írásokat. A tavaly meghirdetett pályázatra hetvenkét idős ember, volt hadifogoly írta meg és küldte el élete legmegrázóbb élményét, a katonaság, a háború, a hadifogság történetét. Azt hiszem, a legidősebb férfinemzedék tagjai közül megyénkben aki csak meg tudta fogni a tollat, aki csak tollba tudta mondani a szavakat, a mondatokat – benevezett erre a pályázatra. Nem a csekélyke, jelképes díjakért (ugyanis a tavaly még csak három díjról volt szó, egy tízezres, egy nyolcezres és egy ötezres díjról), hanem a lelki kárpótlásért. Mert lelki kárpótlást jelentett nekik, ha törleszthették azt a sok élményt, tapasztalatot, terhet, amit eddig magukban hordoztak. Talán adósnak érezték magukat kicsit:

nem múlhat el a század anélkül, hogy végre a nyilvánosság előtt, szabadon ki ne öntsék mindazt, ami a szívüket nyomta. Hát életük és a század alkonyán megkapták ezt a „sanszot” a pályázat meghirdetése csupán az alkalmat, a biztatást jelentette.

Mert ugyan mondták, mesélték fél évszázadon át félve meg-rázó történeteiket ők a petróleumlámpa fényénél, a családi asztalnál, vagy a kapu előtt, a kispadon! Beszélték, mondták újra és újra az elmondhatatlant, a felejthetlent, mindazt, amit a világ velük elkövetett, véghezvitt! Alkalmuk volt szembesülni, szembenézni a sarkából kifordult, kivetkőzött világgal, alkalmuk volt távoli, idegen hatalmak markába kiszolgáltatottnak lenni, átélni poklot, drámát, ők azok, akik megtanulták, hogy mit jelent a szülőföld, mert megismerték az idegenséget. Ők azok, akik megtanulták, hogy mit jelent a szabadság, mert megismerték a rabságot. Ők azok, akik tudják, hogy mit jelent az emberség, mert megismerték az embertelenséget. Ők azok, akik a legjobban ismerik, akik a legtöbbet tudnak erről a búcsúzó századról.

Alapélményük a háború, a hadifogság. Múltuk-világuk leg-hűebb modellje a katonaság, semmit sem érthet meg belőlük az, aki ezt nem érti. „Ne felejtük, hogy katonák voltunk!” – mondotta pohárkoccintás közben a hajdani kovácsmester.

Ne felejtük, ne felejtétek, hogy katonák voltunk! – mondja a tekintetük. Hogy háborúban voltunk, hogy fogságban voltunk. Nem múlhatnak el az ők emlékei, nem viheti el, nem sodorhatja el azokat a múltó idő. A múltó, a kimúló század. E századvégi nagy turkálóban ott a sok elhasznált bővli, az elhurbolt ringy-rongy, a könyvtárnai szemét, a szellemi moslák – de az ők írásai, krónikái, a katonaságról, a háborúról és a hadifogságról szóló történetei, tapasztalatai valódiak, hitelesek. E századvégi turkálóból érdemes átmeneni a jövőbe ezeket a vallomásokat, a század utolsó tanúinak krónikáit. Minden szavuk a kollektív emlékezés része.

Fél évszázada orosz tél van az életükben. Jött utánuk az a jövő, melynek a múltját érzékelhették, megismerhették. Jött utánuk a Szibériás tél, a láger, mintha ők húzták-hozták volna magukkal! Jött utánuk a nagy kísérlet, a nagy kísérlet, hogy szabadságukban se legyen szabadulásuk!

S mert elviselték az elviselhetetlent, mit várhatnak még ettől a századtól? Amelynek utolsó vagonja most zakatol át a megkopott váltókon...

Isten éltesse őket és tartsa meg az emlékezetben!

FERENCZ IMRE

NÉVMUTATÓ

Aczél Márton	Kászonimpér	75
Albert Balázs	Csíkszépvíz	223
Ambrus István	Dobó	270-271
Ambrus János		292
Ambrus József	Korond	86
Ambrus Jenő	Csíkszereda	223
Ambrus Károly	Csíkszereda	225
Ambrus Lajos	Gyergyócsomafalva	102
András István	Lövete	126
André Ábel	Csíkszentkirály	212
Antónia Lajos	Homoródalmás	281
Antal Áron		183
Bálint Dénes		76
Bálint György	Patakfalva	59
Bálint Sándor	Hágótó	128
Bélteki József		20
Bíró Ferenc	Menaság-Újfalu	181
Bőjte László	Csíkszenttamás	65
Bajkó József	Gyergyóújfalu	257
Bajna András		15
Bajna Ferenc		76
Bakos József	Szolnok	53
Balázs Ferenc	Székelyudvarhely	148
Balázs József	Homoródkarácsonyfalva	125
Barabás József	Csíkszereda	223
Barna ?	Budapest	22
Bartók István	Csíkszentsimon	180
Bartha András	Kászonújfalu	75
Bartha Antal	Kászonújfalu	75
Bartha Péter	Korond	86
Beke Gyula	Homoródalmás	281
Bende Márton		54
Benedek Péter	Zetelaka	46
Benedek Vencel	Gyergyószentmiklós	236
Bercenaru, D. Const. Alex	Progresu-Budeşti	189
Bezsán Szilárd	Csíkszereda	223
Binder István		76
Blénessy Jenő	Gyergyószentmiklós	173
Bodó Sándor	Kászonfeltíz	61
Bodor Gábor	Homoródalmás	293

Bors Lajos	Csíkmenaság	179
Borsos Lajos		104
Borsos Tamás		102
Brettschneider Lajos	Maroshévíz	132
Cakula Ion		238
Csiki József	Gyergyócsomafalva	20
Csíkos		264
Csata János	Gyergyócsomafalva	104
Csata József	Gyergyócsomafalva	56
Csata Sándor	Gyergyócsomafalva	16
Csedő Antal idős	Csíkmenaság	183
Csedő János (Cseszle)	Csíkszentgyörgy	183
Csedő László	Csíkmenaság	183
Csekme László	Zabolapáva	190
Cselényi Béla	Kolozsvár	278
Csibi Géza Id.	Csíkszereda	167
Csibi József	Ditró	95, 96
Csiki István		294
Czikó Gergely	Csíkmenaság	183
Dániel Bálint	Csíkmenaság	160
Dávid Márton	Fenyéd	61
Damokos András	Csíkszentgyörgy	183
Demeter Gyula	Lövete	126
Derzsi Domokos		249
Dobes Ottó		54
Egyed László	Lövete	126
Erős László	Gyergyócsomafalva	34
Eröss Ernő	Székelyudvarhely	147
Fülöp András	Kászonújfalu	75
Füleki Sándor	Csíkszereda	12
Farkas Márton		103
Fazakas György	Marosmagyaró	159
Fehérvári Béla	Budapest	271
Fehérvári Jancsi		264-267
Fejér László	Kecskemét(?)	54
Fekete János		78
Ferencz Géza	Szatmár, Csík	279
Ferenczi József	Gyergyóújfalu	243
Froman (csendőr- szakaszvezető)		78
Gáborházi (?)		267
Gál Jenő	Csíkszentdomokos	279
Gólicza András	Lövete	126

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gidó Bálint	Székelyudvarhely	279
Gidró István	Salamás	257
Gothárd Vilmos	Homoródalmás	293
Grigorics József	Komárom	237
Gruber (?)		174
György Albert	Csíkmenaság	183
György József	Gyergyószentmiklós	194
Györgydeák Imre	Ditró	95
Halicska László	Csíkmenaság	183
Hallschtern György		134
Hartmann Emil	Segesvár	238
Havlin Jancsi		266
Herbach Vili	Köln	264
Hermán Jóska		221
Hobaj József	Gyergyótölgyes	255
Holbach Sándor	Marosvásárhely	279
Horváth József		264
Ilyés Ferenc	Gyergyóújfalu	259
István Ferenc	Korond	89
Ivás István	Marosmagyaró,	154
	Csíkszereda	
János Pál	Csíkszereda	53
Jánosi Berci		257
Józsa Gyula	Homoródalmás	126, 127
Józsa János	Kolozsvár	190
Józsa Mózes	Pálpataka	68
József Ágoston	Kápolnásfalu	59
Jakab József	Csíkszereda	275
Kádár Dombi Mózes	Homoródszentmárton	126-127
Kákonyi Kálmán dr.	Csíkszereda	278
Kállai Kristóf (főhadnagy)		238
Kászoni Alajos	Csíkszatóság	223
Köllő József	Gyergyócsomafalva	41
Karda László	Gyergyószentmiklós	22
Kardalos (századparancsnok)		104
Kecseti György	Nagygalambfalva	274
Kelemen Ferenc	Kányád	123
Kiss (százados)		122
Kisvárdai Ferenc		78
Kocsis Pista		55
Korodi Imre	Tusnád	263
Kosztai János	Gyergyószentmiklós	246
Kosztolányi Dezső	Székelyudvarhely	263

Kovács (?)		110, 112
Kovács Ervin	Budapest	62-63
Kovács Mihály	Máréfalva	143
Kovács Sándor		69
Krausz Jani		178
Kristály Ferenc	Csikszentdomokos	61
Kulcsár István	Budapest	236
Kurta László	Kászonújfalú	191
Lázár István	Lövete	126
Lenárt Kálmán		61
Lőrincz Gáspár	Madéfalva	9
Lőrincz Gyula	Kápolnásfalú	59
Lövi (?)		174
La Rocca (?)	Spanyolország	176
Ladó Dénes	Csikszentlélek	185
Lajtos Lajos		31
Lukács András	Parajd	197
Lukács Béla	Kobátfalva	249
Lukács Mihály	Zetelaka	271
Márton András dr.		154
Márton Domokos	Gyergyóalfalu	239
Márton György	Mezőpanit	160
Márton Gyula	Csikszentgyörgy	183
Máthé Károly	Madéfalva	9
Mózes Endre	Sükő (Felsőboldogfalva)	215
Mackó (?)		264
Major Miklós dr.	Székelyudvarhely	137
Maklári János		85
Marti Ferenc		226
Medvecz Jóska		85
Mihálcz József	Kászonfeltíz	74
Mihály Ignác	Csikmenaság	221
Miklós László dr.		151
Miklós Vencel	Gyergyóújfalú, Szováta	113
Molnár János	Ditró	161
Molnos Márton	Korond	86
Morovik (?)		264
Nánai Ferenc		224
Német Imre		61
Nagy Feri	Esztergom	31-33
Nagy István	Marosvásárhely	279
Nagy János	Zetelaka	273
Novák (alezredes)		173

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Olti Árpád	Madéfalva (Alszeg)	211
Olti Árpád	Madéfalva (Középtíz)	211
Olti Félix	Madéfalva	211
Orbán István	Székelyudvarhely	76
Orbán László		44
Pál György	Székelyudvarhely	119
Páll János	Homoródszentmárton	126
Péter Imre		226
Péter József	Gyergyócsomafalva	204
Péter Károly	Csicsó	73
Piros János	Malomfalva	149
Polgár Jóska	Kápolnásfalu (?)	292
Portik Dénes		249
Puskás Antal	Ditró	94
Puskás Bálint	Ditró	95
Puskás János	Ditró	95
Quitana, Emilio Rodriguez	Spanyolország	176
Rápáti József		20
Részeg Albert	Csíkszentgyörgy	183
Rapi András		238
Rovó Ferenc		154
Rusz Gergely	Csinód	191
Sándor Dezső	Kisgalambfalva	71
Sándor Imre	Bethlenfalva	92
Sára András	Gyergyócsomafalva	15
Sári Pál		15
Sólyom Ignác	Gyergyóújfalu	257
Sóos Vilmos	Zetelaka	269
Simiglai Ferenc		61
Simon Vencel	Gyergyószentmiklós	107
Singer Gyurka		173-176
Soós Elek	Homoródújfalu	90
Somogyi György		250-251
Sorbán Miska	Homoródalmás	293
Spitzer Jenő	Budapest	66
Stein-Kugler Jenő	Máramarossziget	177
Stromaiér Marci		267
Sulyok Imre	Budapest	171
Szántó (?)		264
Szász Ferenc	Kolozsvár	149
Szász Ferenc		205
Székely Imre		15, 19-20
Székely József	Madéfalva	9, 12-13

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Széplaki (?)		62
Szőcs András	Kápolnásfalu	60
Szőcs András (kántor-tanító)		172
Szőcs Margit	Kolozsvár	70
Szőnyi János	Szeged	62
Szabó Gergely	Szentdomokos	238
Szabó István	Gyergyó (?)	111
Szabó József	Gyergyószentmiklós	236
Szabó Jenő		20
Szabó Matyi	Szeged	117
Szabó Mihály	Mezőbánd	160
Szabó Sándor	Kolozsvár	79
Szakállos Imre	Atyha	68
Szentes Dónát	Csikmadéfalva	211
Szentes Mihály	Madéfalva	9
Szentirmai Elemér		237
Szilágyi István		103
Szilágyi Sándor	Homoródkarácsonyfalva	127
Szilágyi testvérek		63
Szilasi (?)		108
Szilveszter Sándor	Kászonújfalva	75
Tőkés József dr.	Sepsiszentgyörgy	170
Tamás László	Zetelaka	269
Tamási (szakaszvezető)		123
Tamási Gábor	Ditró, Brassó	27
Tamási Vilmos	Korond	86
Tatár Géza		54
Tihanyi Ferenc	Budapest	271
Toró Ödön	Kányád	122
Torr Péter (tizedes)		269
Tulit István	Zsögöd (?)	179
Ungvári (?)	Kassa	22
Vajda Jenő		53
Varga Ferenc	Homoródkarácsonyfalva	127
Varga Mihály	Kökös	70
Vitos Lajos	Kászon	190
Voicu Aurél	Fogaras	238
Zsók Béni	Madéfalva	9
Zsombori Károly	Parajd	230

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Dr. Balázs Lajos</i>	
ELŐSZÓ	3
<i>Máthé Károly</i>	
NEGYVEN EMBER CSAK A SÍROKAT ÁSTA...	9
<i>Sára András</i>	
A MALINKI SZOLDÁT	15
<i>Karda László</i>	
KARÁCSONYI HAZATÉRÉS	22
<i>Tamási Gábor</i>	
KÉSEI BEVONULÁS, KÉSEI HAZATÉRÉS	27
<i>Erős László</i>	
ÉVEKIG VÁRTUK A ZAPISZKÁT	34
<i>Köllő József</i>	
A KOPORSÓ ELŐ VOLT KÉSZÍTVE	41
<i>Benedek Péter</i>	
SZÖKEVÉNYBŐL HADIFOGOLY	46
<i>János Pál</i>	
ÁLMOMBAN OTTHON JÁRTAM	53
<i>Csata József</i>	
CSUDA, HOGY KIBÍRTAM	56
<i>Lőrincz Gyula</i>	
NEM MINDENKI ÉBREDT FEL...	59
<i>Bodó Sándor</i>	
GOLGOTA ÉS KÁLVÁRIA	61
<i>Bőjte László</i>	
A REMÉNY MEGTARTOTT	65
<i>Szakállos Imre</i>	
SZTÁLINNÁL ELINTÉZTE	68
<i>Sándor Dezső</i>	
VÉGELGYENGÜLÉSIG	71

<i>Mihálcz József</i>	
A TÁRSAIM NEM TÉRTEK HAZA	74
<i>Orbán István</i>	
ÉDESANYÁM SÍRVA VÁRT	76
<i>Szabó Sándor</i>	
ÉLŐK ÉS HOLTAK	79
<i>Ambrus József</i>	
MIND SÍRTUNK ÖRÖMÜNKBEN	86
<i>Soós Elek</i>	
AHÁNYAT LÉPEK	90
<i>Sándor Imre</i>	
A HÁROMSZÁZADIK	92
<i>Puskás Antal</i>	
A PÁNCÉLOSOKKAL SZEMBEN	94
<i>Ambrus Lajos</i>	
SZTÁLIN JÓVOLTÁBÓL...	102
<i>Simon Vencel</i>	
MAGNITOGORSZKBAN	107
<i>Miklós Venczel</i>	
A NAGY CSÉPLŐGÉPBEN	113
<i>Pál György</i>	
SZINTE OTT MARADTAM...	119
<i>Toró Ödön</i>	
BEÖLTÖZTETTEK NÉMETNEK	122
<i>Balázs József</i>	
NOVIGHORLOVKA MELLETT	125
<i>Bálint Sándor</i>	
ÍGY TÁNGÁLTAM AZ ÉLETEMET	128
<i>Brettschneider Lajos</i>	
A SZOVJET PARADICSOMBAN	132
<i>Dr. Major Miklós</i>	
ÉLNI AKARNI KELL...	137

<i>Kovács Mihály</i>	
ÁLLANDÓAN HITEGETTEK	143
<i>Erőss Ernő</i>	
EGY KÁLVÁRIÁS ÚT	147
<i>Piros János</i>	
NEGYVENNÉGYTŐL ÖTVENÖTIG	149
<i>Ivás István</i>	
TRAGIKOMIKUS ÁTVÁLTOZÁSOK	154
<i>Molnár János</i>	
HÁROM ÉVIG NAGYPÉNTEK	161
<i>Id. Csibi Géza</i>	
HAZATÉRÉS VERECKE FELŐL	167
<i>Blénessy Jenő</i>	
A DARMICAI 7062/2-ES LÁGERBEN	173
<i>Bors Lajos</i>	
EGY CSOMAG SZIVAR	179
<i>Ladó Dénes</i>	
HAZAFELE	185
<i>Rusz Gergely</i>	
AZ ESZÜNK IDEHAZA JÁRT	191
<i>György József</i>	
EGY ZACSKÓ PITYÓKA	194
<i>Lukács András</i>	
HORDOZTAK ÖSSZE-VISSZA	197
<i>Péter József</i>	
ÖRÖMÉBEN MEGZAVARODOTT...	204
<i>Szentes Dónát</i>	
„MAGYAROK, MOST ÉNEKELJETEK...”	209
<i>Mózes Endre</i>	
HAZAHOZTAM A LYUKAS FOGAMAT...	215
<i>Mihály Ignác</i>	
ÖTVENEGY NYARÁN SZABADULTAM	221

<i>Ambrus Károly</i>	
ILYEN AZ EMBER...	225
<i>Zsombori Károly</i>	
EGY EMBER KÉT FIAVAL	230
<i>Benedek Vencel</i>	
KACAGTUNK A NYOMORÚSÁGUNKON	236
<i>Márton Domokos</i>	
HOSSZÚ ÚT KEZDETÉN	239
<i>Ferenczi József</i>	
MAROSHÉVÍZTŐL ARHANGELSZKIG	243
<i>Lukács Béla</i>	
A ZÖLD FARSANG ÚJ RÜGYEKET FAKASZTOTT	249
<i>Hobaj József</i>	
NEM ISMERTÜNK EGYMÁSRA	255
<i>Ilyés Ferenc</i>	
A HALOTTAKAT TETTÜK...	259
<i>Kosztolányi Dezső</i>	
A HÍRES DONBÁSZBAN	263
<i>Sóos Vilmos</i>	
ODAVÁGTAM SZTÁLIN KÉPE ALÁ...	269
<i>Jakab József</i>	
A NAGY BIZONYTALANBA...	275
<i>Dr. Kákonyi Kálmán</i>	
A DON-KANYARON TÚL	278
<i>Antónia Lajos</i>	
OTT VÓTAM NÉGY ESZTENDEIG	281
<i>Ferencz Imre</i>	
UTÓSZÓ	295
NÉVMUTATÓ	298
TARTALOMJEGYZÉK	304

Kiadja a Státus Könyvkiadó
Felelős kiadó: Birtok József igazgató

Műszaki vezető: Domokos Ödön,
a Tipographic Nyomda igazgatója
Szedés, tördelés: STÁTUS
(Csíkszereda, Majláth G. K. Tér 4/A/8)
A megjelenés éve: 1997
Nyomdai ívek száma: 19,5 Példányszám: 2200
Papír: famentes 70g/m² Alak: 16/54x84
Nyomtatta a csíkszeredai Tipographic Nyomda

**60 de prizonieri de război secui:
Amintiri din prizonierat**
Editura STATUS - Miercurea-Ciuc
(4100- M-Ciuc, P-ta Majláth G.K. 4/A/8)
Director: Birtók József
Tiparul executat sub comanda nr. 1865/1996
la Imprimeria Tipographic, Miercurea-Ciuc
Str. G. Coşbuc Nr. 53
Romania